Sanctioned for Library and prizes by the Educational Department.

THE LIFE OF ALEXANDER THE GREAT.

COMPILED BY,

CHUNILAL BAPUJI MODI.

Author of "Peter the Great," The "French Revolution," Robinson Crusoe &c. &c.

REVISED AND REPUBLISHED BY

PUSTAK PRASARAK MANDALI.

Bombay;

"SUBODHA-PRAKASH" PRESS.

1890

પ્રસ્તાવના.

(બીજી આવૃત્તિની)

સિકંદર બાદશાહનું નામ અંગ્રેજીમાં એલેક્ઝાંડર ધી ગ્રેટ છે. તેનું સિકંદર એ નામ આપણા લોકોએ પાડેલું છે. એ પ્રતાપી બાદશાહ જ્યારે આ દેશમાં આવેલો ત્યારેથી એનું નામ આપણા લોકોને સારી પેઠે જાણીતું થએલું છે. એ બાદશાહનાં માતૃભક્તિ, પરાક્રમ, વિજય વગેરે ઉપરથી એની ' સિકંદર " સંજ્ઞા પણ ગૂજરાતીમાં વિશેષણરૂપ થઈ પડીછે. અને તેથીજ માતૃભક્ત પુત્ર કે વિજયી મનુષ્યને જોઈ લોકો કહેછે કે " આતો એની માનો **સિકંદર** છે, " " આનો દહાડો **સિકંદર** છે " વગેરે.

આવા કહેવતરૂપ થઈ પડેલા મહાન્ બાદશાહનું સંપૂર્ણ ચરિત્ર લખવાની ઘણી જરૂર હતી. અને તે જરૂરિયાત અંગ્રેજી, મરાઠી, હિંદી ભાષાના વિદ્વાન ગ્રંથકારોએ ઘણે ભાગે પોતાની ભાષામાં પૂરી પાડીછે. તથાપિ ગૂજરાતીમાં તો એ ખોટ રા. રા. ચુનીલાલ બાપુજી મોદી એજ પૂરી પાડી વાંચક વર્ગપર મોટો ઉપકાર કર્યોછે.

સામાન્ય જનચરિત્ર પણ નીતિબોધક હોયછે. સાધારણ માણસ કરતાં રાજવંશીમાં કેટલાક વિશેષ ગુણ હોયછે અને તે ગુણો દેખડાવવાના પ્રસંગો પણ રાજકુમારને ઘણા આવી મળેછે. માટે એક પ્રૌઢ પૃથ્વીપતિના ચરિત્રમાંથી અગણ્ય જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય એમાં શું આશ્ચર્ય ! રાજાઓના અનેક સદ્ગુણોમાં પાંચ મુખ્ય લેખલા છેઃ—

पात्रे त्यागी गुणे रागी भोगी परिजनैःसह ।
भावज्ञोद्धा रणे योद्धा प्रभुः पंचगुणो भवेत् ॥

સત્પાત્રે દાન દેનાર, સદ્ગુણપર પ્રીતિ રાખનાર, પોતાના પરિજન સહિત સુખભોગ ભોગવનાર, સમાગમમાં આવનાર જનોના મનોભાવ સમજનાર, અને સંગ્રામમાં શૂરપૂર પેખાવ-

પહેલી આવૃત્તિની પ્રસ્તાવના.

ચરિત્રો અને ઇતિહાસ માણસના અનુભવરૂપી ખજાના છે. આગલાને ઠેસ વાગે તો પાછળનો ચેતીને ચાલે, એ સાધારણ કેહેણી પ્રમાણે સર્વેને અત્યંત ફાયદાકારક છે.

આ ભવરૂપી સાગરમાં માણસને તરીને પાર જવું પડેછે, વાસ્તે જનસમૂહમાં માણસે કેમ વર્તવું એ જાણવું જોઇએ. ને તે જાણવાસારુ જનસ્વભાવની સારીપેઠે માહિતી જોઇએ તો તેમાં સુખ શાન્તિથી રહી શકાય નહિ. માટે પૃથ્વી ઉપરનાં અનંત માણસોના અનંત સ્વભાવનાં અનંત પ્રસંગે જે તરેહવાર રૂપો નજરે પડેછે, તે ચરિત્રો અને ઇતિહાસ ઉપરથી ઓળખાયછે.

આગળ કોણ કેમ ચાલ્યું, તેનો પરિણામ શો થયો, નવાં રાજ્યો કેવી રીતે પ્રકાશ પામ્યાં, શા કારણથી લય પામ્યાં, સદાચરણનું ફળ શું અને દુરાચરણનું પરિણામ શું, અતિ લોભથી શું થાયછે, ચતુર ને નીતિમાન્ માણસો સંકટમાંથી કેમ પાર પડેછે, વિષયાંધ, મદાંધ અને રાજ્યાંધ પોતાનો પ્રાણ ને પ્રતિષ્ઠા કેવાં જોખમાવેછે, અહંકારીની કેવી અવસ્થા થાયછે, તથા સંપત્તિ કેવી નાશવંત છે, એ સર્વે ચરિત્રો કે ઇતિહાસ ઉપરથી માલમ પડેછે.

પ્લિની નામે એક નામાંકિત ગ્રંથકાર થઇ ગયોછે, તેણે એક ઠેકાણે એવું લખ્યુંછે કે, "પોતાની કીર્તિ અચળ રહેવાની જો કોઇ ઇચ્છા રાખતો હોય, તો તેણે ગ્રંથમાં લખાવા સરખાં કામો કરવાં જોઇએ." એ કહેવું બીલકુલ ખરું છે. જેનાં નામો આજ હજારો વરસ થયાં આ દુનિઆમાં ગાજી રહ્યાંછે, તેમના હાથથી એવાંજ વર્ણન કરવા જોગ કૃત્યો બન્યાંછે. જેમ રામ રાવણ, કૃષ્ણ કંસ, પાંડવ કૌરવ, વગેરે નામો જગ જાહેર છે, તેમ સિકંદર બાદશાહનું નામ પણ અમર છે. દુનિઆ પેદા થઈ ત્યારથી આજસુધી તેના જેટલું રાજ્ય અને વૈભવ બીજા કોઇ રાજાએ મેળવ્યાં નથી. ફક્ત ત્રીશ બત્રીશ વર્ષની

ઉમરમાંજ તેના હાથથી જે કામો થયાંછે, તે ખરેખરાં આશ્ચર્યકારક છે. એ બીનાને બીજી કેટલીએક વાતનો આધાર જો પ્રમાણસહિત ન હોત તો સિકંદર બાદશાહની હકીકતની ખરાપણાવિષે ખચિત સંશય રહેત. દુનિઆના પ્રાચીન ઇતિહાસમાં એની હકીકત જાણવા જોગ છે. વાસ્તે રેવરેંડ જોન વિલિયમના સને ૧૮૨૯ માં છપાયલા ઇંગ્રેજી પુસ્તકનો મુખ્ય આધાર લઈ, તેની સાથે રાજેશ્રી વિનાયક કોંડદેવ ઓકનું મરેઠી પુસ્તક તથા માન સ્ટુઅર્ટ એલફીસ્ટન સાહેબનો હિંદુસ્તાનનો ઇતિહાસ, અને ફારશી સિકંદરનામું વગેરે ગ્રંથોપાસે રાખી આ પુસ્તક તૈયાર કરીને સ્વદેશની સેવામાં રજુ કર્યુંછે.

આ ગાજી મરદનો દાખલો આ દેશના રાજાઓનેજ માત્ર ફાયદાકારક છે, એમ નથી. પણ એથી સઘળા સંસારી માણસોને પણ પોતપોતાના કુટુંબનું હિત સાધવાને બનશે. માટે આ મનરંજક અને ઉપદેશજનક ચરિત્ર સર્વે જણે ધ્યાન દઇને વાંચવું તથા તેમાંથી મળતા સદ્બોધનો પોતે પોતાના વર્તન સાથે મુકાબલો કરવો, એવી ગ્રંથકર્તાની મનઃપૂર્વક અભિલાષા છે, તે જગન્નિયંતા વિશ્વંભર સફળ કરો.

આપણા દેશમાં આવાં પુસ્તકોની મીઠાશ ઘણા જણાને લાગેલી જણાતી નથી, તેથી મેં વિદ્યા ખાતાના મુખ્ય અધિકારી મેહેરબાન ચ્યાટફીલ્ડ સાહેબ પાસે આશ્રય માગ્યો. તે તેમણે આ પુસ્તકની ગૂજરાતી બૂક કમેટી મારફત યોગ્ય તપાસ કરીને આપ્યો, માટે હું તેમનો ઘણો આભારીછું.

વળી આ વિષયસંબંધી, ભાષાસંબંધી કેટલીએક સૂચના અને સલાહ મેહેરબાન રાવસાહેબ મહીપતરામ રૂપરામ તથા મેહેરબાન રાવસાહેબ મોહનલાલ રણછોડદાસ તથા સુરતની સર જમશેદજીની ઇંગ્રેજી સ્કૂલના આસિસ્ટંટ માસ્તર રાજેશ્રી લલિતાશંકરે લાલશંકરે આપી માટે હું તેમનો કૃતજ્ઞતાપૂર્વક ઉપકાર માનુંછું.

સુરત ખપાટીઆ ચકલો
તા. ૧લી જુલાઇ સ. ૧૮૮૩ } લી. ચુનીલાલ બાપુજી મોદી.

અનુક્રમણિકા.

ભાગ પેહેલો.

ભાગ બીજો.

ભાગ ત્રીજો.

ભાગ ચોથો.

ભાગ પાંચમો.

ભાગ છઠ્ઠો.

ભાગ સાતમો.

ભાગ આઠમો.

સિકંદરનામુ

એટલે

સિકંદર બાદશાહનું ચરિત્ર.

ભાગ પહેલો.

ગ્રીસ દેશમાં પ્રાચીનકાળે નાનાં નાનાં અનેક સંસ્થાનો હતાં. તે હમેશાં સ્વતંત્ર રહેવામાટે અને વખત આવે એક બીજાને જીતી લેવાસારૂ પ્રયત્ન કરતાં હતાં. ગ્રીસના ઉત્તર ભાગમાં માસિડોન નામનું એક સંસ્થાન હતું. તે અસલથી ઘણું બળવાન્ હતું. ત્યાંના રાજા પોતાને હર્કયુલસ જે મહાપરાક્રમી પુરુષ પહેલાં થઈ ગયો, તેની ઓલાદના કહેવડાવતા હતા. અમે ફલાણા મોટા પુરુષના વંશજ છીએ, એમ માનીને ગર્વ કરવો ઘણો સહેલછે; પરંતુ તેવા પરાક્રમનાં કામ કરીને, તે વાત લોકો પાસે કબુલ કરાવવી ઘણી કઠણ છે. માસિડોનના રાજકુલમાં તેવો એક મહાન્ પરાક્રમી પુરુષ નીપજ્યો, તેણે પોતાના વિલક્ષણ મહત્કૃત્યથી આખી દુનિયાંને અજાયબીમાં નાંખી, પોતાના કુળનું આગલું અભિમાન ખરૂં પાડી આપ્યું. તેને યુરોપના લોકો "અલેકઝાંડર ધી ગ્રેટ" કહે છે; અને એશીઆખંડના લોકો સિકંદર કહે છે. તેનું ચરિત્ર અત્યંત મનોરંજક છે. તે ઘણા ગ્રંથકારોએ પોત પોતાને ફાવતી અનેક રીતિએ લખેલું છે. તેને ટૂંકામાં લખવાનો અમે આરંભ કરીએ છીએ.

સિકંદર બાદશાહની કથા આરંભ્યા પહેલાં, તેના પિતા ફિલિપરાજાની થોડીએક હકીકત કહેવી જોઇએ. ફિલિપ ઈ૦ સ૦ પૂ૦ ૩૬૦ મે વરસે માસિડોન દેશની રાજગાદીએ બેઠો. ત્યારે તેની ઉમર ફક્ત ચોવીસ વર્ષની હતી. કોઇપણ કામ દૃઢ નિશ્ચયથી અને નિયમિત રીતે કર્યા વગર તેમાં જશ મળવાનો

નથી, એવી તેની પક્કી ખાત્રી થઈ હતી. તેથી લશ્કરની વ્યવસ્થામાં તે ઘણી સખત નજર રાખતો હતો. તેણે પોતાના લશ્કરમાં ઉત્તમ સુધારો કરીને તેને જોરે આથેન્સ વગેરે સંસ્થાનોને આજ્ઞાંકિત કર્યાં હતાં. દિમાસ્થનીસે* એક ઠેકાણે એવું લખેલું છે કે, ફિલિપરાજાના વખત સુધી સોનું રૂપું વ્યવહારમાં કોઇએ હાથમાં પકડવું નહિ એવો કાયદો હતો; તે એણે રદ કર્યો. "દ્રવ્યરૂપી શસ્ત્ર તું હાથમાં લઇશ એટલે તને જે જોઇશું તે જીતાશે" એવું દેલફાયt ગ્રામદેવતાએ મને સ્વપ્નમાં પ્રગટ થઇ કહ્યું છે, એવું તે સર્વને કહેવા લાગ્યો. એમાં ખરૂં કેટલું છે તે તો આપણે સહેજ સમજી શકીશું, તથાપિ હું જે કરૂં છું તે દોષિત નથી, એવું લોકોના મનમાં ઠસાવવાસારૂ કાંઇ યુક્તિ કાઢવી જોઇએ, એવું તે સારી પેઠે સમજતો હતો, એ નિઃસંશય છે.

ફિલિપ રાજાએ ઓલિંપિઆસ નામે સ્ત્રી સાથે લગ્ન કર્યાં હતાં; તેને પેટે સિકંદર ઈ૦ સ૦ પૂ૦ ૩૫૬ મે વર્ષે માસિડોનની રાજધાની પેલ્લામાં જન્મ્યો. છોકરાનાં લક્ષણો ગર્ભવાસમાંથીજ જણાઇ આવે છે. એવું પ્રાચીનકાળના લોકોનું મત હોવાથી ઓલિંપિઆસના ભારેવાયાપણાના વખતની તરેહવાર ચમત્કારિક વાતો પુસ્તકોમાં લખેલી મળી આવે છે. ખુદ ફિલિપરાજાને એકવાર એવું સ્વપ્નું આવ્યું કે. પોતે પોતાની ધણીઆણીના ઉપર મોહોર કરતાં તેમાં એકાએક સિંહનું ચિત્ર પડ્યું; તેમજ પછી એમ દીઠામાં આવ્યું કે એક મોટો સાપ તેની પથારીમાં તેની સોડમાં નિરાંતે સૂતેલો છે, એ સ્વપ્ના ઉપરથી

---

* એ સખસ ગ્રીસદેશની રાજધાની આથેન્સમાં જગપ્રસિદ્ધ વક્તા અને ગ્રંથકાર થઈ ગયો છે.

† ગ્રીસ દેશમાં એજ નામના ગામડામાં એ ગ્રામદેવ હતો, તેને લોકો મોટો દેવ સમજીને તેના સ્વપ્નામાં આવેલાં દર્શન કે કહેણ ઉપર ઘણો વિશ્વાસ રાખતા હતા.

ઓલિંપિઆસ કોઇ ડાકેણ હોવી જોઇએ. એવો વહેમ રાજાના મનમાં ભરાવાથી તે તેની ભણી સુદ્ધાં જોતો ન હતો એવી લોકોક્તિ છે.

ઓલિંપિઆસને છેલ્લા દહાડાની વેળાએ ફિલિપ પોતાના લશ્કર સાથે દેશ જીતવાસારૂ લડાઇએ ગયો હતો. આણીમેર ઈ૦ સ૦ પૂ૦ ૩૫૬ ના વર્ષમાં માસિડોનની રાજધાની પેલ્લામાં, સિકંદરનો જન્મ થયો. એ વધામણી પોતિદિયા નામે મોટું શેહેર જીત્યું તેજ વેળા ફિલિપને મળી. તેજ સમયે તેના સરદાર પાર્મિનિઓએ ઇલિરિયન લોકોને હરાવ્યાની એક અને પોતાના ઘોડાએ મોટી આબરૂની એક સરત જીત્યાની બીજી એવી ઉપરાઉપરી ખુશ ખબરો સાંભળવાથી તેને પરમ સંતોષ થયો. તેણે મોટો ઓચ્છવ કર્યો. તોપણ તે આનંદના ઉભરાની વેળાએ તેના મનમાં એમ આવ્યું કે, સુખની પાછળ માણસને તેના પ્રમાણમાં દુ:ખ આવે છે, તેવું આપણને વેઠવું ન પડે, માટે તે પોતાના દેવની પ્રાર્થના કરી બોલ્યો, "હે પરમેશ્વર, મને આટલું સુખ મળ્યું છે. તેના પ્રમાણમાં એવડું મોટુંજ દુ:ખ મને આપતા નહિ; મારાપર નાનું સંકટ અને તેપણ ઉતાવળું નાખો એટલીજ મારી વિનંતિ છે." એક કવિએ કહ્યું છે કે, આ દુનિયાંમાં માણસ મોટા વડીઆળના આદોલક જેવું છે; એટલે તેની એક બાજુએ સુખ અને બીજી બાજુએ દુ:ખ છે; તે તેણે ભોગવવાંજ જોઇએ. એ વાત ખરી છે એવા અનેક દાખલા અનેકવાર આપણી નજરે પડે છે. તથાપિ તે ધ્યાનમાં રાખીને વર્તનારા લોક ઘણા થોડા હોય છે.

જે રાતે સિકંદરનો જન્મ થયો, 'તેજ' રાતે એશીઆ મૈનરમાંનાં એફિસસ શેહેરનું ડાયાના દેવીનું દેવળ એરોસ્ટ્રેટસ નામના માણસે બાળી નાખ્યું. એ ઇમારત ઘણી મોટી અને ઊંચી કારીગરીથી બાંધેલી હતી અને આખા એશીઆખંડમાં પ્રખ્યાત હતી. આણીમેર સિકંદરનો જન્મ થતાંની સાથેજ તે ઇમારત બળવા લાગી, એ પરથી એને હાથે આખા એશીઆ-

એટલે નાશ થવાનાં ચિન્હો જણાયાં, એવું ઇતિહાસકારોએ લખેલું છે. તેમજ એ દેવાલય બાળવાની એરોસ્ટ્રેટસની મતલબ એનું સહી નવાઈ જેવી છે. તે ફક્ત એટલીજ કે નામ પ્રસિદ્ધ થાય. એટલે તેણે તે ગુન્હો કબૂલ કરતી વેળા એમ ખુલ્લું કહ્યું કે મારે રસ્તા નઠારૂં કોઇ પણ પ્રકારનું એકાદું મોટું કામ ન કરીને જનાવર જગત્રાની માફક પેદા થવું અને મરવું, તેના કરતાં મારે કામ આવેતો નહિ, પણ માઠા કામથી એ મારૂં નામ મારી કાયમ રહેવાસારૂ મેં એ દેવાલય બાળી નાખ્યું! એરોસ્ટ્રેટસનું આ કામ ઘણું ધિક્કારવા જોગ હતું, એતો નિઃસંશય છે; પરંતુ ચમત્કાર જુઓ કે, તેની મતલબ આવા નિંદ્યકર્મથી પાર પડી! આપણામાં પણ કહેવત ચાલે છે કે, “ભલે નામ કે બુરે નામ” येनकेनप्रकारेण प्रसिद्धो पुरुषो भवेत्. તેનું એક ઉદાહરણ આ એરોસ્ટ્રેટસ. કોઇ માણસને કયારે કેવી બુદ્ધિ સૂઝશે, અને તેથી ભવિષ્યમાં કયી વેળાએ શું કરશે એ નક્કી નથી.

ફિલિપ રાજાના દરબારમાં આરિસ્ટાટલ નામનો એક ગહા તત્વજ્ઞાની હતો. તેના હાથમાં શિક્ષણમાટે પોતાના પુત્રને મૂકી સિકંદરને રાજગાદીને લાયક કરવાનું તેના મનમાં આવતાં સિકંદર જન્મ્યા પછી થોડે દહાડે તેણે આરિસ્ટાટલને એક કાગળ લખ્યો. તે ઉપરથી તે પોતાના છોકરાના વિદ્યાભ્યાસનેમાટે કેટલી કાળજી રાખતો હતો, તે સ્પષ્ટ જણાય છે. એ કાગળની મતલબઃ—“મને પુત્ર

ઉણું પડવાની બીક નથી, તે સરખાએ પણ જ્યારે પોતાના દીકરાના વિદ્યાભ્યાસસારૂ આટલી કાળજી રાખી છે, ત્યારે સાધારણ માણસે એમાટે કેટલી મેહેનત કરવી જોઇએ, તે આ ઉપરથી ઝટ સમજાશે. રાલિનનામે નામાંકિત ગ્રંથકાર એવું કહે છે કે, "દરેક દીકરો પોતાના બાપનો સિકંદર છે." એ ખરી વાત છે, પરંતુ દરેક છોકરાનો બાપ ફિલિપ નથી હોતો એટલુંજ ઉણું છે.

સિકંદર થોડું થોડું સમજવા લાગ્યો ત્યારથીજ તેના અંતઃકરણમાં મોટાઇ મેળવવાની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થઇ ને વર્ધવા લાગી. છેક બાળપણમાં તે છોકરામાં રમતો હતો ત્યાં પણ પોતે બીજા કરતાં સર્વ સારી વાતમાં શ્રેષ્ટ છે, એવું દેખાડાવવાને ખંતી રહેતો હતો. તેને અધુરો જવાબ તલમાત્ર પણ ગમતો નહિ. હું રાજકુંવર, બીજા લોકો કરતાં મોટો એમ જાણી બીજા કોઇને પોતાની બરાબર કરવાનો સમય આવવા દેતો નહિ. તે ઘણો ચપળ હતો. તેને તેના મિત્રોએ એકવાર એવું પૂછ્યું કે, "ઘોડાઓ અને રથની સરતમાં તમે પોતે ઈનામ મેળવવાસારૂ પ્રયત્ન કરશો કે નહિ?" "હા; હું કરીશ; પણ જો મારી બરોબરીના તે ઇનામનેમાટે પ્રયત્ન કરનારા મારા જેવા રાજપુત્રો હશે તો; નહિ તો નહિ." તેથીજ ફિલિપ રાજા, સઘળા નાના મોટા લોકોના મેળાવડામાં જઇને ચઢાચઢીનાં ઈનામો લઇને તેઓનાં નિશાનોમાં પોતાનું નિશાન મેલી દેતો તે સિકંદરને બિલકુલ ગમતું નહિ.

ફિલિપ રાજા મોટો પરાક્રમી હતો. તેની પાસે લસ્કર પુષ્કળ હતું, ને તે હમેશાં નવા નવા દેશ જીતવાસારૂ લડાઇમાં ગુંથાયલો રહેતો. આજે આ પ્રાંત લીધો, કાલે તે શેહેર સર કર્યું, પરમદહાડે અમુક લોકોને મહાપરાક્રમ કરીને જીત્યા. એવા આનંદની વધામણીઓ પેલ્લામાં વારેવારે આવતી, અને સર્વ લોકો તે જાણી મોટો ઓચ્છવ કરતા હતા. તથાપિ તે વેળાએ સિકંદરનું મોઢું છેકજ ફીકું પડી જતું. એનું કારણ પહેલાં કોઈથી

સમજાયું નહિ. પણ એક વખત તેના મિત્રોએ તેને પૂછ્યું, ત્યારે તેણે મોકળા મનથી એવો સ્પષ્ટ ઉત્તર આપ્યો કે "અરે મિત્રો, જે કાંઇ કરવાનું અને મેળવવાનું છે. તે બધુંજ પિતાએ કર્યું અને મેળવ્યું, ત્યારે પછી હું શું કરીશ?" આ જવાબથી સિકંદરનું ધીટપણું અને દુનિઆમાં પરાક્રમ કરવાની ઉત્કંઠા જણાઇ આવે છે. તે પ્રમાણેજ પિતા વિષે અદેખાઇ પણ જણાઇ આવે છે. તથાપિ એવા પ્રકારનું દીકરાનું બોલવું સાંભળીને બાપને આનંદ થશે. અને पुत्राशिष्याद् इच्छेत पराजयम् પુત્ર તથા શિષ્યથી તો પરાજય ઇચ્છવો એમ નીતિશાસ્ત્ર પણ કહે છે. જુવો, પોતાના ઉપર બીજાને આવેલી ઇર્ષ્યા કોઈથી સાંખી શકાશે નહિ; પણ તેજ જો દીકરામાં જણાઈ તો બાપ ખુશી થશે! મમત્વથી માણસના સ્વભાવની રચના ઘણી વિચિત્ર બને છે!

એક વખત ફિલિપરાજા પોતાના લશ્કર સાથે બહાર ફરવા ગયો હતો, તે સમયમાં ઈરાની વકીલો માસિડોનિઆના દરબારમાં આવ્યા. તે વેળા સિકંદર ફક્ત દશ વર્ષનો હતો, તોપણ પોતાની યોગ્યતા સંભાળીને તેમની એવી તો આગતા સ્વાગતા કરી કે, તેથી ઈરાની વકીલો છક થઈ ગયા. ઈરાનમાં આકાશમાં અધર રહેલા બાગો છે; ત્યાંના રાજા ઘણા સંપત્તિવાન્ અને વિલાસી છે; તેના મેહેલો ઈન્દ્રભુવન સરખા શોભિતા છે; ઇત્યાદિ ઘણીએક વાતો સિકંદરે સાંભળી હતી; અને એ ઉમરમાં એવી બાબતો ઉપર વધારે મન દોડે એ સાધારણ છે. તથાપિ સિકંદરે તે બાબત એક અક્ષર સુદ્ધાં ન પૂછ્યો. પણ એશીઆખંડના ઉત્તર ભાગમાં જવાનો કયો રસ્તો છે, ફલાણે ઠેકાણેથી ફલાણાનું અંતર કેટલું છે. ઈરાનના રાજ્યનો બંદોબસ્ત કેવો છે. ત્યાંના રાજાએ કયી કયી જગાએ ક્યારે ક્યારે કોની કોની સાથે લડાઇઓ કરી, તે પોતાના શત્રુ સાથે કેવી રીતે વર્તે છે, અને પોતાનું રાજ્ય કેવી રીતે ચલાવે છે. એ બાબત તરેહ તરેહવાર સવાલો પૂછીને ઘણી માહિતી મેળવી લીધી.

તે રાજકુંવરની આ રીતિથી ઈરાની વકીલોને ઘણી નવાઇ લાગી. તેથી તેમાંનો એક જણ બીજા સાથે બોલ્યો કે, "અહો આપણો રાજા સંપત્તિવાન્ છે ખરો; પણ આ રાજકુંવર ખરેખરો મોટો બુદ્ધિમાન્ છે." માણસને સ્વપક્ષનો અભિમાન ગમે તેટલો હોય, પણ પરપક્ષની મોટાઈ જે ખુલ્લેખુલ્લી માલમ પડે, તે કબૂલ કરવી પડે છે. પોતાને મોટો કહેવડાવવાને જેને સંપત્તિ વિના બીજું કશુંએ સાધન નથી, તેને હલકો સમજવો.

આગલા ઠરાવ પ્રમાણે ફિલિપરાજાએ સિકંદરને વિદ્યાભ્યાસ કરાવવાસારૂ આરિસ્ટાટલને સોંપ્યો. પોતાનો ગુરુ મહાવિદ્વાન્ અને પૂજ્ય છે, એવી શુદ્ધ નિષ્ઠાથી સિકંદર આરિસ્ટાટલને ચહાતો હતો, અને પોતાનું ગુરુપણું પ્રગટ કરવાને સિકંદર સરખો બુદ્ધિમાન્ અને અભ્યાસી શિષ્ય બીજો મળવાનો નથી, એમ સમજીને તે તેના ઉપર ઘણું હેત રાખતો, અને તેને જે શીખવવાનું તે તન દઈને શીખવતો. તેથી થોડા વખતમાં સિકંદર ઘણો કાબેલ વિદ્યાર્થી થયો. તેણે કરીને સિકંદરને લાયક ગુરુ આરિસ્ટાટલ અને આરિસ્ટાટલને લાયક શિષ્ય સિકંદર એવી લોકોમાં ખ્યાતી થઇ. ગણિત, નીતિશાસ્ત્ર, ન્યાયશાસ્ત્ર, માનસશાસ્ત્ર, ચિત્રવિદ્યા ઇત્યાદિ મોટા વિષયો તેને શીખવ્યા. તેમાં તે સારો હોશિયાર થયો. નીતિશાસ્ત્ર રાજા લોકોને ઘણું ઉપયોગી સમજીને તે તેના ઉપર વધારે ધ્યાન રાખવા લાગ્યો, લોકમાં તેની વાહવાહ થઈ. પોતાનો કુંવર સારો નીવડેલો જોઈને ફિલિપ રાજાને પણ મહા સંતોષ થયો. તથાપિ એ સર્વ ફળ આરિસ્ટાટલની કૃપાનું છે, એમ તે સારી પેઠે સમજતો હતો. તેથી તેણે તેને સારી નેમણુંક બાંધી આપી; અને સ્તાગિરા નામે આરિસ્ટાટલની જન્મ ભૂમિનું શેહેર હતું, તે આ વિજે લડાઇ, ઘેરા ઇત્યાદિથી જમીન દોસ્ત થયું હતું, તે આ વિદ્વાન્ ગુરુજીની યાદગારી રહેવામાટે તેણે ફરીને પહેલાંના જેવુંજ બાંધીને વસાવ્યું. ત્યાં આરિસ્ટાટલ વારેઘડીએ જઇને રહેતો હતો. તે ગામમાંના પોતાના બાગ મધ્યેની શિલાના આ-

સન્[1] ઉપર બેશીને અથવા વૃક્ષલતાના છાયડામાં આમતેમ ફરીને પોતાના શિષ્યવર્ગને જે શીખવવાનું તે શીખવતો હતો એવું કહેવાય છે. તે આસન પછી કેટલાક વખત સુધી રહ્યું, ત્યાંસુધી દૂર દૂરના લોક મોટી પૂજ્ય બુદ્ધિથી તે જોવા આવતા હતા એવું કેટલાએક ગ્રંથોમાં લખેલું છે.

સિકંદર પોતાના ગુરુ આરિસ્ટાટલને પિતા સમાન ગણતો હતો. તેની તેણે કદીએ અવગણના કરી નથી. તે શીખવે તે શીખવું, અને તે કહે તે સાંભળવું, એવી રીતે તે વર્તતો હતો. તે વારેઘડીએ એવી રીતે ખુલ્લું કહેતો હતો કે, "બાપે મને જન્મ આપ્યો, અને ગુરુએ તેજ જન્મનું સાર્થક કર્યું, માટે બંને સરખા મારે નમવા જોગ છે.

વિદ્વાન રણછોડભાઇ ઉદયરામ કહે છે કે,—

(રૂચોગ.)

માતાપિતા તો જન્મજ આપે, ગુરુ વિદ્યા દે ગુણકારી;
સત્કર્મ એ બે સુરૂપ કરી દે, સરણી સમ એ સંસારી.

એ વાત ખરી છે. જો મૂળે જન્મજ ન થયો હોત તો સાર્થક શેનું થાત? વારૂ, જન્મ થયો અને તેનું સાર્થક ન થયું, તો ફળ શું? મરવા જીવવાની વાત જુદી છે, તથાપિ દુનિયાંદારીનો વિચાર કરતાં જ્ઞાન સંપાદન સરખું જન્મનું સાર્થક બીજું કંઇજ નથી, એ સહેલથી ધ્યાનમાં આવે છે. વ્યાસ, વાલ્મીકિ, હોમર, વર્જીલ, વગેરે કવિઓનાં નામો આજ સુધી અમર છે, તેનું મુખ્ય કારણ તેમનું જ્ઞાન સંપાદન એજ છે. માણસ દુનિયાંમાં બીજા ગુણોથી ગમે તેટલો મોટો હોય, તોપણ જ્ઞાનથી શ્રેષ્ઠત્વ સ્થાપન કર્યા વગર તેની તૃપ્તિ થતી નથી. સિકંદર પણ સંપત્તિ અને વૈભવથી પોતાના લોકો કરતાં ચઢીઆતો હતો, અને તેની લોકોમાં માન મુરવત ઘણી હતી; તોપણ તેને શીખવેલાં ઘણાં ઊંડા અને ઉપયોગી પ્રકરણો જ્યારે તેના ગુરુએ લોકમાં પ્રસિદ્ધ

---

[1] એ આસન અને વૃક્ષલતા પ્લુટાર્કના વખત સુધી હતી.

કર્યાં ત્યારે તેને ઘણું માઠું લાગ્યું; અને તેનેમાટે તેને લાગલોજ એક કાગળ લખ્યો; તેની મતલબ એવી હતી:—“જે વિદ્યા આજ સુધી લોકોને ફક્ત ગુરુમુખદ્વારે મળતી હતી, તે લખીને સર્વેમાં પ્રસિદ્ધ કરી એ આપે સારૂં ન કર્યું. જે જ્ઞાન મેં આપની પાસે મેળવ્યું છે, તે જો તમે એવી રીતે લોકોને સહજ આપશો, તો તેમના કરતાં હું શ્રેષ્ઠ એમ શા ઉપરથી દેખાડાવીશ? મારો અમલ કેટલા મોટા પ્રાંત ઉપર ચાલે છે, અને મારૂં રાજ્ય કેટલું મોટુ છે એ દેખાડવીને જગત્‌માં શોભા મેળવવા કરતાં મોટી મોટી ગહન વિદ્યા પ્રાપ્ત કરીને તેઓને અચંબામાં નાખવાનું મને ઘણું ગમે છે. તથાપિ હવે તે શા કામનું?”

સિકંદરની બાલ્યાવસ્થાની નાના પ્રકારની વાતો પુસ્તકોમાં લખેલી છે. તેમાં એક ઘણી ચમત્કારીક છે. તે એ કે, તે દેશમાં તે વેળાએ લોકો પોતાનો ઘોડો મોટી સરત જીતે તો તેમાં પોતાની મોટી આબરૂ સમજતા હતા. તેણે કરીને મોટા મોટા રાજાઓ જેટલા સારામાં સારા ઘોડા મળી શકતા તેટલા પુષ્કળ પૈસા ખરચીને ખરીદ કરતા હતા. કોઇ એક સમે ફિલોનિકસ નામે એક સોદાગર ફિલિપરાજા પાસે એક મોટો ઘોડો વેચવાસારૂ લાવ્યો. અને તેની કીમત તેર ટાલેંટ * કહી. પોતાની રૂબરૂ ફેરાફાંટ ખવડાવીને તે ઘોડો કેવો છે, તે જોવામાટે ફિલિપ રાજા પોતાના પ્રધાનમંડળ સાથે મોટા મેદાનમાં ગયા. તેની સાથે સિકંદર પણ હતો. ઘોડાનો બાંધો અને રૂપરંગ ઘણાં પસંદ પડ્યાં. પણ તે સમયે ઘોડો એકાએક એટલો વિફરી ગયો કે, ઉપર સ્વારી કરવાની વાત તો આઘી રહી, પણ કોઇ અમથો બુચકારે એટલામાં ધુઆંપુઆં થઇ જાય. તે પરથી ફિલિપ, રાજા, સોદાગરે એવો ઘોડો વેચવા આણીને આપણને ફોગટ મહેનત આપેલી માનીને ગુસ્સે થયો; અને બોલ્યો કે, “આવો ઘોડો અમારે નહિ જોઇએ, તું તારો પાછો લઇ જા.” એ જ-

---

* એક ટાલેંટ એટલે રૂ ૧૯૩૭૮ આઠ આના, એ ઉપરથી મજકુર ઘોડાના તેણે રૂ ૨૫૧૮૭ આઠ આના માગ્યા.

વાળ આખા મંડળને ગમ્યો; પણ સિકંદરને તે નાપસંદ પડ્યો. તે બોલ્યો, "જુઓ. આ ઘોડો ઘણો સારો છે; તથાપિ આ લોકોને તેની પરીક્ષા ન હોવાથી તથા તેને વશ કરવાનું ધૈર્ય અને ડહાપણ તેમનામાં ન હોવાને લીધે નઠારો કહીને હાથમાંથી ગુમાવે છે એ ઠીક નથી," તે પહેલ વહેલો બોલ્યો તે વેળા તેના ભણી કોઇનું વધારે ધ્યાન ગયું નહિ, પણ એવા ઉદ્‌ગાર બે ત્રણ વાર તેના મોંડામાંથી નીકળ્યા, તે રાજાના સાંભળવામાં આવ્યા. ત્યારે તેની ભણી વળીને બોલ્યો "કેમ ભાઇ, શું કહે છે? આ આટલી બધી મંડળીમાં કોઇને કાંઇ સુઝતું નથી, અને તનેજ સુઝે છે? તું એ ઘોડાપર બેશે છે?" સિકંદરે જવાબ દીધો. "હા બેસું છું." ફિલિપ બોલ્યો, "વારૂ તને બેસતાં ન આવડ્યું, તો તારા અવિચારીપણાનેમાટે શું દંડ આપશે?" સિકંદરે જવાબ દીધો. "હું એ ઘોડાની કીમત ભરી આપીશ."

સિકંદરનું એ બોલવું સાંભળીને સર્વ જણ હસવા લાગ્યાં. પણ તેની તરફ ધ્યાન ન દેતાં, તે ઘોડા પાસે ગયો; અને તેની લગામ પકડી સૂરજ ભણી પૂંછડી કરીને ઉભો હતો, તે ફેરવીને સૂરજ ભણીને મોડે ઉભો રાખ્યો એટલે લાગલો ધીમો પડીને સ્વસ્થ ઉભો રહ્યો. પહેલાં તેની છાયા તેની નજરે પડતી અને તે હાલતી તેથી ભડકતો હતો, પણ આમ કરવાથી ને પડછાયો નજરે પડતો બંધ થયો. તેણે તેને પ્રથમ મીઠા મીઠા શબ્દોથી ટાઢો પાડ્યો. પીઠ થાબડી, અને સમય જોઇને તેના ઉપર સ્વાર થઇ, ધીમે ધીમે ચલાવીને દૂર લઇ ગયો, જ્યારે રાજા અને તેના મંડળની નજરે ન પડ્યો, ત્યારે તે આવા જબર ઘોડા ઉપર બેશીને ગયો છે માટે તેનું શું થશે એવી સર્વને ફિકર પેદા થઇ. એટલામાં તે ઘોડો દોડાવતો ઉમંગભેર ત્યાં આવી પહોંચ્યો. સર્વ ઘણા ખુશી થયા અને રાજાને બેહદ આનંદ થયો. તેની આંખોમાં આનંદનાં આંસું આવ્યાં અને તે પ્રિયપુત્રને હેતથી ભેટીને બોલ્યો; "ભાઇ સિકંદર આ માસિદોનિયાનું આટલું રાજ્ય તારા પરાક્રમ આગળ કાંઇજ નથી; બચ્ચા, સદૈવ વિજયી થા,"

અને તારા પરાક્રમને દીપાવે એવું રાજ્ય સંપાદન કર." છોક-રાને આશીર્વાદ દેતાં પ્રત્યેક માતા પિતાને મોટો સંતોષ થાય છે. તથાપિ આશીર્વાદને ખરો કરી દેખડાવનારા પુત્રો સિકંદર જેવા ઘણા થોડા નીવડે છે.

છોકરાં ઉપર માબાપની જે મમતા હોય છે, તે નિરપેક્ષ હોય છે; એટલે તે મમતાના બદલામાં છોકરાની પાસે આપણે ફલશ્રુ લેવું, એમ તેના મનમાં કદી આવતું નથી. તો પણ છોકરો મોટો થઇને, તે પિતાને સંસારી કામમાં મદદ કરે તો તેથી, હું ઘણો નસીબવાન્ છું એમ બાપને લાગે છે. પણ તે બધાના ભાગ્યમાં હોતું નથી. તેમાં રાજકુળમાં તો એમ ભાગ્યેજ બને છે; કારણ રાજકુમાર નાનપણથી લાડકવાયા અને તેમને સ્વછંદે વર્તવાની ટેવ પડી ગયેલી હોય છે. પરંતુ ફિ-લિપ રાજાની વાત તેવી નહોતી. સુભાગ્યે તેને સુપુત્ર પેદા થયો હતો, અને તેમાં તેણે તેને સઘળાં લાડ એક બાજુએ મૂકીને આરિસ્ટાટલને હવાલે કર્યો હતો; તેથી કરીને સારો વિદ્વાન્ બ-નીને રાજાને ઘણો વહાલો લાગવા માંડ્યો હતો. તેની લાયકી વિષેની પૂરી ખાત્રી થઇ હતી, તેથી સિકંદર સોળ વર્ષનો થયો ત્યારે તેણે તેને પોતાનો પ્રતિનિધિ નીમ્યો; એટલે પોતે સ્વારી વગેરે કામસારૂ દેશ બહાર જાય ત્યારે રાજ્ય કારભાર તેને સોંપ-વાનો ઠરાવ કર્યો. એ પ્રમાણે બૈઝાંતિય પ્રાંત ઉપર સ્વારી કરવાને જ્યારે લશ્કર સાથે બહાર ગયો હતો, ત્યારે માસિડોનિયાનો સઘ-ળો રાજ્ય કારભાર તેને સોંપી ગયો હતો. ત્યારબાદ થોડા વખત પછી માદરીનામે લોકોએ ઘણો મોટો બળવો કર્યો, તે સિકંદરે મોટા પરાક્રમથી બેસાડી દીધો હતો. વળી એના રાજ્યકારભારથી સર્વે-ને માલમ પડી આવ્યું કે સિકંદર માત્ર વયથી નાનો છે એટલુંજ, બાકી બુદ્ધિ અને વિચારમાં ઘણો પ્રૌઢ છે. તે વખતની એવી એક વાત પુસ્તકમાં લખેલી છે કે જેથી અમારા બોલવાનુંજ ખરાપણું સહેજ ધ્યાનમાં આવશે. કોઇ એક સાધારણ માણસ તેની

પાસે આવીને કહેવા લાગ્યો કે, "કોદરાના દાણાને સોયના નાક-માંથી બહાર ફેંકવાનો મેં સારો મહાવરો કર્યો છે, તે આપ જુવો." એ સાંભળીને પાસેના લોકોને મોટી નવાઇ લાગી તેથી તેની ઘણી તારીફ કરવા લાગ્યા. પણ સિકંદરને તેમાં ઘણી નવાઇ લાગી નહિ; પરંતુ મંડળીના આગ્રહને લીધે તેની પાસે તે ખેલ કરાવ્યો, અને થઈ રહ્યા પછી તેને લાયક ઇનામમાં એક ટોપલો ભરીને કોદરા આપ્યા. એની મતલબ એટલીજ કે, જે કળા ઉપયોગી નથી, તે ગમે તેટલી અઘરી હોય તોપણ તેને વખાણવા કે ઉત્તેજન આપવાનું વિચારવંત માણસોને શોભતું નથી. એવી પરીક્ષા ઘણા થોડાનેજ હોય છે. ખરી વિદ્યા અને ઉપયોગી કળાકૌશલ્ય વગેરેને આશ્રય આપવો અથવા તેનો વધારો થવાની તજવીજ કરતી વેળાએ ઉપર કહેલી પારખ માણસમાં હોવી જોઇએ.

સિકંદર ઉપર પ્રથમ તો ફિલિપનું ઘણું હેત હતું, એ વાત ખરી; પણ પછી કેટલીક વાતોને લીધે, તે તેને છેક અળખામણો થયો. એનાં કારણો આ પ્રમાણેઃ—કિલઓપેટ્રા નામની એક ઘણીજ સુસ્વરૂપ જુવાન સ્ત્રી હતી; તેનો ફિલિપને મોહ લાગ્યો, તેણે તેની સાથે લગ્ન કર્યું. તેની ખુશાલીની મીજલસમાં કિલઓપેટ્રાનો નાનો ભાઇ અતાલસ દારુની ઝૂમમાં બેઠેલી મંડળીમાં મોટેથી બોલ્યો, "અરે માસિડોનિયન લોકો ફિલિપરાજા અને કિલઓપેટ્રાના આ લગ્નથી માસિડોનિયાની ગાદીએ સારો વારસ ઉત્પન્ન થવાસારૂ ઈશ્વરની પ્રાર્થના કરો." એ શબ્દો કાને પડતાંજ સિકંદરને મહા ક્રોધ ચડ્યો, અને અતાલસ તરફ વળીને બોલ્યો,, "અરે! તમે મને દાસી પુત્ર સમજોછો કે?" એમ બોલીને પોતાના હાથમાંનો દારૂનો પ્યાલો તડ દઈને તેના કપાળમાં માર્યો. તે ફિલિપે આંખેથી દીઠું. ત્યારે તે ઘણો ખિન્ન થયો, અને તરત પોતાની તરવાર બહાર કાડીને મોટા જોસાથી પોતાની ટેબલ આગળથી ઉઠીને સિકંદર જે ટેબલ આગળ બેઠો હતો ત્યાં જવા લાગ્યો. તે વખત તેને પણ

દારૂની કેફ ચડી હતી, તેથી ચાલતાં ચાલતાં એક પગ બીજા પગમાં ભરાતાં વચોવચ ધડ દઈને જમીન ઉપર પડ્યો. એ મશ્કરીની વખત જોઈને સિકંદર ઉભો થઇ ત્યાં બેઠેલા લોકોને કહેવા લાગ્યો કે “ માસિડોનિયન લોકો જે તમારો રાજા યુરોપખંડથી એશીઆખંડમાં જવાની તૈયારી કરતો હતો, તેનાથી વચોવચ પડી ગયાસિવાય પેલા બાકડાથી આ બાજઠ સુધી ચલાયું નહિં!” એ સાંભળીને તો ફિલિપરાજાને ઘણોજ ક્રોધ ચડ્યો. તે એટલો કે, તે વેળા જો બેઠેલા લોકો વચ્ચે પડ્યા ન હોત, તો તેણે સિકંદરને ખચીત ઠાર માર્યો હોત. પણ સુભાગ્યે તે સંકટ ટળ્યું, એ ઘણું સારૂં થયું. તથાપિ તે વેળાથી ફિલિપરાજા ઓલિંપિઆસ અને સિકંદર જોડે છેકજ દ્વેષ ભાવથી વર્તવા લાગ્યો. તેમાં વળી કિલઓપેટ્રા મોટી કૃત્યા હતી. તેણે અને તેના સગાંવહાલાંએ તે મા દીકરા વિષે તરેહ તરેહની વાતો સંભળાવીને, તેનું મન છેકજ ભરી મૂક્યું હતું. આણીમેગ સિકંદરને પણ એમ લાગ્યું કે, આટલું બન્યા પછી હવે રાજધાનીમાં રહેવાનો સમય નથી. માટે સિકંદરે પોતાની માને એપિરસમાં લાવી રાખી, અને ઈલિરિકમ દેશમાં પોતે નાશી જવાનો ઠરાવ કર્યો. એવી રીતે ફિલિપરાજા અને સિકંદર વચ્ચે વૈર પડ્યું.

એ પછી કેટલીકવારે ડીમારાટસ નામે કોઇ ગૃહસ્થ ફિલિપરાજાનો સગો હતો તે તેને મળવાને આવ્યો. તેની સાથે કાંઈ વાતચીત થયા પછી ફિલિપે પૂછ્યું કે “ ગ્રીસનાં સંસ્થાનોમાં કેવો ને કેટલો સંપ છે? ત્યારે તેણે જવાબ દીધો, “ગ્રીસનાં સંસ્થાનોમાં સંપ કેટલો અને કેવો છે, તે વિષે તમે બારીક તપાસ કરોછો, પણ ખુદ તમારા પોતાના કુટુંબમાં જે આટલો કજીઓ વ્યાપી રહ્યોછે, તેનું તો તમને કાંઈજ લાગતું નથી, એ મોટી નવાઈની વાત છે!” એ સાંભળીને ફિલિપ ઠેકાણે આવ્યો અને પોતાની ભૂલ કબૂલ કરીને લાગલુંજ સિકંદરને પાછા આવવામાટે કેહેણ મોકલ્યું. દરેક માણસથી ભૂલ થાયછે; પણ તે

અલ્પ સૂચના ઉપરથી કબૂલ કરીને સુધારવાનું સઘળાથી બનતું નથી. મમતી માણસોને ફિલિપ રાજાનો આ ગુણ ગ્રહણ કરવા યોગ્ય છે.

ફિલિપ રાજાએ આખો ગ્રીસદેશ પોતાને પરાક્રમે કરીને કેવો જીતી લીધો છે, તે બીના પણ ઘણી ચમત્કારિક છે, તથાપિ જરા લાંબી છે, માટે અહીં લખી નથી. તોપણ તે ઘણો બહાદૂર હતો, એવું ઘણા ગ્રંથકારોનું મત છે. તોપણ દેશ જીતવાનાં કામમાં તેની બહાદૂરી કરતાં કપટયુક્તિ તેને ઘણી ઉપયોગી પડી, એ વાત કોઇ નાકબૂલ કરતા નથી. એક મોટું લશ્કર લઇને એશીઆખંડ જઈ, ઈરાન વગેરે દેશો જીતવાનો તેનો મનસુબો હતો; અને તેની તૈયારી પણ ચાલતી હતી. પરંતુ વચમાં એક બીજોજ બનાવ બનીને તેના મનના વિચાર મનમાં રહ્યા.

કિલઓપેટ્રાને એપિરસના રાજા અલેકઝાંડર જોડે પરણાવવાનો ઠરાવ થયો હતો. તે મુજબ સર્વ તૈયારી થઈને ઠરાવેલે વખતે લગ્ન થયાં. તે પછી મીજબાનીઓ વગેરે નાના પ્રકારની મોજમઝા ચાલી. તે વખતમાં ફિલિપરાજો ગ્રીસદેશમાં સર્વ ઠામે ફતેહમંદ થયો હતો તેથી સર્વ નાના મોટા રાજા આ વેળાએ ત્યાં એકઠા થયા હતા. તેવામાં એક દિવસે તે નાટક જોવા ગયો હતો. નાટકશાળામાં ગ્રીસ અને માસિડોનિયન લોકો રાજાની વાટ જોઇને ટગમગ બેશી રહ્યા હતા. ફિલિપ અંદર દાખલ થતાંજ સર્વજણ ઉઠીને ઉભા થયા અને તે જઇને પોતાની જગાએ બેઠા પછી મોટી આમન્યાથી બેઠા. ત્યાં જે ખેલ જોવાનો હતો તે પૂરો થયા પછી સર્વજણ ઉઠીને બહાર જવાની ગરબડમાં પાસાનિઆસ નામના એક જુવાન માણસે આગળ ધસીને તરવારના ઝટકાથી ફિલિપને ઠાર માર્યો. તેના કારણનો શોધ કરતાં એમ માલમ પડ્યું કે, કિલઓપેટ્રાના નાના ભાઇ અતાલસે એકવાર દારૂની ઝુમમાં તેનું ઘણું અપમાન કર્યું હતું, તેનો વિચાર કરવામાટે તે ફિલિપરાજાની પૂંઠે ઘણા દિવસ સુધી લાગ્યો હતો. ફિલિપને

તેની ફરીઆદ ખરી લાગી હતી, તોપણ અતાલસ પોતાની મેહેરબાનીનો માણસ હોવાનેલીધે રાજાથી તેને કંઈ કહેવાય નહિ. માટે તેના મનનું સમાધાન થવાસારૂ પાસાનિઆસને હમેશાં પોતાની પાસેનો પાસે રહે, એવી એક ચાકરી આપી હતી. પરંતુ એટલાથી એના મનનો જખમ ન રૂઝાતાં આ સમયે લાગ જોઇને તેનું આ પ્રમાણે વેર લીધું ! સ્વાભિમાની માણસના અંતઃકરણને અપમાન વજ્ર સમાન લાગે છે, અને તેવા અપમાનનો બદલો વાળવા પોતાનો જીવ આપવાને પણ આઘું પાછું જોતો નથી. ફિલિપનો આવી રીતે જીવ લેવામાટે પાસાનિઆસને પહેલાં વખત નહિ મળ્યો હોય એમ તો નહિજ. પણ આવા ઉત્સવની વેળાએ તેનો જીવ લઇને વેર વાળવાનું તેણે વધારે દુરસ્ત ધાર્યું હશે, એવું કેટલાએક વિચારવંત ગ્રંથકારો વિચારે છે. પોતાનું ધારેલું કામ પાર પડ્યા પછી છટકીને નીકળી જવાની ગોઠવણ તેણે રાખી હતી ખરી; તથાપિ ત્યાંના રાજ્યભક્ત લોકોએ તેને ત્યાંને ત્યાંજ પકડીને તરત પૂરો કર્યો. એ સાધારણ માણસ મુઓ, એની વાત ન્યારી છે, પણ રાજાએ એક ફરીઆદીનો ફેંસલો યોગ્ય રીતે ન કરતાં તેનો ઢાંકપીછોડો કરવાથી પોતાનો જીવ ખોવો પડ્યો; એ ઉપરથી રાજ્ય ચલાવવું કેવું જોખમ ભરેલું છે તેનો તથા સ્ત્રીના મોહમાં પડી ન્યાય ચૂકી જતાં, રાજાઓને પણ કેવું ફળ ભોગવવું પડે છે, એ વિચારવા જોગ છે.

એવી રીતે ફિલિપરાજા ઇ. સ. પૂ. ૩૩૬ મે વર્ષે મરણ પામ્યો. તે મોટો શૂરો અને વિચારવંત હતો; તેની કેટલીએક વાતો ધ્યાનમાં રાખવા જોગ છે. તેમાંની થોડીએક અત્રે જણાવીએ. આથેન્સવાસીઓ જોડે લડાઈ ચાલતી હતી; ત્યારે ત્યાંના કેટલાએક વક્તાઓએ ફિલિપરાજાના અવગુણો ઉપર ભર સભામાં કેટલાંએક ભાષણો કર્યાં હતાં. તે સાંભળીને તેને ખોટું ન લાગ્યું; એટલુંજ નહિ પણ ઉલટું એમ બોલ્યો કે, “તેમની સૂચનાવડે હું ડાહ્યો થયો છું; એ તેનો મારા ઉપર મોટો ઉપકાર

છે. તેણે પોતાની પાસે એક માણસને એટલામાટેજ ચાકર રાખ્યો હતો કે, તે જ્યારે સિંહાસન ઉપર બેસે ત્યારે કેહેવું કે, "ફિલિપરાજા તું મરવાનો છે, તે ઉપર ધ્યાન રાખ."

એ વાત ધ્યાનમાં રાખીને જે માણસ ચાલશે, તેને હાથે ઉતાવળો અવિચારપણે બીગાડ નહિ બને. વળી એ-કવાર આથેન્સવાસીઓ તરફથી કેટલીએક વાતચીત કરવા-સારૂ કેટલાએક વકીલો તેની પાસે આવ્યા હતા. તેની સાથે બોલતાં ફિલિપરાજાએ તેમને પૂછ્યું કે "તમારૂં એકાદ કામ મારાથી થાય એવું હોય તો તે કહો, હું સુખે કરીશ." એ સાંભળીને તે વકીલ માંહેનો એક દિમોકારિસ નામે હતો તેણે ઉત્તર દીધો કે, હા મહારાજ, જો તમે આપઘાત કરો તો અમારા ઉપર મોટો ઉપકાર થશે." એ શબ્દ સાંભળીને જો એની જગો પર કોઈ બીજો હોત તો તેને ઘણો ગુસો ચઢ્યો હોત; પરંતુ ફિલિ-પરાજાએ ગુસ્સાનો એકે શબ્દ કે ચિન્હ ન જણાવતાં મોટી ગંભી રાઇથી તેને કહ્યું; અરે, હવે તમે જાઓ અને તમારા અધિકારીને કહો કે, " જે લોક આવા કલહ ઉત્પન્ન કરનારાં ભાષણ કરવાને આઘું પાછું જોતા નથી, તેના કરતાં જે કોઇ તે ભાષણ શાંતપણે સાંભળીને ક્ષમા કરે છે, તે વધારે ડાહ્યા અને સલાહસંપને વધારે ચાહનારા છે, એમ સમજવું જોઇએ." કોઈએક ગરીબ બાયડી કંઇ ફરિયાદ લઈને વારેવારે તેની પાસે આવતી હતી. પણ જ્યારે જ્યારે તે આવે ત્યારે "મને હમણા વખત નથી" એમ કહીને પાછી કહાડતો હતો, તેથી આખરે કંટાળીને તે બાઈ બોલી. "મ-હારાજ આપને જ્યારે વખત મળતો નથી, ત્યારે તમે રાજા શું કરવા થયા ? આ બોલો તે વિચારવંત રાજાના મનમાં ઠસ્યા, અને લાગતું તેને જે કહેવાનું હતું તે સાંભળી લીધું; અને ત્યાર પછી કોઇ દહાડો 'મને વખત નથી' એવો જવાબ તેણે કોઇને આપ્યો નહિ. તેના શૂરાંતન બાબત તેના પક્ષના લોકોએ જો એટલાં વખાણ કર્યાં હોત તો કદાચ ખરાં માનવાને સંશય રહેત, પરંતુ તેના શત્રુ આથેન્સવાસીનો નામાંકિત વક્તા દિમાસ્થનીસે જે

એને વિષે કહ્યું છે તે શબ્દેશબ્દ ખરૂં માનવાને કોઇ પણ અંદેશો આણશે નહિ. તે વક્તા પોતાના લોકોમાં એકવાર ફિલિપ વિષે બોલ્યો હતો કે, " જે ફિલિપ રાજા જોડે આપણે આવડી મોટી જોરાવર લડાઇ કીધી, તેને આખે શરીરે મોટા મોટા ઝટકા વાગ્યાછે, આંખમાં તીર ભોંકાયુંછે. ગળાની હાંસડીનું હાડકું ભાગ્યું છે. બન્ને પગો જખમી થયા છે, અને તમામ જખમોમાંથી લોહી વહે છે, એવી અવસ્થામાં મેં જોયો, ત્યારે પણ પોતાના દુઃખની દરકાર ન રાખતાં મોટી હિંમતથી પોતાના લશ્કરમાં ફરીને ઉત્તેજન આપતો હતો. ખરેખાત તેને એમ લાગતું હતું કે મારા શરીરને આટલું નુકશાન થયું તેમાં બીજું થવાનું હોય તો વત્તું થાઓ, પણ પછી જે બાકી રહેશે તે આબરૂનું રહેશે. જે ખરા શૂરા છે તે અવયવને તો શું, પણ પોતાની આબરૂના બચાવમાટે જીવ ખોવાને પણ તૈયાર હોય છે. એ વાત ઉપરથી ફિલિપ રાજાના સ્વભાવ વિષે થોડું ઘણું અનુમાન થઇ શકશે.

હવે આ વાતનો મુખ્ય નાયક જે સિકંદર તેના ચરિત્રનો આરંભ કરવો જોઈએ. ફિલિપ રાજા મરણ પામતાંજ સિકંદર ગાદી ઉપર બેશીને પોતાને રાજા કહેવડાવવા લાગ્યો. તે વેળા તે માત્ર વીશ વરસની કાચી ઉમરનો હતો, તોપણ આરિસ્ટાટલના હાથ નીચે રહીને ઉત્તમ પ્રકારની રાજનીતિ શીખ્યો હતો, તેથી એક સારા અનુભવી પુરુષ પ્રમાણે રાજ ચલાવવા લાગ્યો. તેની હિંમત અને ડહાપણ જોઈને સર્વ લોક ઘણા આશ્ચર્ય પામી ગયા. ફિલિપે કેટલાંએક સંસ્થાનો શિવાય બધો ગ્રીસ દેશ પોતાનો કરી લીધો હતો, તથા આજુબાજુના ત્રાસદાયક જંગલી લોકો સાથે લડાઇ કરીને તેની ઘણીખરી જમીન પચાવી પાડીને તેને પણ નરમ પાડ્યા હતા, તોપણ સમય જોઇને વખતે વખતે તેઓ ગરબડ કરતા હતા. તેને સમજાવીને કે પૈસા આપીને નરમ પાડવાની સલાહ પ્રધાનોએ ઘણી આપી પણ નમ્રતા પકડવાથી તે લોકો કદાચ વધારે કંટાળો આપશે, અને તેના ઉપર આપણો

પ્રતાપ પડશે નહિ., એવું મનમાં લાવીને આ જુવાન બાહાદુર રાજાએ પ્રધાનોની સલાહ એક કોરે મૂકી, એકદમ સર્વ લશ્કરની તૈયારી કરીને છેક ડાન્યુબ નદી ઓલંગી ગયો. તે નદી ઘણી મોટી છે, તોપણ તે પોતાના બધા માણસો સાથે એક રાતમાં પાર કરીને એક મોટી લડાઇમાં ત્રિબાલીના રાજા સિરમસને છેકજ હરાવી નાંખ્યો. આ એનું વિલક્ષણ પરાક્રમ જોઇને આ જુબાજુના જંગલી લોકોબી તેને શરણ આવ્યા.

એ પ્રમાણે તેને આઘેના પ્રદેશની લડાઈમાં ગુંથાયલો જોઇને તેની સાથે દુશ્મની રાખનારા ગ્રીસ સંસ્થાનોએ ગરબડ માંડી. તેમાં આથેન્સ વાસીઓ તેના પ્રખ્યાત વક્તા દિમાસ્થનીસના શૂરાતનવાળાં ભાષણોથી એટલા તો ઉશ્કેરાઈને તથા સ્વતંત્રપણાની ગાંડાઈમાં અને સ્વદેશાભિમાનને લીધે બીજું તો શું પણ પ્રાણ આપવાને તત્પર થયા હતા. થીબ્સસંસ્થાનમાં સિકંદર મુઆની ગપ્પ ઊઠવાથી માસિડોનિયનો સામા વેર લેવાની તૈયારીમાં હતા. વળી દિમાસ્થનીસ મોટો રાજ્યકારસ્થાની હતો; તે એકલાં ભાષણો કરીને બેશી ન રહ્યો. પણ તેણે એશીઆમૈનરના સુબેદાર અતાલસ (કિલયોપેટ્રાનો ભાઇ) ને બંડ કરવામાટે મોટા આગ્રહથી ઘણા કાગળો લખ્યા. એ પ્રમાણે કરવાસારૂ પ્રથમ તો તેનું મન વળ્યું હતું; પણ સિકંદર મહા ચતુર અને પ્રતાપી છે. તેના આગળ આપણું કાંઇ ચાલવાનું નથી એવું સમજી બીકથી તથા પોતાનું પ્રામાણિકપણું દેખડાવવાસારૂ તે સઘળા કાગળો તેને જોવાસારૂ મોકલ્યા. તે વાંચ્યાથી સિકંદરના મનમાં અતાલસ વિષે સંશય આવ્યો; અને થોડીક તપાસ કરવે.થી તે સાબીત થયેલો લાગીને હેકાતિઅસ નામે એશીઆમૈનરમાં જે બીજો સરદાર હતો તેને લખી મોકલ્યું કે તારે અતાલસને મારી નાંખવો. તે મુજબ તેણે તે કામ પાર પાડ્યું. એ મુઓ તે ઘણું સારૂં થયું, નહિતો એશીઆમૈનરમાં મોટું બંડ ઊઠીને ઘણો અનર્થ થયો હોત. જે ખરા ચતુર છે તે માણસની બહારની ચાલ ચલણ ઉપરથી ભોળવાઈને છેતરાતા નથી.

સિકંદર મોટો આત્માભિમાની હતો. તેનાથી પોતાની અવગણના લગારે સહન થઈ શકતી નહોતી. દિમાસ્થનીસ એકવાર પોતાના લસ્કરને ઉસ્કેરતાં બોલ્યો હતો કે, અરે! સિકંદર આજ કાલનો છોકરો છે, તેના હોઠ ઉપરથી હજીતો દૂધે સૂકાયું નથી, તે આપણને શું કરશે? એ શબ્દો કોઇએ સિકંદરને કહ્યા. ત્યારે તે બોલ્યો, "કાંઇ ફીકર નહિ. દિમાસ્થનીસે મને છોકરો કહેવાથી હું છોકરો થવાનો નથી. હવે ઘોડો અને મેદાન પાસે છે; હું આથેન્સ ઉપર જાઉં છું અને ત્યાં છોકરો છું કે પાકો જવાંમર્દ છું તે દિમાસ્થનીસને બતાવી આપું છું." અભિમાની થવું સારૂં નથી, એ વાત ખરી છે, તથાપિ પરાક્રમી પુરુષથી પોતાની પ્રતિજ્ઞા કહી દેખડાવ્યા વગર રહેવાતું નથી. આ વૃત્તિથી એક મોટો લાભ એ છે, કે પ્રસંગવિશાત્ એકાદો પરાક્રમી પુરુષ મનમાં જરા ખંચાયો તોપણ પોતાનો બોલેલો બોલ સાંભરી આવતાં લોકલજ્જાની બીકે પણ વધારે ઉસ્કેરાઈને પોતાની પ્રતિજ્ઞા પાર પાડવાસારૂ મહા પ્રયત્ન કરે છે.

થીબ્સના લોકો સિકંદર સાથે દ્વેષ ભાવથી ચાલતા હતા અને તેને પાયમાલ કરવાની તૈયારીમાં હતા. તેની ખબર પડવાથી મોટા લશ્કર સાથે એકાએક તે શેહેર પાસે આવ્યો, અને અંદરના લોકોના વિચાર કેવા છે, તે જોવા લાગ્યો. તેના ઉપર એકદમ હલ્લો કરીને તે શેહેરનો નાશ કરવાનું તેણે નાદુરસ્ત વિચાર્યું. માટે તેણે એવું કહાવી મોકલ્યું કે તમારા આગેવાનો ફીનિક્સ અને પ્રોત્યૂથીસને અમારે સ્વાધીન કરો. એટલે અમારા અને તમારા બન્નેના વિચારથી કોઇ પણ ઠરાવ થાય. વળી ઢંઢેરો પીટાવીને થીબ્સના લોકોને જાહેર કર્યું કે, સઘળી દુશ્મની મૂકીને જો તમે અમારે શરણ આવશો તો તમને તમારા ગુન્હા માફ કરીશ. તથાપિ તે લોકો પણ મોટા સ્વાભિમાની હતા. તેમણે સિકંદરને પાછું એવું કહાવી મોકલ્યું કે, તમે તમારી તરફના ફિલોટાસ અને આંતિપાતરને અમારી પાસે મોકલી દો તો અમે તમારા બોલવાનો વિચાર કરીએ.

એ સિવાય તેમણે ગ્રીસનાં બીજાં સ્વતંત્ર સંસ્થાનોના લોકોને એવું જાહેર કર્યું કે ગ્રીસ દેશની સ્વતંત્રતા રાખવાને જે ચહાતા હોય તેમણે આ પ્રસંગે આવીને અમને સહાય થવું.

એવી રીતે આ બન્ને અભિમાની પક્ષો હઠે ચઢ્યાં. પરંતુ એવી વેળાએ જોરાવર પક્ષને વધારે શૂર ચઢે છે તેમ આ વેળાએ માસિડોનિયન લોકોના શરીરમાં જોમ આવ્યો અને થીબ્સન લોકોના ઉપર ધસી જવાને ઉતાવળા થયા. સિકંદરે તેના વિભાગ કરી તેપર લાયક સરદારોની નીમણુક કરી, તથા ક્યાંથી ક્યાંથી હુમલો કરવો તે પણ નક્કી કર્યું. માંહેથી થીબ્સના લોકો પણ એવાજ તૈયાર થયા. બહારના લોકો અંદર દાખલ થવાસારૂ અને અંદરના લોકો બહારના લોકોને પાછા હઠાવવાસારૂ પોત પોતાના સામર્થ્યનુસાર મહેનત કરવા લાગ્યા. તથાપિ માસિડોનિયન લોકોની તૈયારી થીબ્સનો કરતાં ઘણી વધારે હોવાથી તેના પગ પાછા હઠ્યા, કેટલાક માસિડોનિયનો ભીંતને બાંકોરાં પાડીને અને કેટલાક નીસરણીયો મૂકીને શેહેરમાં દાખલ થયેલા જોઈને થીબ્સન લોકોના જીવ ઉડી ગયા, ને છેક ગભરાઈ ગયા તોપણ હઠતાં હઠતાં તેમણે પોતાની તરવાર બજાવીને પોતાના બે હાથ માસિડોનિયનોને દેખડાવ્યા. પણ આખરે તેમને નાસવું પડ્યું. આખા શેહેરમાં થીબ્સન આગળ નાશે અને માસિડોનિયન પાછળ ધાય. એ વેળાએ સિકંદરે પોતાના અને ફિલિપના સગાં, સંબંધીઓ અને પિંડાર નામે અતિ વિખ્યાત કવિના ઘર શિવાય બાકીના સઘળાં ઘરો જમીનદોસ્ત કરી નાખ્યાં, અને સ્ત્રી, પુરુષ, નાના, મોટા, વિદ્વાન્, મુર્ખ, એનો લેગાર પણ ભેદ ન રાખતાં થીબ્સવાસીઓની કતલ કરી. તે વખત બધાં મળીને છ હજાર માણસોના જીવ ગયા, એવું કહેવાય છે. ૩૦૦૦૦ માણસો જીવતાં રહ્યાં તે સર્વને ગુલામ કરીને વેચ્યાં. એ પ્રમાણે થીબ્સ પાયમાલ થઈ ગયું.

એ ગરબડમાં એક ચમત્કારિક વાત બની તે અહીં કહેવી જોઈએ. સિકંદરના લશ્કરમાં થ્રેસિયન નામે લોક હતા. તે

મણે થીબ્સ શેહેરમાંની તિમોક્લિઆ નામે એક સુશિલ સ્ત્રીનું ઘર ભાંગી નાંખ્યું, તેની દોલત લુંટીને તેને પોતાના સરદાર પાસે લઇ ગયા. તે સ્ત્રી ઘણી સુંદર હતી અને પેલો સરદાર ઘણો વિષયી હતો એટલે પછી શું બન્યું તે અમે કહેતા નથી. પણ તે થઇ રહ્યા પછી તે સરદારને એમ લાગ્યું કે, એની પાસે ઘણી દોલત હોવી જોઇએ, અને તે કંઈ સંતાડી રાખી હશે એમ ધારીને તેણે તેને પૂછ્યું, ત્યારે તેણે કહ્યું કે, " શેહેર હસ્તગત કરવાની ધાંધલની વેળાએ મેં મારી દોલત મારા બાગ માંહેલા કૂવામાં નાખેલી છે. તે કૂવો જો તમારે જોવો હોય તો હું તમને બતાવું " પૈસાની લાલચ મહા કપરી છે. પેલો સરદાર તે દ્રવ્યની આશાએ તે બાયડી જોડે બાગમાં ગયો અને તેને પાસે ઊભો રાખીને પોતે વાંકો વળીને કૂવામાં જોવા લાગ્યો. તે વખત તિમોક્લિઆએ તેને ધક્કો મારીને કૂવામાં હડસેલી દીધો ને ઉપરથી મોટા પથરો નાંખીને તેનો જીવ લીધો. પછી તેને સિપાઇ લોકોએ પકડીને સિકંદર પાસે આણી. જ્યારે તે તેના મો આગળ ઊભી રહી ત્યારે સિકંદરને તે બાઇ સુશિળ, બેદરકાર, પાપથી ડરનારી અને તેજવંત જણાઈ. તેને જ્યારે પૂછવામાં આવ્યું કે તું કોણ છે, ત્યારે જવાબ દીધો કે, " ચિરોનિઆની મોટી લડાઈમાં ફિલિપ જોડે ગ્રીસની સ્વતંત્રતાના બચાવસારૂ લડતાં મરનાર મહા પરાક્રમી થિઆજિનીસની હું બેહેન છું " એ વાક્ય સાંભળીને સિકંદર બાદશાહ ઘણો અજબ થયો, અને તેની તેને દયા આવી તેથી તેને તેના છૈયાં છોકરાં સાથે છોડી દીધી.

થીબ્સ શેહેરની એવી રીતે ભાંગ ફોડ ચાલતી હતી, તેવામાં આથેન્સના લોકો પોતાના પ્રજાસત્તાક રાજ્ય વિષે મોટું અભિમાન આણીને પોતાના બળવડે સિકંદરનો પરાભવ કરી નાખવાની તૈયારી કરતા હતા. તેમને સ્વર્ગ માત્ર બે આંગળ છેટે રહ્યું હતું, તથા માસિડોન દેશના નવા રાજા સિકંદરથી આપણા આગળ એક ઘડી પણ ટકાવાનું નથી એવું તેમને લાગતું હતું. એટલામાં કેટલાએક થીબ્સનલોકો નાશીને સંતાવાનેસારૂ ત્યાં

આવી લાગ્યાં, તેમણે ત્યાંની સર્વ ખરાબીની ભયંકર હકીકત કહી તેથી તેઓ લગાર અચકાયા અને એવો પરાક્રમી અને ઘાતકી પુરુષ જો એકાએક આપણા ઉપર આવી પડ્યો તો આપણી શી વલે થશે તેનો વિચાર કરવા લાગ્યા. એકાદું દુઃખ આવવાનું છે અથવા આગળ કોઈવાર આવશે એમ જાણીને માણસ કંઇ તેની કાળજી રાખતું નથી. પણ ફલાણી વેલાએ મુકરર આવશે એમ જાણી તે ભયભીત થઇ વિચારમાં પડે છે. વળી આથેન્સવાસીઓએ સિકંદર બાદશાહ સામું બંડ કરવાને કેટલાક લોકોને ઉસકેર્યા હતા. તેની તેને ખબર પડવાથી તે આપણા ઉપર દાંત કકડાવી રહ્યો છે, તેની પણ તેમને ખબર હતી. તથાપિ આ વેળાએ સિકંદરે જુદુંજ સ્વરૂપ ધારણ કર્યું. તે આથેન્સ પાસે આવ્યો, ત્યારે માંહેના લોકો છેકજ ગભરાઇ જઇને મોટા વિચારમાં પડ્યા હતા; તેમણે તેને એમ કહાવી મોકલ્યું કે, તમે તમારા કરેલાં કર્મોનો પશ્ચાતાપ કરીને જો પ્રમાણિકપણે વર્તશો તો મારા તરફથી તમને કંઈ હરકત થશે નહિ. તે પ્રમાણે તેઓ કબૂલ થયા અને એ ઉપર પોતાની પસંદગી જાહેર કરવાસારૂ સિકંદર પાસે મોકલવાને એક મંડળી ઠરાવી. તેમાં દિમાસ્થનીસ પણ હતો. તે ટોળી તેની પાસે જવામાટે મૌટસિથીરાન સુધી આવી, પણ ત્યાંથી આગળ જવાને દિમાસ્થસની હિંમત ચાલી નહિ. તેના અંતઃકરણમાં સિકંદરની છબી રમી રહી હતી. તેની બીકને લીધે તેનાથી એક પગલુંએ અગાડી મૂકાયું નહિ, તેથી તે ટોળીને પાછું આથેન્સ ભણી જવું પડ્યું. ત્યાર પછી દિમાદીજ, ફ્રોસિયન, એસ્કિનીઝ વગેરે સિકંદરના શુભેચ્છકો માંહેના કેટલાકને સિકંદર પાસે મોકલવામાં આવ્યા. તેમની તેણે મુલાકાત લીધી અને તેનું કહેવું સાંભળી લઇને આથેન્સવાસીઓ ઉપર એવો એક કાગળ લખી આપ્યો કે, તમે તમારા આઠ દશ જાહેર વક્તાઓને પહેલાં મારે સ્વાધીન કરો, તો પછી હું તમારી વિનંતી ઉપર ધ્યાન આપું. એ વક્તાની યાદીમાં દિમાસ્થનીસનું પણ નામ હતું તેથી તેનો

જીવ ઉડી ગયો. એ ટીપમાં દિમાસ્થનીસની જોડે હૈયારેદીજ, ચારીસ, અને ચારિરિમસ જેવા ઉત્તમ વકતાઓને પણ માગ્યા હતા. વળી તેમાં એમ પણ ખુલ્લું લખ્યું હતું કે, ગ્રીસ-દેશની સમાધાનીનો ભંગ કરનાર તથા આ થીબ્સના બળ-વાની ઉશ્કેરણી કરનાર તેઓ છે, તેમાટે તેમની લાયક ન્યાયાધીશો પાસે તપાસ કરાવીને ઘટતી શિક્ષા કરવાનો અમે નિશ્ચય કર્યોછે. તે કાગળ વંચાયા પછી દિ-માસ્થનીસે એવું તો ચિત્તાકર્ષક ભાષણ કર્યું, કે તેથી જે આથે-ન્સવાસીઓએ તે વકતાઓને મોકલવાનું ધાર્યું હતું, તેમના વિચાર ફેરવાઇ જઈને, સિકંદરનો ગુસ્સો નરમ પાડવાસારૂ બીજા કોઇને તેની પાસે મોકલવાનો ઠરાવ થયો. દિમાસ્થનીસ પોતાના ભાષણમાં બોલ્યો હતો કે, "સિકંદર બાદશાહ એક વરૂ છે; તમે બધા આથેન્સવાસીઓ ગરીબ બોકડાં છો; અને અમો વકતાઓ કૂતરા છીએ; જો બોકડાં પોતાની મેળે પોતાના રક્ષક કૂતરાઓને વરૂને સ્વાધીન કરે તો, પછી તેમનો જીવ એક પળ માત્ર પણ ટકી કેમ શકે?" એવાં અનેક ઉદાહરણોથી તેણે તેમનાં મન પોતાની ભણી ખેંચી લીધાં. એક ગ્રંથકારે એવું લખ્યું છે કે, આથેન્સ વાસીઓનાં મનો મેઘરૂપ હતાં, એ મે-ઘને દિમાસ્થનીસના વકતૃત્વરૂપ પવન પોતાની મરજીમાં આવે તેમ વાળતો હતો, એ નિઃસંશય છે.

આથેન્સમાં ફોસિયન પણ મોટો વજનદાર, પ્રમાણિક અને નિસ્પૃહતા વિષે પ્રખ્યાત પુરુષ હતો, તેને તેનો વિચાર જ્યારે પૂછયો, ત્યારે તેણે સાફ એવું કહ્યું કે, " આપણા આથેન્સ સંસ્થાન ઉપર હાલમાં જે આફત આવી છે, તેનું કારણ એ વકતા છે. માટે તે દૂર કરવાને એ વકતા-ઓને સિકંદરને સ્વાધીન કરવામાં આપણું ડહાપણ છે. ત-મે જો મારેમાટે ધારશો તો હું તો આપણા દેશની સ્વતંત્રતાના રક્ષણમાટે મરવાને તૈયાર છું." એ ભાષણ કર્યાની વાત સિકં-દરને કાને પડી, ત્યારે ફોસિયનનું સ્પષ્ટવક્તાપણું અને સરલ-

તાની તેને મોટી જણાઇ લાગી. અને એ ગુણનેમાટે ૧૦૦ ટાલેંટ તેને ઈનામના મોકલ્યા. ત્યારે જે માણસ એ ઈનામ લઇને ફોસિયન પાસે આવ્યો હતો, તેને તેણે પૂછ્યું, "રાજાએ એ ઈનામ મને શામાટે મોકલ્યું ?" તે માણસે જવાબ દીધો, આપ સત્યવાદી અને સદાચરણી છો એવું સાંભળીને મહારાજે એ બક્ષિસ મોકલી છે, તેને આપ કબૂલ રાખો. તે ઉપરથી ફોસિયન બોલ્યો, રાજાને જઇને કહે કે, સત્ય ભાષણ અને સદાચરણને મારી પાસે છે તેવું ને તેવુંજ જો અચળ રહેવા દેશો તો હું તમારો મોટો આભારી થઇશ. આ જે તમે આણેલું છે, તે જો મેં લીધું તો જે મારા આચરણ ઉપરથી રાજા મને આપવા ચાહે છે તે આચરણનો ભંગ થશે. આ જવાબ ધ્યાનમાં રાખવા જોગ છે.

એવી રીતે ઘણી એક ભાંગફોડ થયા પછી આથેન્સથી કેટલાક માણસો સિકંદર બાદશાહ પાસે ગયા. અને ત્યાં તેમણે તેને અનેક વાતો સમજાવીને ક્રોધ સમાવ્યો. તોપણ ક્યારિદિમસ નામે વક્તા ઉપરથી તેનો રોષ ઉતર્યો નહિ, તેણે તેને દેશ પાર કરાવ્યો. એ ઉપરથી સવાલ ઉત્પન્ન થાય છે કે સિકંદરે બીજા બધાને માફ કર્યું અને એ એકલાનેજ શામાટે સજા કરાવી ? તેનું એ પરથી સમાધાન થશે કે, તેના ઉપર ફિલિપના ખૂનમાં સામેલ હોવાનો મજબૂત શક હતો. માણસને સત્કર્મ કરવામાં જેમ મતલબ હોય છે, તેમજ ખોટું કામ કરવામાં પણ કંઇ મતલબ હોય છે. વળી આ વાત ઉપરથી બીજું એમ માલમ પડે છે કે, સિકંદરને તેના બાપના ખૂનની સર્વે હકીકત માલમ પડી હતી, અને જેમ જેમ હાથ આવે તેમ તેમ તેમાં સામેલ થનાર લોકોને સજાએ પહોંચાડવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો હતો.

એવી રીતે ગ્રીસ દેશના સંસ્થાનોના માંહોમાંહેના વેરનો નાશ થયો, અને તે બધા જણનું ચિત્ત ઈરાનના બાદશાહ દરાયસના હુમલાનું નિવારણ કરવા ભણી લાગ્યું. એ બાદશાહે ફિ-

લિપની વખતમાં ગ્રીસ દેશને પોતાના બળનો સ્વાદ ચખાડ્યો હતો, તે યાદ આવવાથી આ વેળા ગ્રીકો ઘણા બીધા હતા. માટે પહેલાં જેમ ફિલિપરાજાને આખા દેશે સર્વાનુમતથી પોતાનો સેનાપતિ કર્યો હતો, તેમ આ વેળા તેમણે પોતાના બધા લશ્કરનું સ્વામિત્વ સિકંદરને આપ્યું, તેથી સિકંદર ઘણો સંતોષ પામ્યો. અને સ્વારીની તૈયારી કરવા લાગ્યો. એ સમયે તેને ગ્રીસ અને બીજે ઠેકાણે જીતો તથા આ દેશનું સેનાપતિપણું મળ્યું તે વિષે ખુશાલી જાહેર કરવાસારૂ કોરિંથ અને તેની આસપાસના મોટામોટા શ્રીમંત અને વિદ્વાન્ લોકો એકઠા થયા હતા. તે વેળાએ સિનોપીમાં ડાયોજીનિસ નામે એક મોટો નામાંકિત તત્ત્વજ્ઞાની રહેતો હતો, તે પણ આ સમાજમાં આવશે એવું સિકંદરને લાગ્યું હતું, પણ તે ત્યાં આવ્યો નહિ, ત્યારે પોતે તેને ઘેર પોતાનાં કેટલાંક માણસોને સાથે તેડીને ગયો. તે વેળાએ સવારનો પહોર હતો. ટાઢ સખત પડેલી હતી, તેથી આ તત્ત્વજ્ઞાની પોતાના આંગણામાં તડકો ખાવા નિશ્ચિંત સૂતો હતો. તેની નજર સિકંદર ભણી જતાંજ ઊઠીને બેઠો થઇ. તેની ભણી એકી નજરે જોવા લાગ્યો. ત્યારે તેની એ વર્તણુકથી સિકંદર તાજુબ થઇને લગારવાર સ્તબ્ધ ઊભોરહ્યો. પછી ઘણીજ નમ્રતાથી સલામ કરીને બોલ્યો “ સાહેબ, આપને શું જોઇએ છે ? તે સાંભળી ડાયોજિનિસ બોલ્યો, “આપ કૃપાકરીને લગાર દૂર ખશો કે આપના પડછાયાથી જે મારા ઉપર તડકો આવતો અટક્યો છે તે આવે.” એ શબ્દ સાંભળી બાદશાહ લગારેક દૂર ખશીને આશ્ચર્ય પામતો ઊભો રહ્યો ! અને સાથેના માણસો વિચારમાં પડ્યા કે આવડા મોટા બાદશાહે જ્યારે ખુશી થઇને જે માગે તે આપવાનું કહ્યું, ત્યારે ગાંડાની પેઠે એકાદ મોટું ઇનામ ન માગતાં આ શું માગ્યું ? એમ સમજીને તેની મશ્કરી કરવા લાગ્યા. ત્યારે સિકંદરે તેઓને કહ્યું, “અરે તમે આ પુરુષની મશ્કરી શું કરો છો ? હું ખરેખરૂં કહું છું કે જો હું સિકંદર ન થયો હોત તો મોટી ખુશીથી ડાયોજિનિસ થાત;” એની મતં-

સુખ એટલીજ કે ચાહેલી વસ્તુની પ્રાપ્તિમાં અથવા તૃપ્તિમાં સંપૂર્ણ સુખ છે; હું રાજા હોવાથી મારે જોઇતી વસ્તુ મળે છે, તેથી મને એ હાલત ગમે છે, પણ જો તેમ ન હોત તો, બીજી મધ્યમ સ્થિતિમાં મેં સંતોષીપણું પકડયું હોત.

એશીઆખંડ ઉપર સ્વારી કરવાની તૈયારી થઇ ત્યારે છેક નીકળવાની વેળાએ સિકંદરે પોતાના હાથ નીચેના મોટા લોકોને અને લશ્કરી સરદારોને મોટી મોટી જાગીરો અને ઇનામો આપ્યાં. તે એટલે સુધી કે તે પોતાનેમાટે કંઇ રહેવા દેશે કે નહિ તેને માટે પણ પાસેના લોકો વિચારમાં પડ્યા. ત્યારે પરદિકાસ નામે કોઈ ગૃહસ્થ પાસે હતો તેણે તેને પૂછ્યું. "મહારાજ તમે જે છે તે તો બીજાને આપી દો છો, ત્યારે તમારે પોતાનેમાટે શું રાખશો?" એ સવાલ સાંભળતાંજ જવાબમાં "આશા" એટલો એકજ શબ્દ તે બોલ્યો. તેની મતલબ એટલીજ કે હું જે એ લોકોને આપું છું તે ખેતરમાં દાણા વાવ્યા સરખું છે. એ મારા પ્રિયજનો મોટાં મોટાં પરાક્રમ કરીને એનાથી સો ગણું મને મેળવી આપશે, એવી મારી સંપૂર્ણ "આશા" છે. એ પરથી એ બાદશાહ કેટલો વિચારવંત અને દૂરદર્શી હતો, તે આવા એક બે જવાબથી ખુલ્લી રીતે નજરે પડે છે.

પછી સિકંદરે વિચાર કર્યો કે, આપણે પરદેશ ઉપર ચડાઇ કરવા જવાના છીએ માટે પાછળ આપણું રાજ્ય સંભાળવાસાર સારો હોંશિયાર માણસ નીમવો જોઈએ. તે પરથી તેણે આંતિપાતર નામે ગૃહસ્થની નેમણુક કરીને તેના હાથ નીચે ૧૨૦૦૦ પાયદળ અને ૧૫૦૦ સ્વાર આપ્યા. અને તેણે પોતાની જોડે ૩૦૦૦૦ પાયદળ અને પાંચ હજાર સ્વાર લીધા, તેમાં ૧૨૦૦૦ માસિડોનિયન હતા. ઈરાનના બાદશાહ ડરાયસનું રાજ્ય ઘણું મોટું હતું, તેમાં જુદા જુદા ધર્મના, જુદી જુદી જાતના તથા જુદી જુદી ભાષા બોલનારા હતા. તે સર્વની સરકાર માત્ર એક હતી તે શિવાય બીજું કશું તેમાં એકપણું નહોતું. તે સિકંદર બાદશાહ જાણતો હતો, અને તે ઉપરથીજ તેને તેના

ઉપર જવાની ઉમેદ હતી. તે પોતાનું લશ્કર સાથે લઈને ઈ. સ. પૂ. ૩૩૪ ના વર્ષની વસંતઋતુમાં પોતાને વતનથી નીકળીને એશીઆખંડ ભણી ચાલવા મંડ્યો. ત્યાર પછી શું શું બન્યું તે બીજા ભાગમાં કહેવામાં આવશે.

ભાગ ૨ જો.

માણસને જ્યારે ચડતી જુવાની અને મનમાનતી સમૃદ્ધિ હોય છે ત્યારે તેનું મન વિષયભોગ અને એશઆરામ ભણી સહજ જાય છે, પણ તે સમયે જે ખરેખરા મોટા પુરુષો છે તે એવી લતમાં ન પડતાં પોતાની પદવીને લાયક કર્મો ભણી ધ્યાન લગાડે છે. સિકંદર બાદશાહ એવા પ્રકારનો પુરુષ હતો. એશીઆ ઉપર સ્વારી કરવા નીકળવાને રાજધાનીમાંથી બહાર પડતી વેળાએ તેની મહેરબાનીવાળા સરદાર આંતિપાતર અને પાર્મિનિઓએ સૂચના કરી કે, આપ ઘણે આઘે અને મોટા જોખમની સ્વારીમાં જવાના છો, માટે પહેલાં લગ્ન કરીને ગાદીના વારસની કંઈ ગોઠવણ કરીને પછીથી જે કરવું હોય તે કરો તો સારૂં. એ ઉપરથી સિકંદરે એવો જવાબ દીધો કે "મારા બાપે આવડું મોટું લશ્કર યુદ્ધોપયોગી કરી રાખ્યું છે. તેને એમને એમ રાખીને દહાડા કહાડાવવા અને મારે લગ્ન કરીને છોકરો થવાની વાટ જોતાં બેશી રહેવું એ મહા શરમ ભરેલું છે. માટે હું કદી તેમ કરવાનો નથી." એ જવાબ સિકંદરને શોભા આપનારો અને વિચારવંત માણસોને શિક્ષણીય છે. દુનિયામાં મોટપણ મેળવવાનેમાટે એવી રીતના કેટલાક અસાધારણ ગુણ માણસમાં હોવા જોઈએ.

પહેલા ભાગની સમાપ્તિમાં કહ્યા પ્રમાણે મોટું લશ્કર લઈને સિકંદર બાદશાહ એશીઆખંડ ઉપર સ્વારી કરવાને ચાલતો થયો. તેના હાથ નીચેના સરદારો માંહેના ઘણા ખરા પચાસ વર્ષની ઉપરના, ઘણી લડાઈઓમાં જીત પામેલા, શૂરા, અને ગંભીર હતા. પાયદળની સરદારી પાર્મિનિઓને આપી હતી.

અને તેના છોકરા ફિલોટાસના હાથ નીચે ૧૮૦૦ સ્વાર. હતા. કાલાસ નામના સરદારને હસ્તક પણ તેટલીજ સંખ્યા થિસલીના સ્વારની કરી હતી. વળી એ વગર જુદા જુદા સંસ્થાન ભણીથી આશરે ૬૦૦ સ્વાર હતા, તેનું ઉપરીપણું જેનું તેની પાસે રાખ્યું હતું. એ સર્વે સરદારો સિકંદર બાદશાહને સારી સલાહ આપતા અને તેના અર્ધા શુકનને તાબે રહેતા હતા, અને એવાતો સ્વામિભક્ત હતા કે પોતાના બાદશાહને જય મેળવી આપવામાં પોતાનું સર્વસ્વ ખોવાની દરકાર રાખતા નહિ. સિકંદર સરખા શૂરા અને વિચારવંત બાદશાહને આવા નિમક હલાલ સરદારો મળ્યા એટલે હવે તેને ફતેહ મેળવવામાં અડચણ શેની રહે ?

યુરોપ અને એશીઆખંડની વચ્ચે હેલિસ્પાંટ (ડાર્ડેનલ્સ) નામે ભૂમધ્ય સમુદ્રનો એક ફાંટો છે. તેને કાંઠે સિકંદર લશ્કર સહવર્તમાન આવી પહોંચ્યો, ત્યારે તે કાળની રીતિ પ્રમાણે પોતે એશીઆખંડમાં ક્ષેમ કુશળ પહોંચવાસારૂ તથા ત્યાં ફતેહ મળવાસારૂ અનેક દેવોની આરાધના કરી તથા તે સંબંધી જે સંસ્કાર કરવાના હતા તે મનઃપૂર્વક કરીને પછી સૈન્ય સહિત વહાણમાં બેઠો. અને પછી એટલો ઉતાવળો થયો કે પોતાનું વહાણ જલદી ચલાવવાસારૂ પોતાને હાથે હલેસાં (ચાટવા) મારવા લાગ્યો. વચ્ચે આવી પોહોંચ્યા પછી નેપચ્યુન* નામે જળદેવને તે લોકો માનતા હતા, માટે એક બળદનો વિધિપૂર્વક ભોગ આપ્યો. એટલામાં એશીઆખંડનો કિનારો નજીક આવવા લાગ્યો, તે જોઈને તેને પરમ સંતોષ થયો. પછી મછવો છેક કિનારે લાગતાંજ તેણે પોતાનો ઊંચો પોશાક પહેરી, સર્વ આયુદ્ધ બાંધ્યાં: અને ઈશ્વરનું સ્મરણ કરીને અહીંઆ નક્કી ફતેહ મળશે, એવી ખાતરીથી એશીઆખંડના કાંઠા ઉપર પગ મૂક્યો, તેની પાછળ બધું લશ્કર ઉતર્યું. એ સ્વારીમાં પોતાને જય મળવાની સિકંદરને એટલી તો પક્કી ખાતરી હતી કે તેણે પો-

---

* એને હિંદુઓ વરુણને નામે ઓળખે છે.

તાના લશ્કરનેસારૂ એક મહિનો ચાલે એટલીજ ખોરાકી અને માત્ર ૭૦ ટાલેન્ટ રોકડા રાખ્યા હતા. તેણે એવો વિચાર રાખ્યો હતો કે એકાદ નવો પ્રદેશ આપણે હાથ લાગી જશે તો પછી આપણે કોઇ વાતની અડચણ પડશે નહિ.

એશીઆખંડમાં હેલિસ્પાંટને કિનારે નાના નાના ઘણા દેશો હતા, તેમાંના ઘણાખરા જંગલી લોકોથી ભરેલા હતા અને તેમણે ઈરાણના બાદશાહ ડરાયસનું સ્વામિત્વ કબૂલ કરેલું હતું. તેમણે જ્યારે સિકંદર બાદશાહની સ્વારીને એકાએક અણચિતી આવેલી જોઈ ત્યારે છેકજ ચકિત થઈ જઇને તેને તાબે થયા. તેથી આજે આ દેશ તો કાલે બીજો દેશ એ પ્રમાણે દિનપ્રતિદિન પોતાની સત્તા વધારતો ચાલ્યો. એ સમાચાર ડરાયસના આજુબાજુના સરદારોએ જાણ્યા હતા, તોપણ સિકંદરની સામે થવાની તેમની છાતી ચાલી નહિ. વળી આ શૂરા બાદશાહે પોતાના શૂરાતન ભરેલાં ભાષણથી સીપાઈઓને એવું તો શૂર ચડાવ્યું હતું, કે તે જ્યારે લડાઈનેમાટે નીકળ્યા ત્યારે તલમાત્ર પણ ડરેલા દેખાતા ન હતા. આપણને ખચિત અને સહજમાં ફતેહ મળશે એવી આશા તેમના ચહેરા ઉપર કુદરતી રીતે નજરે પડતી હતી. એવી રીતે આગળ ચાલતાં જ્યારે લાંપસાકસ શેહેર પાસે આવ્યા ત્યારે ખબર થઇ કે તેમાંના લોકો તોફાન કરીને અડચણ કરવાનો ઈરાદો રાખે છે, તે પરથી તે શેહેરને જમીનદોસ્ત કરી નાખવાનો ઠરાવ કર્યો. પણ તે શેહેરમાં આનાક્સિમિનીસ નામે એક મહા વિદ્વાન્ પુરુષ રહેતો હતો, અને તેના ઉપર ફિલિપ રાજાનું ઘણું હેત હતું. તે કેટલાએક વખત સુધી સિકંદરનો શિક્ષક હતો, તેથી બાદશાહ તેને પૂજ્ય ગણતો હતો. એ વિદ્વાન્ પુરુષ કોઇ જરૂરના કામસારૂ પોતાની ભણી આવે છે એવું તેણે દીઠું. તે ઉપરથી તેના મનમાં આવ્યું કે, લાંપસાકસ શેહેરને નાશ કરવા બાબતના વિચારને બંધ રખાવવાસારૂ આવે છે, માટે નજીક આવતાં સિકંદરે સમ ખાઈને કહ્યું કે "તમે જે મને

હમણા કહેવાના છો, તે હું કદી માનવાનો નથી." એ સાંભળીને પેલો ચતુર વિદ્વાન્ બોલ્યો. "મહારાજ હું આપના વિચારને મળતો છું, એટલીજ મારી વિનતિ છે કે લાંપસાકસનો એવો નાશ કરી નાખો કે તેની નિશાની પણ રહે નહિ. એ શબ્દો સાંભળીને સિકંદર ઘણો અચંબામાં પડ્યો, અને તે શેહેરને ઉજડ કરવાનો વિચાર માંડીવાળ્યો. એવી રીતે તદબીરના બોલોથી તે વિદ્વાને પોતાના શેહેરનો બચાવ કર્યો. એમાં આનાક્સિમિનીસેની સમયસૂચકતા અને ચતુરાઇ આશ્ચર્યકારક છે.

સિકંદર ત્યાંથી નીકળ્યો તે ઈલિયન*પ્રાંતના ફ્રિજિયા પરગણા માંહેની ગ્રાનીકસ નામે એક મોટી નદીને કાંઠે આવી પહોંચ્યો. ત્યારે પેલી તરફને કાંઠે ડરાયસના તાબાના સુબેદારો અને કેટલાએક સરદારો પાયદળ અને દશ હજેર સ્વાર સાથે તૈયાર થઈને ઉભા હતા. તેઓમાં મેમનન નામે એક સરદાર ઘણો જુનો અને મોટો અનુભવી હતો, તેણે એવી સલાહ આપી કે શત્રુ ઉપર એકદમ હુમલો કરવો આપણને હાલમાં ઘટારત નથી પણ આપણામાંથી કેટલાએક સરદારોએ એ ઉતર્યાછે તે ભાગમાં જઇને તેની ખોરાકીનો ખુટકો પાડવો, એટલે તે ગભરાઈને પાછો જશે અને ફરીને આણીમેર આવવાનું નામ પણ નહિ દે. એ સલાહ વાજબી હતી તોપણ તેમાંના બીજા સરદારોને ગમી નહિ તેથી ફ્રિજિયાના સુબા આર્સિતિજે ખુલ્લી રીતે કહ્યું કે એ સલાહ મારે બીલકુલ નાકબૂલ છે, અને થોક લોકો મારા તાબાનાનો મુલક જીતી લેવાના વિચારમાં છે, તેમને પાછા હઠાવી મૂકવામાં એક પળની પણ ઢીલ કરવાનો નથી. બીજો એક જણ તો એવું બોલ્યો કે, આ હિંગામ ઘણા દિવસ લંબાવીને ડરાયસના લશ્કરમાં પોતાનું ડોઝરૂં ભરવાસારૂ એવી રડતી મસલત એ આપે છે. વાસ્તવિક જોતાં એ મેમનન મોટો જોદ્ધા અને પોતાના ધણીનો

---

* એ શેહેરમાં, ઈલીયડ નામની પ્રખ્યાત ચોપડીમાં વર્ણવાયલા મહારથી એકિલિઝની કબર હતી તેને સિકંદર આ વેળા નમ્યો અને તેનાં વખાણ કર્યાં હતાં.

ખરો હિતેચ્છક હતો તેથી ડરાયસની તેના ઉપર ઘણી મેહેર-રખાની હતી. પરંતુ માણસની પરીક્ષા બધાને એક સરખી ન હોવાથી એવા મોટા માણસોને અલ્પમતિ માણસોના મોઢાની નિંદા ખમવી પડે છે, તેનો ઉપાય નથી. એવી રીતે મેમનનની સલાહ એક બાજુએ રહી ને બીજાઓના વિચાર પ્રમાણે એક-દમ સામા ઊભા રહીને યુદ્ધ કરવાનો ઠરાવ થયો.

એ ગ્રાનીકસ નદીના પેલા કાંઠાની હકીગત થઈ. આ કાંઠે સિકંદરના લશ્કરમાં પણ મોટી ગડબડ મચી રહી હતી. તે નદી ઘણી મોટી જણાતી હતી તથા તેની માહિતી કોઈનેજ નહોતી. તેને લીધે હવે શું કરવું તે બાબત મોટા મોટા લોકોમાં ઘણો મતભેદ પડ્યો હતો, તેની સર્વ હકીગત આપવાની આ ઠેકાણે જગા નથી. તથાપિ તેમાંના મુખ્ય સિકંદર અને પાર્મિનિઓ વચ્ચે જે પત્ર વ્યહવાર એ બાબત ચાલ્યો, તે સંક્ષેપમાં અત્રે દાખલ કરીએ છીએ; તેથી જુદા વિચાર શું હતા અને આ-ખર શું ઠર્યું તે સહજ સમજાશે. સિકંદરને તો તાલાવેલી લાગી રહી હતી કે હું એકદમ નદીને પેલે કાંઠે ક્યારે જાઉં અને ડ-રાયસના લશ્કરને ક્યારે હરાવી નાખું ? એ તેની વૃત્તિ પાર્મિ-નિઓના જાણવામાં આવી, પરંતુ એ ઉતાવળ આ ઠેકાણે કા-મની નથી એવું તેને લાગવા ઉપરથી તેણે સિકંદરને એક કાગળ લખ્યો તેનો સારાંશ—" સાહેબ, હાલમાં જેમ આપણે નદીને આ કાંઠે લશ્કર સાથે પડેલા છીએ તેમજ કેટલાક વખત સુધી ધીરજ પકડીને પડી રહેવું ને વધારે નહિ તો આખરે આ-જની રાત તો રહેવુંજ જોઇએ. શત્રુ પાસે આપણા જે-ટલું પાયદળ નથી, એ વાત ખરી છે, તેને લીધે તેનાથી આ-પણા ઉપર હલ્લો થવાનો નથી એટલુંજ નહિ પણ આજની રાત તેઓ ત્યાં રહેશે પણ નહિ એમ હું ધારું છું. વળી તે અ-હીંથી ગયા પછી આપણે લશ્કર સાથે નદી ઉતરવાનું સહેલ પડશે. એ નદી કેટલેક ઠેકાણે ઘણી ઊંડી છે, કેટલીક જગા ઉપર કિના-રાને લગતી કરાડીઓ પડેલી છે, અને કેટલેક ઠેકાણે પુરાઈ

ગઇ છે. એવી ગેર માહિતી વાળી નદીને પાર કરવાને એકદમ નીકળવું ઘણું ભયંકર છે. વળી આપણા થોડાં થોડાં માણસો જો પેલે પાર ઉતર્યા તો શત્રુઓ હથિયાર બંધ ઉભેલા છે તે તેમનો અંત લાવશે. એવી પહેલ વહેલી જો લશ્કરની દાણા દાણ થઇ, તો આપણા લોકો હિંમત હારી જશે અને દુશ્મનને હિંમત આવશે. અને આપે મોટી ફતેહ થવાની આશા રાખી છે, તે ફોગટ જઇને લોકોમાં હાંસી થશે. તેનો પુખ્તવિચાર કરશો." એ પત્ર વાંચીને તરતજ તેને સિકંદરે જવાબ લખ્યો તેની મતલબ:—"પાર્મિનિઓ, તું જે કહે છે તે સર્વ ખરૂં છે, અને તેની સઘળી મતલબ હું સમજું છું. તથાપિ તુંજ જો કે, હેલિસ્પાંટ સરખા મોટા સમુદ્રને ઓળંગીને આવવાને આપણે બીધા નહિ; તો આ નાના સારખા વેહેળાને ઉતરવાનેસારૂ આ-ટલા બધા વિચારમાં પડવું અને બીવું એ શરમ ભરેલું નથી કે? ગમે તેવું સંકટ આવી પડે તોપણ તેમાંથી પાર પડવાની મારી હિંમત અને માસિડોનિયન લોકોના શૂરાતનનો વિચાર મનમાં લાવ્યા પછી, એમ કાન ઢાળીનેપડી રહેવામાં આળસાઈ છે, એવું તને પણ લાગ્યા વગર રહેશે નહિ." એવી રીતે કાગળપત્રો થઈ રહ્યા પછી સિકંદરે શત્રુ ઉપર ચાલી જવાનો નિશ્ચય કર્યો.

એવી રીતે સર્વ તૈયારી થઇ. સિકંદરે પોતાનો ઘોડો મં-ગાવ્યો તેને ઉપર સ્વાર થયો. પછી બધા લશ્કરને હારબંધ ઉભું રાખી તેની નાની નાની ટુકડીઓ કરીને નદીમાં ઝંપલાવ્યું તેની જમણી બાજુએ સિકંદર રહ્યો અને ડાબી બાજુએ પાર્મિનિઓ ચાલ્યો. એવી રીતે તમામ લશ્કર મોટા જય શબ્દ કરતું કરતું આણી મેર આવે છે, એવું જ્યારે ડરાયસના લશ્કરના દીઠામાં આવ્યું ત્યારે તે લોકો તેના ઉપર તીરનો વરસાદ વરસાવવા લાગ્યા એથી સિકંદરના લશ્કરનાં કેટલાંક માણસોને મોટાં મોટાં જખમો લાગ્યાં ખરાં તથાપિ બાકીના લોકો તલમાત્ર પણ બીધા નહિ. અને એકે પગલું પાછું ન ભરતાં સર્વ જણ આ કાંઠે આવી પહોંચ્યા. તે વેળા બંને વચ્ચે મોટી લડાઇ ચાલી.

તેમાં પ્રુહેલાં તો માસિડોનિયન લોકોની હાર થશે એવું જણાવા લાગ્યું એટલે સિકંદરે પોતે જાતે ઘોડા ઉપર સ્વાર થઈ આગળ ધસીને બેચાર શબ્દોમાંજ પોતાના માણસોને એવા ઉસકેરી મૂકયા કે તે સઘળા એકદમ વાઘની પેઠે પોતાના શત્રુ ઉપર તૂટી પડ્યા અને એક પળમાં તેના લશ્કરની દાણાદાણ કરી મૂકી. એ વેળાએ ડરાયસનો સરદાર મેમનન તથા તેનો છોકરો મરણીઆ થઇને લડ્યા, તોપણ તેનું કંઈ ચાલ્યું નહિ, ને લોકો ચોગરદમ નાશવા લાગ્યા તે કેમે કરતાં ઉભા ન રહ્યા. એ અરસામાં ડરાયસનો જમાઈ સ્પિત્રોબેથસ જે ઐઓનિઆ પ્રાંતનો નાયબ સુબો હતો તે પોતાની સાથે બીજા ચાળીસ સરદારોને લઈને માસિડોનિયન લોકોની કતલ ઉડાવવા લાગ્યો, તે જ્યારે સિકંદરની નજરે પડયું ત્યારે તેને મોટો જોસ્સો આવીને એકદમ સ્પિત્રોબેથસ ઉપર આવી પડ્યો. આ માસિડોનિયન બાદશાહને પોતાની પાસે આવેલો જોઇને સર્વ જણ તેના ઉપર તૂટી પડ્યા. સિકંદર અને સ્પિત્રોબેથસ એક એકને બરછીઓ મારવા લાગ્યા. તે બંને જણા જીવવાની આશા છોડીને લડે છે, અને એક બીજાનો જીવ લેવાને મહા પ્રયત્ન કરે છે, એવું જોઇ પાસેના કેટલાએક સરદારો અચંબાથી મોઢામાં આંગળાંઘાલીને ઉભા રહ્યા હતા, અને કેટલાએક પોતાના પક્ષને ફતેહ મળવામાટે પોતાના પ્રમુખ યોદ્ધાને મદદ કરતા હતા. એવું ચાલી રહ્યું છે એટલામાં સ્પિત્રોબેથસ એક મોટી તરવાર લઇને સિકંદર ઉપર ધસ્યો અને તેનો એક નાનો ઘા પણ માર્યો ને ફરીને બીજીવાર જેવો મોટો ઝટકો મારવા જાય છે એટલામાં સિકંદરે પોતાની બરછી તેના મોઢામાં ઘોંચીને તરત પોતાના પગ આગળ ચત્તોપાટ નાંખ્યો કે તરત તે ત્યાં ને ત્યાંજ મરી ગયો.. એવું નજરે પડવાથી સ્પિત્રોબેથસનો સગો ભાઇ રોસાસેસ હાથમાં એક મોટી ફરશી લઇને સિકંદર ઉપર ધસ્યો ને તે માથા ઉપર મારી; પણ નિમાળાને અડકીને ખશી ગઇ, તેથી વધારે ઉસ્કેરાઇને ફરીથી મારવાસારૂ ઉગામી, એટલામાં સિકંદરના સરદાર

ગઇ છે. એવી ગેર માહિતી વાળી નદીને પાર કરવાને એકદમ નીકળવું ઘણું ભયંકર છે. વળી આપણા થોડાં થોડાં માણસો જો પેલે પાર ઉતર્યા તો શત્રુઓ હથિયાર બંધ ઉભેલા છે તે તેમનો અંત લાવશે. એવી પહેલ વહેલી જો લશ્કરની દાણા દાણુ થઇ, તો આપણા લોકો હિંમત હારી જશે અને દુશ્મનને હિંમત આવશે. અને આપે મોટી ફતેહ થવાની આશા રાખી છે, તે ફોગટ જઇને લોકોમાં હાંસી થશે. તેનો પુખ્તવિચાર કરશો." એ પત્ર વાંચીને તરતજ તેને સિકંદરે જવાબ લખ્યો તેની મતલબ:—"પાર્મિનિઓ, તું જે કહે છે તે સર્વ ખરૂં છે, અને તેની સઘળી મતલબ હું સમજું છું. તથાપિ તુંજ જો કે, હેલિસ્પાંટ સરખા મોટા સમુદ્રને ઓળંગીને આવવાને આપણે બીધા નહિ; તો આ નાના સારખા વેહેળાને ઉતરવાનેસારૂ આ-ટલા બધા વિચારમાં પડવું અને બીતું એ શરમ ભરેલું નથી કે? ગમે તેવું સંકટ આવી પડે તોપણુ તેમાંથી પાર પડવાની મારી હિંમત અને માસિડોનિયન લોકોના શૂરાતનનો વિચાર મનમાં લાવ્યા પછી, એમ કાન ઢાળીનેપડી રહેવામાં આળસાઈ છે, એવું તને પણ લાગ્યા વગર રહેશે નહિ." એવી રીતે કાગળપત્રો થઈ રહ્યા પછી સિકંદરે શત્રુ ઉપર ચાલી જવાનો નિશ્ચય કર્યો.

એવી રીતે સર્વ તૈયારી થઇ. સિકંદરે પોતાનો ઘોડો મં-ગાવ્યો તેને ઉપર સ્વાર થયો. પછી બધા લશ્કરને હારબંધ ઉભું રાખી તેની નાની નાની ટુકડીઓ કરીને નદીમાં ઝંપલાવ્યું તેની જમણી બાજુએ સિકંદર રહ્યો અને ડાબી બાજુએ પાર્મિનિઓ ચાલ્યો. એવી રીતે તમામ લશ્કર મોટા જય શબ્દ કરતું કરતું આણી મેર આવે છે, એવું જ્યારે ડરાયસના લશ્કરના દીઠામાં આવ્યું ત્યારે તે લોકો તેના ઉપર તીરનો વરસાદ વરસાવવા લાગ્યા એથી સિકંદરના લશ્કરનાં કેટલાંક માણસોને મોટાં મોટાં જખમો લાગ્યાં ખરાં તથાપિ બાકીના લોકો તલમાત્ર પણ બીધા નહિ. અને એકે પગલું પાછું ન ભરતાં સર્વ જણ આ કાંઠે આવી પહોંચ્યા. તે વેળા બંને વચ્ચે મોટી લડાઇ ચાલી.

તેમાં પુહેલાં તો માસિડોનિયન લોકોની હાર થશે એવું જણાવા લાગ્યું એટલે સિકંદરે પોતે જાતે ઘોડા ઉપર સ્વાર થઈ આગળ ધસીને બેચાર શબ્દોમાંજ પોતાના માણસોને એવા ઉસકેરી મૂક્યા કે તે સઘળા એકદમ વાઘની પેઠે પોતાના શત્રુ ઉપર તૂટી પડ્યા અને એક પળમાં તેના લશ્કરની દાણાદાણ કરી મૂકી. એ વેળાએ ડરાયસનો સરદાર મેમનન તથા તેનો છોકરો મરણીઆ થઇને લડ્યા, તોપણ તેનું કંઈ ચાલ્યું નહિ, ને લોકો ચોગરદમ નાશવા લાગ્યા તે કેમે કરતાં ઉભા ન રહ્યા. એ અરસામાં ડરાયસનો જમાઈ સ્પિત્રોબેથસ જે ઐઓનિઆ પ્રાંતનો નાયબ સુબો હતો તે પોતાની સાથે બીજા ચાળીસ સરદારોને લઈને માસિડોનિયન લોકોની કતલ ઉડાવવા લાગ્યો, તે જ્યારે સિકંદરની નજરે પડયું ત્યારે તેને મોટો જોસ્સો આવીને એકદમ સ્પિત્રોબેથસ ઉપર આવી પડ્યો. આ માસિડોનિયન બાદશાહને પોતાની પાસે આવેલો જોઇને સર્વ જણ તેના ઉપર તૂટી પડ્યા. સિકંદર અને સ્પિત્રોબેથસ એક એકને બરછીઓ મારવા લાગ્યા. તે બંને જણા જીવવાની આશા છોડીને લડે છે, અને એક બીજાનો જીવ લેવાને મહા પ્રયત્ન કરે છે, એવું જોઇ પાસેના કેટલાએક સરદારો અચંબાથી મોઢામાં આંગળાંઘાલીને ઉભા રહ્યા હતા, અને કેટલાએક પોતાના પક્ષને ફતેહ મળવામાટે પોતાના પ્રમુખ યોદ્ધાને મદદ કરતા હતા. એવું ચાલી રહ્યું છે એટલામાં સ્પિત્રોબેથસ એક મોટી તરવાર લઇને સિકંદર ઉપર ધસ્યો અને તેનો એક નાનો ઘા પણ માર્યો ને ફરીને બીજીવાર જેવો મોટો ઝટકો મારવા જાય છે એટલામાં સિકંદરે પોતાની બરછી તેના મોઢામાં ઘોંચીને તરત પોતાના પગ આગળ ચત્તોપાટ નાંખ્યો કે તરત તે ત્યાં ને ત્યાંજ મરી ગયો. . એવું નજરે પડવાથી સ્પિત્રોબેથસનો સગો ભાઇ રેસાસેસ હાથમાં એક મોટી ફરશી લઇને સિકંદર ઉપર ધસ્યો ને તે માથા ઉપર મારી; પણ નિમાળાને અડકીને ખશી ગઇ. તેથી વધારે ઉશ્કેરાઇને ફરીથી મારવાસારૂ ઉગામી, એટલામાં સિકંદરના સરદાર

ગઇ છે. એવી ગેર માહિતી વાળી નદીને પાર કરવાને એકદમ નીકળવું ઘણું ભયંકર છે. વળી આપણા થોડાં થોડાં માણસો જો પેલે પાર ઉતર્યા તો શત્રુઓ હથિયાર બંધ ઉભેલા છે તે તેમનો અંત લાવશે. એવી પહેલ વહેલી જો લશ્કરની દાણા દાણ થઇ, તો આપણા લોકો હિંમત હારી જશે અને દુશ્મનને હિંમત આવશે. અને આપે મોટી ફતેહ થવાની આશા રાખી છે, તે ફોગટ જઇને લોકોમાં હાંસી થશે. તેનો પુખ્તવિચાર કરશો." એ પત્ર વાંચીને તરતજ તેને સિકંદરે જવાબ લખ્યો તેની મતલબ:—"પાર્મિનિઓ, તું જે કહે છે તે સર્વ ખરૂં છે, અને તેની સઘળી મતલબ હું સમજું છું. તથાપિ તુંજ જો કે, હેલિસ્પાંટ સરખા મોટા સમુદ્રને ઓળંગીને આવવાને આપણે બીધા નહિ; તો આ નાના સારખા વેહેળાને ઉતરવાનેસારૂ આટલા બધા વિચારમાં પડવું અને બીતું એ શરમ ભરેલું નથી કે? ગમે તેવું સંકટ આવી પડે તોપણ તેમાંથી પાર પડવાની મારી હિંમત અને માસિડોનિયન લોકોના શૂરાતનનો વિચાર મનમાં લાવ્યા પછી, એમ કાન ઢાળીનેપડી રહેવામાં આળસાઈ છે, એવું તને પણ લાગ્યા વગર રહેશે નહિ." એવી રીતે કાગળપત્રો થઈ રહ્યા પછી સિકંદરે શત્રુ ઉપર ચાલી જવાનો નિશ્ચય કર્યો.

એવી રીતે સર્વ તૈયારી થઇ. સિકંદરે પોતાનો ઘોડો મંગાવ્યો તેને ઉપર સ્વાર થયો. પછી બધા લશ્કરને હારબંધ ઉભું રાખી તેની નાની નાની ટુકડીઓ કરીને નદીમાં ઝંપલાવ્યું તેની જમણી બાજુએ સિકંદર રહ્યો અને ડાબી બાજુએ પાર્મિનિઓ ચાલ્યો. એવી રીતે તમામ લશ્કર મોટા જય શબ્દ કરતું કરતું આપણી મેર આવે છે, એવું જ્યારે ડરાયસના લશ્કરના દીઠામાં આવ્યું ત્યારે તે લોકો તેના ઉપર તીરનો વરસાદ વરસાવવા લાગ્યા એથી સિકંદરના લશ્કરનાં કેટલાંક માણસોને મોટાં મોટાં જખમો લાગ્યાં ખરાં તથાપિ બાકીના લોકો તલમાત્ર પણ બીધા નહિ. અને એકે પગલું પાછું ન ભરતાં સર્વ જણ આ કાંઠે આવી પહોંચ્યા. તે વેળા બંને વચ્ચે મોટી લડાઇ ચાલી.

તેમાં પ્રહેલાં તો માસિડોનિયન લોકોની હાર થશે એવું જણાવા લાગ્યું એટલે સિકંદરે પોતે જાતે ઘોડા ઉપર સ્વાર થઈ આગળ ધસીને બેચાર શબ્દોમાંજ પોતાના માણસોને એવા ઉસકેરી મૂક્યા કે તે સઘળા એકદમ વાઘની પેઠે પોતાના શત્રુ ઉપર તૂટી પડ્યા અને એક પળમાં તેના લશ્કરની દાણાદાણ કરી મૂકી. એ વેળાએ ડરાયસનો સરદાર મેમનન તથા તેનો છોકરો મરણીઆ થઈને લડ્યા, તોપણ તેનું કંઈ ચાલ્યું નહિ, ને લોકો ચોગરદમ નાશવા લાગ્યા તે કેમે કરતાં ઉભા ન રહ્યા. એ અરસામાં ડરાયસનો જમાઈ સ્પિત્રોબેથસ જે ઐઓનિઆ પ્રાંતનો નાયબ સુબો હતો તે પોતાની સાથે બીજા ચાળીસ સરદારોને લઈને માસિડોનિયન લોકોની કતલ ઉડાવવા લાગ્યો, તે જ્યારે સિકંદરની નજરે પડયું ત્યારે તેને મોટો જોસ્સો આવીને એકદમ સ્પિત્રોબેથસ ઉપર આવી પડ્યો. આ માસિડોનિયન બાદશાહને પોતાની પાસે આવેલો જોઇને સર્વ જણ તેના ઉપર તૂટી પડ્યા. સિકંદર અને સ્પિત્રોબેથસ એક એકને બરછીઓ મારવા લાગ્યા. તે બંને જણા જીવવાની આશા છોડીને લડે છે, અને એક બીજાનો જીવ લેવાને મહા પ્રયત્ન કરે છે, એવું જોઇ પાસેના કેટલાએક સરદારો અચંબાથી મોઢામાં આંગળાંઘાલીને ઉભા રહ્યા હતા, અને કેટલાએક પોતાના પક્ષને ફતેહ મળવામાટે પોતાના પ્રમુખ યોદ્ધાને મદદ કરતા હતા. એવું ચાલી રહ્યું છે એટલામાં સ્પિત્રોબેથસ એક મોટી તરવાર લઇને સિકંદર ઉપર ધસ્યો અને તેનો એક નાનો ઘા પણ માર્યો ને ફરીને બીજીવાર જેવો મોટો ઝટકો મારવા જાય છે એટલામાં સિકંદરે પોતાની બરછી તેના મોઢામાં ઘોંચીને તરત પોતાના પગ આગળ ચત્તોપાટ નાંખ્યો કે તરત તે ત્યાં ને ત્યાંજ મરી ગયો. એવું નજરે પડવાથી સ્પિત્રોબેથસનો સગો ભાઇ રોસાસેસ હાથમાં એક મોટી ફરશી લઇને સિકંદર ઉપર ધસ્યો ને તે માથા ઉપર મારી, પણ નિમાળાને અડકીને ખશી ગઇ, તેથી વધારે ઉશ્કેરાઇને ફરીથી મારવાસારૂ ઉગામી, એટલામાં સિકંદરના સરદાર

કોના મનમાં એવો વિચાર ઘણીએકવાર આવતો નથી. આ લૂંટમાં જે સોનારૂપાનાં થાળા વગેરે વાસણો હતાં, તે અને નાના મોટા કીમતી પડદા વગેરે મોજ શોખનો સામન પોતાની માને મોકલાવ્યો. તે જોઈને તેને કેટલો સંતોષ થયો હશે વારૂ ?

ગ્રાનીકસની લડાઇમાં સિકંદરની જે જીત થઇ, તે વડે તેની બહાદૂરીનાં ચારેમેર વખાણ થવા લાગ્યાં અને બધા લોકો તેનું નામ સાંભળીને કાંપવા લાગ્યાં. તે ત્યાંથી નીકળેલો ડરાયસની પશ્ચિમ સરહદ ઉપર સમુદ્ર કાંઠે સાર્ડિસ નામે મજબૂત શેહેર આગળ આવી પહોંચ્યો. ત્યાં આગળ તેની સ્વારી દેખતાંજ માંહેના લોકો ભયભીત થઇને તેને શરણ આવ્યા. તેથી સિકંદરે તેને તલમાત્ર પણ ઇજા ન કરતાં તેના ઉપર પોતાનો અમલ બેસાડ્યો. અને આગલા વહીવટ પ્રમાણે અમલ કરવાનો ઠરાવ કરીને ત્યાંથી ચાલવા માંડયું. તે ચોથે દહાડે એફિસસ આગળ આવ્યો, ત્યાં તેને કોઇએ હરકત કરી નહિ. તેથી તે શેહેર ઝટ સ્વાધીન થયું, અને લાગલીજ ત્યાં દુવાઇ ફેરવી કે જે રાજ્યભાગ તમે આજ સુધી ડરાયસને આપતા હતા તે હવેથી ડાયના દેવીના ભંડારમાં ભરવો. તે પ્રમાણે ત્યાંના લોકો વર્તવા લાગ્યા. અહીંની ડાયનાદેવીનું દેવાલય સિકંદર બાદશાહના જન્મનીજ રાત્રે બળીજવા વિષે પાછળ લખવામાં આવેલું છે. તે ત્યાંના લોકોએ ફરીને બાંધવા માંડીને મોટો ભાગ બાંધી નાંખ્યો હતો, તે સિકંદરે જાતે જઇને જોયું. ત્યાં તે કામ ઉપર મુખ્ય કારીગર ડિનોક્રટિસ નામે હતો તેની હુશીઆરી જોઇને બાદશાહ ઘણો અજબ થયો. અને કેટલાક વખત પછી એજ કારીગરને ઇજીપ્ત દેશમાંનું આલેકઝાંડ્રિયા (સિકંદરીઆ) શેહેર બાંધવાનું કામ સોંપ્યું હતું. એ દહેરૂં બાંધવામાં તે લોકોએ લાખો રૂપિયા ખરચ્યા હતા. અને બીજા ખરચવાની ગોઠવણ કરી રાખી હતી. એ સઘળા પૈસા હું આપું છું અને મારૂં નામ તે દેવલપર કોતરાવો એવું સિકંદરે તેમને ઘણા આગ્રહથી કહ્યું, પણ તે તેમને લગારે પસંદ પડયું નહિ. પણ બાદશાહને ગુસ્સો ન ચઢતાં એ વાત કેમ

ઉડાવી દેવી તેના વિચારમાં પડ્યા. ત્યારે તેમાંના જે ડાહ્યા અને ચતુર હતા તેમણે આગળ નીકળીને બાદશાહને કહ્યું કે, "મહારાજ, એક દેવે બીજાં દેવનું દેવળ બાંધવાનું શોભતું નથી." એ બોલથી બાદશાહ મનમાં ખુશ થઇને છાનો રહ્યો અને તે વિચાર છોડી દીધો. એ ઉપલી વાત ઉપરથી સિકંદરની માનતૃષ્ણા અને પેલા ચતુર પુરુષમાં સમયોચિત્ત ભાષણ કરવાનું સામર્થ્ય જણાઇ આવે છે.

સિકંદર એફિસસમાં હતો ત્યાંજ તેને થેલ્સ અને માગનેશિયા શેહેરના લોકો ભણીથી વકીલો આવી મળ્યા ને તેણે તેનું સ્વામિત્વ કબૂલ કર્યું. પછી તેની સ્વારી મિલિતસ શેહેર ભણી આવી. ત્યાંના લોકો મોટા અભિમાની હતા અને માનતા હતા કે આપણને ડરાયસ ભણીથી જોઇએ તેટલી અને જોઇએ ત્યારે મદદ મળશે. તે ઉપરથી તેઓ શેહેરના દરવાજા બંધ કરીને નીરાંતે બેઠા. તે શેહેરની પાસે ઈરાની સરકારનું એક નાનું સરખું અરમાર પણ હતું. તેના ઉપર તે લોકોને સંપૂર્ણ ભરોસો હતો. તે બર લાવવાને તે અરમારે કેટલીક મેહેનત કરી જોઇ પણ તે સફળ થઇ નહિ એટલુંજ નહિ પણ તેને ઉલટું સિકંદરની બીકથી નાશી જવું પડ્યું. એ શેહેરમાં ગ્રાનીકસની લડાઇમાંથી નાશી આવી ને પેલો અનુભવી સરદાર મેમનન પોતાનાં કેટલાંક માણસો સાથે મોટા બંદોબસ્તથી કિલ્લામાં રહ્યો હતો. તેણે નિશ્ચય કર્યો હતો કે, થાય તેટલી મહેનત કરીને તેનો બચાવ કરવો. વળી શેહેરની ચારે તરફ એક મોટી મજબૂત ભીંત હતી, તથા માંહેના લોકોને ઘણા દિવસ પહોંચે એટલી ખોરાકી પણ હતી. તે સર્વની સિકંદરને ખબર હતી તોપણ તેણે પોતાની ચાલ છોડી નહિ ને એકદમ હલ્લો કરીને તે ભીંતને ગોટાં મોટાં ગબારાં પાડ્યાં અને અંદર પેસવાનો પોતાના લોકોને હુકમ કર્યો. તેને અનુસરીને કેટલીકવાર માંહે પેઠા ખરા પણ માંહેના લોકોની સંપૂર્ણ તૈયારીને લીધે તેમને પાછું હઠવું પડ્યું; તથાપિ આખરે તેણે પોતાની બહાદૂરીનો પ્રતાપ તેના ઉપર બેસાડ્યો. બહારથી

હુમલો કરનારાઓની ચમત્કારિક હિંમત જોઈને માંહેના લોકો ગભરાયા અને સિકંદરના લશ્કરને તાબે થવાને કબૂલ થયા; તેમને બાદશાહે તેના ગુન્હાની માફી આપીને ઘણી મેહેરબાની બતાવી. તેથી તેઓ ઘણા ખુશી થયા. આ ઠેકાણે જે પરદેશીઓ માલમ પડ્યા તેનેજ માત્ર ગુલામ કરીને વેચ્યા. આહિંગામમાં પેલો મેમનન પોતાના લોકો સાથે છાનો માનો નીકળી નાઠો.

એવી રીતે મિલિતસ હસ્તગત કર્યા પછી સકંદર કારિઆ દેશમાંતું હાલિકારનાસસ શેહેર લેવાને ગયો. તે શેહેરની આજુબાજુ સારો મજબુત કોટ અને ઘણો મજબુત કિલ્લો હતો. તેમાં પેલો ડરાયસની મેહેરબાનીવાળો શૂરો સરદાર મિલિતસથી નાશી આવીને પોતાનાં વીણી કાઢેલાં માણસો સાથે એમાં ઘણા બંદોબસ્તથી રહ્યો હતો; અને આ ઠેકાણે પોતાની બહાદૂરી અને રાજ્યનિષ્ઠા બતાવી આપવાનું તેના મનમાં હતું. માટે કિલ્લાના બચાવસારૂ પોતાના બુદ્ધિબળની આ ઠેકાણે બેહદ યુક્તિઓ કામે લગાડી હતી, તે કામમાં તેને એફિઆલતીસ નામે બીજા એક સરદારે ઘણી મદદ કરી હતી. એવી રીતે બહારથી સિકંદરના લશ્કરે પણ ઘેરો ઘાલવામાં બેહદ ચતુરાઇ વાપરી હતી. તેમણે કોટ બહારની ખાહીને કેટલેક ઠેકાણેથી પુરી નાંખીને ભીંત પાડવાના લડાઇનાં યંત્રો (હમાર) ભીંતને અડાવી દીધાં હતાં. તેનો માંહેનાં લોકોએ આગ લગાડીને નાશ કર્યો. વળી માસિડોનિયનો પોતાના ઓજારોવડે મહા મેહેનતે કોટને બાકોરાં પાડીને અંદર દાખલ થયા અને જોવા લાગ્યા તો તેની પાછળ બીજી ભીંત જાણે હમણાંજ ભોંયમાંથી નીકળી આવી એમ નજરે પડયું ! એ ભીંત અર્ધ ગોળાકૃતિની બાંધેલી હતી. અને તે ઉપર મોટા મોટા બુરૂજો હતા. તે ઉપર ઉભા રહીને માંહેના લોકોએ બહારના લોકો ઉપર બાણનો વરસાદ વરસાવી મૂક્યો. તેથી,તેના ઘણા જણા મરી ગયા. જે પ્રમાણમાં કોટની મજબૂતી હોય છે તે પ્રમાણમાં અંદરના લોકોની હિંમત વધારે ઓછી

ઉડાવી દેવી તેના વિચારમાં પડ્યા. ત્યારે તેમાંના જે ડાહ્યા અને ચતુર હતા તેમણે આગળ નીકળીને બાદશાહને કહ્યું કે, "મહારાજ, એક દેવે બીજાં દેવનું દેવળ બાંધવાનું શોભતું નથી." એ બોલથી બાદશાહ મનમાં ખુશ થઇને છાનો રહ્યો અને તે વિચાર છોડી દીધો. એ ઉપલી વાત ઉપરથી સિકંદરની માનતૃષ્ણા અને પેલા ચતુર પુરુષમાં સમયોચિત્ત ભાષણ કરવાનું સામર્થ્ય જણાઇ આવે છે.

સિકંદર એફિસસમાં હતો ત્યાંજ તેને થેલ્સ અને માગનેશિયા શેહેરના લોકો ભણીથી વકીલો આવી મળ્યા ને તેણે તેનું સ્વામિત્વ કબૂલ કર્યું. પછી તેની સ્વારી મિલિતસ શેહેર ભણી આવી. ત્યાંના લોકો મોટા અભિમાની હતા અને માનતા હતા કે આપણને ડરાયસ ભણીથી જોઇએ તેટલી અને જોઇએ ત્યારે મદદ મળશે. તે ઉપરથી તેઓ શેહેરના દરવાજા બંધ કરીને નીરાંતે બેઠા. તે શેહેરની પાસે ઇરાની સરકારનું એક નાનું સરખું આરમાર પણ હતું. તેના ઉપર તે લોકોને સંપૂર્ણ ભરોસો હતો. તે બર લાવવાને તે આરમારે કેટલીક મેહેનત કરી જોઇ પણ તે સફળ થઇ નહિ એટલુંજ નહિ પણ તેને ઉલટું સિકંદરની બીકથી નાશી જવું પડ્યું. એ શેહેરમાં ગ્રાનીકસની લડાઇમાંથી નાશી આવી ને પેલો અનુભવી સરદાર મેમનન પોતાનાં કેટલાંક માણસો સાથે મોટા બંદોબસ્તથી કિલ્લામાં રહ્યો હતો. તેણે નિશ્ચય કર્યો હતો કે, થાય તેટલી મહેનત કરીને તેનો બચાવ કરવો. વળી શેહેરની ચારે તરફ એક મોટી મજબૂત ભીંત હતી, તથા માંહેના લોકોને ઘણા દિવસ પહોંચે એટલી ખોરાકી પણ હતી. તે સર્વેની સિકંદરને ખબર હતી તોપણ તેણે પોતાની ચાલ છોડી નહિ ને એકદમ હલ્લો કરીને તે ભીંતને મોટાં મોટાં ગબારાં પાડ્યાં અને અંદર પેસવાનો પોતાના લોકોને હુકમ કર્યો. તેને અનુસરીને કેટલીકવાર માંહે પેઠા ખરા પણ માંહેના લોકોની સંપૂર્ણ તૈયારીને લીધે તેમને પાછું હઠવું પડ્યું; તથાપિ આખરે તેણે પોતાની બહાદૂરીનો પ્રતાપ તેના ઉપર બેસાડ્યો. બહારથી

હુમલો કરનારાઓની ચમત્કારિક હિંમત જોઈને માંહેના લોકો ગભરાયા અને સિકંદરના લશ્કરને તાબે થવાને કબૂલ થયા; તેમને બાદશાહે તેના ગુન્હાની માફી આપીને ઘણી મેહેરબાની બતાવી. તેથી તેઓ ઘણા ખુશી થયા. આ ઠેકાણે જે પરદેશીઓ માલમ પડ્યા તેનેજ માત્ર ગુલામ કરીને વેચ્યા. આહિંગામમાં પેલો મેમનન પોતાના લોકો સાથે છાનો માનો નીકળી નાઠો.

એવી રીતે મિલિતસ હસ્તગત કર્યા પછી સકંદર કારિઆ દેશમાંનું હાલિકારનાસસ શેહેર લેવાને ગયો. તે શેહેરની આજુબાજુ સારો મજબુત કોટ અને ઘણો મજબુત કિલ્લો હતો. તેમાં પેલો ડરાયસની મેહેરબાનીવાળો શૂરો સરદાર મિલિતસથી નાશી આવીને પોતાનાં વીણી કાઢેલાં માણસો સાથે એમાં ઘણા બંદોબસ્તથી રહ્યો હતો; અને આ ઠેકાણે પોતાની બહાદૂરી અને રાજ્યનિષ્ઠા બતાવી આપવાનું તેના મનમાં હતું. માટે કિલ્લાના બચાવસારૂ પોતાના બુદ્ધિબળની આ ઠેકાણે બેહદ યુક્તિઓ કામે લગાડી હતી, તે કામમાં તેને એફ્રિઆલતીસ નામે બીજા એક સરદારે ઘણી મદદ કરી હતી. એવી રીતે બહારથી સિકંદરના લશ્કરે પણ ઘેરો ઘાલવામાં બેહદ ચતુરાઇ વાપરી હતી. તેમણે કોટ બહારની ખાહીને કેટલેક ઠેકાણેથી પુરી નાંખીને ભીંત પાડવાના લડાઇનાં યંત્રો (હમાર) ભીંતને અડાવી દીધાં હતાં. તેનો માંહેનાં લોકોએ આગ લગાડીને નાશ કર્યો. વળી માસિડોનિયનો પોતાના ઓજારોવડે મહા મેહેનતે કોટને બાકોરાં પાડીને અંદર દાખલ થયા અને જોવા લાગ્યા તો તેની પાછળ બીજી ભીંત જાણે હમણાંજ ભોંયમાંથી નીકળી આવી એમ નજરે પડયું! એ ભીંત અર્ધ ગોળાકૃતિની બાંધેલી હતી. અને તે ઉપર મોટા મોટા બુરૂજો હતા. તે ઉપર ઉભા રહીને માંહેના લોકોએ બહારના લોકો ઉપર બાણનો વરસાદ વરસાવી મૂક્યો. તેથી, તેના ઘણા જણા મરી ગયા. જે પ્રમાણમાં કોટની મજબૂતી હોય છે તે પ્રમાણમાં અંદરના લોકોની હિંમત વધારે ઓછી

હોય છે એવી જે કહેણી છે તે આ વેળાએ ખુલ્લી નજરે પડી. એ ઘેરો ઘણા દહાડા સુધી પહોંચ્યો. અને તે અરસામાં તરેહ તરેહનાં ચમત્કારીક સંકટો એટલાં તો આવ્યાં હતાં કે તેમાં સિકંદર સરખો હિમતવાન્ પુરુષ જો તેનો સરદાર ન હોત અને તેની જગાએ બીજો કોઇ સાધારણ માણસ હોત તો તેની અને તેના માણસોની કયારનીએ દુર્દશા થઇ ગઇ હોત. પણ સિકંદરની પદ્ધતિમાં એવું બળ હતું કે તે લોકો ઉપર જેમ જેમ વધારે દુઃખો આવતાં તેમ તેમ યશપ્રાપ્તિનો ઉદ્યોગ કરવાનું તેમને વધારે શૂર ચડતું. તે વડે તેઓ જે કામમાં હાથ ઘાલતા તેમાં તેમની ફતેહ થતી. તેમજ આ વેળાએ માસિડોનિયન લોકો આગળ આપણાથી ટકાવાનું નથી એવું સમજીને મેમનન તે શેહેર છોડીને છાનો માનો નીકળી ગયો ખરો પણ તે કિલ્લામાં કેટલાએક માણસને મોટા બંદોબસ્તથી રાખી ગયો હતો, અને પોતે ત્યાંથી નીકળીને કેટલાક શ્રીમંત લોકો સાથે જળમાર્ગે પાસેજ એક કાસ નામે બેટ હતો ત્યાં જઇને ઉતર્યો. આણીમેર સિકંદરે તે શેહેરને જમીનદોસ્ત કરી નાંખ્યું. પણ કિલ્લાની ઝાઝી દરકાર રાખી નહિ. કારણ તે એવું કહેતો હતો કે આસપાસના મુલક ઉપર આપણો અમલ બેઠો એટલે કિલ્લો હાથમાં આવવાને લગાર પણ મહેનત પડવાની નથી એ તેનું કહેવું કેટલીકવારે ખરૂં પડયું.

ત્યાંથી નીકળેલો સિકંદર કૅરિઆ દેશમાં આવ્યો, ત્યાંની રાણી આર્તિમોસિઆ મરી ગયા પછી તેનો ભાઈ ઈદ્રિયસ રાજ્ય કરવા લાગ્યો. તથાપિ ખરૂં જોતાં તેના દેશ રીવાજ પ્રમાણે તે ગાદી ઈદ્રિયસની ધણીઆણી આદાને * મળવી લાયક હતી. તે ઈદ્રિયસ પછી આરોનોબેટીસ નામે એક પુરુષ ડરાયસના જોરવડે તે પ્રાંત ઉપર અમલ ચલાવતો હતો, તેમાં આલિંદી નામે કિલ્લો માત્ર એના તાબામાં હતો. એવી સ્થિતિ ચાલતી હતી એટલામાં સિકંદરની સ્વારી તે દે-

* એ ઇદ્રિયસની સગી બેહેન છતાં તેની સાથે પરણી હતી.

શમાં આવી પહોંચ્યાની વાત જ્યારે આદાને કાને પડી ત્યારે તે પોતાના કિલ્લાની કુંચી લઇને તેને સામી આપવા ગઈ અને તે સિકંદરને પોતાનો છોકરો ગણવા લાગી. તેથી સિકંદરે ખુશી થઇને હાલિકારનાસસ શેહેર તેને આપ્યું. એવી રીતે તેને રાજ્યપદ મળ્યું. એ બાઇ ઘણી ડાહી અને ચતુર હતી. સિકંદર જ્યાંસુધી એ દેશમાં રહ્યો ત્યાંસુધી દરરોજ તેને ખાવાનેસારૂ સારાં, સારાં પકવાનો કરીને મોકલતી હતી. એમ કેટલાક દિવસ ચાલ્યા પછી એકવાર સિકંદરે તેને કહાવી મોકલ્યું કે "તમારા આવાં પકવાન્નો મને કંઇ કામ લાગતાં નથી. મારા ગુરુ લિઓનિડાસે મને બે અથાણાં આપ્યાં છે, તે વડે મારી સર્વ ઇચ્છા પૂરી થાય છે. તેમાંનું એક અથાણું એ છે કે દરરોજ સવારમાં ઘણું ચાલવાનો ઉપદેશ અને બીજું અથાણું જમતાં જમતાં થોડી ભુખ બાકી રાખીને ઉઠવું એટલે પેટ તણાય તેમ ખાવું નહિ. એ શીખામણરૂપી બે અથાણાં સાથે રોજ બપોરનું ભોજન અને રાતનું વાળુ લીધાથી મને સુખ સાતા થાય છે."

એ પછી એશીઆમૈનર માંહેનાં ઘણાખરા રાજા રજવાડા સિકંદરનું વડાપણું કબૂલ કરવાને તૈયાર થયા. તેથી તેને ઘણી મહેનત ન પડતાં એક પ્રાંતમાંથી બીજા પ્રાંતમાં સમાધાનીથી જવાને ઠીક પડ્યું. એટલામાં શીઆળો બેસવાથી છાવણી કરીને રહેવું પડ્યું. ત્યારે તે વર્ષમાં નવા પરણેલા પોતાના સીપાઇઓને બે મહિના સુધી પોતાની સ્ત્રીઓ જોડે રહેવા માટે પાછા પોતાને વતન મોકલ્યા, તે કામ તેણે તેને માથેજ ન સોંપ્યું પણ તેને લઈ જવા લાવવાસારૂ ત્રણ અમલદારોની નેમણુક કરી. એ ગોઠવણ ઉપરથી જણાશે કે તે પોતાના લોકોના સુખ ભણી કેવી ઝીણી નજરે જોતો હતો. એ સૂચના તે જ્યારે આરિસ્ટાટલ પાસે ભણતો હતો ત્યારે આરિસ્ટાટલે યાહુદી લોકોના પેગંબરના પુસ્તક ઉપરથી સિકંદરને જણાવી હતી તે સૂચના તેણે આટલી ઉમર સુધી ધ્યાનમાં રાખી તેનું સાર્થક કર્યું હતું તે ઉપરથી એની વિલક્ષણ બુદ્ધિ જણાઇ આવે છે.

એ શીઆળામાં આવતી એટલે ઇ. સ. પૂ. ૩૩૩ ના સાલની થવાની લડાઇઓ બાબત વિચાર કરવા લાગ્યો. તેના મનમાં ઘોળાતું હતું કે, એકદમ ડરાયસ ઉપર હુમલો કરવો કે પેહેલાંથી સમુદ્રકાંઠાનો મુલક જીતી લઇને પછી તે કામ કરવું એમ ઘણી ઘડભાગ થતાં આખરે નક્કી કર્યું કે એકવારના પ્રાંતો જીતી લીધા પછી આગળ ચાલીશ તો પછી પાછળથી કંઈ હરકત પડશે નહિ. તેથી છેલ્લો રસ્તો અમલમાં આણતાં તેને પહેલ વહેલું ફાસલીસ શેહેર દીઠું. તે દરિઆ કિનારે હતું અને તેની પાસે જવાના રસ્તાથી દરિયો એટલો નજીક હતો કે સમુદ્રના પાણી ભરતીની વેળાએ તે ઉપર ફરી વળતાં હતાં અને ઓસાર મારતો એટલે પાછા મુસાફરો આશાનીથી જઇ શકે એવો કોરો રસ્તો થઇ જતો હતો. જ્યારે સિકંદરનું લશ્કર તેની પાસે આવ્યું ત્યારે તે જળમય થઇ ગયો હતો તેથી સીપાઈઓ તેમાં પગ મૂકવાને ખંચાયા, પરંતુ દુઃખની વેળા દૂર કરવાની શક્તિ અને હોંશ સિકંદરમાં સ્વાભાવિક હોવાથી તેને આ વેળાએ શૂર છુટયું. તેણે પોતાનો ઘોડો પહેલો પાણીમાં નાખ્યો અને પોતાના લશ્કરને તેની પાછળ આવવા ફરમાવ્યું. તેવારે તે તમામ લશ્કર તે રસ્તામાં કંબરપુર પાણી છતાં પણ ત્યાંથી ક્ષેમકુશળ પાર પડયું. કેટલાએક ભોળા ગ્રંથકારો લખેછે કે, આ વેળાએ પરમેશ્વરે સમુદ્રના પાણીના બે ભાગ કરીને તેને રસ્તો આપ્યો હતો! આ વાતમાં કેટલું ખરાપણું છે તે કહેવાની જરૂર નથી, તથાપિ આપણા ઉપર ઈશ્વરની વધારે મહેરબાની છે અને તે આપણને સંકટની વેળાએ સહાય કરે છે; એવું લોકોના મનમાં ઠસાવવાની વખત આવે તો તે જવા દે એવો તે નહોતો એ વાત તો ખરી.

તે જ્યારે એ શેહેરમાં હતો ત્યારે તેના સાંભળવામાં આવ્યું કે મને ઝેર દઇને મારવાસારૂ ડરાયસ કંઈ ખટપટ કરે છે અને એ કામમાં મારા લશ્કરનો કોઇ સરદાર દ્રવ્યની આશાએ તેને મદદ કરે છે. તેથી તે કામની લાગલીજ તપાસ ચલાવી. તે ઉપ-

રથી તેના થિસિલિયન સ્વારોનો સરદાર એલેકઝાંડર એ કામમાં આગેવાન્ છે એટલું સાબીત થયું. એટલામાં કામ થએથી એક હજાર ટાલેંટ (૧૫૦૦૦૦૦૦ રૂપિઆ) અને માસિડોનિઆનું રાજ આપવા બાબતનો કાગળ લઇને આવતાં કાસદ પકડાયાથી એલેકઝાંડરને સિકંદરે ઘણી સખત શિક્ષા કરી. રાજા લોકોની મહેરબાની જેમ મોટી હોય છે, તેમજ તેનું મન કચવાતાં જીવનું જોખમ પણ મોટું હોય છે.

એ પછી તે ફ્રિજિઆના ગાર્ડિયમ નામે મુખ્ય નગરી ભણી વળ્યો. તે શેહેર સગારિઅસ નામે નદી ઉપર વસેલું છે. તેમાં એક મજબૂત કિલ્લો હતો, તે સુદ્ધાં હાથમાં આવ્યા પછી ત્યાંની નવાઈની ચીજો તેણે જોઇ. તેમજ જૂના વખતના એક ગાર્ડિયન નામે થઇ ગયેલ રાજાનો જૂનો રથ હતો તેની ધુસરીને દોરાવડે એવી તો ચતુરાઇથી ગાંઠ વાળેલી હતી કે તે કયાં આગળથી વાળેલી છે તે કોઇથી જણાતું નહતું. વળી ત્યાંના લોકો એવું માનતા હતા કે જેના હાથમાં આખા એશીઆખંડનું રાજ્ય આવવાનું હશે તે આ ગાંઠ છોડશે. બીજા કોઈથી છૂટવાની નથી. તે તેણે સાંભળ્યા પછી ગમે તેમ કરીને પણ તે છોડવાનો ઠરાવ કર્યો. કારણ કે જો તેને તેમ ને તેમજ રાખીને જો અગાડી ચાલે, તો પોતાની સાથેના માણસોના મનમાં આવે કે એનાથી એશીઆખંડ જીતાવાનો નથી, અને તેથી કદાચ તેઓ ના હિંમત થાય, ને પોતાના પ્રતાપને પણ તેથી ઝાંખ લાગે તેમ ન થવા માટે તે છોડવાસારૂ સિકંદર ઘણું મથ્યો. પણ કંઇ વળ્યું નહિ ત્યારે પોતાની તરવાર મંગાવીને તેવડે ગાંઠને વચ્ચોવચથી કાપીને પોતાના માણસોના મનમાં ઠસાવ્યું કે હવે આપણા હાથમાં નક્કી એશીઆખંડ આવવાનોજ ! ચતુર ભૂપતિ પોતાવિષે લોકોની પૂજ્ય બુદ્ધિ વધારવાને હમેશાં મહેનત કરે છે કેમ કે એ રાજપદના બચાવનું એક મુખ્ય સાધન છે. એ સમજણ ખરી છે.

સિકંદર બાદશાહ મોટી ધામધૂમ સાથે ગાર્ડિયમ સુધી આવી પહોંચ્યાની ખબર ડરાયસને થતાંજ તે તેને પાછો હ-ઠાવવાનો વિચાર કરવા લાગ્યો. તે વેળા તેના સરદારોમાંથી બડા સરદાર મેમનને એવી સૂચના કરી કે સિકંદર ત્યાં રો-કાયલો છે એટલામાં આપણું લશ્કર તેના માસિડોનપ્રાંત ઉપર મોકલવું કે એની મેળે પોતાના દેશનો બચાવ કરવા જતો ર-હેશે. એટલે તેની સાથે લડાઇ કરવાની માથાકૂટ નહિ રહે. એ યુક્તિ ડરાયસને ગમી. અને તે પાર પાડવાસારૂ તેણે મે-મનનનીજ નેમણુક કરી, એટલે તે માસિડોન ઉપર હુમલો કરવાસારૂ કેટલુંક જળમાર્ગ અને કેટલુંક સ્થળમાર્ગ એમ પુ-ષ્કળ લશ્કર લઈને નીકળ્યો.

એ ડરાયસની ગોઠવણ ઘણી સારી હતી. અને મેમનન સરખો હોંશીઆર અને અનુભવી સરદાર તેના લશ્કરમાં બીજો નહોતો. ડરાયસના બીજા સરદારોએ જો તેની મસલત માની હોત તો ગ્રાનીકસની લડાઇમાં તેની હાર ન થાત. તેણે મેલિ-ટસ અને હેલિકારનાસસમાં માસિડોનિયનોએ ઘણું દુઃખ દીધું હતું અને હજી તેણે ડરાયસની ચાકરી છોડી નહોતી. એવો તે નિમકહલાલ હતો. આ વેળાએ કાસ નામે બેટ ઉપર જ-ઇને રહ્યો હતો, ત્યાં તેને આ માસિડોન જનારા લશ્કરના સેના-પતિપણાનાં વસ્ત્રો મળ્યાં. તથા તમામ લશ્કરને એકઠા થવાનો હુકમ કર્યો, તે પ્રમાણે તે એકઠું થયું. એટલે સ્વારી ચાલવા માંડી, ચાલતાં ચાલતાં રસ્તામાં આજે આ શેહેર લીધું, કાલે પેલું લીધું એમ કરતાં કરતાં તેણે મિતિલિની નામે શેહેર આગળ આવી પોહોંચીને તેને ઘેરો ઘાલ્યો. પણ તેને જીતી લેવા પહેલાંજ એકાએક માંદો પડીને મરણ પામ્યો. તેથી તે લશ્કરને બીજો લાયક સરદાર ન મળવાથી પાછું આવ્યું. એથી મેમનનના મ-રણના સમાચાર સાંભળીને ડરાયસની આંખોમાંથી દડદડ આંસુ પડયાં.

મેમનન જીવતો રહીને તેને હાથે સોંપેલું કામ પાર પડત કે ન પડત એ વાતનો વિચાર જુદો છે. તથાપિ આપણા આવડા મોટાં લશ્કરમાં તેના જેવા લાયક બીજો નથી એવું ધારીને સિકંદર ઉપર મોકલવાના સૈન્યની સરદારી પોતેજ લીધી. અને સર્વ લશ્કર બાબેલનમાં એકઠું થવાનો હુકમ થયો, એ એકઠા થએલા લશ્કરની સંખ્યા વિષે જુદા જુદા ઇતિહાસકારોમાં જુદા જુદા મતભેદ છે. કોઇ કહે છે કે તે ચાર લાખ હતું કોઇ કહે છે કે પાંચ લાખ હતું અને કોઇ કહે છે કે છ લાખ હતું. જુવો, તફાવત તે કેટલો ? નહિ શેંકડાનો, ને નહિ હજારનો પણ લાખોનો હતો, તેથી તેની ખરી સંખ્યા સમજાતી નથી, તોપણ એટલુંતો ખરૂં કે એ વેળાએ ડરાયસનું લશ્કર ઘણું મોટું હતું.

આણીમેર સિકંદર ગાર્ડિયમમાંથી નીકળ્યા પછી ચાલતાં રસ્તામાં પાફ્લાગોનીઆ, અને કાપાડોસિઆ નામે બે પ્રાંતો આવ્યા, તે અનુક્રમે ઘણીજ ત્વરાએ તેણે જીતી લીધા. એટલે ત્યાં મેમનનના મુવાની ખબર સાંભળી તેથી ડરાયસ ઉપર ચડી જવાની તેને વધારે હોંશીઆરી આવી. માટે એવું કહીશું તો ચાલશે કે જે સરદારના મોતથી ડરાયસને જેટલું માઠું લાગ્યું તેટલું એ મોતથી સિકંદરને વધારે શૂર છૂટયું. તેથી ઘણી ઝડપથી મોટી મોટી મજલો કરીને સિલિસિઆમાં સાયરસ કેમ્પ (પારશી બાદશાહ નામાંકિત ખુશરૂની છાવણી) નામે જગા આગળ આવી પહોંચ્યો. ત્યાંથી તેને લશ્કર સાથે ઘણા સાંકડા અને ઉભા પહાડો ઉપર ચડવું પડયું. એ પહાડી મુલકમાં ડરાયસનો એક સરદાર હતો, તેણે જ્યારે આ સિકંદરનું વિલક્ષણ ધૈર્ય અને પ્રચંડ સૈન્ય જોયું ત્યારે અચંબો પામીને નાશી ગયો, 'જેનો પ્રભુ પાધરો તેનો વેરી આંધળો " તેમ આ વેળા એને સૂજ્યું નહિ, નહિતો આ વખત સિકંદર એવા સંકટમાં આવી પડ્યો હતો કે, જો તેના ઉપરં અને તેના લશ્કર ઉપર માત્ર પથ્થરાનોજ વરસાદ વરસાવતે તો એનો તેવો નાશ થઇ જાત કે તેમાંનો ભાગ્યેજ એક આદમી પણ સમાચાર કહેવાને માસિડોન જઇ પહોંચત.

પરંતુ તે વખત સિકંદરનો હતો, તેથી તે સરદાર બીનેનાશી ગયો. અને સિકંદર ક્ષેમકુશળ ઉપર ચઢયો. એટલે તારસસ શેહેર આવ્યું. ત્યાંના લોકોને એની આવ્યાની ખબર પડતાંજ તેને આસરો ન મળેમાટે ઘરબાર બાળી નાખવાનો મનસુબો કર્યો, અને તે પ્રમાણે કરવા માંડયું એટલામાં પાર્મિનિઓ એ ઘણીજ ઉતાવળે આવીને તેનો અટકાવ કર્યો.

એ તારસસ શેહેરમાંથી સિદનસ કરીને એક નાની નદી વહે છે. તેનાં પાણી નીતર્યાં કાચ જેવાં નિર્મલ તથા તેને બન્ને કાંઠે અનેક જાતના મોટાં મોટાં વૃક્ષો આવી રહેલાં હતાં તેથી ત્યાં હમેશા શીતળતા રહેતી હતી. ખરે બપોરે, કડકડતા તાપમાં મોટી મજલ કરીને ધૂળથી ભરેલો, શરીરે પરસેવે લદબદ થઈ ગયેલો અને ઘાંટો છેકજ બેસી ગયેલો એવો બાદશાહ ત્યાં આવી પહોંચ્યો, ત્યારે તેને અતિ આનંદ થયો. અને તરત પોતાના લૂગડાં કાઢીને નાહાવાસારૂ નદીમાં ઉતરીને પાણીમાં બૂડકી મારી એ બુડકી મારતાંમાજ તેને ટાઢની એકાએક કંપારી છુટી તે કેમે કરતી મટે નહિ. તેથી એવો ને એવોજ તેને તંબુમાં લીધો. અને ત્યાં નાનાપ્રકારના ઉપાયો કર્યા પણ કાંઈ ટીકી લાગી નહિ. તેથી લશ્કરમાં સિકંદરને જીવવાની આશા છૂટીને ગભરાટ મચી રહ્યો. એ દરમ્યાન કેટલીકવાર સુધી સિકંદરથી બોલાતું બંધ રહ્યું હતું અને જે કાંઇ બોલાતું તે બેશુદ્ધિનું હતું, તથા ચેહેરાનું નૂર પણ ઉડી ગયું હતું. પણ પછી તે જલદીજ શુદ્ધિમાં આવીને પાસે બેઠાલાઓને ઓળખવા લાગ્યો. ત્યારે લગાર તેના માણસોના જીવમાં જીવ આવ્યો. એટલામાં ડરાયસ મોટા લશ્કર સાથે પોતાના ઉપર ચડી આવવાની વાત સિકંદરને કાને પડી. તેથી ઘણો ફિકરમંદ થયો. અને પોતાનું દુઃખ ભૂલી જઇ ને હવે શું કરવું તેનો મનસુબો કરવા લાગ્યો. વળી તેને વધારે ફિકરમંદ થવાનું એક એવું કારણ હતું કે સિકંદરને હરેક રીતે જે કોઈ મારી નાખશે તેને એક હજાર ટાલેંટ બક્ષિસ આપીશ એવું એક જાહેરનામું ડરા-

એસે બાહર પાડ્યું હતું. તેથી સિકંદર જોડે ઘણા વૈદ્યો હતા તોપણ તે કયા ઉપાયથી સારો થશે તેનું બરાબર અનુમાન ન થવાથી તેમની ઓસડ આપવાને હિંમત ચાલે નહિ. તથા જાહેરનામાનો વહેમ એટલે સારૂં થાય તો સારૂં પણ જો ભોગ જોગે કાંઇ માઠો પરિણામ આવ્યો તો ઇનામની લાલચે વૈદે કાંઈ કર્યાનો સંશય ઉત્પન્ન થઇને આપણા માઠા હાલ થાય. એ બીકથી કોઈ તેમાં હાથ ઘાલતું નહોતું. જુઓ ઈશ્વરી ચમત્કાર ! સિકંદર બાદશાહ માંદો; અને પોતાના સર્વ ઔષધોપચાર સાથે તેનું વૈદ્યખાતું સાથે છતાં તેને આ વેળા એક સાધારણ ટાઢીઆ તાવ ઉપર ઓસડ ન મળે!

સિકંદરના મંદવાડમાં કોઈ હાથ ઘાલતું નથી એવું જોઇ, આપણે નિરાંતે બેસવાથી પોતાના સ્વામી તરફ પોતાની ફરજો બજાવાઇ નહિ, તેથી મન સાથે ચટપટી લાગી રહેલો ફિલિપ નામે એક આકાર્નીનિયન વૈદ્ય સિકંદરને આપવાસારૂ ઓસડ તૈયાર કરવા લાગ્યો. તે ઓસડ તૈયાર થવાને બરાબર ત્રણ દહાડા લાગશે એવું તેણે રાજાને અગાડી ઝાહેર કર્યું હતું. વળી વધારે એમ પણ કહ્યું હતું કે, મારા ઓસડનો ગુણ એકદમ લાગશે નહિ. ધીમે ધીમે લાગશે. એ સાંભળીને બીજા વૈદ્યો ઘણા અચંબામાં પડ્યા હતા. વળી ઓસડને ત્રણ દિવસ પૂરા થયા પહેલાં પાર્મિનિઓએ એક પત્ર લખ્યો હતો તેમાં એટલીજ મતલબ હતી કે, " તમે ફિલિપનું ઓસડ ખાવાના છો એમ સાંભળ્યું છે, તેનેમાટે મારી એટલીજ વિનંતિ છે કે તમે એ બાબત ઘણા સાવધ રહેજો. ડરાએસે ફિલિપને પોતાના જાહેરનામા પ્રમાણે એક હજાર ટાલેંટની બક્ષિસની ઉપરાંત પોતાની બેહેનને પરણાવવાનું વચન આપ્યાનું મેં સાંભળ્યું છે." આ કાગળ વાંચીને સિકંદરને ઘણું માઠું લાગ્યું. કેમકે પાર્મિનિઓ પોતાના વંશ પરંપરાનો નિમકહલાલ નોકર તે કંઈ અમથું લખે નહિ; ફિલિપ આપણો બાળમિત્ર, તેનો જીવ મારે માટે કેટલો દાઝે છે તે પહેલાંથી જોતો આવ્યો છું, એમ છતા

માત્ર દ્રવ્ય લોભથી એવું ઘાતકી કામ કરે કે નહિ, એવા વિચારથી એનું મન ડામાડોળ થવા લાગ્યું. ખરૂં શું છે તે સમજાય નહિ અને શું કરવું તે સૂજે નહિ તેથી તથા મંદવાડ એ બે મળીને તેની ઉંઘ છેકજ ઉડી ગઈ. એ અવસ્થામાં પેલો કાગળ વીંટાળીને ઓશિકા નીચે મૂક્યો ને તે વિષે કોઇને એક શબ્દ પણ કહ્યો નહિ.

ત્રણ દિવસ વિતતાંજ ફિલિપ, રાજાને ઓસડ આપવાને ઠરાવ પ્રમાણે તૈયાર થયો. ને તે લઈને તંબુમાં આવીને રાજાના હાથમાં આપ્યું. તે તેણે એક હાથમાં લઇને બીજે હાથે પોતાના ઓશિકા નીચેથી પેલો કાગળ કાઢીને ફિલિપ ભણી ફેંક્યો અને તેને તે વાંચવા કહ્યું. તે વાંચતાં તેને બીક તો લગારે ન લાગી પણ એટલો તો સંતાપ થયો કે તેને લીધે તેના મોડામાંથી એક અક્ષર પણ નીકળ્યો નહિ. પણ ધબ દઇને રાજાને પગે પડ્યા પછી પક્કા ઠરાવ અને ભારે જોસ્સાથી મોટે સાદે બોલ્યો, " મહારાજ મારા ઉપર રાજહત્યા કરવાના દુષ્ટ હેતુનો દોષ કોઇ ચંડાળે મૂક્યો છે, તે તમે સારા થશો એટલે ઉડી જશે. હાલમાં મારૂં કહેવું એટલુંજ છે કે તમે નશ્ચિંત ખાઓ; અને તમે જે સાંભળ્યું છે તેનો તલમાત્ર વહેમ રાખશો નહિ. એટલે મારૂં ઓસડ લાગુ પડીને તમે ઝટ સારા થશો. એ ખબર કોઇ તમારા ખરા હિતચિંતકે સાવચગારી રાખવાસારૂ જણાવી છે, એ વાત ખરી, તથાપિ આવા પ્રકારની ખબર આ વેળાએ જણાવવી કે ન જણાવવી તેનો પુખ્ત વિચાર કર્યો નથી. તોપણ તમે લેશ માત્ર સંશય રાખશો નહિ. મારા ઓસડથી તમે સારા થશો એ ખચિત માનજો. એ સાંભળી રહ્યા પછી સિકંદરે ફિલિપને પોતાના હાથે ઉઠાડીને પાસે બેસાડ્યો, અને કહ્યું " ફિલિપ, તું અમથો જીવ ન બાળ. ભાઇ તારા મનમાં બે ચટપટી લાગેલી જણાય છે. એક મારી આરોગ્યતાની અને બીજી તારા નિર્દોષપત્વની! પણ કાંઈ ફિકર નહિ એ બંને એકદમ નાબુત થશે "

એટલી વાતચીત થઈ રહ્યા પછી સિકંદર બાદશાહે તે ઓસડ ખાધું. ત્યાર પછી કેટલીકવારે એકાએક તેની શુદ્ધિ જતી રહીને બોલતો બંધ થયો. અને જીવ છે કે નહિ તે પારખવાની નીશાની નાડી પણ ચાલે છે કે નહિ તેનેમાટે પણ સંશય આવવા લાગ્યો. પછી શું પૂછવું? પાસેના બધા લોકો ભયભીત થઇ ગયા. પણ ફિલિપ ગભરાયો નહિ. તેણે યુક્તિથી ધીમે ધીમે રાજા પાસે બોલવાનો આરંભ કરીને, તેની મા વિષે બેહેન વિષે, તેને પહેલાં મેળવેલી જીતો વિષે અને હવે પછી મેળવવાના મોટા રાજ્ય વિષે એટલી મનોવેધક વાતો કહી કે તેથી ઓસડનો ચડેલો અમલ ઉતરી જઇ તે સારો હોશિઆર થઈ પાસેના માણસો સાથે પહેલાની પેઠે બોલવા લાગ્યો. અને ત્રણ દિવસ વીત્યા પછી તો પોતાનો દરરોજનો પોશાક પહેરીને પોતાન લશ્કરમાં આવ્યો. તેને એટલો વહેલો સારો થએલો જોઇને સીપાઇઓને નવાઇ લાગી તથા સઘળાજણાને પરમ સંતોષ થયો અને ફિલિપનો ઘણો આભાર માન્યો.

સિકંદર બાદશાહ સ્વભાવે આકરો અને સ્વરૂપે ઉગ્ર હતો, તોપણ આપણા લોકોની આપણા ઉપર ભક્તિ હોવી જોઇએ એવી ધારણા તથા તેની સાથે ખુલ્લા દિલથી ચાલવાની તેની ઘણી મરજી હતી. માટે તે પોતાના લોકો સાથે હળી મળીને ચાલતો. તેની સાથે બોલતો, તથા તેની હકીગત સાંભળીને જે ઉણું હોય તે પૂરું પાડતો હતો અને તેમને રાજી રાખવાસારૂ ઘણી મહેનત કરતો હતો. એ રીતિ પકડી રાખવા જોગ છે. વહાણ સારી કારીગરીથી બાંધેલું હોય, તોપણ સમુદ્ર અનુકૂળ ન હોય તો ચાલતું નથી-એટલે એકલા તેની જાતના ઉત્તમ ગુણો કંઇ કામ લાગતા નથી. એવોજ સંબંધ રાજા અને પ્રજા વચ્ચે છે.

આણીમેર સિકંદર બાદશાહ આજારી પડવાથી તેના લશ્કરની કુચ બંધ પડેલી સાંભળીને ડરાએસને તેના ઉપર હુમલો કરવાનું ઉત્તેજન મળ્યું. તે ઘણો ગર્વિષ્ટ અને ઠાઠમા-

ફવાળો હતો. તેના દરબારી લોકો વખાણ કરીકરીને તેને ચણાના ઝાડ ઉપર ચઢાવતા તેથી તેને લાગતું હતું કે મારૂં લશ્કર આખી દુનિયામાં અજીત છે. પરંતુ વાસ્તવિક જોતાં તે ખરૂં નહોતું. તેના લશ્કરનો ઠાઠ ભારે હતો, તથા તેના સરદારો પોતાને મોટા જોદ્ધા માનીને મરાય તેટલી ગપ્પો મારતા હતા આ વેળાએ તેનું તમામ લશ્કર આસિરિયાના મેદાનમાં ઉતર્યું હતું. ત્યાં તેને સારા સારા પુષ્કળ ઘોડા મળ્યા, તેથી વધારે અહંકાર ચઢયો અને પોતાના લશ્કરના અજીતપણા વિષે વધારે ખાતરીથી બોલવા લાગ્યો. તે વેળા તેના લશ્કરમાં ક્યારિદેમસ નામે એક આથેન્સનો વતની હતો. તેણે જ્યારે એ ડરાએસની પતરાજી સાંભળી ત્યારે તેની બીક ન રાખતાં બોલ્યો કે, "જહાંપનાહ, ખરૂં બોલે તે ગુન્હેગાર" એવો હાલમાં વખત આવેલો છે; હું હમણા ખરૂં બોલીશ તે આપને ઠીક લાગશે નહિ. પરંતુ તમારા કાન ઉપર ખરી હકીકત આણવાનો આ પ્રસંગ છે, તે જો ફોગટ જવા દઉં તો પછી મારે પસ્તાવું પડે, માટે હાલમાં જે કાંઇ બોલવાનું છે તે બોલું છું. તેમાં કંઇ કમજાસ્તી બોલાયાની માફી આપવી સરકારના હાથમાં છે. આ જે તમારૂં લશ્કર છે તે કદાચ પડોસનાં રાજ્યોને બીહામણું લાગતું હશે. એને પેહેલીવાર જોતાંજ જ્યાં ત્યાં સોનાના ચળકાટથી જોનારો અંજાઇને તેને અજીત માને પણ માસિડોનિયન સીપાઇઓ તમારા અલંકાર ભૂષણના તેજથી બીવાના નથી. ખરૂં શૂરાતન તરવારના પાણીમાં છે, કંઇ સોના રૂપાના ઘરેણામાં નથી એવું તેઓ સારીપેઠે જાણે છે તે બહારના ડોળદીમાખની અસલથીજ દરકાર રાખતા નથી પણ આપણે ઉભા કેમ રહેવું, શત્રુ ઉપર કેમ ધશી જવું અને કયી વેળાએ કેમ વર્તવું એ વાતના વિચાર કરવામાં હમેશાં તે મશગુલ રહે છે, તેમાંનો દરેક જણ પોતાના ઉપરીઓની આજ્ઞા પાળવાને તૈયાર છે. હારબંધ ઉભા રહેવું, આગળ ધસવું, પાછા હઠવું, જમણી ડાબી બાજુએ વળવું, શત્રુને પોતાના ઉપર તેડવા અને પછી

ઉલટીશ્પડવું વગેરે લડાઇની કળામાં તે એટલા હોંશીઆર છે કે તેની હાલચાલ જોઈને જોનારાને મોટો અચંબો લાગે. તે કોઈ સોનારૂપાની આશાએ આવ્યા નથી, એ ધાતુની તેઓ દરકાર રાખતા નથી. તેઓ ગરીબ છે, તોપણ પોતાના દેશ સંબંધી પોતાની ફરજોને અનુસરીને લડવાને તૈયાર થયા છે. તેને ખાવાને ફલાણું જોઈશું એમ નક્કી નથી. વખને જે મળે છે તે ખાઇને રહે છે, તેમજ સૂવાને માત્ર જમીન મળે એટલે થયું. તે દિવસના ચાર પહોર સુધી દુશ્મન જોડે ટક્કર લેવાને ટકી રહે છે. એવા કસાએલા હથીઆરબંધ સીપાઈઓ આપણા લશ્કરના પથરાના વરસાદથી બીને પાછા હડશે એવું તમારૂં અંત:કરણ પણ તમને કહે છે કે? તે લશ્કરનો પરાભવ કરવાસારૂ તો તેના જેવુંજ બીજું લશ્કર જોઈએ. બીજાથી બનવાનું નથી. માસિડોનિયન લોકોને જો તમારે જીતવાની મરજી હોય તો કોઈ તદબીરે તેના દેશમાંથીજ સીપાઈઓ મંગાવો એટલે તમારી ધારણા પાર પડશે.” એ સાંભળીને ડરાએયસને ઘણું માઠું લાગ્યું. માણસ માત્રનો સ્વભાવ છે કે, પોતાની નિંદા લગારેક સાંખે પણ શત્રુનાં વખાણ તેનાથી સહન થઈ શકતાં નથી. કયારિદેમસ બોલ્યો તે સર્વ ખરૂં હતું તોપણ તેના ઉપર બરાબર ધ્યાન ન લગાડતાં ક્રોધાયમાન થઇને તેને ગરદન મારવાનો હુકમ આપ્યો તોપણ કયારિદેમસની નિસ્પૃહતામાં તલમાત્ર પણ ન્યૂનાધિક થયું નહિ. અને છેક મોતની વેળાએ પણ ડરાયસભણી વળીને બોલ્યો, રાજા જે તારા દુશ્મનવિષે મેં તને ખરેખરી માહિતી આપીને તેને હરાવવાની યુક્તિ સૂચવી, તે મારા પણ દુશ્મન છે, અને હવે ઘણા આઘા નથી, તથાપિ તને મેં જે હિતબુદ્ધિથી મસલત આપી તેની મતલબ ન સમજતાં વગર કારણે મને દેહાંત દંડ કરાવે છે તેનું ફળ તારે નક્કી ભોગવવું પડશે. તને તારા દુશ્મનો લાયક સજા કરશે. કંઇ ચિંતા કરીશ નહિ. રાજા પહેલાં તારો સ્વભાવ સારો હતો, પરંતુ ધનાંધ થવાથી તે બદલાઇ હવે છેક ખરાબ થયો છે. રાજા, માણસમાં ગમે તેવા

ઉત્તમ ગુણો હોય પણ પૈસા મળવાથી તે જતા રહીને કેવા ખોટા કામો કરવાને પ્રવૃત્ત થાય છે, તે તારા ચરિત્ર ઉપરથી આવતી ઓલાદને ખુલ્લું જણાઈ આવશે." તેને ગરદન મા-ર્યાને ઝાઝા દહાડા થયા નહિ એટલામાંજ તેના મોતનો ડરાયસને મોટો પશ્ચાત્તાપ કરવો પડ્યો. આપણે આવા સારા સ્પષ્ટવક્તા પુરુષને વિનાકારણ મારી નંખાવ્યો એમ તેનું અંતઃકરણ કોરાવા લાગ્યું. પણ પછી એ શા કામનું? થયું તે થયું તે. ફેરવવાનું આપણામાં સામર્થ્ય નથી, માટે તેને ખોટું લાગ્યું. પણ જો તેને આગળથીજ મારી ન નાખતાં કેદમાં નાંખ્યો હોત કે દેશ પાર કર્યો હોત તો, આ વેળા તેને અસલ સ્થિતિમાં આણી શકાતે, માટે જે વાત આપણાથી ફરીને સુધારી શકવાની નથી તે કરતાં પહેલાં માણસે ઘણો વિચાર કરવો જોઇએ. નહિતો પાછળથી પસ્તાવો થાય છે.

આપણે ખચિત જીત પામીશું એવો ભરોંસો મનમાં આણીને ડરાએસ પોતાના અગણિત લશ્કર સાથે મોટી મોટી મજલો કરીને યુફ્રેતીસ નદી તરફ ચાલ્યો. તેની સ્વારીનો ભભકો વ-ર્ણન કરવા જોગ છે અને તે આ પ્રમાણે છે:—સૌથી અગાડી મોટી મોટી રૂપાની સગડીઓમાં પવિત્ર અગ્નિ હતો. તેની પાછળ **દ્દા** નામના ધર્માધિકારીઓ અગ્નિસ્તોત્ર ભણતા ચા-લતા હતા. વળી તેમનીજ સાથે વર્ષના દિવસ જેટલા એટલે ત્રણસેને પાંસઠ જુવાનીઆઓ જાંબળી પોશાક પહેરીને ચાલતા હતા. તેની પાછળ જુપિટરનો* ભવ્ય રથ ચાલ્યો, તેને કદાવર ધોળા ઘોડા જોડ્યા હતા, તેને સૂર્યાશ્વ કહેતા, તેની સાથે કીમતી પોશાકના કેટલાએક સ્વારો ચાલતા હતા, તેના હાથમાં સોનાની છડીઓ હતી. તેની પાછળ સેના રૂપાના ઊંચા નકસી કામ ક-રેલા દશ રથ હતા તેની પાછળ છૂટાછૂટા દશ બાર દેશના જુદા જુદા ઘોડેસ્વારો પોતાની દેશી ચાલ પ્રમાણે જુદાં જુદાં વસ્ત્રાભૂ-ષણ અને શસ્ત્રથી સણગારાઇને મોટા ઠાઠથી નીકળ્યાં હતા. તે

---

* ગ્રીક અને રોમન લોકોનો એક દેવ (ઈંદ્ર.)

ઘણું મેવાઇ જેવું લાગતું હતું. તેની પાછળ ૧૦૦૦૦ ઇરાની જોદ્ધા હતા. તે બધાનો પોશાક સોનેરી અને તે ઉપર હીરા માણેક જડી લીધાં હતાં. એ લોકો ડરાએસની હિંમતના સ્થંભ ગણાતા હતા, માટે તેનું નામ તેણે અમર પાડ્યું હતું. તેની પાછળ આસરે ત્રીસ કદમ પછી રાજાના સગાઓ ઊંચા ઊંચા સુંદર પોશાક પહેરીને રથમાં બેશીને જતા હતા, તેની સંખ્યા દોડ હજારની હતી. તેઓની બેસવાની છટા બઇરાં જેવી અને તેના લૂગડાં ઉપર સોના અને જવાહિર વગર બીજું કાંઇજ નજરે પડતું નહોતું. તેની પાછળ ડોરિફોરિસ નામે લોકો ચાલતા હતા. તેનું મુખ્ય કામ એટલુંજ કે રાજાનો પોશાક લઇને રાજા આગળ ચાલવું. એ લોકોની પછવાડે ડરાએસ એક અતિ ઉત્તમ રત્નજડિત ઊંચા રથ ઉપર બેઠેલો અને તેની આજુબાજુ સોના રૂપાની દેવોની અનેક મૂર્તિઓ હતી. તેના રથની જુસરી કેવળ હીરા માણેકથી મઢી લીધેલી હતી. ધરી પણ તેવીજ હતી. અને જુસરીને બે છેડે લડાઈ અને શાંતિનાં બે સોનાના પૂતળાં બેસાર્યાં હતાં અને વચમાં એક જડાવ ગરુડપક્ષી જાણે હમણાં ઉડશે એવી રીતે બેસાડ્યો હતો. ડરાએસનો સર્વ પોશાક સરસ જાંબુઆ રંગનો એક છેડાથી બીજા છેડા સુધી હીરા મોતીથી મઢી લીધો હતો. તેના રથની દરેક બાજુએ તેની નજીકના બસે સગાઓ ચાલતા હતા. તેની પાછળ ૧૦૦૦૦ ભાલાવાળા હતા અને તેની પછી ૩૦૦૦૦ પાયદળ હતું. અને સૌથી પાછળ રાજાના ૪૦૦ ખાસ ઘોડા હતા એ તો નાના લશ્કરની સ્વારી થઈ તેની પાછળ આસરે સો સવાસો ડગળાં ઉપર ડરાયસની માતુશ્રી સિસિગાંબિસ, અને તેની ધણીઆણી પોતપોતાના રથમાં બેઠાં હતાં અને તેની લોંડીઓ મોટા મોટા ઘોડા ઉપર બેશીને તેની સાથે ચાલતી હતી. તેની પાછળના રથમાં રાજાનાં છોકરાં, તેના શિક્ષકો અને ખોજા વગેરે બીજા નોકરો હતા. તેની પાછળ ડરાયસની ૩૬૦ વેશ્યા, હતી. તેનો પહેરવેશ રાણીના પહેરવેશ જેવો હતો. તેની પાછળ ૬૦૦ ખચ્ચર અને ૩૦૦ ઉંટ ઉપર

ડરાયસનો ખજાનો હતો. અને તેની પાછળ જે ખોરાકી પોશાકી વગેરે આસબાબ હતો તેની ગણુતી થઇ શકતી ન હોતી. એ જનાનખાનાની સ્વારી હતી. એ વર્ણનમાં કેટલીક અતિશયોક્તિ વાંચનારને લાગશે પણ તેમાં અતિશયોક્તિનો એક શબ્દ નથી એ નક્કી સમજવું. એવું અગણિત લશ્કર લઇને ડરાયસ સિકંદર ઉપર જવાને નીકળ્યો. ત્યાર પછી એ બન્ને પરાક્રમી રાજાઓની ક્યાં ક્યાં લડાઈઓ થઈ અને તેનું પરિણામ શું આવ્યું તેનું વિવેચન આવતા ભાગમાં કરીશું.

ભાગ ૩ જો.

સિકંદર અને ડરાયસ એક બીજાથી ઘણે દૂર હતા તો પણ તેઓ એક બીજાની લશ્કરી હાલ ચાલની ઘણી છુપી-રીતેમાં તપાસ રાખતા હતા, એથી જ્યારે સિકંદરે ડરાયસને પોતાના ઉપર ઘણી ત્વરાએ આવતો સાંભળ્યો ત્યારે પોતાના સરદાર પાર્મિનિયોને સીરિયાનો રસ્તો બંધ કરીને પોતે કબજ કરવાસારૂ કેટલાએક લસ્કર સાથે તેની સામા મોકલ્યો. અને પોતે પોતાના લશ્કર સાથે તારસથી નીકળીને બીજે દીવસે અંચિઆલીઆ નામે શેહેરમાં આવી પહોંચ્યો. તે શેહેર સાર્ડાનાપાલસે બાંધેલું કહેવાય છે. અને તે વખતે ત્યાં તેની કબર પણ હતી, તેના ઉપર એવું કોતરેલું હતું કેઃ " સાર્ડાનાપાલસે અંચિઆલીઆ અને તારસસ એ બન્ને શેહેર એક દિવસમાં બાંધેલા છે; હે મુસાફર, જા, ખા, પી અને આનંદ કર; કેમકે બાકી સર્વે મિથ્યા છે. " એ અંચિઆલીઆથી નીકળેલો સોલીમાં આવીને ત્યાં પોતાની સમજણ પ્રમાણે ઘણા દેવોનું આરાધન કર્યું, અને ત્યાંથી પાછો ફરીને તારસસમાં થઇ એક બે મજલ કરીને કાસતાબાલામાં આવી પહોંચ્યો. ત્યાં તેને ખબર મળી કે ડરાયસ પોતાના લશ્કર સાથે આસિરિઆમાંના સોચોસમાં એટલે સિલિસિયાથી બે દિવસના રસ્તા ઉપર છાવણી કરીને પડેલો છે, એ ખબર સાંભળીને લાગલીજ તેણે

પોતાના સરદારોની સભા કરીને પૃછ્યું કે હવે આપણે કેમ કરવું, તેના જવાબમાં તે નિમકહલાલ સરદારોએ જણાવ્યું કે અમે સર્વે જણુ ઈરાની લોકો ઉપર તુટી પડવાને તૈયાર છીએ. સિકંદરને પણ તેજ જોયતું હતું તેથી લાગલોજ ત્યાંથી જે નીકળ્યો તે સીરીઆ ભણી જ્યાં પાર્મિનિઓ વાટ પકડીને બેઠો હતો. તે રસ્તે ઈસ્સસ શેહેરમાં આવી પહોંચ્યો, તે શેહેર તે સરદારે સહેજમાં જીતી લીધું હતું; ત્યાં પોતાના અજારી સીપાઈઓને મૂકીને પોતે ઘણો ઉતાવળો આગળ ચાલ્યો. તથાપિ હવા ઘણી બગડી જવાથી મિરિઆંડ્રોસમાં મુકામ કરવો પડ્યો.

આણીમેર ડરાયસ આસિરિઆના મેદાનમાં પોતાના અગણિત લશ્કર સહિત પડ્યો હતો તેને સિકંદરની ઉતાવળની ખબર પડતાંજ પોતાના દરબારી તથા સરદારોની મોટી સભા ભરીને આગળ શી રીતે કરવું તેનો મનસુબો કરવા માંડ્યો. ત્યારે તેની ચાકરીમાં જે ગ્રીસ લોકો રહીને મોટે દરજ્જે ચડ્યા હતાતેમણે એવી મસલત આપી કે શત્રુ આપણા ઉપર ધસી આવે એટલામાં આપણે અહીંજ લડાઈની તૈયારી કરીને બેશવું અને એ વાત જો નાપસંદ પડે તો આપણા લશ્કરના કેટલાએક હાવકા હાવકા સરદારોને થોડુંક લશ્કર આપીને સિકંદર ઉપર મોકલવા. પણ એ સલાહ કેટલાએક દરબારીઓને દગા ભરેલ જણાઇ માટે તેમણે ડરાયસને એવી સૂચના કરી કે ગ્રીક લોકો એવી સલાહ આપીને આપણો નાશ કરવા ચાહે છે તેના ઉપર તમે ભરોંસો રાખશો નહિ. પણ એને માટે એને રાજદ્રોહીગણીને સજા કરવી જોઇએ. તથાપિ ડરાયસ ઘણોજ નરમ સ્વભાવનો અને દયાળુ હતો તેથી તને આ તોહોમત સાંભળીને ઘણું માઠું લાગ્યું અને બોલ્યો. "અરે તે લોકો એવું વિશ્વાસઘાતનું કામ કરવાના વિચારમાં હશે એવું મનમાં આવતું નથી અને હું જો આજ એવું કરૂં તો મારા બોલવા ઉપર વિશ્વાસ કોણ રાખશે ?

ડરાયસનો ખજાનો હતો. અને તેની પાછળ જે ખોરાકી પોશાકી વગેરે આસબાબ હતો તેની ગણુતી થઇ શકતી ન હોતી. એ જનાનખાનાની સ્વારી હતી. એ વર્ણનમાં કેટલીક અતિશયોક્તિ વાંચનારને લાગશે પણ તેમાં અતિશયોક્તિનો એકે શબ્દ નથી એ નક્કી સમજવું. એવું અગણિત લશ્કર લઇને ડરાયસ સિકંદર ઉપર જવાને નીકળ્યો. ત્યાર પછી એ બન્ને પરાક્રમી રાજાઓની ક્યાં ક્યાં લડાઈઓ થઈ અને તેનું પરિણામ શું આવ્યું તેનું વિવેચન આવતા ભાગમાં કરીશું.

ભાગ ૩ જો.

સિકંદર અને ડરાયસ એક બીજાથી ઘણે દૂર હતા તો પણ તેઓ એક બીજાની લશ્કરી હાલ ચાલની ઘણી છુપી રીતેમાં તપાસ રાખતા હતા, એથી જ્યારે સિકંદરે ડરાયસને પોતાના ઉપર ઘણી ત્વરાએ આવતો સાંભળ્યો ત્યારે પોતાના સરદાર પાર્મિનિયોને સીરિયાનો રસ્તો બંધ કરીને પોતે કબજે કરવાસારૂ કેટલાએક લશ્કર સાથે તેની સામા મોકલ્યો. અને પોતે પોતાના લશ્કર સાથે તારસથી નીકળીને બીજે દીવસે અંચિઆલીઆ નામે શેહેરમાં આવી પહોંચ્યો. તે શેહેર સાર્ડાનાપાલસે બાંધેલું કહેવાય છે. અને તે વખતે ત્યાં તેની કબર પણ હતી, તેના ઉપર એવું કોતરેલું હતું કે: “ સાર્ડાનાપાલસે અંચિઆલીઆ અને તારસસ એ બન્ને શેહેર એક દિવસમાં બાંધેલા છે; હે મુસાફર, જા, ખા, પી અને આનંદ કર; કેમકે બાકી સર્વ મિથ્યા છે. ” એ અંચિઆલીઆથી નીકળેલો સોલીમાં આવીને ત્યાં પોતાની સમજણ પ્રમાણે ઘણા દેવોનું આરાધન કર્યું, અને ત્યાંથી પાછો ફરીને તારસસમાં થઇ એક બે મજલ કરીને કાસતાબાલામાં આવી પહોંચ્યો. ત્યાં તેને ખબર મળી કે ડરાયસ પોતાના લશ્કર સાથે આસિરિઆમાંના સોચોસમાં એટલે સિલિસિયાથી બે દિવસના રસ્તા ઉપર છાવણી કરીને પડેલો છે, એ ખબર સાંભળીને લાગલીજ તેણે

પોતાની સરદારોની સભા કરીને પૂછ્યું કે હવે આપણે કેમ કરવું, તેના જવાબમાં તે નિમકહલાલ સરદારોએ જણાવ્યું કે અમે સર્વ જણુ ઈરાની લોકો ઉપર તુટી પડવાને તૈયાર છીએ. સિકંદરને પણ તેજ જોયતું હતું તેથી લાગલોજ ત્યાંથી જે નીકળ્યો તે સીરીઆઆગળે જ્યાં પાર્મિનિઓ વાટ પકડીને બેઠો હતો. તે રસ્તે ઈસસસ શેહેરમાં આવી પહોંચ્યો, તે શેહેર તે સરદારે સહેજમાં જીતી લીધું હતું; ત્યાં પોતાના અજારી સીપાઇઓને મૂકીને પોતે ઘણો ઉતાવળો આગળ ચાલ્યો. તથાપિ હવા ઘણી બગડી જવાથી મિરિઆંદ્રોસમાં મુકામ કરવો પડ્યો.

આણીમેર ડરાયસ આસિરિઆના મેદાનમાં પોતાના અગણિત લશ્કર સહિત પડ્યો હતો તેને સિકંદરની ઉતાવળની ખબર પડતાંજ પોતાના દરબારી તથા સરદારોની મોટી સભા ભરીને આગળ શી રીતે કરવું તેનો મનસુબો કરવા માંડ્યો. ત્યારે તેની ચાકરીમાં જે ગ્રીસ લોકો રહીને મોટે દરજ્જે ચડ્યા હતાતેમણે એવી મસલત આપી કે શત્રુ આપણા ઉપર ધસી આવે એટલામાં આપણે અહીંજ લડાઇની તૈયારી કરીને બેશવું અને એ વાત જો નાપસંદ પડે તો આપણા લશ્કરના કેટલાએક હાવકા હાવકા સરદારોને થોડુંક લશ્કર આપીને સિકંદર ઉપર મોકલવા. પણ એ સલાહ કેટલાએક દરબારીઓને દગા ભરેલ જણાઇ માટે તેમણે ડરાયસને એવી સૂચના કરી કે ગ્રીક લોકો એવી સલાહ આપીને આપણો નાશ કરવા ચાહે છે તેના ઉપર તમે ભરોંસો રાખશો નહિ. પણ એને માટે એને રાજદ્રોહીગણીને સજા કરવી જોઇએ. તથાપિ ડરાયસ ઘણોજ નરમ સ્વભાવનો અને દયાળુ હતો તેથી તને આ તોહોમત સાંભળીને ઘણું માઠું લાગ્યું અને બોલ્યો. "અરે તે લોકો એવું વિશ્વાસઘાતનું કામ કરવાના વિચારમાં હશે એવું મનમાં આવતું નથી અને હું જો આજ એવું કરૂં તો મારા બોલવા ઉપર વિશ્વાસ કોણ રાખશે ?

હોય તેમને લાગે છે. ઈસ્સસ શેહેરની પાસે એક મોટું મેદાન હતું, તેમાંથી પિનાકસ નામે નદી વહે છે. તે મેદાનમાં બંને લશ્કરો સજ્જ થઇને ઉભાં રહ્યાં. બંને તરફના જોદ્ધા એક બીજાના ઉપર ધસી આવવા લાગ્યા. એ વખત પોતાનાં શસ્ત્રો બહાર કાઢીને મારવા કે મરવાનાજ હેતુથી સર્વે સિપાઇઓ આગળ ધસ્યા. તે વેળા પેલી તરફ ડરાયસ અને આ બાજુ સિકંદર પોતાના સિપાઈઓને ઉતેજન આપતા હતા. ડરાયસ એક મોટા ઊંચા રથ ઉપર બેઠો હતો તેના ઉપર સિકંદરની નજર પડી તેથી વિચારવા લાગ્યો કે એ જો મારે પોતાને હાથે મરાય તો મનોરથ પૂર્ણ થાય. એમ એક એક ડગલું આગળ ચાલતાં બંને લશ્કરો પાસે પાસે આવીને હાથોહાથ લડવા મંડયા. તે વેળા દરેક જોદ્ધાના મનમાં ઘુમી રહ્યું હતું કે શત્રુને મારીને પોતાની બહાદુરી દેખાડી આપવી. એવામાં સિકંદર જાતે ડરાયસના રથ ઉપર હુમલો કરવાસારૂ ઘણીજ ત્વરાએ નીકળી પડ્યો, તે ડરાયસના ભાઇ ઓકસાથ્રીસના દીઠામાં આવ્યું એટલે તે થોડાક સ્વારો સાથે લઈને તેને મદદ કરવાને દોડી આવ્યો ત્યારે તેની અને સિકંદરની વચ્ચે થોડી ઝપા ઝપી થઇ. તેમાં ઓકસાથ્રીસનું કંઈ વળ્યું નહિ તો પણ તેની હિંમત અને શૂરાતન જોઇને બંને તરફના જોદ્ધાઓ વિસ્મય પામી ગયા. અને સિકંદરે ડરાયસના રથ ઉપર બાણનો એવો વરસાદ વરસાવી મૂક્યો કે તેના ઘોડા ઘાયલ થયા તેથી બીક ઉત્પન્ન થઇ કે રખેને દુશ્મનને હાથ સપડાઇ જઇએ એવું લાગી ને તે રથમાંથી ઉતરીને ઘણો ઉતાવળો બીજા રથમાં બેઠો. એવી પોતાના ધણીની અવસ્થા જોઇને ઈરાની લશ્કરની હિંમત ઓચકી અને પલાયનની શીરૂઆત થઈ. જ્યાં જેને ફાવ્યું ત્યાં તે નાશવા લાગ્યું. તે વેળા ધણી કોણ ને ચાકર કોણ કોઇ કોઇનું સાંભળવા ઉભું રહ્યું નહિ. ઇરાની સીપાઇઓ અગાડી અને માસિડોનિયનો પછાડી એવું જ્યાં ત્યાં દેખાવા લાગ્યું. એ ઝપાઝપીમાં સિકંદર પણ જરા ઘવાયો ખરો પણ તેથી તેને ઘણી ઇજા થઇ નહિ.

એવી રીતે નાસાનાસ ચાલી રહિ હતી ખરી તોપણ ડરાયસના લશ્કરમાં જે ગ્રીસ લોકો હતા તે પોતાને ઠેકાણેથી ખસ્યા ન હોતા. તે જાતે શૂરા હતા અને તેને માસિડોનિયન લોકો સાથે હાડ વેર હતું તેથી તે સમયે વધારે ઉસ્કેરાઇને સિકંદર જોડે ઘણી બહાદુરીથી લડવા લાગ્યા. એ લડાઈ ઘણી વાર સુધી પહોંચી, તેમાં કોણ જીતશે તેને માટે પણ બંને પક્ષમાં સંશય ઉત્પન્ન થયો પરંતુ આખરે સિકંદરની જીત થઇ. પણ તેમાં સેલ્યુકસ વગેરે ૧૨૦ સરદારો પડ્યા, એ મોટી હાની થઇ ખરી તોપણ છેલે જીત થવાથી તેનું તેને ઘણું લાગ્યું નહિ. મન ગમતો સોદો થયો તો તેમાં ખરે ખરૂં નુકસાન હોય તોપણ માણસને તે ખટકતું નથી.

યુદ્ધની શરૂઆતમાં ડરાયસના ઘોડે સ્વારોએ સિકંદરના અજિત નામે લશ્કરના ભાગ ઉપર હુમલો કરીને તેની દાણા દાણ કરી નાંખી હતી. તે વાત મનમાં રાખીને લડાઇની સમાપ્તિ વેળાએ તે લોકોએ પોતે જાણે બીને નાશી જતા હોય એવો ઢોંગ કરીને તેને પોતાના અંગ ઉપર આવવા દીધાં. ને ઈરાનીઓ ફતેહની ખાતરીથી ગાંડા સરખા વગર બંદોબસ્તથી આવતા જોઇને સિકંદરના લશ્કર માંહેલા થેસાલિયન લોકોએ એકદમ હલ્લો કરીને તેની એવી તો ધુળ ધાણી કરી નાંખી કે તે સઘળા જમીનદોસ્તજ થઇ પડ્યા. વળી તેવામાં ડરાયસને ગાડીમાં બેશીને થોડા માણસો સાથે નાસતા તેમણે જોયો તેથી તેમના હાંજા નરમ પડી ગયા. હાથમાંનાં હથીઆરો હેઠે પડી ગયાં એટલે ઈરાની લશ્કરમાં ભંગાણ પડીને સિકંદર બાદશાહની સંપૂર્ણ ફતેહ થઇ. એ પ્રમાણે ઇસસસની લડાઈ સમાપ્ત થઇ. પ્રાચીન ઇતિહાસમાં જે વાતો મહત્વની ગણાઇને વર્ણવેલી છે તેમાં આ યુદ્ધપણ ગણાલું છે. સિકંદર સાથે ઈરાની લોકોની ગ્રાનેકસ નદી ઉપરની લડાઇ જે પેહેલી થઇ હતી તે પાછળ વર્ણવાયલી છે તે વાંચનારાઓના ધ્યાનમાં હશેજ અને આ ઈસ્સસ આગળની એની બીજી લડાઇ હતી.

ડેરાયસ ગાડીમાં બેસીને નાસતાં એક એક ઘણી ખડક-વાળી જમીનમાં આવી લાગ્યો. ત્યાં તેની ગાડી ચાલી શકી નહિ, અને આગળ નાઠા વગર તેનો છુટકો પણ નહોતો તેથી પોતાની ઢાલ તરવાર અને રાજ્ય ચિન્હ વાળો એક મોટો ડગલો ત્યાં ફેંકી દઈને એક ઘોડા ઉપર સ્વાર થઇ આગળ નાસવા લાગ્યો. એ સર્વની સિકંદરને ખબર હતી પણ આપણા લશ્કરનો બરાબર બંદોબસ્ત થયા વગર શત્રુની પૂંઠ પકડવી નાદુરસ્ત ધારી ત્યાં રહીને પોતાને મન માનતો બંદોબસ્ત કર્યો. એટલે ડરાયસને નાસવાનું ઠીક ફાવ્યું તેથી ઘણે દૂર નીકળી ગયો, અને તેનો સામાન સુમાન માસિડોનિયન લોકોના હાથમાં ગયો અને ઘણા માણસો કેદ પકડાયાં તે જુદા. એમાં ડરાયસની મા સિસિગ્યાંબિસ, તેની રાણી તથા તેની બે કુંવરીઓ ને એક નાનો કુંવર એ-ટલાં માણસો હતાં. બાકીનો ખજાનો અને જનાનો આગળથી દમસ્કમાં મોકલી દીધો તે ઠીક હતું, નહિ તો તે બધું માસિડો-નિયનોને હાથ ગયું હોત. આ વખત ૩૦૦૦ ટાલેંટ સિકંદરને હાથ લાગ્યા. આ મોટી લડાઇમાં એક લાખ દશ હજાર મા-ણસોનો ડરાયસના લશ્કરમાંથી નાશ થયો એવું પ્લુટાર્ચ નામે યુનાની ગ્રંથકારે લખેલું છે. અને ડરાયસે પોતે કહ્યું હતું કે આ લડાઇમાં મારાં એક લાખ ત્રીસ હજાર માણસો મુવાં છે તે ઉપરથી એમ તો લાગે છે કે એ સંખ્યા એક લાખની ઉપર નક્કી હશે.

ડરાયસનું લશ્કર નાસવા લાગ્યું ત્યારે તેના સામાનની લૂટ ચાલી. જે જેને હાથ આવ્યું તે તેને મળ્યું. અને માસિડોનિયન લોકો ગબર બની ગયા. તેમાં ડરાયસનો ખાસ તંબુ તથા તે માહેનાં તેના કુટુંબનાં માણસો તેના કીમતી સામાન સુધાં તે-મના હાથમાં આવ્યાં. તે તંબુ તેમણે પોતાના બાદશાહસારૂ રાખી મૂક્યો હતો તે તે આવ્યો ત્યારે તેને હવાલે કર્યો તેથી સિ-કંદર બાદશાહ ઘણો રાજી થઈ ગયો. અને તેમાંના સિંહાસન ઉપર બેસીને થોડીવાર વિસામો લીધા પછી સાથેનાં માણસો ભણી

વળીને બોલ્યો, "ચાલો આપણે ડરાયસના હમામખાનામાં જ-ઇને નાહીએ એટલે આપણો બધો થાક ઉતરી જાય." તે સાંભળી તેમાંનો એક જણ હાથ જોડીને બોલ્યો, "મહારાજ, હવે તેને ડરાયસનું હમામખાનું શા માટે કહો છો? પોતાનું કહો. કારણ કે શત્રુ પાસે તમે તે જીતી લીધું એટલે હવે તે તમારૂં થયું છે." ત્યારપછી તેણે ત્યાંની કનાતો, પડદા, નાવાનાં ટપ, પલંગ, સોના રૂપાનાં નાનાં મોટાં વાસણો, તથા હીરામાણેક જડેલો અને સુગંધી પદાર્થોથી બેહેક બેહેક થઇ રહેલો એશ આરામનો તરેહ તરેહનો સામાન જોયો ત્યારે તે છેક દીંગ થઈ ગયો અને પોતાના મિત્રો ભણી વળીને બોલ્યો, "જોયું આ રાજ્યવૈભવ હશે એમ જણાય છે" એવા શબ્દો તેના મોડામાંથી નીકળ્યા તેનું કારણ એટલુંજ કે આટલીવાર સુધી ઇશક કે મોજશોખની તેને માહિતી નહોતી.

ત્યાર પછી પોતાની બોચીએ લાગેલા જખમને પટ્ટીબટ્ટી મારીને સંધ્યાકાળે સિકંદર પેલા તંબુમાં પોતાના મોટા મોટા સરદારોને સાથે લઈને જમવાને બેઠો. એટલામાં તેની પેલી મેરની ઓરડીમાં કોઇના રડવાનો સાદ તેને કાને પડ્યો. તે કોણ રડે છે તેની પૂછપાછ કરતાં માલમ પડ્યું કે ડરાયસનો મોટો ડગલો એક માસિડોનિયન સીપાઇના હાથમાં માલમ પડવાથી તેને મરી ગયાનું સમજીને તેનું કુટુંબ અત્યંત શોકાતુર થઇને રડે છે. એવું સમજતાંજ સિકંદરનું ચિત્ત દયાથી વ્યગ્ર થયું અને લાગ્યું કે આવડા મોટા રાજાની મા, બઇરી, અને છોકરાંઓ ઉપર આવી આફત આવી પડી! તેથી તેના મોડામાંથી તે વિષે એકે શબ્દ નીકળ્યો નહિ. અને આંખોમાંથી દડદડ આંસુ નીકળી પડયાં. આથી પાસેનાં માણસોને મોટી નવાઈ લાગી તેથી તેઓ પણ તેના મોં ભણી ટગમગ જોતા બેશી રહ્યા. એમ કેટલીક વારે તેની છાતીનો ડુમો ભાગી ગયા પછી લિઓનાટસને પાસે બોલાવી ફરમાવ્યું કે, 'તું ડરાયસના કુટુંબના માણસો પાસે જઇને તે મુવો નથી એવું કહીને તેને છાનું રાખ, તે મુજબ તે

કેટલાંક માણસો સાથે સઘને ત્યાં ગયો અને ઓરડીનાં બારણાં પાસે ઊભો રહ્યો. તે ઓરડી બંધ હતી અને માંહે એક દીવો બળતો હતો. તેવામાં બારણાંની ફાટમાંથી બહાર ઉભેલા સીપાઇના હાથમાંની એક તરવાર માંહેના કોઇ માણસની નજરે પડી. તે ઉપરથી એ સીપાઈ આપણને ગરદન મારવામાટે સિકંદરે મોકલ્યો હશે એવું સમજીને તે માણસોએ જે આક્રંદ કર્યું, તેનું વર્ણન પણ થઈ શકતું નથી. આણીમેર લિઓનાટસે જોયું કે આપણને કોઈ બારણું ઉઘાડતું નથી તેથી ધીમે રહીને બારણું ઉતારી નાખી તે એકલો અંદર દાખલ થયો. તેને જોતાંજ માંહેનાં સર્વ નાનાં મોટાં માણસો અત્યંત રડતાં કકળતાં દોડીને તેના પગ આગળ ગલોટીયાં ખાવા લાગ્યાં. અને ઘણી ગરીબાઇથી બોલ્યાં, "મહારાજ, અમે મરવાને તૈયાર છીએ. તે બાબત અમારે કશી તકરાર નથી. તથાપિ અમારી એટલી વિનંતિ છે કે, અમારા રાજા ડરાયસનો પ્રેતસંસ્કાર અમને પહેલાંથી કરવા દો અને પછી અમારો પ્રાણ લ્યો" એ ઉપરથી લિઓનાટસે કહ્યું કે, "મને સિકંદર બાદશાહે તમારી પાસે મોકલ્યો છે. તમે લગારે બીહીશો નહિ. તમારો ડરાયસ જીવતો છે. તેના જીવને જોખમ લાગ્યો નથી. તમને અહીં કશું ઉણું પડશે નહિ, તમારો સઘળો માનમર્તબો પહેલા પ્રમાણે રહેશે, એવું અમારા બાદશાહે તમને કહાવી મોકલ્યું છે." એ સાંભળીને તેમને જરા નિરાંત વળી. રાજ્યસુખ ભોગવેલાં માણસને પરાધીનપણું મહા દુઃખદાયક હોય છે.

લડાઈને બીજે દિવસે પોતાના જખમી સીપાઇઓની બરદાસ્ત લીધા પછી ખુદ સિકંદર બાદશાહ ડરાયસના કુટુંબની મુલાકાતે ગયો. તે વેળા હિફીસ્તિયન વગર તેની સાથે બીજું કોઇ નહોતું. તે તેનો બાળમિત્ર હતો અને સિકંદરની તેના ઉપર ઘણી મહેરબાની હતી તથા પોતાની બધી છાનીવાતો તેને કહેતો હતો. એ બન્ને સરખી ઉમરના અને સમાન દેખાવના હતા તથા પોશાક પણ બંને જણ સરખો પહે-

રેલો હતો. હિફીસ્તિયન તેના કરતાં લગાર ઊંચો હતો. એ બન્ને જ્યારે જોડે બેઠેલા ડરાયસની મા સિસિગ્યાંબિસની નજરે પડ્યા ત્યારે હિફીસ્તિયનને સિકંદર જાણી પગે લાગી. એટલામાં તે સિકંદર નથી એમ પાસેના એક માણસે કહીને સિકંદરને આંગળીની ઇસારતે દેખડાવ્યો, ત્યારે તે ડોશી ઘણી શરમાઇ ગઈ અને સિકંદરને પગે લાગીને હાથ જોડીને બોલી "મહારાજ, મેં આપને પહેલાં કદી દીઠા નહોતા તેથી આ ભૂલ થઈ તે મહેરબાનીની રાહે માફ થવી જોઇએ." તે ઉપર સિકંદરે જવાબ દીધો કે "કાંઇ ફિકર નહિ મા, હિફીસ્તિયન પણ સિકંદરજ છે" એમાંનો મા શબ્દ કાને પડવાથી સિસિગ્યાંબિસને ઘણી ટાઢક વળી તથા ઘણી નવાઇ લાગી. અને 'હિફીસ્તિયન પણ સિકંદરજ છે,' એ સાંભળીને તેને પરમ આનંદ થયો તેથી બંને જણાએ સિકંદરનો ત્યાંને ત્યાંજ પાડ માન્યો. વાચા માણસ માત્રને છે. પણ તેનો ઘટતો ઉપયોગ કરનારા પુરુષો દુનિયામાં થોડા મળી આવે છે.

ઈસ્સસની લડાઈમાં સિકંદરના જે જે સરદારો પડ્યા હતા તેમની મહતા પ્રમાણે તેમની ઉત્તરક્રિયા તેણે કરાવી, એટલુંજ નહિ પણ ઈરાની લશ્કરના જે સરદારો પડ્યા હતા, તેમની યોગ્યતા પ્રમાણે ઉત્તરક્રિયા કરાવવાસારૂ સિસિગ્યાંબિસને કહાવી મોકલ્યું અને તેનેસારૂ કેટલાક પૈસા પણ આપ્યા. એ ઉપરથી સિકંદરની મોટાઇ અને ઉદારતા જણાઇ આવે છે. એને લીધે ઇરાની રાજમાતા તેનો વારે વારે ઉપકાર માનતી હતી. એક વાર તો તે બોલી હતી કે, મહારાજ, આ આપણા ઉપકારનો બદલો હું કેમ વાળીશ ? અરે હું કેદ પકડાયલી સ્ત્રી છતાં આપ મને મા, મા કહો છો અને એકાદી મોટી મહારાણીની જેટલી મારી આમન્યા રાખો છો. મહારાજ ! પેહેલાં હું કોણ હતી અને હાલમાં હું કોણ છું તેની મને સારીપેઠે ખબર છે. જો કે મેં ઘણો વૈભવ ભોગવ્યો છે તોપણ હાલની હાલત વેઠવી મને કંઇ અઘરી લાગતી નથી. પરંતુ એ અમારી દીનાવસ્થા ઉપર

દયા લાવીને કઠોરપણાથી નથી વર્તતા એ આપની મોટાઇને શોભા આપે છે." એ પછી સિકંદરે ડરાયસના નાના દીકરાને પોતાની પાસે લીધો, તે છેકજ નાની ઉમરનો અને અજાણ્યો હતો તોપણ તેનાથી ન ડરતાં આનંદથી તેના ગળામાં હાથ નાંખીને રમવા લાગ્યો તે જોઈ સિકંદર હિફીસ્તિયન ભણી વળીને બોલ્યો, "ભાઇ, ડરાયસનો સ્વભાવ આની પેઠે લગાર દયાળુ હોત તો ઘણું સારૂં થાત."

ડરાયસ ઘણો સ્વરૂપવંત હતો. તેમજ તેની પટરાણી પણ તેની પાંચ હજાર સ્ત્રીમાં સર્વેથી સુંદર હતી એવું સિકંદરને કોઈએ કહ્યું. તે ઉપરથી તેણે એવો બંદોબસ્ત કર્યો કે તે કોઇ વખત અને કોઈ પણ ઠેકાણે પોતાની નજરે પડે નહિ એટલુંજ નહિ પણ તેના સ્વરૂપની સુંદરતાનું વર્ણન પણ કોઈ તેને કાને પાડે નહિ. આ વાતની તેણે સખત તાકીદ રાખી. એ વખતે સિકંદર ચડતી જુવાનીમાં હતો; એ વાત ધ્યાનમાં લેતાં ઉપલો બંદોબસ્ત તેને ઘણો શોભા આપે છે. તથા માણસનું મન છ વિકારોને કેટલું વેહેલું સ્વાધીન થાય છે તે એ બાદશાહ સારી પેઠે જાણતો હતો એમ પણ કબૂલ કરવું જોઈએ. એક ગ્રંથકારે એમ લખ્યું છે કે આપણે કેદ પડેલાં છીએ એવું મનમાં આવવાથી ઇરાની શાહના કુટુંબને જે માઠું લાગે તે બાદ કરતાં બાકી સઘળું સુખ મળે એવો સિકંદરે બંદોબસ્ત કર્યો હતો. શત્રુ તરફના માણસના હાલ હવાલ કરવાસારૂ જાણી જોઈને કોઈ માણસને ક્રૂરપણું કરવું પડતું નથી કેમકે ઘણું કરીને માણસની વૃત્તિજ તેવી હોય છે. પણ મનમાંની સ્વાભાવિક દુશ્મનાઇ કાઢી નાખીને તેની જગાએ દયા અને હેત લાવવાનેમાટે ઘણું ડહાપણ તથા ઘણો ક્રોધ સમાવતાં આવડવો જોઇએ. તે ગુણ સિકંદરનામાં જુવાન વયે હતો.

દમસ્ક પાર્મિનિઓએ લીધું એમ ઉપર કહ્યું છે તેની હકીકત ઘણી ચમત્કારી છે તે અત્રે કહીએ છીએ. તે શેહેરના સુબેદાર ઉપર ડરાયસનો ઘણો વિશ્વાસ હતો. માટે ઈસસની

રેલો હતો. હિફીસ્તિયન તેના કરતાં લગાર ઉંચો હતો. એ બન્ને જ્યારે જોડે બેઠેલા ડરાયસની મા સિસિગ્યાંબિસની નજરે પડયા ત્યારે હિફીસ્તિયનને સિકંદર જાણી પગે લાગી. એટલામાં તે સિકંદર નથી એમ પાસેના એક માણસે કહીને સિકંદરને આંગળીની ઇસારતે દેખડાવ્યો, ત્યારે તે ડોશી ઘણી શરમાઇ ગઈ અને સિકંદરને પગે લાગીને હાથ જોડીને બોલી "મહારાજ, મેં આપને પહેલાં કદી દીઠા નહોતા તેથી આ ભૂલ થઈ તે મહેરબાનીના રાહે માફ થવી જોઇએ." તે ઉપર સિકંદરે જવાબ દીધો કે "કાંઇ ફિકર નહિ મા, હિફીસ્તિયન પણ સિકંદરજ છે" એમાંનો મા શબ્દ કાને પડવાથી સિસિગ્યાંબિસને ઘણી ટાઢક વળી તથા ઘણી નવાઇ લાગી. અને 'હિફીસ્તિયન પણ સિકંદરજ છે,' એ સાંભળીને તેને પરમ આનંદ થયો તેથી બંને જણાએ સિકંદરનો ત્યાંને ત્યાંજ પાડ માન્યો. વાચા માણસ માત્રને છે. પણ તેનો ઘટતો ઉપયોગ કરનારા પુરુષો દુનિયામાં થોડા મળી આવે છે.

ઈસ્સસની લડાઈમાં સિકંદરના જે જે સરદારો પડ્યા હતા તેમની મહતા પ્રમાણે તેમની ઉત્તરક્રિયા તેણે કરાવી, એટલુંજ નહિ પણ ઈરાની લશ્કરના જે સરદારો પડ્યા હતા, તેમની યોગ્યતા પ્રમાણે ઉત્તરક્રિયા કરાવવાસારૂ સિસિગ્યાંબિસને કહાવી મોકલ્યું અને તેનેસારૂ કેટલાક પૈસા પણ આપ્યા. એ ઉપરથી સિકંદરની મોટાઇ અને ઉદારતા જણાઇ આવે છે. એને લીધે ઈરાની રાજમાતા તેનો વારે વારે ઉપકાર માનતી હતી. એક વાર તો તે બોલી હતી કે, મહારાજ, આ આપણા ઉપકારનો બદલો હું કેમ વાળીશ ? અરે હું કેદ પકડાયલી સ્ત્રી છતાં આપ મને મા, મા કહો છો અને એકાદી મોટી મહારાણીની જેટલી મારી આમન્યા રાખો છો. મહારાજ ! પેહેલાં હું કોણ હતી અને હાલમાં હું કોણ છું તેની મને સારીપેઠે ખબર છે. . જો કે મેં ઘણો વૈભવ ભોગવ્યો છે તોપણ હાલની હાલત વેઠવી મને કંઇ અઘરી લાગતી નથી. પરંતુ એ અમારી દીનાવસ્થા ઉપર

દયા લાવીને કઠોરપણાથી નથી વર્તતા એ 'આપની' મોટાઇને શોભા આપે છે." એ પછી સિકંદરે ડરાયસના નાના દીકરાને પોતાની પાસે લીધો, તે છેકજ નાની ઉમરનો અને અજાણ્યો હતો તોપણ તેનાથી ન ડરતાં આનંદથી તેના ગળામાં હાથ નાંખીને રમવા લાગ્યો તે જોઈ સિકંદર હિફીસ્તિયન ભણી વળીને બોલ્યો, "ભાઇ, ડરાયસનો સ્વભાવ આની પેઠે લગાર દયાળુ હોત તો ઘણું સારૂં થાત."

ડરાયસ ઘણો સ્વરૂપવંત હતો. તેમજ તેની પટરાણી પણ તેની પાંચ હજાર સ્ત્રીમાં સર્વથી સુંદર હતી એવું સિકંદરને કોઈએ કહ્યું. તે ઉપરથી તેણે એવો બંદોબસ્ત કર્યો કે તે કોઇ વખત અને કોઈ પણ ઠેકાણે પોતાની નજરે પડે નહિ એટલુંજ નહિ પણ તેના સ્વરૂપની સુંદરતાનું વર્ણન પણ કોઈ તેને કાને પાડે નહિ. આ વાતની તેણે સખત તાકીદ રાખી. એ વખતે સિકંદર ચડતી જુવાનીમાં હતો; એ વાત ધ્યાનમાં લેતાં ઉપલો બંદોબસ્ત તેને ઘણો શોભા આપે છે. તથા માણસનું મન છ વિકારોને કેટલું વેહેલું સ્વાધીન થાય છે તે એ બાદશાહ સારી પેઠે જાણતો હતો એમ પણ કબૂલ કરવું જોઈએ. એક ગ્રંથકારે એમ લખ્યું છે કે આપણે કેદ પડેલાં છીએ એવું મનમાં આવવાથી ઇરાની શાહના કુટુંબને જે માઠું લાગે તે બાદ કરતાં બાકી સઘળું સુખ મળે એવો સિકંદરે બંદોબસ્ત કર્યો હતો. શત્રુ તરફના માણસના હાલ હવાલ કરવાસારૂ જાણી જોઈને કોઈ માણસને ક્રૂરપણું કરવું પડતું નથી કેમકે ઘણું કરીને માણસની વૃત્તિજ તેવી હોય છે. પણ મનમાંની સ્વાભાવિક દુસ્મનાઇ કાઢી નાખીને તેની જગાએ દયા અને હેત લાવવાનેમાટે ઘણું ડહાપણ તથા ઘણો ક્રોધ સમાવતાં આવડવો જોઇએ. તે ગુણ સિકંદરનામાં જુવાન વયે હતો.

દમસ્ક પાર્મિનિઓએ લીધું એમ ઉપર કહ્યું છે તેની હકીકત ઘણી ચમત્કારી છે તે અત્રે કહીએ છીએ. તે શેહેરના સુબેદાર ઉપર ડરાયસનો ઘણો વિશ્વાસ હતો. માટે ઈસ્સસની

રેલો હતો. હિફીસ્તિયન તેના કરતાં લગાર ઊંચો હતો. એ બન્ને જ્યારે જોડે બેઠેલા ડરાયસની મા સિસિગ્યાંબિસની નજરે પડ્યા ત્યારે હિફીસ્તિયનને સિકંદર જાણી પગે લાગી. એટલામાં તે સિકંદર નથી એમ પાસેના એક માણસે કહીને સિકંદરને આંગળીની ઇસારતે દેખડાવ્યો, ત્યારે તે ડોશી ઘણી શરમાઇ ગઈ અને સિકંદરને પગે લાગીને હાથ જોડીને બોલી "મહારાજ, મેં આપને પહેલાં કદી દીઠા નહોતા તેથી આ ભૂલ થઈ તે મહેરબાનીના રાહે માફ થવી જોઇએ." તે ઉપર સિકંદરે જવાબ દીધો કે "કાંઇ ફિકર નહિ મા, હિફીસ્તિયન પણ સિકંદરજ છે" એમાંનો મા શબ્દ કાને પડવાથી સિસિગ્યાંબિસને ઘણી ટાઢક વળી તથા ઘણી નવાઇ લાગી. અને 'હિફીસ્તિયન પણ સિકંદરજ છે,' એ સાંભળીને તેને પરમ આનંદ થયો તેથી બંને જણાએ સિકંદરનો ત્યાંને ત્યાંજ પાડ માન્યો. વાચા માણસ માત્રને છે. પણ તેનો ઘટતો ઉપયોગ કરનારા પુરુષો દુનિયામાં થોડા મળી આવે છે.

ઈસ્સસની લડાઈમાં સિકંદરના જે જે સરદારો પડ્યા હતા તેમની મહતા પ્રમાણે તેમની ઉત્તરક્રિયા તેણે કરાવી, એટલુંજ નહિ પણ ઈરાની લશ્કરના જે સરદારો પડ્યા હતા, તેમની યોગ્યતા પ્રમાણે ઉત્તરક્રિયા કરાવવાસારૂ સિસિગ્યાંબિસને કહાવી મોકલ્યું અને તેનેસારૂ કેટલાક પૈસા પણ આપ્યા. એ ઉપરથી સિકંદરની મોટાઇ અને ઉદારતા જણાઇ આવે છે. એને લીધે ઇરાની રાજમાતા તેનો વારે વારે ઉપકાર માનતી હતી. એક વાર તો તે બોલી હતી કે, મહારાજ, આ આપણા ઉપકારનો બદલો હું કેમ વાળીશ ? અરે હું કેદ પકડાયલી સ્ત્રી છતાં આપ મને મા, મા કહો છો અને એકાદી મોટી મહારાણીની જેટલી મારી આમન્યા રાખો છો. મહારાજ ! પહેલાં હું કોણ હતી અને હાલમાં હું કોણ છું તેની મને સારીપેઠે ખબર છે. જો કે મેં ઘણો વૈભવ ભોગવ્યો છે તોપણ હાલની હાલત વેઠવી મને કંઇ અઘરી લાગતી નથી. પરંતુ એ અમારી દીનાવસ્થા ઉપર

દયા લાવીને કઠોરપણાથી નથી વર્તતા એ આપની મોટાઇને શોભા આપે છે." એ પછી સિકંદરે ડરાયસના નાના દીકરાને પોતાની પાસે લીધો, તે છેકજ નાની ઉમરનો અને અજાણ્યો હતો તોપણ તેનાથી ન ડરતાં આનંદથી તેના ગળામાં હાથ નાંખીને રમવા લાગ્યો તે જોઈ સિકંદર હિફીસ્તિયન ભણી વળીને બોલ્યો, "ભાઇ, ડરાયસનો સ્વભાવ આની પેઠે લગાર દયાળુ હોત તો ઘણું સારૂં થાત."

ડરાયસ ઘણો સ્વરૂપવંત હતો. તેમજ તેની પટરાણી પણ તેની પાંચ હજાર સ્ત્રીમાં સર્વથી સુંદર હતી એવું સિકંદરને કોઈએ કહ્યું. તે ઉપરથી તેણે એવો બંદોબસ્ત કર્યો કે તે કોઇ વખત અને કોઈ પણ ઠેકાણે પોતાની નજરે પડે નહિ એટલુંજ નહિ પણ તેના સ્વરૂપની સુંદરતાનું વર્ણન પણ કોઈ તેને કાને પાડે નહિ. આ વાતની તેણે સખત તાકીદ રાખી. એ વખતે સિકંદર ચડતી જુવાનીમાં હતો; એ વાત ધ્યાનમાં લેતાં ઉપલો બંદોબસ્ત તેને ઘણો શોભા આપે છે. તથા માણસનું મન ક વિકારોને કેટલું વેહેલું સ્વાધીન થાય છે તે એ બાદશાહ સારી પેઠે જાણતો હતો એમ પણ કબૂલ કરવું જોઈએ. એક ગ્રંથકાર એમ લખ્યું છે કે આપણે કેદ પડેલાં છીએ એવું મનમાં આ વવાથી ઇરાની શાહના કુટુંબને જે માઠું લાગે તે બાદ કરતાં બાકી સઘળું સુખ મળે એવો સિકંદરે બંદોબસ્ત કર્યો હતો. શ તરફના માણસના હાલ હવાલ કરવાસારૂ જાણી જોઈને કો માણસને ક્રૂરપણું કરવું પડતું નથી કેમકે ઘણું કરીને માણસની વૃત્તિજ તેવી હોય છે. પણ મનમાંની સ્વાભાવિક દુશ્મનાઇ કાઢી નાખીને તેની જગાએ દયા અને હેત લાવવાનેમાં ઘણું ડહાપણ તથા ઘણો ક્રોધ સમાવતાં આવડવો જોઇએ. તે ગુણ સિકંદરનામાં જુવાન વયે હતો.

દમસ્ક પાર્મિનિઓએ લીધું એમ ઉપર કહ્યું છે તેની હકીકત ઘણી ચમત્કારી છે તે અત્રે કહીએ છીએ. તે શેહેરના સુબેદાર ઉપર ડરાયસનો ઘણો વિશ્વાસ હતો. માટે ઈસસ-

કટાકટીની વેળાએ તેણે પોતાનો ખજાનો અને કેટલાંક વહાલાં માણસો તેના આશ્રયમાં મોકલી દીધાં હતાં. તથાપિ આ દુનિયાની બીજી વસ્તુઓ પ્રમાણે વિશ્વાસુપણું પણ અસ્થિર હોય છે. તેના અસ્તિત્વમાં કંઇ વધારે કારણ હોય છે.તે નાશ પામે એટલે તે પણ જતું રહે છે. દમસ્કના નવાબનું વિશ્વાસુપણું એવા પ્રકારનું હતું. પોતાનો ધણી ડરાયસ હારીને નાશી ગયો છે અને હવે તેને હાથે આપણું સારૂં થવાની આશા નથી એવું જોઇને તે નિમકહરામ થયો. તોપણ તે નિમકહરામીને લગાર બીકણપણાથી ઢાંકવાની ઇચ્છા રાખીને તેણે સિકંદરને એવું લખી મોકલ્યું કે, " ડરાયસનું જે કાંઇ મારી પાસે છે તે બધું તમને આપી દેવાને હું તૈયાર છું; આવતી કાલે સવારે સર્વ ખજાનો અહીંથી દૂર લઇ જવાને બહાને મજુરોની પીઠ ઉપર લાદીને થોડાક સિપાઇઓ સાથે શેહેર બહાર મોકલીશ. તેને તમારા લોકો લગાર ધમકાવશે એટલે તે પોતાનો ભાર ફેંકીદઇને નાશી જશે; અને હું પણ ભયભીત થએલા સરખો સંતાઇ જઈશ. એટલે એ શેહેર અને તેમાંનું જે કાંઇ છે તે સર્વ તમારે હાથ લાગશે" એ કાગળ પાર્મિનિયોએ ફોડીને વાંચ્યો અને માંહે લખ્યા પ્રમાણે સર્વ વાત થઇ. તરેહ તરેહના રત્ન જડિત અલંકારો, મોટાં મોટાં કારચોબી અને કસ્બીવસ્ત્રો, સોના રૂપાનાં નાનાં મોટાં અનેક વાસણો, અને બીજા કીમતી સામાન વડે શેહેરની બહારનું તમામ મેદાન ભરાઇ જઇને વિચિત્ર દેખાવા લાગ્યું. એ બધું માસિડોનિયન લોકોને મળ્યું એટલુંજ નહિ, પણ ત્યાંથી ડરાયસનાંકેટલાંક સગાંવહાલાં, માણસો, કેટલીએક મોટામોટા સરદારોની સ્ત્રીઓ પણ તેમને હાથ આવી. તે સ્ત્રીઓ પોતાનાં સકોમળ છોકરાંઓના હાથ પકડીને તાણતી અને આંખમાંથી દડદડ આંસુ નાંખતી જોઇને ત્યાંના સર્વ લોકો ઘણા દુ:ખી થયા. એ વેળાએ તીસ હજાર માણસો અને સાત હજાર ભારબરદારી જાનવરો સામાન ખજાનાથી લાદેલાં પાર્મિનિયોને હાથ લાગ્યાં હતાં. વળી ડરાયસની ૩૨૯ વેશ્યાઓ ત્યાં હતી તે પણ તેને

સ્વાધીન થઇ હતી. તે નાચવા ગાવામાં ઘણી હોશીઆર હતી. ઈરાની દરબારની કચેરી તથા બીજો સામાનસુમાન સ્વચ્છ રાખવો, તથા તે બરાબર છે કે નહિ તેની તપાસ રાખવી, તેને ખુશબો લગાડવી અને દેખાવમાં ઠીક લાગે એમ ગોઠવી રાખવાના કામનેમાટે જે માણસો રાખ્યાં હતાં, તેમાંના ૪૯૨ આસામીને પાર્મિનીયોએ પકડયા. ડરાયસની પહેલાંના જે રાજા ઈરાનની ગાદી ઉપર હતા તે ઘણી કરકસરથી ચાલતા હતા તેને લીધે રાજભંડાર પુષ્કળ દ્રવ્ય ને કીમતી સામાનથી અપરિમિત ભરેલો હતો, તે સર્વ બહાર નીકળીને સિકંદરના લશ્કરમાં આવી પડયો. કાળની ગતિ કેવી ન્યારી છે. ડરાયસ સરખા પરાક્રમી અને સૈન્યબળવાળા રાજાની સંપત્તિ એવી રીતે બારેવાટ થવી જોઇએ કે? જે જવાહિર પારકા માણસની નજરે પણ કદી પડતાં નહિ તે પરદેશીઓના પગ આગળ રો-ળાય કે? પણ જે બનવા સર્જીત છે તે બન્યું જાય છે એમાં માણસનો ઉપાય ચાલતો નથી. એ પરથી શીખામણ મળે છે કે મોટા ભૂપતિની સંપત્તિની જ્યારે આવી અવસ્થા થઇ, ત્યારે સાધારણ માણસની ટુંક ભંડોળીઆ પૂંજીનો શો હિસાબ? જે પોતાના પૈસાને પોતાનો જીવ સમજે છે એવા ધનલોભી-ઓને આ વાતનો વિચાર કરવો ઘટારત છે.

ઈસસના સંગ્રામમાં ડરાયસની શી અવસ્થા થઇ તે અમે ઉપર જણાવી ગયા. તે ત્યાંથી અહીં ને અહીંથી ત્યાં એમ ભટકતો ભટકતો સોકાસમાં આવ્યો. ત્યાં તેણે ૪૦૦૦ મા-ણસો ફરીને ભેળાં કર્યાં; અને ઘણી ઉતાવળે તૈગ્રીસ નદીને કાંઠે થાપ્સાકસ આગળ આવી પહોંચ્યો. પેલીમેર પાર્મિનિયોએ દમસ્ક સ્વાધીન કરીને ત્યાંનું દ્રવ્ય સમેટી આસપાસનો મુલક જીતી લેવા માંડ્યો. અને સિકંદરની સ્વારી પણ સિરિઆથી નીકળીને દેશ જીતતી જીતતી તેણીમેર આવતી હતી. તે વે-ળાએ તેનો એટલો ત્રાસ બેશી ગયો હતો કે તેની સ્વારી નજીક આવ્યાનું સાંભળીને લોકો થરથર કાંપતા હતા. અને ઝટ તે

સ્વાધીન થતા હતા. તે મારાથોસમાં આવ્યો ત્યારે ડરાયસ ભણીથી આવેલો કાગળ તેને મળ્યો. તેમાં ડરાયસે પોતાને રાજા કહ્યો હતો પણ સિકંદરને રાજા ન કહેતાં એક સાધારણ માણસ પ્રમાણે લખ્યું હતું. તે કાગળમાં એમ લખ્યું હતું કે, " સિકંદર, અમારા કુટુંબના માણસોને તેં કબજે રાખ્યાં છે, તેની ખંડણી શી; તે કહે તો હું તને તે પહોંચડાવીને તેમને છોડાવી લઇ જાઉં. રાજ્ય બાબતનો નીકાલ યુદ્ધવડે કરી લેવાનું તારા મનમાં હોય તો રીતસર લડાઇના મેદાનમાં આવીને પછી શું થાય છે તે જો. પણ તારે જો તારા કલ્યાણની વાત સાંભળવી હોય તો હું તને મનઃપૂર્વક ખરેખરૂં કહું છું કે તારા પૂર્વજોનું જે રાજ્ય છે તેનો ઉપભોગ કરીને તારે સંતોષી રહેવું, બીજાના રાજ્યમાં હાથ ઘાલવો નહિ, એ મારે પોતાને પણ પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક કબૂલ છે અને એ તું પણ જો પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક સ્વીકારીને તે પ્રમાણે વર્તીશ તો આપણે બંને જણા એક બીજા સાથે હમેશાં સ્નેહભાવથી ચાલીશું. " એ ઉદ્ધતપણાનો પત્ર વાંચીને સિકંદરને ઘણું માઠું લાગ્યું, અને લાગલો તેનો તેણે જવાબ લખ્યો. તે એવી રીતે કે, " તમારા પૂર્વજોએ અમારા દેશના લોકોને જે દુઃખ દીધું છે તે હજી અમે વીસરી ગયા નથી. મારા બાપ ફિલિપના ખૂન કરનાર ખૂનીને ઉશ્કેરવામાં અંદરખાનેથી તમારી ઉશ્કેરણી દુનિયામાં જાહેર છે અને મને જે મારી નાંખે તેને ૧૦૦૦ ટાલેન્ટ આપવાનું જાહેરનામું તમે હાલમાં થોડા વખત ઉપર બહાર પાડયું હતું તેની મને ખબર છે. આવડા મોટા લશ્કરનું ધણીપણું તમારી પાસે હોવા છતાં એવી તુચ્છ રીતે શત્રુને મારવાનું જાહેરનામું કાઢવાનું તમને ઘટારત હતું ? અમે જે ઉદ્યોગ કરીએ છીએ તે ફક્ત સ્વરક્ષણાર્થે છે, પરનાશ અર્થે નથી. અમે એશિઆખંડનો મોટો ભાગ જીતેલો છે. તથા એક નાની લડાઇમાં તમને છેકજ હરાવ્યા છે. તે વેળાની તમારી અઘટિત વર્તણુંકને લીધે અમારે તમારી વિનંતિ માન્ય કરવાનું રહ્યું નથી. તથાપિ જો તમે જાતે

અમારી આગળ આવીને ઘણી નમ્રતાથી વિનંતિ કરશો તો તમારાં માણસોને કંઈ પણ ખંડણી ન લેતાં તમારે સ્વાધીન કરીશું. શત્રુને કેમ જીતવા એતો અમે તમને દેખાડી દીધું છે. તેમજ તમે જો દાંતે તૃણ લઇને મારી આગળ આવશો તો શત્રુ ઉપર ઉપકાર કેમ કરવો તે પણ તમને દેખડાવી દઇશું. અમારે શરણે આવવાને તમને કદાચ ડર લાગતો હશે, પણ હું તમને પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક કહું છું કે એ કામમાં અમારી ભણીથી તમને તલમાત્ર પણ હરકત થવાની નથી. પરંતુ આ વાત સારી પેઠે ધ્યાનમાં રાખવી કે તમે જે બીજો પત્ર અમને લખો, તેમાં અમને ફક્ત રાજા લખવાથીજ ચાલશે નહિ, પણ અમારા તમે રાજા છો. એમ ખુલ્લે ખુલ્લું જણાવવું જોઈશે." એ કાગળ થર્સિપસ નામે માણસ સાથે સિકંદરે ડરાયસ તરફ રવાના કર્યો.

પછી સિકંદર ફિનિશિઆ દેશમાં ગયો તેમાં તેણે બિબ્લોસ નામે શેહેર દીઠું. ત્યાંના લોકો પોતાની ખુશીથી તેને તાબે થયાં. ત્યાંથી સિડોન ઉપર ગયો, ત્યાંનો રાજા સ્ત્રાબો ડરાયસનો પડેલો બોલ ઝીલનારો હતો. પણ સિડોનના રેહેવાશીઓ ઉપર ઈરાનીઓ ઘણા કરડા રહેતા હતા તેથી સિકંદર પાસે આવ્યાની વાત સાંભળતાંજ ઘણા ખુશી થયા અને તેને મોટા સંતોષથી પોતાનો પ્રભુ માન્યો. એટલે સિકંદરે સ્ત્રાબોને પદભ્રષ્ટ કરીને હિફીસ્તિયનને કહ્યું કે સ્ત્રાબોની જગાએ કોઇ લાયક માણસને તું તારી પરીક્ષાથી શોધી કહાડ. તે વેળા હિફીસ્તિયન ત્યાં એક ઘરમાં પોતાનો મુકામ નાંખી રહ્યો હતો. તે ઘરમાં રહેનારૂં કુટુંબ ઘણું મોટું તથા તેની આબરૂ પણ શેહેરમાં ઘણી સારી હતી. તે ઘરમાં બે ભાઇઓ મુખ્ય કરતાહરતા હતા. તેમાંના એકને ગાદીએ બેસાડવાનો વિચાર મનમાં આવ્યાથી હિફીસ્તિમને તેની આગળ તે વાત કાઢી. તે વારે તેણે ખુલ્લું કહ્યું કે, ગાદીએ બેસવાને રાજાના વંશના પુરૂષ વગર બીજાને ઘટતું નથી. એવી આ દેશની ઘણા પ્રાચીનકાળથી ચાલતી

આવેલી ચાલ છે. માટે મારાથી તમારૂં બોલેલું કબૂલ રેખાતું નથી તેની માફી મળવી જોઇએ." જે વસ્તુ મેળવવામાટે મોટા મોટા શહાણા પુરુષો પણ જીવ સટ્ટાનાં દુઃખો ભોગવે છે, તે વગર મેહેનતે સહજમાં પોતાની મેળે ઘેર ચાલી આવે છે તે છતાં એ કબૂલ કરતો નથી માટે એ કોઈ મોટો માણસ હોવો જોઇએ. એવું લાગીને હિફીસ્તિયન બોલ્યો, "સુમિત્ર,તમારી એવી સુવૃત્તિ સદાકાળ રહો. રાજ કબૂલ કરવામાં જે સુખ છે, તેનાકરતાં રાજ ના કબૂલ કરવામાં વધારે સુખ છે એ ગુણ પૂર્ણપણે બોલનારો તુંજ મારી નજરે પડ્યો. સારૂં, પણ હવે ગાદીએ બેસવાને રાજ્ય કુળમાંથી કોઈ સારો પુરુષ મને તમે દેખડાવો. તેમાં એક એવો વધારે ગુણ હોવો જોઇએ કે આ જે રાજ્ય મને મળ્યું છે તે માત્ર તમારી બંને ભાઈઓની મહેરબાનીનું ફળ છે, એવું તે સદાકાળ સંભાર્યા કરે." ત્યારે તેમણે થોડો વિચાર કરીને આબડોલોનિમસનું નામ કહ્યું. એ પુરુષ રાજવંશનો હતો. પણ તેનું સગપણ ઘણું આઘેનું હોવાથી તથા તેનાઉપર કમનસીબને લીધે તરેહ તરેહની આફતો આવવાથી એવી તો માઠી અવસ્થા થઇ હતી કે તે બીચારાને પેટ ભરીને ખાવાનું મેળવવામાટે આખો દહાડો સખત વૈતરૂં કરવું પડતું હતું. તો પણ તેજ માણસને ત્યાંની ગાદી ઉપર બેસાડવાનો હિફીસ્તિયને ઠરાવ કર્યો.

પછી પેલા બંને ભાઈઓ આબડોલોનિમસને શોધવાસારૂ નીકળ્યા. નીકળતી વખતે તેમણે રાજ્યાધિકારનાં વસ્ત્રો પણ પોતાની સાથે લીધાં હતાં. તે વખતે તે બિચારો ડોકી નીચી રાખીને એક વાડીમાં નીંદતો હતો. તેની પાસે જઇને બંને ભાઈઓએ તેને રાજા માનીને ઘણીજ અદબથી સલામ કરી. પછી તેમાંનો એક જણ બોલ્યો, "અરે! તમે હવે એ રગડપટ્ટી એક બાજુએ ફેંકી દઇને અમે સાથે આણેલાં આ રાજપચિહ્નયુક્ત વસ્ત્રો ધારણ કરો અને તમારી પહેલાની સત્રળી દુર્બળતા મૂકીને

પ્રભુત્વ પકડો. પરંતુ જે સદ્ગુણ વડે તમને એ રાજ્યપદ મળ્યું છે, તે સદ્ગુણને ગાદીએ બેઠા પછી વીસરી જશો નહિ. હવે તમે સર્વથી મોટા ગણાશો અને બીજા સઘળાના જાન માલ તમારા સ્વાધીનમાં આવશે, માટે માગવાનું આટલુંજ છે કે તમે તમારી આ આગળની સ્થિતિ ભુલશો મા." એ સાંભળીને આબડોલોનિમસ એવો તો અચંબામાં પડ્યો કે, આ સ્વપ્નવસ્થા તો નથી! તે બંને જણ ભણી વળીને બોલ્યો, "અરે સાહેબ, મજ ગરીબની તમે આવી મશ્કરી શામાટે કરો છો! એ તમને ઘટે છે કે?" ત્યારે પેલાઓએ બનેલી સર્વ હકીગત તેને કહી. તેથી તેમનું કહેલું તેણે ખરૂં માન્યું. પછી તેમણે તેને નહવડાવ્યો અને આણેલો પોશાક પેહેરાવીને રાજ્યમહેલમાં આણીને ગાદી ઉપર બેસાડ્યો. તે જોઇ સર્વ લોકોને મોટી નવાઇ લાગી. સિકંદર બાદશાહે તેને બોલાવી મંગાવીને પોતાની પાસે બેસાડ્યો અને કહ્યું, "તમારા સુંદર રૂપ અને ચેહેરા ઉપરથી તમે કોના વંશના છો તે વિષે મારી ખાતરી થઇ છે. પરંતુ તમે ગરીબાઇ શી રીતે વેઠી તે તમારે મોઢેથી સાંભળવાની મને ઘણી ઇચ્છા છે," એ સાંભળીને આબડોલોનિમસ બોલ્યો, "સાહેબ, પરમેશ્વરને ધન્ય છે! મેં જે રીતે ગરીબાઇ વેઠી તે મારે શી રીતે કહેવી? જે નિર્મળપણે મેં ગરીબી વેઠી તેવાજ નિર્મળ અંતઃકરણથી આ રાજ્યાધિકાર ચલાવવાને પરમેશ્વર મને શક્તિ આપે એટલીજ મારી તેને પ્રાર્થના છે. મારે જે જે જોઈએ તેને મારા હાથથી તેણે મને મેળવી આપ્યું અને જયારે મારી પાસે કશુંએ ન હોતું ત્યારે મને ફલાણી વસ્તુ જોઇશે એમ લગારે મનમાં આવ્યું નહિ." એ જવાબ સાંભળીને આબડોલોનિમસની મહતા વિષે સિંકંદરની ખાત્રી થઈ. તેથી આબોનું તમામ રાજ્ય અને ડરાયસની મળેલી લૂટમાંથી ઘણોક કીમતી સામાન તેને આપ્યો, તથા તેના રાજ્ય સાથે જોડેનો એક પ્રાંત પણ જોડી આપ્યો. એવી રીતે આબડોલોનિમસ રંકનો રાજા થયો. એનું મુખ્ય કારણ એક

રાજ્યકુળમાં જન્મ અને બીજું તેની સજ્જનાઈ હતી.* આ વાત સાંભળ્યાથી ઈશ્વરી લીલા અગાધ છે, એવું ધ્યાનમાં આવ્યા વગર રહેતું નથી.

એવી રીતે સિરિઆ અને ફિનીશિયા બંને સિકંદરના તાબામાં આવ્યા; તથાપિ ટાયર નામે એક મજબૂત શેહેર તેને લેવાનું બાકી રહ્યું હતું. તે શેહેર એકાદા બેટની માફક ચારે તરફથી દરીઆએ વીંટલાયલું હતું; તેની આસપાસનો કોટ ઘણો પોહોળો અને આશરે બસેં અઢીસેં હાથ ઊંચો હતો. અને માંહેના રહેનારાઓ ઘણા શૂરા અને દૃઢ નિશ્ચયવાળા હતા, એ બધી વાત ધ્યાનમાં લઈને સિકંદર મોટા પાયાપર તૈયારી કરીને તેણી મેર ચાલ્યો. એ આપણા ઉપર આવે છે એવું તેમાંના લોકોને જણાતાંજ શેહેરના દરવાજા બંધ કર્યા. કોટનો સારો બંદોબસ્ત કરીને તેના ઉપર પહેરો મૂક્યો અને દુશ્મનો લગભગ પાસે આવે ત્યારે તેના ઉપર શસ્ત્રવૃષ્ટિ થઈ શકે એવી ગોઠવણ કરીને લડવાને તૈયાર થઇ બેઠા. આણીમેર સિકંદરે તે શેહેરની ભીંત આગળ પોતાનું લશ્કર લાવવાસારૂ મહા મહેનતે સમુદ્રમાં મોટી મોટી પથરાની છાંટો, માટી અને ઝાડ ઝાંખરાં ઇત્યાદિના મોટા મોટા પર્વત જેવડા ઢગલા કરીને તે ઉપરથી જવાનો માર્ગ બનાવ્યો. તે ટાયરના બૂડકી મારનારાઓએ પાણીમાંથી આવીને બે ત્રણ વાર ભાંગી નાંખ્યો. વળી અંદરના લોકોએ સિકંદરને તથા તેનાં માણસોને ઘણી વિપત પાડી. તો પણ તેને ન ગણકારતાં તથા હિંમત ન હારતાં પોતાના લશ્કર સુદ્ધાં કોટ પાસે ગયો. તે વેળાએ ટાયર વાશીઓનું આરમાર પોતાનો બચાવ કરીને સિકંદરનો પરાભવ કરવાસારૂ ઘણું મથન કરતું હતું, તેની સામા થવાસારૂ સિકંદર પણ પોતાનું આરમાર

---

* આવો બનાવ હાલ આપની પાડોશના એક મોટા દેશી રાજ્યમાં બનેલો છે, તેમાં તેને રાજ્યાસન ઉપર બેસાડનારાઓએ આમાંના બે ભાઇઓએ દીધેલી શીખામણ ધ્યાનમાં રાખવા જોગ છે અને આશા છે કે તે ધ્યાનમાં રાખીજ હશે.

લાવ્યો હતો. એ ટાયરનો ઘેરો સાત મહિના સુધી જારી રહ્યો હતો. એ ઘેરાની વેળાએ સિકંદર ઘણો હિમતવાન્ હતો તોપણ કેટલીકવાર તે તેનું અજીતપણું મનમાં આણીને ચિંતાતુર થતો હતો અને શેહેરના લોકો તો છેકજ ગભરાઈ ગયા હતા; તેમને ઊંઘમાં અને જાગતાં સિકંદર નજરે પડતો હતો. તે શેહેરમાં આપાલો કરીને તેમના એક દેવની મોટી પીત્તળની મૂર્તિ હતી તે આપોલો આપણને છોડીને સિકંદર પાસે જાય છે, એવું તેમાંના એકજણની નજરે પડવાથી તેણે તેને એક પગે મોટી સોનાની સાંકળ બાંધીને તેનો બીજો છેડો પોતાના હર્ક્યુલસ નામના બીજા દેવના પગ સાથે સજડ ગાંઠી દીધો. એ ઉપરથી દેવ વિષે તે લોકોનો કેવો ભાવ હતો તે સ્પષ્ટ જણાઇ આવેછે. ટાયરના લોકોએ શેહેરના બચાવસારૂ પોતાની બેહદ મહેનત કરી જોઇ પણ સિકંદર આગળ તેનું કાંઈ ચાલ્યું નહિ. તેણે દૃઢ નિશ્ચયથી જીવની દરકાર ન રાખતાં આખરનો હલ્લો કર્યો એટલે શેહેરીઓ મોટી હિંમતથી હાથમાં હથીઆર લઇ સામા થયા અને મરણ પામ્યા તેઓ જુવાનીઆ હતા. જે ઘરડા હતા તે પણ શત્રુના શસ્ત્રથી ન ડરતાં પોતાના ઘરઆગળ મોતની વાટ જોતા ઉભા રહ્યા હતા, એવું એક ગ્રંથકારે લખેલું છે. એવા બહાદૂર પુરુષોને ધન્ય છે. દુનિયાના ઇતિહાસમાં એવો બીજો દાખલો મળવાનો નથી. ફક્ત કોટ ઉપરજ ૬૦૦૦ ટાયર લોકો માર્યા ગયા. એ ઉપરથી શેહેરમાં દાખલ થયા પછી કતલ ચાલી ત્યારે કેટલાં માણસના જીવ ગયા હશે તેનો અડસટો શહાણા વાંચનારાઓએ કરી લેવો. સિકંદરે શેહેરમાં પેઠા પછી પેલા આપાલો દેવને સાંકળેથી છોડીને ફિલાલેકઝાંડર એટલે સિકંદરનો મિત્ર એવું નામ આપ્યું. એ વર્તમાન ઇ. સ. પૂ. ૩૩૨ માં વર્ષના સપ્તેંબર મહિનામાં બન્યું.

ટાયરને ઘેરો ઘાલ્યો ત્યારથી હસ્તગત થયું ત્યાં સુધીમાં કેટલાએક ચમત્કારિક બનાવ બન્યા, તે બધાની હકીકત કહેવાની

અત્રે જગા નથી. તથાપિ તેમાંની એક બે મોટી મોટી વાતો તો કહેવી જોઈએજ. ઘેરો નાંખ્યા પછી આસરે એક બે મહિને સિકંદરે કેદ પકડેલાં માણસોમાંથી કોઈએક ખોજો છટકીને નાઠો તે પાધરો જ્યાં ડરાયસ હતો ત્યાં ગયો, તેને જોતાંજ રાજાએ પૂછ્યું. "કેમ રે અમારાં છોકરાં છૈયાં સૌ જીવતાં છે કે"? તે ઉપરથી ખોજો બોલ્યો, "તે વિષે તમે બેફિકર રહો. તે સઘળાં સુખી છે અને તે જેમ તમારી પાસે હતાં ત્યારે જેવું સુખ ભોગવતાં હતાં તેવું ત્યાં પણ ભોગવે છે. અને તેમનાં માન આબરૂ પણ સારાં છે." ત્યારે ડરાયસે બીજો સવાલ પૂછ્યો કે, "અમારી રાણીનાં શીયળવૃત વિષે કેમ છે? તેની નબળાઈથી અથવા બીજા કોઇના બળાત્કારથી તેનો ભંગ થયો છે કે નહિ? તે ખરેખરૂં કહે." ખોજાએ જવાબ દીધો, "એ બાબત લેશ માત્ર પણ સંશય આણશો નહિ. રાણીસાહેબનું પતિવ્રતાપણું જેવું ને તેવું નિષ્કલંક છે. રાજા સિકંદર એ બાબત ઘણોજ ચોખ્ખો છે. પરસ્ત્રી સંબંધી તેનાં આચરણ ઘણાં શુદ્ધ છે તે તમારી રાણી સાહેબને સારી ચાલથી ચલાવે છે. એવું હું પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક કહું છું," એ બોલોથી ડરાયસને મોટી નવાઇ લાગી અને અંતઃકરણ પરમાનંદથી ભરાઇ ગયું. અને બન્ને હાથ ઊંચા કરીને આકાશ ભણી જોયું અને મોટેથી બોલ્યો, "હે સર્વ સમર્થ પરમેશ્વર, આ દુનિયાની રાજયવ્યવસ્થાની સર્વ દોરી તારા હાથમાં છે. જે રાજય મહેરબાની કરીને તેં મને આપ્યું છે, તે તારી મરજી હોય તે મારી પાસે રહેવા દે. તથાપિ હવે પછી મારે ગાદીએ નજ બેસવું એવી જો તારી ઇચ્છા હોય તો મારૂં રાજ્ય બીજા કોઇને ન આપતાં સિકંદર બાદશાહને આપજે એવી મારી વિનંતિ છે." જુવો નિર્મળ આચરણથી માણસ શત્રુને પણ અત્યંત પૂજય અને સ્તુતિપાત્ર લાગે છે; તો પછી બીજા માણસોને તેવો લાગે તેમાં શી નવાઇ? જેમનો સદાચરણ ઉપર ભાવ નથી તેમણે આ વિચારવા જોગ વાત છે.

ત્યાર પછી કેટલાએક દિવસે ડરાયસે એક એલચીખાતું સિકંદર પાસે ટાયરના ઘેરા આગળ મોકલ્યું હતું તેની સાથે આપેલા કાગળમાં તેણે એમ લખ્યું હતું કે. "હું મારા કુટુંબના છુટકારાના બદલામાં તમને એક હજાર ટાલેન્ટ (દોઢેોડ કરોડ રૂપિયા) આપવાને તૈયારછું. તથા મારી દીકરી સ્તાનિરાને તમારીસાથે વિધિપૂર્વક પરણાવી આપું છું અને યુફ્રેતીસ નદી સુધી એશીઆખંડ માંહેનો તમે જીતેલો મુલક તમને તેની પેહેરામણી તરીકે આપેલો તમારે ગણવો. આ દુનિયાદારીનું સુખ નાશવંત છે. તેનો કાંઈ ભરોસો નથી. હજી પણ મારી પાસે અસંખ્ય લશ્કર છે, તથા યુફ્રેતીસ, તૈગ્રીસ, આરાકિસસ અને હૈદાસ્પિસ એ જે મોટી નદીઓ છે તે ઈરાનનાં બચાવસારૂ મોટા બુરૂજો સરખી છે. તેને ઓળંગીને આણીમેર આવવાનું કામ તમને સેહેલું લાગેછે? એવા ધાડપાડુપણામાં દિવસ ગુમાવવાથી શું વળવાનું છે? ખુલ્લા મેદાનમાં આવો. પરંતુ મારા આવા અગણિત લસ્કરની સામે તમારા આટલા લશ્કર સાથે આવવાને શરમાશો" એ પત્ર વાંચ્યા પછી સિકંદરે પોતાનું સઘળું પ્રધાન મંડળ ભેળું કરીને હવે શું કરવું તેની તેમને સલાહ પૂછી ત્યારે પાર્મિનિયોએ અભિપ્રાય આપ્યો. કે ડરાયસ જે કહેછે તે એકદમ કબૂલ કરીને કજીઓ મટાડો તો સારૂં. તે ઉપર કોઈ કાંઇ બોલ્યું નહિ. ત્યારે તે વળી બોલ્યો કે, "હું જો સિકંદર હોત તો ડરાયસનું આ બોલવું ખચિત્ત કબૂલ રાખત." એ સાંભળીને સિકંદરે જવાબ દીધો, "અરે હું જો પાર્મિનિયો હોત તો હું પણ એ બોલાવાને કબૂલ થયો હોત." એટલી બોલ ચાલ થયા પછી સિકંદરે ડરાયસને જવાબ આવી રીતે લખ્યો કે, "તમે જે પૈસા મને આપવા તૈયાર થયાછો તેની મને ગરજ નથી. જે વસ્તુનું ધણીપણું તમારી પાસે નથી તે તમે મને આપવાનું ડોળ ઘાલોછો. એ તમને લગારે શોભતુ નથી. અને તમે શ્રેષ્ઠ કે અમે શ્રેષ્ઠ એ બાબતનો સંશય તમારા સિવાય બીજા કોઇને રહ્યો નથી. અને એ તમારો સં-

શય પણ એક લડાઈમાં નાબુદ થશે. જે પુરુષે સમુદ્ર ઓ-ળંગ્યો છે, તેને નદીઓની બીક બતાવવી શા કામની? તમારી મરજીમાં આવે ત્યાં જઇને ભરાઇ બેસો. સિકંદર તમને શોધી કહાડવાને ચૂકવાનો નથી." એ જવાબ પહોંચ્યા પછી સ-લાહના કોલ કરારની સઘળી આશા છોડીને ડરાયસ લડાઇની તૈયારી કરવા લાગ્યો.

ઉપલો જવાબ લખ્યા પછી સિકંદર સિરિઆની રાજ-ધાની ગાઝા ભણી વળ્યો. તે ઠેકાણે બાતિસ નામે એક ખોજો સુબેદાર હતો, તે પોતાને ઇમાનદાર નોકર ગણાવતો હતો અને ડરાયસની પણ તેના ઉપર ઘણી મેહેરબાની હતી. તેણે કેટલા-એક આરબોને પોતાની ચાકરીમાં રાખ્યા હતા તેના ઉપર તેનો ઘણો વિશ્વાસ હતો. વળી તે શેહેરની આસપાસ મોટો કોટ હતો તેથી સિકંદરના લશ્કરથી માંહે દાખલ થવાયું નહિ. માટે તે ભીંતને પાયામાંથી ખોદી કાઢવાનું કામ ઝપાટાબંધ ચલાવવા માંડયું.

આ જગાએ સિકંદર પોતાની જીત થવામાટે કંઇ અનુ-ષ્ટાન કરવા બેઠો હતો તે વેળાએ એક મોટું માંસાહારી પક્ષી તેના ઉપર થઇને ચાલ્યું જતું હતું તેના મોઢામાંથી એક નાનો પથરો રાજાની ખાંધ ઉપર પડ્યો. તેનો અર્થ પાસે ઉ-ભેલા શુકન મુહૂર્ત માનનારા લોકોએ એવો કર્યો કે શેહેર મહા મેહેનતે સ્વાધીન થશે પણ તેમાં રાજાના જીવને જોખમ છે, માટે તેણે દુશ્મનનાં હથિઆરનો માર ન લાગે તેટલે દૂર રહેવું જોઈએ. એ વાત સિકંદર પ્રથમ કબૂલ કરીને આઘે જઇને ઉભો રહ્યો. તથાપિ શેહેરના લોકોએ જ્યારે પોતાના સી-પાઇઓ ઉપર જોરાવર હુમલો કર્યો તે વખત પેલી સૂચના વીસરવાથી કે તેને નજીવી સમજીને તે હુમલાની વેળા-એ દોડતો સંગ્રામની જગા ઉપર આવીને પોતાના લશ્કરને હિંમત આપતો હતો એવામાં શેહેરમાંના કોઇ માણસે કોટ ઉ-પરથી એક મોટું તીર માર્યું; તે સરરર કરતું આવીને તેના ખ-

ભામાં પેઠું, અને તેથી તેને ઘણી વેદના થવા લાગી. પરંતુ પાસેજ તેનો કોઇ જોશી હતો, તેણે તરત કહ્યું કે, "હવે આપના જીવને કંઇ ધોકો નથી; એટલુંજ નહિ પણ જેથી આજે તમને આ જખમ લાગ્યો છે તેથીજ શેહેર આજને આજ તમારે સ્વાધીન થશે એ નક્કી સમજજો." એ સાંભળી સિકંદરનું ધ્યાન પોતાને થતી વેદનામાંથી જઇને શત્રુ ઉપર એકદમ મોટો હુમલો કરવા ભણી લાગ્યું. તેના સીપાઇઓએ કોટના પાયામાં ઠેકાણે ઠેકાણે બકોરાં પાડ્યાં હતાં તેથી તે હડસેલી પાડીને શેહેરમાં જવાનો મોટો રસ્તો કર્યો. પછી માસિડોનિયનો માંહે ધશી ગયા અને અંદરના તમામ લશ્કરી લોકોને ચડાચડ કાપી નાખ્યા, અને સુબેદાર બાતિસને કેદ કરીને સરદાર લોકોએ બાદશાહ પાસે આણ્યો, તે વેળા તે આખે શરીરે જખમોથી ભરાઇ ગયો હતો, વાસ્તવિક રીતે બાદશાહે તેને સાબાશી આપીને વખાણ કરવાં એ તેની હમેશની રીતને ઘટારત હતું. પણ આ વેળાએ તેની વૃત્તિ કેટલાંએક કારણથી છેકજ બદલાઈ ગઈ હતી. તેથી બાતિસ નજરે પડતાંજ તેના શરીર ઉપર પિશાચ પ્રમાણે ધશી જઇને બોલ્યો, "અરે મૂર્ખા તું ગમે તેમ કરીશ તોપણ તારી મરજી પ્રમાણે મોત આવનાર નથી, હું તારી પાસે પૂરે પૂરૂં વેર લઈશ, તેમાટે મારાથી જેટલું દુઃખ દેવાશે તેટલું દઇશ, તે ખમવાને તૈયાર થા." એ સઘળું બાતિસે નીચી ડોકી રાખીને સાંભળ્યા કીધું. કેમકે આ વખતે રાજા ઘણો ક્રોધાયમાન થયો હતો માટે આ વેળા લગારે ન બોલવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો હતો. પરંતુ એ ઉપરથી સિકંદર તો ઉલટું સમજ્યો તેથી બોલ્યો, "જુઓ, આ ગુલામ કેવો ભારમાં ઉભો રહ્યો છે! તે કેટલો હઠીલો છે? એના મોઢામાંથી એકે અક્ષર નીકળે છે કે? તે નીચો વળીને મારી ભણી ગરીબાઇથી જોતા સરખો એ નથી. કાંઈ ફિકર નહિ, હું એની સઘળી જીદ એક ક્ષણમાં બહાર કાઢી નાખીશ. મોઢામાંથી હવે શબ્દ કેમ નહિ નીકળે!

વાંસા ઉપર ચાબખાના સપાટા પડશે ત્યારે કકળશે તો ખરો ! પછી તો મુગો નહિ રહે?” આગલી રહેણીનો વિચાર કરતાં એવા શબ્દો સિકંદરના મોઢામાંથી નીકળતા જોઈને કેટલી નવાઇ લાગેછે.

સિકંદર બાદશાહનો ક્રોધ માત્ર બોલવાથીજ સમ્યો નહિ. તેણે બાતિસને નાના પ્રકારની વિપત્તિ પાડીને આખરે તેના ગળામાં કાણું કોચાવી તેમાં દોરડું બાંધીને તેને પોતાની ગાડીને પૈડે બંધાવ્યું ને પછી તે ગાડીને આખા શેહેરમાં રખડાવીને તે ગાડી તળે તેને કચરાવી નાંખ્યો. માણસના ક્રૂરપણાનો અંત લાગતો નથી. બાતિસે પોતાની ફરજ બરાબર બજાવ્યા બદલ તેને ઘટારત ઇનામ આપવું લાયક હતું. તેની શું આવી દુર્દશા કરવી જોઈએ? સદ્દગુણ હોયછે તેની ગણના હમેશાંજ સદ્દગુણમાં થાયછે એમ નહિ. સ્થળ કાળપરત્વે તે દુર્ગુણમાં પણ ગણાયછે.

ગાઝા જીતી તેના ઉપર પોતાના માણસોનો પહેરો મૂકીને પોતે પોતાના લશ્કર સાથે ઈજિપ્ત દેશ ભણી ચાલતો થયો. તે દેશ ઘણી મુદત થયાં ઈરાની સરકારના તાબામાં હતો પણ તે સરકાર સાથે ત્યાંની પ્રજાને બનાવ નહોતો. તે લોકો તે સરકારનો હુકમ ફક્ત જુલમથીજ માનતા હતા. બાકી તેમનામાં રાજનિષ્ઠા લેશ માત્ર હતી નહિ, એટલુંજ નહિ પણ તેમને ઈરાની રાજ્ય એવું અળખામણું થઈ પડયું હતું કે બીજું ગમે તેનું રાજ્ય થાય પણ ઈરાની રાજ્ય ન જોઈએ એવું તેમના મનમાં ઠશી ગયું હતું. એવી સ્થિતિમાં સિકંદર બાદશાહની સ્વારી આપણી ભણી આવે છે એવું જાણી તેમને જે આનંદ થયો હશે તે કહેવાઈ શકાય એવો નથી. વળી ડરાયસના જે અંમલદારો ત્યાં હતા તેમને એવું લાગ્યું કે દેશના સર્વ લોકો આપણી વિરુદ્ધ અને દુશ્મન જોરાવર છે માટે આપણું કંઇ ચાલશે નહિ એવું ધારીને સિકંદરની સ્વારીને આડા આવવાની કશીએ વેતરણ તેમણે કરી નહિ. તે દેશનું મુખ્ય શેહેર મેંફિસમાં માઝીઆસ નામે

ઇરાની સરદાર ઘણો બહાદુર હતો. પણ આપણો રાજા ડરાયસ હવે છેકજ દુર્બળ થએલો છે તેની તરફથી કંઈ મદદ મળવાની આશા નથી એવું સમજીને તે શેહેર તેણે સિકંદરને સ્વાધીન કર્યું. ત્યાંથી તેને આઠસેં ટાલેન્ટ રોકડા અને લાખો રૂપીઆનો રાજાનો ઉમદા સામાન તેના હાથમાં આવ્યો. એવી રીતે લગારે મેહેનત ન પડતાં આખો ઇજીપ્ત દેશ સિકંદરના તાબામાં આવ્યો.

સિકંદર જ્યારે મેંફિસમાં હતો ત્યારે એક વાર વહાણમાં બેશીને હંકારતો હંકારતો નેલ નદીમાંથી કયાંનોપિક નામે બીજી નદીમાં ગયો. ત્યાંથી મારિઓતિસ નામના સરોવર અને સમુદ્રની વચ્ચે જે સાંકડી સંયોગીભૂમિ તેની નજરે પડી. તે રમણ્ય અને શેહેર વસાવવા લાયક હોવાથી તે ઉપર તેનું મન ચોંટયું. તે જગા અસલથીજ એવી રળીઆમણી હતી કે મિસરી લોકોએ તેના ઉપર ચોકી મૂકી રાખી હતી. અને તે જેને દુશ્મન ગણતા હતા તેને ત્યાં દાખલ થવા દેતા નહોતા. સિકંદર શિલ્પશાસ્ત્રમાં ઘણો માહિતગાર હોવાથી તે જગા તેની નજરે પડવાથી અહીં મારાથી શેહેર ક્યારે વસાવાય એમ મનમાં ઘુંટાવા લાગ્યું. અને ત્યાંથી પાછો ફરીને છાવણીએ જતાંજ પોતાની સાથેના ઇન્જિનિયરોને મોકલીને ત્યાં કેવું શેહેર બાંધવું તેનો નકશો કઢાવ્યો. અને લાગલીજ તે કામની શરૂઆત કરી. એ શેહેર આખા મિસર દેશમાં સરસ થયું, તેને અલેકઝાંડરના નામ ઉપરથી યુરોપિયનો અલેકઝાંડ્રીઆ કહેવા લાગ્યા. અને તેનુંજ સિકંદરના નામ ઉપરથી એશીઆના લોકોએ સિકંદરિયાનામ પાડયું.

ત્યાર પછી તે સ્વારી યરૂસાલેમ ભણી વળી. ત્યાં પહોંચવાસારૂ તેને ઘણા ગાઉની મુસાફરી કરવી પડી. તે રસ્તો આફ્રિકાના ઉજ્જડ મેદાનમાંહેથી હતો, માટે તેના લશ્કરના ઘણા હાલ હવાલ થયા. એક બે દિવસ ચાલ્યા પછી તે એવા અનહદ અને વિલક્ષણ મેદાનમાં આવી પડ્યા કે પગ તળે રેતી અને

માથા ઉપર આકાશ વગર આસપાસ પાંચ પાંચ છ છ ગાઉ સૂધી તપાસ કરતાં ઝાડનું એક લીલું પાંદડું કે પાણીનું એકે ટીપું તેમની નજરે પડયું નહિ. અને તે અરસામાં બીજું એવું બન્યું કે તેમની સાથે પીવાના પાણીનો થોડોએક સંગ્રહ હતો તે ખપી ગયોહતો. વળી ત્યાં બપોરી વેળાએ પવનના મોટા ઝપાટાથી આકાશમાં દરિયાના મોજા પ્રમાણે રેતી એટલી ઉડે કે તેના ઢગલા નીચે આખું લશ્કર એક પળમાં દબાઇ મ. રશે એવી બીક બધાને લાગવામાંડી. અને તાપ એવો સખત પડતોહતો કે માણુસ તરફડીને બેશુદ્ધ થઈ પડવાલાગ્યા. જ્યાં ત્યાં ' પાણી પાણી ' એ વગર બીજો શબ્દ કાને પડે નહિ. અને સર્વે એવાતો કંટાળી ગયા કે આ વિટંબણા કરતાં તો મોત ભલું એમ ઇચ્છવા લાગ્યા. તથાપિ પરમેશ્વરની લીલા અગાધ છે! તમામ લશ્કર જીવવાની આશા છોડીને મરવાની વાટ જોતું હતું અને આકાશ હમેશ પ્રમાણે નિર્મળ હતું, તથાપિ એક દિવસે ખરે બપોરે એકાએક વાદળ ચઢી આવ્યું. દશે દિ- શાએ અંધારૂં ઘોર બની ગયું. મોટી મોટી ગર્જનાના ધડાકા થવા લાગ્યા; અને ઘણો પવન છુટીને એટલો તો જોરાવર વરસાદ વરસવા લાગ્યો કે તેની નાની ધાર સાંબેલા જેવી જાડી હતી! પછી શું પૂછવું? તે લોકોનો આનંદ પેટમાં માવા ન લાગ્યો, કેટલાક તો એવા તરશ્યા થયા હતા કે પાણી ઝીલીને પીવા જેટલી પણ તેમનાથી ધીરજ ખમાઈ નહિ માટે વરસતા વર- સાદમાં ચતાપાટ સૂઈ જઇને પોહોળે મોઢે પાણી પીવા લાગ્યા એવું એક ગ્રંથકારે લખેલું છે!

એવી રીતે સુશીબત વેઠીને યરૂશાલેમની લગભગ આવી પહોંચ્યો. ત્યાંના લોકોએ ગાઝાશેહેર અને ત્યાંના લોકોની દુર્દશા કેવી થઇ તે જાણી હતી માટે સિકંદર આપણા ઉપર આવેછે એવું સાંભળીને ઘણા ભયભીત થઇ ગયા અને હવે આપણો શી રીતે બચાવ થશે તેના મોટા વિચારમાં પડ્યા. એ વેળાએ તેમના મુખ્ય ધર્માધ્યક્ષ જાદિયસે સર્વેને એક ઠેકાણે એકઠા કરીને

તેમને એવું કહ્યું કે માસિડોનિયન લોકો ઘણા કરડા છે. તેની આગળ આપણાથી નભી શકાવાનું નથી માટે આપણે બધાએ પરમેશ્વરની અંતઃકરણ પૂર્વક મદદ માગવી એટલે આવેલા સંકટનું નિવારણ થશે. પણ ત્યાર પછી એવો ચમત્કાર બન્યો કે તે ધર્માધ્યક્ષ રોજના ધારા પ્રમાણે જઈને સૂતા પછી તેને પરમેશ્વરે સ્વપ્નમાં આવીને કહ્યું કે, "માસિડોનિયન લોકો તુમારા શેહેર ઉપર આવે છે, તેના સન્માનસારૂ તમે તમારૂં શેહેર શણગારો, દરવાજા ઉઘાડા રાખો, અને ઘણા હર્ષથી તેની સામા મળવા જાઓ, એટલે પરમેશ્વર તમારૂં સંકટ દૂર કરશે." એ સ્વપ્નની વાત તેણે બધાઓને જાહેર કરી અને તે લોકોને પણ તે ખરૂં લાગ્યું. માટે તે મુજબ તેઓ વર્ત્યા. યરૂશાલેમના રહેનારાઓને ઘણા આનંદથી પોતાના સામા આવતા જોઈને સિકંદરને મોટી નવાઈ લાગી. તથા તેમની ખરી નિષ્ઠા જોઇને તેને ઘણો આનંદ થયો. અને સામેએ આવેલા લોકોની જોડે ઘણો ભભકાથી શેહેરમાં દાખલ થયો. ત્યાં મુખ્ય ધર્માધ્યક્ષનો અને સિકંદરનો મેળાપ થયો. ત્યારે બાદશાહે તેને સાષ્ટાંગ નમસ્કાર કર્યો. એ જોઇને સાથેના અમીર ઉમરાવોને મોટી નવાઈ લાગી અને એમ થવાનું કારણ જાણવાની ઉત્કંઠા ઉત્પન્ન થઇ. તેથી તેઓ બેઠા બેઠા એક બીજાના મોઢા સામું ટગર ટગર જોવા લાગ્યા. જ્યાં અસ્ત્ર શસ્ત્રના ધડાકા ઉડવાના હતા ત્યાં આદર પૂર્વક આગતા સ્વાગતા થાય એ મોટી નવાઇની વાત હતી, પણ સિકંદર પ્રતાપી પુરુષ હોવાથી તેની મતલબ તેને પૂછવાની કોઇની છાતી ચાલી નહિ. પરંતુ પાર્મિનિયોના ઉપર તેની ઘણી મહેરબાની હતી તથા તે હમેશાં તેની સાથે મોકળા મનથી બોલતો હતો, માટે તેણે એ બાબત બાદશાહને પૂછી જોવાસારૂ સર્વ મંડળીએ આગ્રહથી વિનંતિ કરી. તે ઉપરથી તે બાદશાહ આગળ જઇને ઘણી નમ્રતાથી બોલ્યો, "મહારાજ, આપને આ પૃથ્વી ઉપરના સર્વ રાજાઓ સાષ્ટાંગ નમસ્કાર કરેછે એવું છતાં આ

યાહુદી લોકના ધર્માધ્યક્ષને આપ શામાટે પગે પડયા ?" તેનો સિકંદરે જવાબ દીધો, "અરે, હું યાહુદી લોકના ધર્માધ્યક્ષને પગે લાગ્યો નથી ; પણ એ પરમેશ્વરના પવિત્ર ધર્મનો અધ્યક્ષ છે એમ જાણીને મેં તેને સાષ્ટાંગ નમસ્કાર કર્યો. હું આસિડોનિયા મધ્યે દિઅમ શેહેરમાં હતો, ત્યારે એ પુરુષ એક રાત્રે મારા સ્વપ્નામાં આવ્યો હતો. તે વેળાએ મારા મનમાં એશીઆખંડ કેમ જીતવો તે વિચાર ઘોળાયા કરતો હતો તે મારા મનમાંની વાત જાણીને તેણે મને કહ્યું કે, તું એશીઆખંડ જીતવાસારૂ સ્વારીની તૈયારી કર અને તેના ઊપર ધશી જા એટલે અદૃશ્યરૂપે હું તારા લશ્કરને મોખરે ચાલીને કયી બાજુએ શી રીતેજવું તે બતાવીશ અને ઈરાનનું રાજ્ય તારા હાથમાં આવે તેમ કરીશ, તું કાંઇ ચિંતા કરીશ માં.' એ બોલનારૂં જે સ્વરૂપ મેં સ્વપ્નામાં દીઠું હતું, તે આ ધર્માધ્યક્ષ નજરે પડતાંજ મને તે સાંભર્યું. એના પ્રતાપથી હું એશીઆખંડ જીતીશ. ડરાયસનો પરાભવ કરીશ, અને ઈરાની રાજ્ય ખાલસા કરીશ એવો મને નકી ભરોંસોછે અને એની મેહેરબાની વડે મારા સર્વ મનોરથ પૂર્ણ થવા વિષે મને લગારે સંશય રહેતો નથી."

એ પછી તે ત્યાંના ભક્તિ મંદીરમાં ગયો અને પેલા ધર્માધ્યક્ષના કહેવા પ્રમાણે ત્યાં પુષ્કળ ધર્મક્રિયા કરી. એ હોમ હવન થઇ રહ્યા પછી પેલા ધર્માધ્યક્ષે તેને દાનિયાલનું* પુસ્તક દેખાડાવ્યું. તેમાં ગ્રીકલોકોનો રાજા ઇરાનનું રાજ્ય જીતશે એવું મોઘમ ભવિષ્ય લખેલું હતું. તોપણ તે સિકંદરે પોતાનેમાટે માની લઇને ઘણો આનંદ પામ્યો. તથા તે વાણીવડે પોતાના કામમાં વધારે મેહેનત કરવાને ઉમેદ આવી. તેથી તે યાહુદી ધર્માધ્યક્ષનું તેણે બહુ સન્માન કર્યું. અને તેના કહેવા પ્રમાણે ઘણીએક ધર્મક્રિયાઓ કરી. એમ કરે એમાં કંઇ નવાઇ જેવું નથી. કારણ કે

---

*એ પુસ્તક ખ્રીસ્તીઓના પવિત્ર માનીતા જુના કરારમાં છે. તેના અગીઆરમા અધ્યાયમાં એને મળતી કંઈ ભવિષ્ય વાણી લખેલીછે ખરી.

જે જે દેશમાં જવું તે તે દેશના ધર્માધિકારીને અંતઃકરણ પૂર્વક માન આપવાનો એ બાદશાહનો નિયમજ હતો એવું એક ગ્રંથ-કારે લખેલુંછે. પણ એ નિયમ તેને પોતાની મેળે સુજ્યો હતો કે તે બાબત આરિસ્તાતલે શીખામણ દીધી હતી તે બરાબર સમજાતું નથી. તથાપિ એ નિયમ પકડીને ચાલવાની વિવેક-બુદ્ધિ આવવાને માણસને પુખ્ત વિચાર આવવો જોઇએ તે કહે-વાની કાંઈ જરૂર નથી. દેશ જંગલી હો, કે સુધરેલો હો. પણ ત્યાંના લોકોની શ્રદ્ધા તેમના ધર્મ ઉપર દૃઢ હોયજ અને તે ધર્મને અનુસરીને જે કોઇ વર્તે તેના વિષે તેમનો સારો વિચાર બેશીને તેને અનુકૂળ થશે અને વિરુદ્ધતો નહિજ થાય; એ વાત ધ્યાનમાં રાખીને સિકંદર બાદશાહ પરદેશમાં ચાલતો હતો; એ તેની ચતુરાઈને શોભા આપનારૂં છે.

સિકંદર બાદશાહ યરૂશાલેમમાં હતો ત્યારે બધા યાહુ-દીઓ સાથે ઘણી સારી રીતે ચાલ્યો. તે માસિડોનિયનોના જેવા સારા બીજા કોઇનેજ માનતો નહોતો; પરંતુ યાહુદી લોક તેના જેવા છે એમ ખુલ્લી રીતે બોલ્યો હતો અને જે હકો તેણે માસિડોનિયનોને આપ્યા હતા તે યાહુદીઓને આપ્યા તેથી તેમને પરમ સંતોષ થયો. વળી પોતાને જ્યાં ત્યાં જય જય મળતો અને પોતાની હાર તો તેને કાને પણ પડતી નહિ તેથી તે પો-તાને કોઇ દેવતાઇ પુરુષ સમજવા લાગ્યો, એ તેના મનનો વિચાર યાહુદીઓના જાણમાં આવ્યો, તેથી તેમાંના મોટા મોટા યાહુદી ગૃહસ્થો તેને જ્યુપિટરનો પુત્ર કહેવા લાગ્યા. આરિસ્તાતલના વિચારવંત શિષ્યને આવો વિલક્ષણ અહંકાર થાય એ મોટી નવાઈ છે. પરંતુ કોઈ ગમે તેમ કરે તોપણ માણસનો મૂળ સ્વભાવ જતો નથી એ વાત ધ્યાનમાં રાખવા જોગ છે. યરૂશાલેમમાં ઘણાક દિવસ ગાળ્યા પછી તે સાલસમારિઆતિસ નામે જગાએ ગયો, પણ ત્યાં જઇને તે નિરાંતે બેશી રહ્યો નહિ. પણ થોડી વિશ્રાંતિ લીધા પછી લાગલોજ ત્યાંથી અલેકઝાં-ડ્રીઆનું કામ ક્યાં સુધી આવી પહોંચ્યું છે તે તપાસવા

સારૂ ગયો. અને ઘણીજ ઉતાવળે તે કામ પાર પાડયું તથા તેનેમાટે જાહેર કર્યું કે જે કોઇ ત્યાં જઇને રહેશે તેને ફલાણા ફલાણા વધારે હક આપવામાં આવશે. તે ઉપરથી કેટલાએક લોકો ત્યાં જઈ રહ્યા. એ વગર તેણે કેટલાએક માસિડોનિયનોને ત્યાં જથુ વસવાસારૂ મોકલી દીધા. પછી ત્યાંથી પાછો ફરીને મેંફિસમાં જઇ રહ્યો એટલામાં શીઆળો બેઠો તે ત્યાંજ ગાળ્યો પણ તે મોજશોખમાં ભુલાવ્યો નહિ. પણ જે મિસરદેશ વગર શ્રમે સાંપડ્યો હતો તેના ઉપર પોતાનો અમલ કેવી રીતે બેસાડવો તેનો વિચાર કરીને તેની ગોઠવણ કરી. તે એ પ્રમાણે:—તે દેશના કેટલાએક નાના નાના વિભાગ કરીને તે દરેક ઉપર એક એક માસિડોનિયન સુબેદાર નીમ્યો. અને તેમને હુકમ કર્યો કે દરેક મોટી બાબત ખુદ મને પૂછીને કરવી. બીજા કોઇનો હુકમ ન માનવો એ. સુબેદારો પાસે ઘણું કરીને લશ્કરી સરદારી હતી. અને દેશનો મુલકી કારભાર દોલોસ્પિસ નામના એક મોટા ઈજીપશિયન પાસે હતો. કારણકે દેશનું મુલકી કામ ચલાવનાર અધિકારીને શ રીવાજની માહિતી ઘણી સારી હોવી જોઇએ. જો તે ન હોય તો તેને હાથે મોટા મોટા ગુના બનેછે. અને એ જ્ઞાન પારકા લોકોથી ગમે તેટલી મેહેનત કરવા છતાં પણ મેળવી શકાતું નથી. એ તે બાદશાહ સારી પેઠે જાણતો હતો. એ વિચાર આટલા જુના વખતમાં સિકંદરના મનમાં આવ્યો હતો અને એ બાબત ઉપર આજદીન સૂધી ચર્ચા ચાલતી આવેલીછે તોપણ કેટલાએક અર્વાચીન રાજ્યકર્ત્તાઓને તે પ્રમાણે વર્તવાનું મન થતું નથી એ મોટા આશ્ચર્ય જેવું છે.

ભાગ ૪ થો.

પાછલા ભાગમાં કહી ગયા પ્રમાણે ઈજીપ્તદેશનો બંદોબસ્ત થઈ રહ્યા પછી સિકંદરનું મન ડરાયસ ભણી વળ્યું. માટે પાછું લશ્કર તૈયાર કરીને પાલેસ્ટાઇનને રસ્તે પોતાના દુ-

સ્મનની પૂંઠ પકડીને નીકળ્યો. એટલામાં સિરિઆ અને પાલે-સ્ટાઇન ઉપર આંદ્રોમાસક નામે પોતાના એક ભરોસેદાર મિત્રને સુબેદાર નીમ્યો હતો. તેને સામારિઆ શેહેરના લોકોએ બળવો કરીને મારી નાંખ્યો. તથા તેનું ઘર બાળી નાંખ્યું. એવા માઠા સમાચાર સાંભળી તે લોકો ઉપર બાદશાહ ઘણો ગુસ્સે થયો, તે કામમાં જે જે સામેલ હતા તેમને ઠાર માર્યા, અને જેમના ઉપર પૂરતો પૂરાવો સાબેત ન થયો તેમને દેશનિકાલ કર્યા અને તેની જગાએ માસિડોનિયન લોકોને વસાવ્યા. એ કામ પૂરૂં થઈ રહેછે એટલામાં ડરાયસની રાણી જે પકડા-યલા લોકો સાથે પોતાની સ્વારીમાં હતી તે મરણ પામી. એ સમાચાર કાને પડતાંજ સિકંદર ડરાયસની માતુશ્રી સિસિગ્યાં-બીસના તંબૂમાં ગયો. ત્યાં રાણીનું સબ પડ્યું છે, તેની સાસૂ રુદન કરતી તેની પાસે બેઠેલી છે. અને બીજાં સગાં વહાલાંઓની આંખોમાંથી દડ દડ આંસુ વહી રહ્યાં છે તથા ડરાયસનો નાનો કુંવર શું બન્યું છે? આ સર્વ કેમ રડે છે? અને આપણા ઉપર કેવડી મોટી આફત ગુજરી છે? તેની તે બિચારાને કંઈ સમજણ ન હોવાથી બધાની ભણી ટગરટગર જોતો આઘે એક ખૂણામાં બેઠેલો છે, એમ તેની નજરે પડ્યું. તેથી તેને ઘણું માઠું લાગ્યું અને પેલા છોકરાને જોઇને તો તેની છાતી ભરાઇ આવી. તેથી તે છોકરાને પાસે તેડીને તે દુઃખી માણસોના મનનું સમાધાન કર્યું. પેહેલું પરાધીનપણું તો હતુંજ તેમાં પોતાની વહાલી રાણીના મોતથી તેમના દુઃખનો પાર રહ્યો નહોતો. પણ તે દુઃખમાં સુખ એટલું હતું કે સિકંદર તેમના ઉપર ઘણી માયા રાખતો હતો. તેના સબને તેની પદવીને લાયકની ક્રિયા કરાવી અને તેનો સર્વ ખરચ સિકંદરે પોતાના ખજાનામાંથી આપ્યો.

એ ગરબડમાં કેદ પકડાયલાં ઈરાની માણુસોમાંથી એક ખોજો નજર ચૂકાવીને નાશી ગયો, તે જ્યારે ડરાયસને મળ્યો ત્યારે પેહેલાં તેણે રાણીના મરણનો સમાચાર કહ્યો, તે સાંભળી ડરાયસને ઘણો ખેદ થયો. એ દુઃખનો પેહેલો ઉભરો સમ્યા

પછી પેલા ખોજાને એક બાજુએ બોલાવી તેને કસમ આપીને પૂછ્યું કે, "છેક આખરસૂધી મારી રાણીનું શીયળવ્રત કાયમ રહ્યું કે નહિ?" તેનો પેલા ખોજાએ જવાબ દીધો, "સાહેબ તે બાબત શંકા રાખશો નહિ. સિકંદર જેવો નીતિમાન્ પુરુષ આ પૃથ્વી ઉપર બીજો કોઇ થવાનો નથી, તેણે આપનાં રાણી સાહેબ વિષે પાપ વાસના કદી મનમાંજ આણી નથી તો પછી તેના ભણી પાપી નજરે જોવાની વાત તો કયાંથીજ હોય? અમથી ડાલી કલ્પના મનમાં લાવીને આપનાં પવિત્ર રાણી સાહેબનું અપમાન તેની પછવાડે શું કરવા કરોછો? અને આ દુ:ખની વેળાએ એવી ફોગટ કલ્પનાથી આપના મનને શા માટે દુ:ખી કરોછો! સિકંદર તમારો શત્રુ છે ખરો; પણ તે એવો નીતિમાન્ છે, એ વાત આપના જીવને લગાર સાતા વળવાને ઠીક છે, એ નક્કી સમજજો. તેની જે બહાદૂરી આપનાં અનુભવમાં આવીછે તેના કરતાં નીતિમાન્પણું આપના કુટુંબના અનુભવમાં વધારે છે, સાહેબ, સિકંદર બાદશાહ મહા શહાણો, શૂરો, મિતાહારી નિર્વ્યસની, સત્યાચરણી અને ઉદાર છે. એ હું પ્રતિજ્ઞા પૂર્વક કહું છું. આ સાંભળતાંજ ડરાયસના મનમાં સિકંદર વિષે પૂજ્ય બુદ્ધિ ઉત્પન્ન થઈ. તેથી લાગલોજ ત્યાંથી કચેરીમાં જઇને ઉભો રહ્યો અને હાથ ઊંચા કરી આંખો બંધ કરીને બોલ્યો, "હે પરમેશ્વર, આ મારૂં રાજ્ય મારા વંશજોને મળીને તેમણે ભોગવવું એવી મારી ઇચ્છા છે, તે તું પૂર્ણ કર. પરંતુ હે સર્વ વ્યાપક, જો તારી એ મરજી ન હોય, અને આ રાજ્ય મારા કુટુંબીઓના હાથમાંથી જઇને બીજાને અપાવવાનો તારો સંકેત હોય તો, આ મારા સિંહાસનને સિકંદર સિવાય બીજા કોઇનો પગ ન લાગે એવું તું કરજે." જુઓ, ખરે ખરૂં જોતાં સિકંદર તેનો શત્રુ હતો, તથાપિ તેનામાં સદ્ગુણ હોવાથી ડરાયના મોઢામાંથી એ ઉદ્ગાર નીકળ્યા. સદ્ગુણ વડે શત્રુ હોય છે તે મિત્ર થાય છે, એવું જે મોટા મોટા કવિઓએ કહ્યું છે તે ખરૂં છે.

આણીમેર સિકંદરની સ્વારી મોટી તૈયારીથી નીકળી તે તમામ લશ્કર સાથે થાપ્સાકસમાં યુફ્રેતીસ નદીના પૂલ ઉપરથી આ પાર આવી. ત્યાર પછી તે પોતાની ચાલનો રોખ બદલીને તૈગ્રીસ નદી ભણી વળ્યો. કારણ ડરાયસ આપણને એટલામાંજ મળશે એવી તેની ધારણા હતી. પેલીમેર ડરાયસ, આપણું સલાહનું બોલવું સિકંદર માનતો નથી એવું જોઇને તેના સામો થવાસારૂ તૈયારી કરવા લાગ્યો અને પ્રથમ બાબેલન શેહેરમાં આવીને ઇસ્સસની લડાઇમાં જે લશ્કર ભેળું કર્યું હતું તેનું અડધું લશ્કર ત્યાં એકઠું કર્યું અને ત્યાંથી નિનેવે શેહેર ભણી વળ્યો. તેની ફોજથી આખું મેસોપોતામિઆનું મેદાન* ભરાઇ ગયું. એવામાં સિકંદર નજીક આવે છે એવું સાંભળ્યું, માટે તેણે પોતાના સ્વારોના સરદારને ૧૦૦૦ વીણી કાહેલા સ્વારો આપીને તેણીમેર મોકલ્યો; તે બંને જણાને તેણે ફરમાવ્યું કે સિકંદરને પાછો હઠાવવાનું કામ જો તમારે હાથે બને તો ઘણુંજ સારૂં. પણ જો તે નજ થાય તો આખરે તેના આવવાના રસ્તામાં દાણો ચારો વગેરે પદાર્થોનો નાશ તો કરવોજ એટલે થયું. એ હુકમ માથે ચડાવીને તે બંને જણા ત્યાંથી રવાને થયા.

સિકંદરની સ્વારી દરરોજ આઠ આઠ દશ દશ ગાઉની મજલ કરીને તૈગ્રીસ નદીને કાંઠે આવી પહોંચી. તે નદીમાં નાની નાની બીજી ઘણી નદીઓનો સંગમ થવાથી તે ઘણા જોરમાં વહેછે. અને તેના પાણીમાં તાણ એટલી છે કે તેના ઝપાટાથી મોટી શિલા સરખીએ તણાઇ જાયછે. એનો એવો ચમત્કારિક વેગ હોવાથી ઈરાની ભાષામાં તેનું તૈગ્રીસ એટલે બાણ એવું નામ પડેલુંછે. તે નદીમાં પાણી ગમે તેટલાં થોડાં

* એ મેદાન સિરિયા અને ઈરાનની વચ્ચે છે અને એનો અર્થ નદીઓની વચ્ચેનો પ્રદેશ એવો થાયછે માટે અસલ એ નામ કહેવાતું હતું.

હોય તોપણ તેમાં થઇને જનારાના પગ તળેની રેતી સડસડાટ ઘસડાઇ જવાથી માણસ પોતાના જીવને સંભાળતો સંભાળતો થાકી જાયછે. એ વાત સિકંદર જાણતો હતો. અને એ વખતે તેમાં પાણી સાધારણ માણસની કંમરપૂર હતાં, તોપણ તે લેશમાત્ર ગભરાયો નહિ અને પહેલો પોતેજ આગળ ઉતરીને પાણી ક્યાં કેટલાં આવે છે તેની અજમાયસ કાઢી. અને અનુક્રમે પોતાના લશ્કરને પોતાની પાછળ બોલાવ્યું ત્યારે તે નદીમાં પગ મૂકવાને ઘણાએકની તો છાતી ચાલી નહિ. પણ હૂકમ થયો એટલે આનાકાનીથી કશું વળવાનું નથી એવું જાણીને ચુપચુપ પોતાનો સામાન ખાંધે લઇ એકેક ડગલું આગળ ચાલવા લ.ગ્યા. તેનો હૂકમ તેના માણસોએ માન્યો પણ નદી કંઇ માને? તેથી માસિડોનિયનો પહેલાં તો કેટલાંએક ડગલાં આગળ વધ્યા પણ પછી તેમના પગ નીચેની રેતી સરી જવાથી તે લોકો થરથર કાંપવા લાગ્યા. તેમાં કેટલાએક જણા જે જોરાવર હતા તે ધીમે ધીમે આગળ ચાલ્યા પણ બાકીના બિચારાઓના ઘણા હાલ હવાલ થયા. તે ધડોધડ નદીમાં પડ્યા ને તેમનો સામાન ઘસડાવા લાગ્યો. તે પકડવાને ફાંફાં મારવાથીજ તે ઘણા દુઃખી થયા. પેલીમેરને કીનારે સિકંદર બાદશાહ ઉભો રહીને બૂમ પાડીને કહેતો હતો કે, "તમારૂં બીજું બધું ગયું તો જવા દો, માત્ર હથિઆરો લઇને આણીમેર આવો એટલે ઘણું છે" પણ તેમણે પોત પોતામાં એવો ગભરાટ મચાવી મૂક્યો હતો કે તેમણે બાદશાહનો એકે શબ્દ સાંભળ્યો નહિ. આખર તે તણાતા તણાતા એક થોડા પાણીવાળા ઉતાર આગળ આવી પહોંચ્યા. ત્યાં થઇને તે નદીની આ બાજૂએ આવ્યા. અને તેમનો સરસામાન ઘસડાઇ ગયો તે ગયો. દુશ્મનસામા ઉભા રહીને યુદ્ધ કરવાનું કામતો ઘણુંજ કઠણ છે; પરંતુ તે વખત આવવાની પહેલાં રસ્તા વગેરેમાં અકસ્માત સંકટો ઉભાં થાયછે તે યુદ્ધ પ્રસંગ કરતાંએ ઘણાં ત્રાસદાયક અને નઠારાં હોયછે. લડાઈમાં જખમ વાગવાથી જે દુઃખ ખમવાં પડેછે. તે જશ પ્રાપ્તિના

ઉલ્હાસથી કંઇક ઓછાં થાયછે, પણ એ માર્ગાદિકનાં સંકટ કશા લેખામાં ન હોવાથી તે વધારે દુ:ખદાયક લાગેછે.

સિકંદરનું લશ્કર મહામુશીબતે તૈગ્રીસ નદી ઉતરીને આ-ણીમેર આવી રહ્યું. તે વેળા તે છેક થાકી ગયુંહતું માટે ત્યાં બે દિવસ મુકામ રાખ્યો હતો. બીજે દિવસે પુનેમ હતી તેની રાત્રે નવ વાગ્યાને સુમારે ચંદ્રને ગ્રહણ લાગ્યું. ઘેરાયલા ચંદ્રનો ભાગ કાળો રતુમડો જણાયાથી માસિડોનિયન લોકોના મનમાં આવ્યું કે આપણા હાથથી કોઈ મહા પાપ થવાને લીધે, પરમેશ્વરે પોતાનો ક્રોધ આ ચંદ્રની સ્વરૂપ વિકૃતિથી દર્શાવ્યો છે. તેથી હવે આપણું કોણ જાણે શું થશે ? એવો વેહેમ ભરાવાથી ભોળા વેહેમી લોકો એકવાર વિફર્યા તો પછી શું કરશે અને શું બોલશે એનો કાંઇ નિયમ રહેતો નથી. એવું જે સિકંદરે ફકત સાંભળ્યું હતું, તે આ વેળાએ તેના અનુભવમાં આવ્યું. તેમણે તેના ઉપર ગાળોભેળોનો વરસાદ વરસાવી મૂક્યો, અને ખુલ્લી રીતે બંડ કરવાને ફચપચ કરવા લાગ્યા. ત્યારે તેમને શી રીતે ધીમા પાડવા અને આ વિઘ્ન કેમ ટાળવું તેનો સિકંદર બાદશાહને મોટો વિચાર પડ્યો. એટલામાં તેને સાંભરી આવ્યું કે ઇજિપશિયન જોશી ઉપર આપણા માસિ-ડોનિયન લોકોનો સારો વિશ્વાસ છે; માટે તેની પાસે એ બાબ-તનું ફળ કહેવડાવ્યું હોય તો એવા વહેમથી ગાંડા થએલા લોકો પાછા ઠેકાણે આવીને આપણી ધારેલી મતલબસાર ઉદ્યોગે લાગશે. તે મુજબ તે જોશીને પોતાના તંબુમાં બોલાવીને એ બાબતનાં સારાં માઠાં ફળ તમામ મંડળીને કહી સંભળાવવાનો હૂકમ કર્યો. તેને ગ્રહણ લાગવાનાં ખરાં કારણોની ખબર હતી પરંતુ તે કહેવા બેસવાથી આ થોડા વખતમાં એ વહેમી લોકોને સમજાવી શકાવાનું નહિ, તે મનમાં આણીને તથા રાજાની મરજીનું વળણ જોઈને બોલ્યો કે, " સૂરજ હાલમાં માસિડોનિ-યન લોકોની પક્ષનો છે અને ચંદ્ર ઇરાની લોકોના પક્ષનો છે.

ચંદ્રને ગ્રહણ લાગ્યું છે તેમાં આપણા પક્ષને કશું એ માઠું ફળ નથી; પણ ઈરાની લોકોનો હવે જલદીજ પરાભવ થશે તેનું એ સૂચક ચિહ્ન છે, એ ખચિત માનવું " એ સંભળાવ્યાથી માસિડોનિયનોના મનનો વહેમ દૂર થયો અને પહેલાં પ્રમાણે હિંમત પકડીને લડાઇની તૈયારી કરવા લાગ્યા.

એ પ્રમાણે ઈરાનીઓ ઉપર આપણા લોકોની ઈર્ષા જાગ્રત થતાંજ સિકંદર તેને લઈને આગળ ચાલ્યો. એટલામાં ડરાયસનું લશ્કર છેક પાસે આવ્યું છે, એમ જાસુસોએ તેને આવીને કહ્યું. એટલે તેણે પોતાના લશ્કરને લાગલુંજ લડવાને સજ કર્યુ. અને ક્યારે દુશ્મનો આવે કે તેના ઉપર ધશી જઇએ એવા ઉમંગમાં અટકી રહ્યો. પરંતુ એ જે માણસો આવ્યાનું સાંભળ્યું તે સિકંદરનો માર્ગ ઉજડ કરનારો પેલો હજાર સ્વારો સાથે લઇને આવેલો નિનેવેનો સુબેદાર હતો. અને ખુદ ઈરાનીશાહની સ્વારી તો તેનાથી દશબાર ગાઉ ઉપર હતી. એવી પક્કી ખબર મળ્યા પછી તેણે પહેલાં મુજબ પોતાનો રસ્તો કાંપવા માંડ્યો.

આ વખતના સુમારમાં અથવા તેનાથી લગારેક પહેલાં ડરાયસના કાગળો સિકંદરના લશ્કરમાંના જે ગ્રીક લોકો ઉપર આવ્યા હતા તે પકડાયા. તેમાં મોટાંમોટાં ઇનામોની આશાં આપીને સિકંદરને મારી નાંખવો અને એટલું ના બને તો આખરે તેને પકડી આપવામાટે તેમાં ઘણા આગ્રહથી લખ્યું હતું ડરાયસ સરખા રાજાએ એવી શરમ ભરેલી યુક્તિના કાગળો લખતાં શરમાવું જોઇએ. પરંતુ 'વિનાશકાળે વિપરીત બુદ્ધિ' થાયછે તેમ ડરાયસને થયું હતું. તે કાગળો જોઈને સિકંદરને ઘણો ક્રોધ આવ્યો. અને તે પોતાના તમામ લશ્કરને જાહેરમાં વાંચી સંભળાવવા એવું તેના મનમાં આવ્યું. ત્યારે પાર્મિનિઓએ તેને સૂચના કરી કે આપણા લશ્કરના ગ્રીક લોકોનાં અંતઃકરણમાં આપણા વિષે જોકે પૂજ્ય બુદ્ધિ છે, તોપણ એ પત્ર સાંભળીને ઈનામની લાલચે કોઈની બુદ્ધિ કદાચ

તો તે કહી શકાતું નથી, માટે એ કાગળો એમને એમ છાના રાખવા એ સારૂં છે. એ સૂચના સિકંદરને ગમી, તેથી તેણે તે કાગળો કોઇને દેખડાવ્યા નહિ.

ડરાયસે સિકંદર જોડે સલાહ કરવાનું કહેણુ પહેલાં બે વાર મોકલ્યું હતું અને તે બંને વખત તે સિકંદરે નાકબૂલ રાખ્યું હતું. માટે હવે તે બાબત ડરાયસે મોઢામાંથી એકે અક્ષર કહાડવાનું બાકી રહ્યું નહોતું. પરંતુ તેણે તેના કુટુંબનાં માણસોને જે ગમતાથી રાખ્યાં હતાં તે ઉપરથી તે ઘણો દયાળુ અને કોમળ મનનો હોવો જોઈએ એવું અનુમાન કરીને ઈરાની બાદશાહે પોતાની તરફના દશ વકીલોને સલાહના કોલકરાર કરવાસારૂ મોકલ્યા. અને તેમની સાથે તેણે પત્ર આપ્યો હતો તેમાં એવું લખેલુ હતું કે, "આપે અમારા કુટુંબ પરિવારનું સારીપેઠે રક્ષણ કર્યું તથા તેની ઉત્તમ રીતે માન મુરાતબ રાખી તેનેવાસ્તે હું તમારો ઘણો આભારી છું. કરારની કલમો પહેલાં જે અમે લખી હતી તે કરતાં હમણાની કલમો તમને ઘણી ફાયદા પડતીછે. માટે તે તમારે કબૂલ કરવી. આ કરાર ઉપરથી હેલિસ્પાંટ અને યુફ્રેતીસની વચ્ચેનો બધો મુલક તમને મળવાનો છે." તેનો જવાબ સિકંદરે લખ્યો કે, "જે રાજાઓને એક બીજા સાથે લડાઇ ચાલેછે, તેણે એક બીજાનો ઉપકાર માનવામાં કંઇ ફાયદો નથી. તમારા કુટુંબ પરિવાર સાથે હું જે આટલો હેતભાવ અને દયાળુપણાથી ચાલ્યો, તે તમારાથી ડરીને અથવા તમને સંતોષ પમાડવાનેમાટે સમજશો નહિ. મને તે આચરણ સારૂં લાગ્યું માટે મેં તેમ કર્યું, બીજું કંઇ નથી. દુખીઆંને દુઃખ દેવાનું મહા પાપ છે એવું હું સમજુ છું, માટે મારે હાથે તેમ બનતું નથી. મેં કેદ પકડેલાં માણસો પર અથવા સ્ત્રીઓ ઉપર મારો ક્રોધ કાઢેલો નથી. પણ જે હાથમાં હાથીઆર પકડીને મારા સામો લઢવાને ઉભો હશે તેનેજ મારૂં પરાક્રમ દેખડાવીશ. તમે જો મારી સાથે નિષ્કપટપણે ચાલત તો તમારા બોલવાનો હું કદાપિ વિચાર કરત. પણ તમારા દેખાડવાના દાંત અને ચા-

વવાના દાંત જુદા જુદા છે તે હું સારીપેઠે જાણુંછું. તમે બહારથી મારા એટલા કાલાવાલા કરોછો અને અંદરથી મારા લશ્કરી સીપાઇઓને ઈનામની લાલચ આપીને મારું કાટલું કાડવાની ગોઠવણ કરોછો એની મને ખબર છે. તે તમે જાણોછો? જાણતા હોતો આ પ્રયત્ન કરવો કેવળ વ્યર્થ છે. અને તમારાં આવાં કપટી આચરણ છે માટે થાય તેટલી મહેનત કરીને તમારી પૂંઠે લાગવાનો મેં નિશ્ચય કર્યોછે. હું તમને હવે રાજા સમજતો નથી પણ કેદી અથવા ફાંશીઓ સમજુંછું. દુનિઆંથી જેમ બે સૂરજની ગરમી ખમાવાની નથી તેમ તેને બે ચક્રવર્તી રાજા પણ ગમવાના નથી. તમે દાંતે તરણાં લઇને આજે મારે શરણ આવો અથવા આવતી કાલે મારી જોડે હથીઆર સજીને લડવાને તૈયાર થાઓ. નકામા મનના મનસુબામાં વખત ગુમાવશો નહિ." એ કાગળ જોયા પછી કોલ કરાર બાબત ડરાયસની આશા ભંગ થઈ; અને લડતાં લડતાં જે પરિણામ આવે એ ખરો એવું સમજીને લડાઇની તૈયારી કરવા લાગ્યો.

ડરાયસ ભયભિત થયોછે, તેને આપણે ઝપાટામાં જીતી લઇશું એવી આશામાં ભુલતો ભુલતો ૪૦૦૦૦ પાયદલ ને ૮૦૦૦ સ્વાર સાથે આરબેલા નામે ગામ આગળ આવી પહોંચ્યો. ત્યાં આગળ એક મોટું મેદાન હતું[1] તેમાં તેનું લશ્કર ઉતર્યું. અને ડરાયસે પણ તેણી મેર તે ઠેકાણાની પાસેજ આવીને મુકામ કર્યો. તેની પાસે ૬૦૦૦૦૦ પાયદળ અને ૪૦૦૦૦ સ્વાર હતા એ મોટી સંખ્યા જોતાં સિકંદરનું લશ્કર કશા લેખામાં નહોતું. પણ ડરાયસની ફોજ, સઘળા રડતા રઝળતા માણસોની તથા ભાર વહેનારા વૈતરાઓથી બનેલી હતી એટલે તેમાં રણવીર કહેવા જોગ જોદ્ધા ઘણા થોડા હતા. પણ સિકંદરના લશ્કરમાં એવા ખોગિર ભરતીના લોકો મૂળથીજ નહોતા. તેનો દરેક સીપાઈ યુદ્ધકળામાં પ્રવીણ, હથિયારથી સજ થએલો અને

---

૧ એ મેદાનનું નામ ગોગમેલા હતું.

રાજકાજમાટે જીવ આપવાને તૈયાર હતો. એ ઉપરથી બે લશ્કરો વચ્ચે શું તફાવત હતો તે જણાશે.

આ બંને લશ્કરોના મુકામ વચ્ચે આસરે બે અઢી ગાઉનું છેટું હતું. ડરાયસે પોતાના લશ્કરને ફરવા હરવાસારૂ ઘણી સારી સપાટ જગ્યા પકડી હતી. તેવી સિકંદરના લશ્કરને મળી નહોતી. તેની આસપાસ ટેકરા ટેકરી ઘણા હતા તો પણ ત્યાં તે ઘણી સાવધાનીથી રહ્યા હતા. તેથી તેમને દુશ્મનનો ડર લાગતો નહોતો. આ મેદાનમાં ડરાયસ ઘણી નિરાંતથી પડ્યો હતો તેથી તે પોતાની મેળે લડાઇનો આરંભ કરશે એવું જણાતું નહોતું. ત્યારે આપણે તેના ઉપર ધશી જવું કે તેની પેઠે નિરાંતે પડી રહેવું તે બાબતનો સિકંદરને મોટો વિચાર પડયો. માટે તેણે પોતાના સઘળા સરદારોને બોલાવીને તે વિષે મસલત પૂછી ત્યારે ત્યાં જુદાં જુદાં માણસોનાં જુદાં જુદાં મત પડ્યાં. તેમાં પાર્મિનિઓ એ બાબત બોલ્યો કે, "શત્રુનું સૈન્ય ઘણું મોટું છે; માટે રાત્રે અંધારામાં તેના ઉપર એકદમ હલ્લો કરવાથી તેનો પરાભવ કરવાને લગારે વાર લાગશે નહિ." એ સૂચના સિકંદરને બીલકુલ પસંદ પડી નહિ. તેથી તરત તેની ભણી વળીને બોલ્યો, "અરે પાર્મિનિઓ, તું મને ચોરીથી જીત મેળવાને સલાહ આપે છે કે? છિઃ છિઃ છિઃ! એવા શબ્દો ફરીને કદી મોઢામાંથી બહાર કાઢીશ નહિ! ચોરીથી ફતેહ મેળવવી મને સિકંદરને ન શોભે. હું તો ધોળે દહાડે સામો ઉભો રહીને ડરાયસ ઉપર જીત મેળવીશ, એ ખચિત્ત ધ્યાનમાં રાખજે." એનેજ ખરો શૂરો અને જોદ્ધો કહેવો જોઇએ. ખરે ખરા પરાક્રમી પુરુષોનાં મન એવાંજ મોટાં હોયછે. આવ્યા સુવેલા શત્રુનું ગળું કાપવાસારૂ બેહરામખાંએ એકવાર અકબરને કહ્યું ત્યારે એવોજ ઉત્તર દીધાનું ઈતિહાસમાં લખેલું મળી આવેછે.

એવી રીતે ઘણા એક મનસુબા થયા પછી આવતી કાલે સૂર્યોદયની વેળાએ શત્રુ ઉપરથી ધશી જવાનો ઠરાવ થયો.

અને બધા સરદારોને પોત પોતાને મુકામે જવાને હૂકમ થયો. એટલું થતાં ઘણી રાત ગઇ હતી. તેથી સરદારો પોત પોતાના સીપાઈઓને પરોઢાકડતાં તૈયાર રહેવાના હૂકમ આપીને સૌ સૌના તંબુમાં સૂવા ગયા. થોડી વારે પરોઢ થયું. એટલે હૂકમ પ્રમાણે સ્વાર પાયદળ વગેરે આખું લસ્કર તૈયાર થઇને ઉભું રહ્યું અને રાજા ક્યારે ઉઠીને આજ્ઞા આપે એવું તેમને થવા લાગ્યું. તથાપિ વાટ જોતાં એક ઘડી દહાડો ચડ્યો પણ સિકંદર બહાર આવ્યો નહિ. એ જોઈને આખા લસ્કરને મોટી નવાઈ લાગી. આખરે પાર્મિનિઓ તેના તંબુમાં ગયો અને બાદશાહને જગાડ્યો. તે ઉઠીને ઉભો થયા પછી પાર્મિનિઓ બોલ્યો, "સાહેબ, આવડા જોરાવર શત્રુ ઉપર હુમલો કરવાની આવી સંપૂર્ણ તૈયારી થએલી છતાં આવે બારીક વખતે આપને આવી સજ્જડ ઊંઘ શીરીતે આવી ?" ત્યારે સિકંદરે જવાબ દીધો "અરે, શત્રુ તેવો મોટો હોત અને તેને આપણે જીતીશું કે નહિ તેની શંકા હોત તો તેની ફિકરથી ઊંઘ ન આવત પરંતુ ડરાયસ પોતાની મેળે આપણા સાપડામાં સપડાવાનેસારૂ આગળ આવે છે અને તે છેક કમજોર થયોછે તે હું જાણું છું ત્યારે નિરાંતથી ઊંઘ ન આવતે તો પછી શું થાય ?" એ ઉપરથી જીત મેળવવાનો સિકંદરને કેટલો ભરોસો હતો તેનું સહેજ અનુમાન થશે.

આણીમેર સિકંદરની સ્વારી હલ્લો કરવાસારૂ નીકળ્યાની ખબર ડરાયસને થઇ એટલે તે પણ પોતાનું લસ્કર સજ કરીને લડવાસારૂ તૈયાર થઈને ઉભો રહ્યો. તેના લસ્કરને છેક મોખરે ૨૦૦ ખડગ રથ હતા એટલે તે રથને તરવાર વગેરે હથીઆરો એવી રીતે બાંધ્યાં હતાં કે તે રથ જ્યાં જાય ત્યાં પેલાં હથીઆરોથી સૈન્યનો સંહાર વળી જાય; એ વગર પહેલી હારમાં ૧૫ હાથીઓ હતા; તે હારના મધ્ય ભાગમાં ડરાયસ પોતાના રથમાં બેઠો હતો તેની પાછળ પાસેજ તેનું પાયદળ અને ઘોડેસ્વારો હતા. એ વેળાએ પણ ડરાયસ પહેલાની પ્રમાણે ધારતો હતો કે આપણા મોટા લસ્કર વડે સિકંદરના લસ્કરને એકદમ ચારે

બાજુએ વીખેરી નાંખીને તેને હરાવીશું. આ તેનો મનસુબો સિકંદરના જાણ્યામાં હતો.

સિકંદરે પોતાના લશ્કરની ગોઠવણ કંઇ જુદાજ-પ્રકારે કરી હતી. તેણે પોતાના તિરંદાજ, નિશાન તાકીને ગોફણ મારનારા અને બરછીવાળા લોકોને મોખરે રાખ્યા હતા. તેમણે પોતાના તીરોનો, પથરાનો અને બરછીઓનો વરસાદ પેલા ખડગરથના ઘોડા ઉપર કરીને તેમને પાછા હઠાવી દેવા. તેની પાછળ પાયદળ અને ઘોડેસ્વારને ડાબા જમણાં હારબંધ ઉભા રાખ્યા. પછી હમેશના ધારા પ્રમાણે જમણી બાજુનું અધિપતિપણું પોતે લીધું અને ડાબીમેરનું પાર્મિનિયોને આપ્યું. તથા થોડાંક માણસો છાવણીની સંભાળસારૂ મૂક્યાં. તેના તાબામાં ડરાયસની મા અને તેનાં બીજાં છોકરાંછૈયાં સોંપ્યાં હતાં.

બંને લશ્કરો છેક પાસે આવતાંજ લડાઇનો આરંભ થયો. પહેલવેહેલાં ડરાયસે પોતાની ડાબીમેરના ઘોડેસ્વારો પાસે માસિડોનિયનો ઉપર હુમલો કરાવ્યો. તેની સામા ટક્કર લેવાસારૂ પોતાના મેનિદાસ નામે સરદારને કેટલાંક માણસો આપીને મોકલ્યો. તે આગળ ચાલવા લાગ્યો એટલામાં સિકંદરને એમ લાગ્યું કે ગએલા સ્વાર ઘણા થોડા છે, તેનાથી ઈરાની લોકો સામા ટકાશે નહિ. માટે લાગલાજ તેણે આરિતાજ નામે સરદાર સાથે બીજા પુષ્કળ સ્વારોને મદદનેસારૂ મોકલ્યા. તે સઘળા એકદમ જઈને જ્યારે ડરાયસના સ્વારો ઉપર પડ્યા તારે તે છેકજ હિંમત હારી જઈને દશે દિશાએ નાશવા લાગ્યા. પછી ઈરાની લશ્કરના ખડગરથ સિકંદરના લશ્કર ઉપર ધસ્યા તે વારે ઘોડાઓને માસિડોનિયન લોકોએ પોતાના બાણ, પથરા અને બરછીઓથી ઘાયલ કરીને તથા મોટી ચીસો અને પોતાની ઢાલ તરવારના ખડખડાટ વડે એવા તો ગભરાવી નાંખ્યા કે તે સિકંદરના લશ્કરમાં ન ઘુસતાં ઉલટા ડરાયસ ના લશ્કરમાં પાછા ફરીને નાશવા લાગ્યા, તેથી ઈરાની લશ્કરનો ઘણો નાશ થયો! જે યુક્તિ દુશ્મનના નાશસાર કાઢી હતી તેવડે પો-

તાની આવડી મોટી હાની થઇ તે જોઇને ડરાયસને ઘણું માઠું લાગ્યું. પણ તે કોઈને જણાવ્યું નહિ.

આપણે અગાડી ડગલાં ભર્યાછે અને શત્રુ પાછા હઠેછે એવું જોઇને માસિડોનિયન લોકોને વધારે શૂરાતન આવ્યું. તેથી એકદમ મોટા જોસ્સાથી આગળ ધસ્યા; અને હમણાં એ વખત જવા દઈશું તો આપણને આપણા શત્રુ એકદમ ઘેરી લેશે એવું જોઇને ઇરાનીઓ પણ આગળ આવ્યા. તેવેળા બંને પક્ષના રાજાઓ પણ ત્યાં હાજર હતા. બંને મેરના જોદ્ધાઓ પાસે પાસે આવી જઇને હાથોહાથ ઘણા જોસ્સાથી લઢવા લાગ્યા. તેવેળા સિકંદર ઘોડા ઉપર બેઠો હતો અને ડરાયસ રથારૂઢ હતો. બંને જણા પોતાના જોદ્ધાઓની પીઠ થાબડીને સાબાશી આપતા હતા, અને તે પોતાના અધિપતિને સંતોષ પમાડવાસારૂ તથા સ્વદેશની આબરૂ જળવવાસારૂ જીવની આશા છોડીને ઘણા જોસ્સાથી મથતા હતા. તે લડાઈ ખરેખરી વર્ણન કરવા જોગ થઈ હતી. કેટલીકવાર સુધી તો બંને પક્ષો સરખા હતા. તથાપિ સિકંદરે પોતાના હાથમાંની તરવાર વડે ડરાયસની છેક પાસેના સ્વારને એક મોટો ઝટકો માર્યો. તેથી તે જ્યારે ઘાયલ થઇને હેઠે પડયો ત્યારે ખુદ ડરાયસ પડયો એવું બંને તરફના લશ્કરને ભાસ્યું. પછી શું રહ્યું ? સિકંદરના લશ્કરમાં જય ઘોષનાં દુંદભી વાગવા લાગ્યાં અને ઈરાની લશ્કર નાસવા લાગ્યું અને તેમાં હાહાકાર વર્તાઈ રહ્યો. કોઇ ગ્રંથકારે એમ લખ્યું છે કે પોતાના લશ્કરની આ માઠી દશા જોઇને ડરાયસે પોતાની તરવાર બહાર કાઢી આપઘાત કરવાનો વિચાર કર્યો હતો; પરંતુ કેટલેક દૂર ઇરાની લોકો માસિડોનિયનો સાથે ઘણા જોરમાં લડતા નજરે પડવાથી ત્યાં જીતની થોડીક આશા જણાઇ, માટે ફરીને પોતાની તરવાર મ્યાનમાં ઘાલી. જુવો ! શૂરા મોત કબૂલ કરે છે પણ પરાભવ તેનાથી ખમી શકાતો નથી એવું કહેછે તે ખરૂં છે. ઉપર કહેલી ઝપાઝપીમાં પણ ઇરાની બાદશાહને જય મળ્યો નહિ. પણ પછી

લઢાઇ બંધ પડી અને પછી ઈરાનીઓ આગળ અને માસિડો-નિયનો પાછળ એવી નાસ ભાગ જ્યાં ત્યાં ચાલી રહી. તેમાં ડરાયસ પણ પોતાના રથમાં બેશીને કેટલાંએક માણસો સાથે રણભૂમિમાંથી નીકળી નાઠો.

પેલીમેર પાર્મિનિયો કેટલાએક ઇરાની લશ્કર સાથે લડતો હતો તેને સિકંદરની જીત થયાની ખબર નહોતી. એકવાર તો તેના ઉપર મેઝિઅસે એવો ધસારો કર્યો હતો કે તેણે તુરતાતુરત માણસ મોકલીને સિકંદર બાદશાહને તેડી મંગાવ્યો તો ઠીક થયું. નહિતો તે વેળાએ તેણે જીવ ખોયો હોત. સિકંદરનું ત્યાં આવી પહોંચવું અને મેઝિઅસનું ડરાયસની હાર વિષે સાંભળવું બંને એકીવેળાએ બન્યાં. તેથી ઈરાની લોકો ભયભીત થઇને દશે દિશાએ નાસવા લાગ્યા.

એવી રીતે ઇ૦ સ૦ પૂ૦ ૩૩૦ મા વર્ષના અક્ટોબર મહિનામાં આરબેલાનાં મહાભારત યુદ્ધમાં સિકંદર બાદશાહની ફતેહ થઇ અને ડરાયસ છેકજ હારી ગયો. તેના લશ્કરનાં ૩૦૦૦૦૦ માણસો આ લડાઇમાં માર્યા ગયાં; એ સિવાય ફતેહમંદ માસિડોનિયન લોકોએ કેદ પકડ્યા તે તો જૂદાજ. તેવેળા સિકંદરનાં માત્ર ૧૨૦૦ માણસો પડ્યાં, એવું કેટલાએક ગ્રંથકારોએ લખેલું છે. તથાપિ આ બેમાંની ગમે તે એક સંખ્યા અતિશયોક્તિની હોવી જોઇએ, એવું કેટલાએક વિચારવંત પુરુષોનું મત છે.

આરબેલાની લડાઇમાં હાર્યા પછી ડરાયસ ત્યાંથી નીકળીને લૈકસ નામે નદી આગળ આવી પહોંચ્યો. તે નદી ઘણી મોટી હતી, પણ તે ઉપર પૂલ બાંધેલો હતો તેથી તેને કંઇ હરકત પડી નહિ ને પૂલ ઉપરથી નદીપાર ગયો, ત્યારે તેને પાસેમાં માણસોએ સૂચવ્યું કે એ પૂલ એકદમ તોડી પાડો કે શત્રુ પૂંઠે લાગવાનો ભય રહે નહિ. તેનો ડરાયસે એવો જવાબ દીધો કે, " અરે, મારે માટે જેણે પોતાનાં માથાં હાથમાં રાખ્યાં હતાં તે મારા મદદગારો હજી પછવાડે છે. તે મારી પેઠે

આરસ્તે આવવાસારૂ નીકળ્યા હશે. માટે એવી વેળાએ જો હું એ પૂલ ભાંગી નાખું તો તે બધા દુશ્મનને હાથ સપડાઇને જીવ ખુવે. અને હું મારા એકલાના જીવના બચાવસારૂ કૃતઘ્ન થઇને એટલાઓનો જીવ જોખમમાં નાખું એ મને ઘટે નહિ. એ પૂલ ઉપરથી સામેપાર જવાનો જેટલો મારો હક છે, તેટલો તે બધાનો પણ છે મારા કરતાં કંઇ ઓછો નથી." એ વાત થઇ રહ્યા પછી ઘોડા ઉપર બેશીને ઉતાવળો આરબેલા શેહેરમાં આવ્યો અને ત્યાંથી લાગલોજ મીડિઆ દેશ ભણી ચાલતો થયો. તેવેળા તેની સાથે થોડાએક સરદારો હતા.

એ પછી કેટલેક દિવસે આ શેહેર વગર મેહેનતે સિકંદરને તાબે થયું. ત્યાંથી ડરાયસનો ખજાનો જડયો. તેમાં ૪૦૦૦ ટાલેંટ (૭૫૦૦૦૦૦ રૂપીઆ) રોકડા મળ્યા અને બીજો મૂલ્યવાન સામાન મળ્યો તે જુદો. ઇરાની લોકોનો આવડો મોટો ખજાનો એ પેહેલાં કોઇ ઠેકાણે જડયો નહોતો. તે શેહેરમાં સિકંદરનો કેટલાક દિવસ મુકામ રાખવાનો વિચાર હતો. પણ પાસેના મેદાનમાં મુડદાંના ઢગલે ઢગલા પડ્યા હતા તે કોહીને તેની ગંધથી ભયંકર રોગ ફાટી નીકળવાથી ત્યાંથી નીકળીને બાબેલન ભણી જવું પડયું. ત્યાંથી નીકળેલો ચોથે દહાડે મેમનિસમાં પહોંચ્યો ત્યાં આગળ કોતરના એક ઝરામાંથી શિલાજીત વેહેતો હતો, તે ચમત્કાર તેણે જાતે જઇને જોયો. બાબેલન ગામનો કોટ બાંધતી વેળાએ માટીના ગારામાં ઘણો શિલાજિત વાપર્યો હતો એવું કહેવાયછે. તેમજ ત્યાંના એક ઝરામાંથી પુષ્કળ નપ્તેલ વહેતું હોવાથી ત્યાં એક મોટું તળાવ ભરાયું હતું. તે જોઇને તેને મોટી નવાઇ લાગી. અને તેણે તે બાબત ઘણી માહિતી ત્યાંના લોકોને પૂછીને મેળવી લીધી. જે ખરેખરા મોટા મનવાળા હોયછે, ને ગમે તેવા મહાભારત કામમાં ગુંથાયા હોય તોપણ કુદરતી ચમત્કાર જોવાને તેની જીજ્ઞાસા જાગ્રત હોયછે. તેથી જ્યારેક ફુરસદ મળે કે તરત તે તૃપ્ત કરેછે, એ ચમત્કારો જો-

વામાં કંઇ અલૌકિક આનંદ રહેલોછે, એ જડભરતો ને કેમ મળી શકશે ?

રણભૂમિમાંથી નાઠેલો મેઝીઅસ બાબેલનગાં આવીને રહ્યો હતો. ત્યાં તેનો પરિવાર પણ હતો. વળી એ માણસ ઘણો ડાહ્યો અને ચતુર હતો તથા કયી વેળાએ કેમ ચાલવું તે પણ તે સારીપેઠે જાણતોહતો. તેથી જ્યારે સિકંદરની સ્વારી મોટા દબદબાથી શેહેર ભણી આવતીદીઠી ત્યારે તેણે દરવાજા ઉઘાડ્યા. સારાં સારાં લૂગડાં પહેરીને સર્વ લોકોને ત્યાં બોલાવ્યા અને તે દહાડો મોટા તહેવાર પ્રમાણે પાળ્યો, રસ્તા સુશોભિત કરાવ્યા, અને તેને મોટું આદરમાન આપ્યું. તેથી સિકંદર બાદશાહ ઘણો રાજી થયો. વળી જ્યારે અંદર દાખલ થયો ત્યારે ત્યાંના કિલ્લેદાર બાગોફાનેસે રસ્તે રસ્તે ફૂલો વેર્યાં તથા તેને હોમ હવન કરવાસારૂ રૂપાના હોમ કુંડો ગોઠવ્યા હતા. ત્યાં બધી વાતો તેની મરજી મુજબ બની. વળી ત્યાં પણ તેને ડરાયસનો ખજાનો જડ્યો તે તેણે લીધો અને પોતાના લશ્કરને યોગ્યતા પ્રમાણે વેહેંચીઆપ્યો. બાબેલન શેહેર સઘળાં કરતાં ઘણું મજબૂત હતું તેથી તે જીતતાં ઘણી મહેનત પડશે એમ સિકંદર ધારતો હતો. તે આમ સહજમાં મળ્યું એટલુંજ નહિ પણ ત્યાંના લોકોએ પોતાની શક્તિપ્રમાણે ઉલટથી આદરમાન આપ્યું ત્યારે તે રાજી થાય અને પોતાને ઈશ્વરીઅંશ ગણે એમાં શી નવાઈ ?

સિકંદરને વિદ્યાભ્યાસ ઘણો ગમતો હતો. તે જ્યારે બાબેલનમાં રહ્યો હતો ત્યારે ખાલડિયન જોશીઓ સાથે ખગોળવિદ્યા સંબંધી તકરાર કરવા બેસતો. તે લોકોમાં મોટા મોટા જોશીઓ ઘણા પ્રાચીન કાળથી થઇગયાછે. તેમણે નભસ્થ પદાર્થો વિષે નાના પ્રકારના શોધ કરીને લખી રાખ્યું હતું તે બધું સિકંદરે તેને પૂછી લઇને કયાલિસ્થિનિસ નામે પોતાની સાથેના માણસ પાસે લખાવી લીધું અને પછી તે બધું પોતાના ગુરુ આરિસ્તાતલ તરફ મોકલાવી દીધું. સિકંદર બાદશાહ દેશ જીતવાસારૂ

નીકળ્યો હતો એ ખરૂં છે; તથાપિ નાણપણથી તેને આ રિસ્તાત-લની સંગતથી જ્ઞાન સંપાદન કરવાની જે ટેવ પડી હતી તે આ મોટપણમાં પણ તેવીને તેવીજ સતેજ હતી. એવું જે આ વાત ઉપરથી માલમ પડેછે તે ખરે ખરૂં આશ્ચર્યકારક છે. પૈસા પેદા કરવા એજ માત્ર વિદ્યાભ્યાસનું ઉત્તમ ફળ છે એવું સમજ-નારાઓને આ વાત વિચારવા જોગ છે.

સિકંદર બાદશાહ બાબેલન શેહેરમાં સુમારે ચોત્રીસ દિવસ રહ્યોહતો. એ મુદતમાં પોતે તો હમેશના નિયમ પ્રમાણે વર્તતો હતો. પરંતુ તેના લશ્કરી સીપાઈઓએ તો ચેનબાજી ભોગવવામાં કંઇ કસર રાખી નહિ; તે મોટી મોટી મજલો કરીને તથા એક મોટી લડાઈ જીતીને થાકી ગયા હતા. વળી આ શેહે-રમાં વિસામો ખાવાને આવ્યા ત્યાં જે જોઇએ તે મળવાલાગ્યું અને સિકંદરે પણ આ વેળાએ પોતાની દોરી લગાર ઢીલી મૂકી; તેથી તેમને પોતાની મરજી પ્રમાણે મોજ કરવાને સવળ પડયું. રાત દહાડો નૃત્ય ગાયન અને વિષયમાં મચ્યા રહ્યાહતા. તેથી આપણે જે લડાઇઓ જીતીછે તે કરતાં અ-નેક મોટી લડાઇઓમાં જીત મેળવવાની બાકી છે એ વાત તેના સ્વપ્નામાં પણ આ વેળાએ રહી નહોતી. માટે એવું જો બીજા વધારે દહાડા ચાલ્યા કર્યું હોત તો તે લોકો લડાઇના કામમાં છેકજ નિરૂપયોગી થઇગયાહોત. પણ ઉપર કહેલી મુદત પતી રહે એટલામાં આંતિપાતરે આમિંતાજ સાથે તેર સાડા તેર હજાર પાયદળ અને દોઢ હજાર સ્વારો માસિડોનિ-યાથી મોકલીદીધા. તેને લડાઇની કળા શીખવવામાટે સિકંદરે જે નિયમ પકડ્યો તેથી પેલા આળસુ થઇગયેલા સીપાઇઓ નાચરંગ તજી દઇને પાછા પૂર્વ સ્થિતિમાં આવ્યા.

પછી બાબેલનથી તેની સ્વારી સિતાસિના પ્રાંતમાં આવી. એ પ્રાંતની જમીન ઘણી સારી અને જે જોઈએ તે પાકી શકે એવી ફળદ્રુપ હતી. વળી ત્યાંની હવા પણ ઘણી સુખદાયક લાગી તેથી ત્યાં કેટલાએક દિવસ રહેવાનો ઠરાવ કર્યો. પણ

બાબેલન પ્રમાણે આપણા લોકો એશઆરામમાં ગુલતાન ન થાય તથા કંઈ સારો હેતુ સિદ્ધ થાય માટે તેણે કેટલાએક સરદાર લોકોની એક મંડળી નીમી. તે મંડળીને ફરમાવ્યું કે ગઇ લડાઇમાં કોણે કોણે કેવું પરાક્રમ કર્યુંહતું, અને કયા માણસો કેવા પ્રકારની બક્ષીસ આપવાને લાયક છે તે તપાસી કાઢવું. એ કામથી દરેક માણસને પોતાના સાહસ, સંકટ અને પરાક્રમનો સંપૂર્ણ ઈતિહાસ કહેવોપડ્યો. અને તે સપ્રમાણ ખરો કરી આપવોપડ્યો. એ કામ નીકળવાથી તેના આખા લશ્કરમાં ચળવચળ થઈરહી, પણ તેમાં શૂરા સીપાઇઓના પરાક્રમને સાક્ષીઓનો તોટો ન હતો. કારણ તે તેમનાં કામો હજારો માણસની રૂબરૂ બજ્યાંહતાં. આ મંડળીની રૂબરૂ ઘણા માણસોએ પોતાની હકીકત કહી અને તે પૂરાવો આપીને સાબીત કરી. સર્વેનો વિચાર કરીને તે મંડળીએ બધા લશ્કરમાંથી આઠ આસામીને વધારે લાયકી વાળા ગણીને વીણી કાઢ્યા. તેને સિકંદરે મોટી પદવીઓ આપીને એક એક હજાર માણસની પલટણનું નાયકપણું આપ્યું. એ ક્રિયા જોવાસારૂ સીપાઇઓનાં ટોળે ટોળાં દોડતાં આવતાંહતાં. તેમાં જેમણે આ લડાઇમાં પોતાની શક્તિ પ્રમાણે થોડી ઘણી તરવાર બજાવીહતી, તેને આ પ્રસંગ કેટલા આનંદનો લાગતો હશે તે કહેવાની જરૂર નથી. પણ જે બાયલાં અને બીકણ લોકોએ તે મંડળીને સંભળાવવા સરખાં કંઈએ પરાક્રમ કર્યાં નહોતાં તેને આ વેળાએ શરમાઇ મરવુંપડ્યુંહતું. જે લોકો પોતાનાં કર્તવ્ય કર્મો વખતે વખતે ઘટતી રીતે બજાવતા નથી તેમને નીચું જોવાની વારી કોઇ કોઈ વાર આવશેજ એ નક્કી સમજવું.

સિકંદર બાબેલનથી નીકળેલો ચોવીસ દિવસે સુસા નામે શેહેરપાસે આવી પહોંચ્યો. ત્યાંનો સુબેદાર આબ્યુતિતીસ નામે હતો તેણે વખત ઓળખીને પોતાના છોકરાસાથે કેટલાક માણસ આપીને બાદશાહને આદરમાન આપવાસારૂ સામો મોકલ્યો. તે

તેમને કોઆસ્પિક્ક નામની નદી આગળ લાવ્યો. એ નદીના પાણ ઘણા નિર્મળ અને રૂચિકર હતાં. તે પાણી વગર બીજું પાણી ઈરાની બાદશાહ પીતા નહોતા. કદાપિ તેની સ્વારી ઘણે આઘે જવાની હોયતો તે પાણીનો પુષ્કળ જથો સાથે રાખતા હતા તેથી તેમને ઘણા દહાડાસૂધી તેની તાણ પડતી નહોતી. તે નદી આગળ પેલી મંડળી આવીપહોંચી. એટલામાં આબ્યુતિતીસ પણ ત્યાં કેટલાએક માણસો સાથે આવીને ઘણી નમ્રતાથી મળ્યો. તે વેળા તેણે જે નજરાણું કર્યું તેમાં ઘણી ચમત્કારિક વસ્તુઓ હતી. તેમાં કેટલાંએક ઘણાં ઉતાવળાં ચાલનારાં ઊંટ અને બાર હાથી હતા. તે ડરાયસે હિંદુસ્તાનથી મંગાવીને તેના ઉપર મોકલાવ્યાહતા. એ નજરાણું લીધા પછી સિકંદરની સ્વારી શેહેરમાં દાખલ થઇ. ત્યાં ડરાયસના પૂર્વજોએ જે મોટો ખજાનો ઘણા વર્ષસૂધી નાના પ્રકારનો ઉદ્યોગ કરીને જમાવી રાખ્યો હતો તે તેને વગર મહેનતે મળીગયો. પોતાના વારસોને સંકટ સમયે દ્રવ્યસારૂ બીજાના મોઢા સામું જોવું ન પડે માટે તે પૈસો તેણે સંચકી રાખ્યોહતો. પણ ઈશ્વરી સંકેત કંઈજ ન્યારોજ હોવાથી તેની મતલબ એક બાજુ ઉપર રહી જઈને આમ બન્યું. જે દ્રવ્યલોભી માણસો જાતે દુઃખ વેઠીને છોકરાં છૈયાંને ઉપયોગી થઇ પડવાની આશાએ સંગ્રહ કરેછે તેમણે આ વાત ઉપરથી શીખામણ લેવીજોઇએ. આમ કરીને કંઇ ઉડાઉપણું કરીને પૈસા ઉડાવી નાંખી મોજમઝા ભોગવવી એવો અમારો અભિપ્રાય નથી. સત્કાર્યમાં પૈસો ખરચવો એજ પૈસાનો ખરો ઉપયોગ છે. અને ખુદ સિકંદર બાદશાહનું મત પણ તેવું હતું. ડરાયસનો આવડો મોટો ખજાનો તેને હાથ આવ્યો. તોપણ તેનો ખરચ તેણે પોતાના વૈભવ અથવા અસત્કાર્યમાં કર્યો નહિ. તે આ પૈસાનો પોતાને સંરક્ષક માનતોહતો. અને તેમાંથી તે સદ્ગુણ અને હિંમતની વૃદ્ધિ થવાસારૂ માત્ર ઘણી સંભાળથી ખરચતોહતો. આવો પુખ્ત વિચાર તેની ભરજુવાનીમાં તેનામાં હતો એ વાત તેને અત્યંત ભૂષણપ્રદ છે.

સુસા શેહેરમાંથી જે મુલ્યવાન્ વસ્તુઓ તેને મળી તેમાં એક પ્રકારનો આસમાની રંગ બનાવવાનો પદાર્થ હતો. તેની કીંમત એક તોલાની આરાડથી વીસ રૂપિઆ થતીહતી. અને તેનું વજન કેટલીએક ખાંડી હતું. વળી ત્યાં હામોડિયસ[1] અને અરસ્તાજીતનની[2] પીતળની મૂર્તિઓ હતી તે તેણે ત્યાંથી કાઢીને આથેન્સ શેહેરમાં મોકલીદીધી. પછી ત્યાંથી નીકળવાની વખતે તેનો મુખ્ય અધિકાર પહેલાં પ્રમાણે આબ્યુતિતીસને આપીને તેના હાથ નીચે આર્ચીલાસ અને મેઝારસ નામે પોતાના બે સરદાર આપ્યા તથા તેમના હાથ તળે આસરે પાંચ હજાર સીપાઇનું પોતાના ભરોસાવાળું લશ્કર મૂક્યું. આ ગોઠવણ ઉપરથી સિકંદર કેવો ચતુર અને સામા ધણીની મરજી સાચવીને પોતાની મતલબ સાધવામાં કેટલો હોશીઆર હતો તે ખુલ્લું માલમ પડેછે.

પછી ડરાયસની મા અને તેનાં છોકરાંઓને સુસામાં સારા બંદોબસ્તથી રાખ્યાં. તેના ખરચ ખુટણ અને બીજી સગવડની ગોઠવણ કરતોહતો એટલામાં માસિડોનિયાથી તરેહ તરેહનાં ઊંચાં ઊંચાં વસ્ત્રો તેની પાસે આવ્યાં. તેમાંનાં કેટલાંએક ભારે કીંમતનાં વીણીકાઢીને તેણે સિસિગ્યાંબિસને ભેટ મોકલ્યાં. તેની સાથે તેને એવું જણાવ્યું કે જે કારીગરોએ આ લૂગડાં વણી તથા શીવીને તૈયાર કર્યાંછે, તેને જો તમારી મરજીમાં આવે તો તમારી તેનાતમાં રાખીને તેની પાસે તે કળા તમારા કુટુંબના માણસોને શીખવો. ઊનનાં લૂગડાં વણવાં એ ધણું નીચું કામ છે, એવી ઈરાની બઈરાંઓની સમજણ હોવાથી સિકંદરનો આ સંદેશો કાને પડતાંજ સિસિગ્યાંબિસની આંખોમાંથી દડદડ આંસુ વહેવાંલાગ્યાં. અને મારૂં આવું અપમાન કદી કોઈએ કર્યું ન હોતું એવું અતિ માઠું લાગેલું તેના ચેહેરા ઉપરથી ખુલ્લું જણાવાલાગ્યું. તે સર્વ હકીગત જ્યારે સિકંદરે જાણી ત્યારે તેને

૧ એ એક પ્રસિદ્ધ આથેન્સવાશી હતો. ૨ એ પણ એક તેનો સોબતી મહા શૂરો આથેન્સવાશી હતો.

C-98

ઘણું ખોટું લાગ્યું. અને જે વાત ઉપરથી સિસિગ્યાંબિસને આ વડું દુઃખ થયું તે વાતનો પહેલાં ખુલાસો કરીને તેનું સમાધાન કરવાની આપણી અવશ્યની ફરજ છે એવું તેના મનમાં આવવાથી લાગલોજ પોતાની કચેરીમાંથી ઉઠીને તેની કોટડીમાં ગયો. અને તેને કહેવાલાગ્યો, "માતુશ્રી, આ જે અંગરખો મારા શરીર ઉપર છે, તે મારી બેન તરફથી મને ભેટ મળેલોછે. એટલુંજ નહિ પણ એ તેણે ખુદ પોતાને હાથે વણેલોછે. એ ઉપરથી જુઓ કે જે ભૂલ મારાથી થઈ તે મારા દેશના રીવાજ ઉપરથી, અજાણપણે થઈછે. તમારૂં મન દુઃખવવાનો મારો હેતુ મુદલ હતો નહિ. તમારી રીતભાતથી ઉલટું મારાથી કદિપણ બનવાનું નથી. એ ખચિત્ત સમજજો. માએ બેસવાનું ફરમાવ્યા વગર તેની રૂબરૂમાં છોકરાંએ બેસવાનો તમારામાં મોટો ગુન્હો ગણાયછે. એ હું ઘણા દિવસ થયાં જાણુંછું. તેથી હું તમારી સાથે કેવો ચાલુંછું તે તમે જુવોજ છો. તમે બેસવાનું કહ્યાવિના તમારી રૂબરૂમાં હું આજસુધી કદિ બેઠો નથી. અને તમે મને જ્યારે જ્યારે પગે લાગવામંડ્યાં. ત્યારે ત્યારે મને મારાથી સહન ન થાય એટલું માઠું લાગતુંહતું તે હું તમને જણાવતોજ હતો. તમારા વિષે મારી પૂજ્યબુદ્ધિ છે. માટેજ હું તેમને ઘણા હેતથી મા, મા કહુંછું. જે ખરૂં જોતાં જેણે મને જન્મ આપ્યો તે ઓલિંપિયાસનેજ એ નામે બોલાવવી ઘટારત છે." એ ઉપરથી આપણે મુખ્યત્વેકરીને બે વાતોથી જાણીતા થઇએછીએ. તે એકે ગ્રીક લોકોનાં છોકરાંઓ ગમે તેટલાં મોટાં થાય તોપણ તે માબાપનું ઘણુંજ માન રાખેછે. અને બીજી રાજ્યકુળની મોટી મોટી સ્ત્રીઓ પોતાને હાથે ઉનનું અને સુતરાઉ વણાટ કામ કરેછે. અને તેમના હાથથી બનેલાં અંગરખાં વગેરે લુગડાં તેમનાં સગાવહાલાંઓ ઘણી હોંસથી વાપરેછે. એ બંને ચાલ ઘણા સારા છે. તે આપણામાં દાખલ કરવાને આખા દેશના લોકોએ મનપર લેવું જોઇએ.

એવી રીતે સિસિગ્યાંબિસને ટાઢી પાડી તથા બીજો રાજ-કાજ આટોપીને બાદશાહ બાર હજાર પાયદળ અને ત્રણ હજાર સ્વારોનું નવું લશ્કર લઈને પાસિતૈથીસ નદી પારકરીને યુક્ષી નામે પ્રાંતમાં દાખલ થયો. આ પ્રાંત લાંબો અને સાંકડો હોવાથી પટી સરખો સુસા અને ઈરાની રાજ્યની વચ્ચે આવેલો હતો. તેનો સુબેદાર માદિતીસ નામે હતો, તે પવનને આધીન કે કેવળ સ્વાર્થી ન હોતો,પણ ડરાયસનો એક ખરેખરો નિમકહલાલ ચાકર અને મહા શૂરો હતો. તેથી પોતાના શેહેરના દરવાજા બંધ કરીને સિકંદર સાથે લડવાને તૈયાર થઇબેઠોહતો. તથાપિ જ્યારે દરવાજા ભાંગીને માસિડોનિયન લોકો શેહેરમાં દાખલ થયા ત્યારે તે પોતાના લશ્કર સાથે કિલ્લામાં ભરાયો. ત્યાં તેને લાગ્યું કે આપણાથી અહીં આખર સૂધી નીભાવાનું નથી માટે તેણે પોતાના ત્રીસ વકીલોને અભય વચન મેળવવાસારૂ સિકંદર પાસે મોકલ્યા. તેમનું બોલવું સિસિગ્યાંબિસની મધ્યસ્તીથી સિકંદરે કબલ રાખ્યું, એટલુંજ નહિ પણ ત્યાંથી કેદ પકડાવલા માણસોને છોડી દઈને તેમણે જમીનનું ગણોત ન ભરતાં ખેતી કરીને પોતાનું ગુજરાન ચલાવવું એવો ઠરાવ કર્યો. એમ બનવાનું કારણ માદિતિસ સિસિગ્યાંબિસનો સગો હતો તે હશે. એ પ્રમાણે જો ખુદ તેનો દીકરો ડરાએસ એ પ્રમાણે જીત્યો હોત તો તે આટલી મર્યાદા ને માન રાખત કે નહિ તેની શંકા રહેછે.

યુક્ષી પ્રાંત જીતી લીધા પછી તેણે પોતાના લશ્કરનો એક ભાગ પાર્મિનિયોના તાબામાં સોંપીને તેને સીધી વાટે ઈરાન ભણી જવાને ફરમાવ્યું અને પોતે થોડુંએક લશ્કર લઈને આડીવાટે પર્વત કોતર ચઢતો ઉતરતો તેણીમેર જવાસારૂ નીકળ્યો. તે પાંચમે દહાડે સુસા ઘાટમાં આવી પહોંચ્યો. ત્યાં આરિઓબાર્ઝાનીસ નામનો ઈરાની સુબેદાર હતો તેણે સિકંદરનું લશ્કર ઉપર ચઢીને પોતાના દેશમાં ના આવી શકે માટે રસ્તામાં એક મોટી મજબુત ભીંત બાંધી હતી અને તે ઘાટને મથાળે સંખ્યાબંધ રાની (જંગલી) લોકોની ચોકી રાખી હતી. તે એવી યુક્તિબંધ

રાખી હતી કે હેઠેથી એકે તીર લાગે નહિ. આ ઠેકાણે સિકંદરનું લશ્કર ઉપર ચડતું નજરે પડતાંજ પેલા જંગલી ચોકીવાનોએ એવાતો પથર ગબડાવી દીધા કે તેથી સીપાઈની આખી હારની હાર તેની તળે છૂંદાઇ મરણ પામી. એથી સિકંદર ઘણી ફિકરમાં પડ્યો. અને શું કરવું તે સૂજે નહિ. આખરે આગળ જવાનો કશોએ ઉપાય ન રહેવાથી પોતાનાં માણસોને પાછાં વળવાનો હૂકમ કર્યો, તેથી પાછા ફરીને એક ટેકરીને ઓથે શોકાતુર થઇને બેઠાહતા. તેવામાં સાથેના કેદમાં પડી રહેલામાંથી એકજણ સિકંદર આગળ આવીને બોલ્યો કે મને હૂકમ હોયતો હું વગર અડચણે ઉપર જવાનો રસ્તો બતાવુંછું. એ તેનું બોલવું તેણે કબૂલ કર્યું એટલે તેણે ખરેખરોજ એક ઘણો સેહેલો અને સારો રસ્તો બતાવ્યો. તે રસ્તે બધા જણા ઉપર ચઢ્યા. અને ઘણા જોસ્સાથી પેલા રાની ચોકીદારો ઉપર તુટી પડીને તેને જમીનદોસ્ત કર્યા! એમાં જે નાઠો તે બચ્યો પણ જે હાથમાં આવ્યા તેના માસિડોનિયન લોકોએ કટકે કટકા કરીનાંખ્યા. એટલામાં ફિલોતાસ, આમિંતાસ, ઇત્યાદિ તેના સરદારો જે બીજે રસ્તે આવવાસારૂ નીકળ્યા હતા. તે તેને આવીમળ્યા. તેથી સિકંદરના લશ્કરનો સારો જમાવ થવાથી તે જંગલી લોકોનો સમૂળગો નાશ થયો. એ નાસાનાસમાં આરિઓબાર્ઝાનીસ જીવ લઇને નાશી ગયો.

એટલું થયા પછી સિકંદરે સીધો ઈરાનનો રસ્તો પકડ્યો. અને પરસિપોલિસ ભણી ચાલ્યો. ત્યાં તિરિદાતિસ નામે એક સુબેદાર હતો તેને સિકંદર આપણા ઉપર આવેછે એવી ખબર થતાંજ તેણે તેને લખીમોકલ્યું કે. "અહીં ડરાયસનો મોટો ખજાનો છે, તે જે લોકોના કબજામાં છે તે તમને નજીક આવેલા જાણીને લૂટવાના મનસુબામાં છે, માટે તમારે ઉતાવળા આવવું જોઇએ. રસ્તામાં આરાકિસસ નદીસૂધી જરા અડચણવાળો રસ્તો છે, પણ પછી સારો છે. ઉતાવળા આવો. હું વાટ જોઇને બેઠોછું." એ કાગળ પહોંચ્યા પછી તેની સ્વારી

ઘણી ત્વરાથી ચાલવા માંડી. તેમાં આરાક્સિસ નદી ઉતરતાં પણ હરકત નડી નહિ કેમકે તેના ઉપર કામ ચલાઉ પૂલ બાંધેલોહતો. આગળ ચાલતાં પરસિપોલિસની નજીક આવ્યો. ત્યારે ત્યાં આસરે આઠસેં, નવસે ગ્રીક લોકો દુઃખમાં ટળવળતા તેની નજરે પડ્યા. તે બધા જખમી થયા હતા. તેમાં કોઈ હાથ ભાંગેલો, કોઈ પગ ભાંગેલો. કોઈ નાક કપાયલો, અને કોઈ કાંણો થયેલો હતો, વળી તેમાં કોઈ તો છેકજ હુંઠા, લંગડા, આંધળા, અને બેહેરા પડ્યા પડ્યા રીબાતા હતા. તે જોઇને સિકંદર બાદશાહને અતિશય માઠું લાગ્યું અને ઈરાની લોકોએ ગ્રીક લોકોને પેહેલાં જે દુઃખ દીધું હતું તે સર્વ આવેળા તેના મનમાં આવીને ઉભું રહ્યું. તેથી તે વેર ક્યારે લેવાય એવું તેને થવાલાગ્યું. તથાપિ તે આ વખતે એક કોરણે મૂકીને તેણે તેમને ટાઢા પાડ્યા અને કહ્યું કે, "ભાઈઓ, થએલી વાતનો ઉપાય નથી. પણ તમે હવે નિરાશ થશો નહિ. તમારો કુટુંબ પરિવાર ઝટ તમારી નજરે પડશે." એવું બોલતાં તેની આખોમાંથી દડદડ આંસુ વહેતાં હતાં. પણ પેલા જખમીઓને પોતાના દુઃખનો છેડો આવેલો લાગીને તેમને ઘણો આનંદ થતોહતો. તથાપિ તેમાં પણ તેમને તરેહ તરેહની કલ્પના આવવાથી તેમના ચેહેરા વિલક્ષણ દેખાવા લાગ્યા. અને તેમાંનો એક જણ ઉભો થઇને સિકંદરને પગે લાગી બોલ્યો, "મહારાજ, ઈરાની લોકોએ માત્ર દુષ્ટબુદ્ધિથી અમારા આ હાલ કર્યાછે. એ સ્વરૂપથી અમારા દેશી ભાઇઓ અને સગાં વહાલાની નજરે પડવા કરતાં મોત સારૂં નથી કે ? જે દુઃખ મટી શકતું નથી તે ધીરજથી ખમવું એજ સારો રસ્તો છે. વિપત્કાળમાં પડેલા માણસને એકાંતવાસ અને પહેલાંની સુખાવસ્થાનો ભૂલાવો એ બે ફાયદાની વાતો લાગેછે. વળી આટલી મોટી મજલ અમારા જેવી જખમી અને નાચારોને પરમ દુઃખકારક છે. મહારાજ, જે મુસાફરીથી આપણી સાથેના નવા જુવાન જોદ્ધ અને ફતેહમંદ સીપાઇઓ છેકજ કંટાળી ગયાછે તે મુસાફરી અમે લુલાં પાંગળાંથી શી

રીતે થાય વારૂ ! હવે અમારે આ દુનિયામાં માત્ર એટલુંજ ર-હ્યુંછે કે જે થોડા દિવસ અમારા જીવતરના બચેલાછે તે કહા-ડીને એક દહાડો મરવું. એ વગર બીજું હવે અમારે કશું રહ્યું નથી." એ બોલવું સિકંદરે નિરાંતે સાંભળી લઇને તેને આમ તેમ બે વાતો કરીને તેમનું સમાધાન કર્યું. તેમાંથી કે-ટલાએક જણાએ પોતાને દેશ જવાની મરજી જણાવી પણ તે કંઇ સફળ થઈ નહિ કારણ કે પેલા ગ્રીકનું ભાષણ તેના મનમાં એવું ઠશી ગયું કે તેમને ત્યાંજ નિરાંતે રહેવાસારૂ બંદોબસ્ત કરવાનો ઠરાવ કર્યો. અને દરેક માણસને ૩૦૦૦ દ્રાકમાસ * રોકડા, પુરુષને પાંચે પોષાક. સ્ત્રીને પાંચ પોષાક, એક હોળ જ-મીન ખેડવાસારૂ બે જોડ બળદ, અને વાવવાસારૂ કેટલુંક ધાન્ય અપાવ્યું. વળી ત્યાંનાં સુબેદારને સખત હૂકમ કર્યો કે આ લોકોને કોઇ રીતે કોઇ હરકત કરે નહિ એવો તમે બંદોબસ્ત રાખજો તથા કોઇ રીતનો કર તેની પાસેથી લેશો નહિ. એ ગ્રીક લોકોને ઈરાની લોકોએ પકડી આણીને કેટલાક વર્ષસૂધી ગુલામ બનાવી પશુ કરતાંએ અતિ નીચ રીતે તેની સાથે વર્તી આખરે આવી હાલતે પહોંચાડ્યાહતા. તેથી આપણે સ્વતંત્ર થઇશું એવું તે બિચારાના સ્વપ્નામાં પણ કદિ આવ્યું નહોતું તથાપિ પરમેશ્વરની લીલા અગાધ છે ! તેનો સંપૂર્ણ મહિમા કોણ જાણી શકે ? આ વેળા એ ગ્રીકોને તેમનાં દાસપણામાંથી મુક્ત કરીને સ્વતંત્રતા આપી તેથી તેમણે તેનો ઘણો પાડ માન્યો ગરીબોનાં દુઃખ નિવારણ કરવાના અલૌકિક આનંદની મીઠાશ જેના અંતઃકરણમાં લાગેછે તેને સાબાશી ઘટેછે.

પરસિપોલિસ શેહેરમાં સિકંદર બાદશાહને પહેલો દિવસ આમ તેમ ગાળ્યા પછી બીજે દિવસે તેણે પોતાના હાથ નીચેના સર્વ સરદારોને એકઠા કરીને તેમની આગળ બોલ્યો, "ભા-ઇઓ, આ શેહેર ઘણી મેહેનત ન પડતાં આપણા હાથમાં આવ્યું

---

*૧ દ્રાકમાસ એટલે આસરે સાડા સાત રૂપિયાની કિંમ-તનો એક સિક્કો.

એ ઘણી ખુશીની વાત છે. એ શેહેર નામાંકિત સાયરસ બાદશાહે બાંધેલું છે, અને એજ અસલ ઈરાનની રાજધાની હતું; ત્યાં અસલના ઘણા ખરા રાજાઓ રહેતાહતા તેથી તે બીજા શેહેરો કરતાં ઘણું મજબૂત છે; જે લશ્કરે પહેલાં અર્ધા યુરોપખંડ ઉજડ કર્યોહતો તે અહીંથી નીકળ્યુંહતું. અને આપણા ગ્રીક લોકોના પણ તે લશ્કરે ભુંડા હાલ કર્યાહતા; માટે હવે જાઓ, અને જે રીતે તમારી મરજીમાં આવે તેમ વેર લ્યો, આ વખત છે!" 'એથી ભાવતું હતુ ને વૈદે કહ્યું,' મૂજેબ સીપાઇઓને આ વાત ઘણી ગમતીહતી. તેમાં રાજાની આજ્ઞા થઈ એટલે લાગલીજ કતલ ચાલી. ત્યારે મોતની બીકથી શેહેરના ઘણા લોકો નાશીગયા, પણ કેટલાએક લોભમાં પડીને રહ્યાહતા તેમના તેણે કટકે કટકા કરીનાંખ્યા. પછી તે કતલ કેટલીકવારે સિકંદરે ઢંઢેરો પીટાવીને બંધ પાડી; તથા સ્ત્રીઓનું શીયળવ્રત જે કોઇ બળાત્કારે ભંગ કરશે તેને મોટી સજા થશે એવું જાહેરનામું માર્યું. એની પહેલાં તેણે જે શેહેર લીધાં હતાં તેમાં પુષ્કળ દ્રવ્ય તેને મળ્યું હતું ખરૂં, પરંતુ આ શેહેરમાંથી મળેલી દોલત આગળ તે કશી ગણતીમાં ન હોતું એવું જણાય છે. જુવો માત્ર ખજાનામાંથીજ તેને ૧૨૦૦૦૦ ટાલેંટ એટલે અરાઢ કરોડ રૂપિયા રોકડા મળ્યા. એ સિવાય સોના રૂપાની ઢાળકીઓના મોટા મોટા ઢગલાને ઢગલાજ પડેલાહતા. એ વગર અપરિમિત કીમતનો ભારે સામાન હાથ આવ્યો તે જુદોજ. વળી, તેની જોડે શેહેરમાંથી મળેલી લૂટ પણ ખરી! મતલબ કે આ વેળાએ સિકંદર બાદશાહ અને તેના લશ્કર ઉપર દોલતનો જાણે વરસાદ વરસી રહ્યોહતો એમ કહીએ તો તે ખોટું નથી.

એ શેહેર માંહેલી ગરબડ પત્યા પછી ત્યાંથી નીકળવાની આગમચ સિકંદરે પોતાના બધા મિત્ર મંડળને એક મોટી મીજબાની આપી. તે વેળા ત્યાં કેટલીએક સ્ત્રીઓ પણ આવીહતી. તેમાં થાઇસ નામે એક વેશ્યા હતી. તે પોતાની વાક્ચાતુરી

વડે બીજાનું મન રીઝવવાની કળામાં ઘણી હોંશિયાર હતી. તેણે આ મીજબાનીની વેળાએ સિકંદર બાદશાહને ઘણી નમ્રતાથી અરજ કરી કે, "જર્કસિસ બાદશાહે બાંધેલું અહીંઆનું મોટું રાજ્યમંદિર બાળી નાંખવાની પરવાનગી જો સરકાર મને આપશે તો તે કામ હું મોટી ખુશીથી બજાવીશ. એટલે આ ઈરાની રાજાએ આપણા ગ્રીક લોકોને જે અપરિમિત દુઃખો આજ સૂધી દીધાંછે. તેનું વેર સરકાર સ્વારી સાથેના સરદારો કરતાં સાધારણ બૈરીએ વધારે લીધું એમ આખી દુનિયામાં થશે" એ સાંભળતાંજ સિકંદર જાતે હાથમાં એક મોટી બળતી મશાલ લઈને તે રાજ મેહેલ ભણી ગયો અને સળગાવ્યો. ત્યારે તેની સાથેનાં માણસોએ પણ પોતાની મશાલો તેમાં ફેરવી તેથી તે ભડભડાટ બળવામાંડ્યું, એટલામાં તેને એ કામનો પશ્ચાતાપ થયો અને તરત હોલવી નાંખવાનો હૂકમ કર્યો. તેથી તે લોકોએ તે આગ ઓલવીનાંખી. સિકંદર સરખાને આવા ધિક્કારપાત્ર કર્મવડે પોતાના દુશ્મનનું વેર લેવાની ઇચ્છા થાય, એ મોટી નવાઈ લાગેછે. તથાપિ આ વાતની સાચાઈ બાબત તલમાત્રની શંકા નથી. માણસની વૃત્તિ ઘણી ચમત્કારિક વસ્તુ છે. તેનો રંગ કયી વેળાએ કેવો થશે એનો નિયમ નથી! જે શોધક મુસાફરો આ શેહેરમાં આવેછે તે આ રાજ્યમંદિરની ઇતિહાસ પ્રસિદ્ધ જગા જોયા વગર ત્યાંથી જતા નથી.

સિકંદર બાદશાહ જન્મથીજ મોટો ઉદાર હતો. અને તેનો વૈભવ જેમજેમ વધતોગયો તેમ તેમ તેની ઉદારતા પણ વધતીગઈ. પરસિપોલિસ શેહેરમાં તેણે પોતાના લોકોની એક મોટી દરબાર ભરીને તે માંહેના લોકોને મોટી મોટી બક્ષિસો આપી. એમ તે વારંવાર કરતોહતો. તે એની મા ઓલિંપિયાસને ગમતું નહોતું. તેથી આ અરસામાં તેની ભણીથી એક કાગળ આવ્યો. તેમાં તેણે એવું લખ્યું હતું કે, 'તું તારા મિત્રોને મોટાં મોટાં ઇનામો આપેછે, એ હું કંઈ ખોટું કહેતી નથી. રાજામાં ઉદારતા હોય તે તેને શોભા આપનારીછે. ત-

થાપિ, બીજી વાતો પ્રમાણે તેની પણ હદ હોવી જોઈએ. તારી ઉદારતાથી તેઓ રાજી થઇ ગયાછે. અને તેં તેમના ઉપર પૈસાનો વરસાદ વરસાવી મૂક્યોછે, તેણે કરીને તેમણે ઘણા લોકોને પોતાના જીવજાન દોસ્તો કરી લીધાંછે. એજ પૈસા જો તું તેને ન આપત અને કરકસરથી વર્તત તો તે બધા લોકો તારા જીવજાન દોસ્તો થાત અને વખત આવે તને ઉપયોગી થઇ પડત." એવી મતલબના તેનાં અનેક કાગળો પહેલાં પણ આવ્યા હતા, તે તેણે કોઇને ન દેખડાવતાં એક પેટીમાં ઘાલી મૂક્યા હતા. તે કાઢીને એકવાર સિકંદર વાંચવા બેઠોહતો તેવામાં તેનો મિત્ર હિફિસ્તિયન તેની પાસે જઇને તેના હાથમાંનું પત્ર વાંચવાલાગ્યો. તે તેણે બધું વાંચવા દીધા પછી પોતાના હાથની વીંટી ઉપરનો સિક્કો તેને મોઢે દીધો; એમ કરીને એવું જણાવ્યું કે; આ વાત મોઢામાંથી કદી બહાર કાઢીશ નહિ. સિકંદર પોતાની માને સંતોષ પમાડવાનેસારૂ નાના પ્રકારનાં નજરાણાં મોકલતો હતો. તથાપિ રાજ્યકારભારમાં તેણે લગારે હાથ ઘાલવો ન જોઈએ એવું તે ઇચ્છતો હતો. બાદશાહ જ્યારે માસિડોનિયા છોડીને નીકળ્યા ત્યારે તે દેશનો કારભાર આંતિપાતરને સોંપ્યો હતો તે કરતો હતો. તેમાં તેની મા વચ્ચે પડીને કોઈ કોઇ વાર ઘણી ગરબડ કરતી હતી. તેથી આંતિપાતરને સુડી વચ્ચેનું સોપારી જેવું થયુંહતું. આણીમેર રાજાજ્ઞા અને તેણીમેર રાજ્યમાતા હતી.તેથી અકળાઇને તેણે એકવાર તે બાબત સર્વ હકીગત એક લાંબા કાગળમાં લખીને સિકંદરને જણાવી તે વાંચી જોયા પછી જરા હશીને બોલ્યો, "મારી માતુશ્રીના આસુંના એક ટીપાથી આવા દશ હજાર કાગળો લુછી નાંખવાને હું અડચણ ધારતો નથી, એ શું આંતિપાતરને ખબર નથી કે? આ બે વાતો ઉપરથી તે કેટલો માતૃભક્ત હતો તે ખુલ્લું જણાઇ આવેછે. અને જે પુરુષો સંસારમાં પડતાંજ માબાપના હાલહવાલ કરવા માંડેછે તેમને આ વાત શીખામણ લેવા જોગ છે.

જે રાજ્યમંદિર બાળી નાંખવાનું ઉપર વર્ણન કર્યુંછે તેના આગલા દરવાજા ઉપર જર્કસિજનું* એક મોટું પૂતળું એક ઊંચા સિંહાસન ઉપર ઉભું કીધુંહતું તે મોટી ગરબડમાં કોઇ ગ્રીક સીપાઇઓએ નીચે ફેંકી દીધુંહતું. તેથી તે રસ્તાની ધૂળમાં રગદોળાતુંહતું. તે તેણીમેરથી જતાં સિકંદરની નજરે પડયું. ત્યારે તે લગારવાર સ્તબ્ધ ઉભો રહ્યા પછી તેની ભણી વળીને બોલ્યો, "અરે તેં ગ્રીસ દેશ ઉપર સ્વારીઓ કરીને ત્યાંના લોકોને જેરજેર કર્યાં હતા. માટે તને એમને એમ ધૂળમાં રગદોળાવા દઉં, કે તું મોટો ઉદાર અને સદ્દગુણી હતો માટે તારા આસન ઉપર ફરીને તને ઉભો કરૂં?" જુઓ, આ વેળાએ જર્કસિજના ક્રૂરપણાની જેવી તેને યાદ આવી તેવીજ તેના સદ્દ્ગુણની પણ આવી. શત્રુના અથવા બીજા કોઇના દુર્ગુણ ગાવાને વધારે ડહાપણની જરૂર પડતી નથી. પરંતુ દુશ્મન માંહેના સદ્દગુણોની કીમત મનમાં લાવવાને અલ્પબુદ્ધિ બસ નથી. તેમાંતો ખરેખરો પુખ્ત વિચાર જોઇએ. તે સિકંદરમાં હતો એ કેહેવાની હવે જરૂર રહી નથી.

ભાગ ૫ મો.

સિકંદર બાદશાહે પરસિપોલિસ શેહેર લીધા પછી પાસાર્ગદ નામે બીજું શેહેર જીતી લીધું. અને પછી તે ડરાયસની પૂંઠે લાગવાની તૈયારી કરવા લાગ્યો. ડરાયસ તે વખતે ચકરાવો ખાઇને એકબતાના શેહેરમાં આવી પહોંચ્યોહતો. તેનેજ હાલમાં ઈસ્પહાન કહે છે. એ શેહેર તે વેળા મિડિઆ દેશની રાજધાની હતી આ વખતે ડરાયસ જો કે દુ:ખથી ઘેરાયલો

---

*એ ઈરાનનો મોટો પરાક્રમી બાદશાહ હતો. તેણે ૮૦,૦૦૦ માણસો સાથે લઇને ગ્રીસદેશઉપર સ્વારી કરી હતી. અને તેને ઇ. સ. પૂ૦ ૪૬૫ ના વર્ષમાં તેનાજ એક સરદારે ઠાર માર્યો હતો.

હતો, તોપણ તેની સાથે ૩૦૦૦૦ પાયદળ, ૪૦૦૦ ગોફણ મારનારા અને ૩,૦૦૦ સ્વાર હતા. એમાં આશરે ૪૦૦૦ ગ્રીસ લોકો હતા તથા તેમાં ઘણાએક સ્વારો બાક્ત્રિયા દેશના હતા તેથી તેનું અધિપતિપણું તેજ દેશના સુબેદાર બીસસ પાસે હતું. આ વેળા ડરાયસને જ્યારે માલમ પડ્યું કે સિકંદર મારી શોધ કરતો આવેછે, ત્યારે તેણે પોતાનો સામાન સરંજામ આડી વાટે આગળ પહોંચાડીને એક દિવસે પોતાના સરદારોને બોલાવીને કહ્યું. "મિત્રો લડાઇનો આરંભ થયો ત્યારે મારા લશ્કરમાં લાખો માણસો હતાં; તે સઘળા મારા જીવમાટે પોતાનો જીવ આપશે એવું મને લાગતું હતું. તથાપિ જ્યારે વખત ફર્યો ત્યારે ઘણાખરા મને છોડીને ચાલ્યાગયા. તમે તમારી સ્વરાજનિષ્ઠા અને ઈમાનદારીથી મને વળગી રહ્યાછો એ તમને અત્યંત શોભા આપનારૂંછે. અને મને સંતોષ પમાડનારૂંછે. તમે મારી પાસે છો, માટેજ હું રાજા છું એમ મને લાગેછે. જે વિશ્વાસઘાતી નિમકહરામ લોકો પોતાની ઇમાનદારી છોડીને મને મૂકી ગયાછે તેને દુશ્મને મોટાં મોટાં કામો આપ્યાંછે. કેટલાએકો તો મારા શેહેરોના સુબેદારો થઈ બેઠા છે! સિકંદરે તેને જે એવડું મોટપણ આપ્યુંછે તે તેના પરાક્રમ કે સદ્ગુણ ઉપરથી આપ્યુંછે, એમ લગારે સમજશો નહિ. તેની મતલબ જુદીજ છે. તે એ કે તેનો વૈભવ જોઇને તમે પણ તેની પેઠે બળતા ઘરના દાંડા મૂકીને તેને જઈ મળો. તથાપિ તમે મારો પક્ષ પકડીને રહ્યાછો એ પરમેશ્વરને ગમતુંછે. માટે તેનું ઘટતું ફળ તે તમને આપશે એ નક્કી માનજો. તમે પણ શૂરવીર છો, એટલે તમે જો ખમ ઠોકીને નિરંતર મારી મદદમાં તૈયાર રહેશો તો શત્રુ ગમે તેવો બળવાન્ હશે તોપણ તેનાં હાડકાં રઝળાવી નાંખીશું! હું દાંતે તૃણ લઇને શરણ જઇને 'તમારી મરજીમાં આવે તેટલું રાજ્ય તમે મારી પાસે રહેવાદો પણ મારો સમૂળો નાશ ન કરો' એવું કહીશ એમ કોઇને લાગેછે કે? એમ જેને લાગતું હોય તો તે ભૂલેછે. જે રાજ્યમુકુટ હાલમાં

મારા માથા ઉપર છે તે રેહેવા દેવો કે લઈ લેવો એ પરમેશ્વરના હાથમાં છે માણસનં. હાથમાં નથી. મારૂં રાજત્વ અને મારાં જીવતરની સમાપ્તિ તેણે નિર્માણ કરેલે વખતે થશે. વેહેલી મોડી થવાની નથી. વળી તમારી હિંમત અને દૃઢનિશ્ચય આવોને આવો અચળ રહેશે તો તમારે તે ઉન્મત્ત માસિડોનિયન લોકોના પગ તળે ચંપાવાનો પ્રસંગ આવવાનો નથી એ ખચિત્ત સમજજો. " એ ભાષણ સાંભળીને તે સરદારોને ભારે જોસ્સો ચઢયો; અને લડાઇમાં મરીશું પણ રાજાનો પક્ષ છોડીશું નહિ, એવી કઠણ પ્રતિજ્ઞા કરીને તેઓએ એકદમ મોટી જય ગર્જના કરી.

એ બહારથી દેખાતું સર્વ ઠીક થયું. પરંતુ તેના લશ્કરની અંદરની સ્થિતિ સારી નહોતી. ઈરાનના મુખ્ય સરદારોમાં નાવર્ઝાનીસ કરીને એક ગૃહસ્થ હતો. તે અને બીસસ એ બંને જણ એકચિત્ત થઇને ડરાયસના નાશનો પ્રયત્ન ઘણી છાની રીતે કરતા હતા. તેમણે લશ્કર માંહેના બીજા કેટલાએક જણાને પોતાનામાં ભેળી મનસુબો ઠરાવ્યો કે સર્વ તૈયારી થઇ રહ્યા પછી ડરાયસને કેદ કરીને તેના પગમાં બેડી ઘાલવી. અને એટલામાં સિકંદર બાદશાહ આપણી પાછળ આવી પહોંચે તો તે કેદી રાજાને હવાલે કરીને તેની મહેરબાની મેળવી આપણી મતલબ સાધી લેવી અને જો સારી તક મળેતો રાજાને મારી નાખી તેનું રાજ્ય પોતાને સ્વાધીન લઈ સિકંદર સામા લડવાને ઉભા રહેવું. એ બધું ઘણી છાની રીતે ચાલતું હતું. પણ ઉડતું ઉડતું ડરાયસને કાને આવ્યું, ને તે તેને ખરૂં લાગ્યું. પેત્રન નામે તેના લશ્કરના ગ્રીક સીપાઇઓનો મુખ્ય અમલદાર હતો. તેણે પણ એવી ખબર સાંભળી હતી. તેથી તેણે રાજાને એવું કહ્યું કે, આપનો ખાસ તંબુ છે તેને જો ગ્રીક સીપાઇઓની છાવણીમાં ઠોકાવશો તો તમારા જીવને મુદલે બીક રહેશે નહિ તથાપિ એ બોલવું ડરાયસને પસંદ પડયું નહિ. અને સ્વજાતિ અભિમાન મનમાં આણીને પેત્રનને

જવાબ આપ્યો, "મારા દેશના લોકો મને જો ફસાવે તો તેનું મને એટલું દુઃખ લાગશે નહિ; તથાપિ તે મારો વિશ્વાસઘાત કરશે એવું માત્ર મનમાં આણવાથીજ મને મહા દુઃખ થાયછે; તો પછી તે જણાવ્યાથી મને કેવું માઠું લાગે તેનો વિચાર તમેજ કરો. પારકા લોકો ગમે તેટલા વિશ્વાસુ અને પ્રામાણિક હોય તોપણ તેના આશ્રયથી મારો જીવ બચાવવા કરતાં હું મારા સ્વદેશીઓમાં રહીશ. પછી તે મને મારો કે જીવાડો! મારાજ લોકો જો મારાથી કંટાળ્યા હશે તો પછી હું સાચવી સાચવીને કેટલું સાચવીશ! વારૂં તેમ કરીને જીવ બચાવ્યો તો તેવા જીવવામાં અર્થ શો છે? એ બોલવું થયા પછી થોડાજ દિવસમાં ડરાયસને પેત્રનની સૂચનાની કીમત સમજાઈ. એટલે ઉપર કહેલા બંને સરદારોએ તેને એકાએક પકડીને કેદ કર્યો. અને તેના પગમાં સોનાની બેડી ઘાલીને એક બંધ બારણાવાળી ગાડીમાં બેસાડી, તાળું મારી, તથા આસપાસ સારો મજબૂત પહેરો મૂકીને તેમણે બાક્ટ્રિઆ ભણી ચાલવા માંડયું! જેના શબ્દ ઝીલવાસારૂ લાખોબંધ લશ્કર ઊંચા મોડાં કરીને ઉભુ રહેતું, તે ડરાયસની આવી અવસ્થા થાય કે? પણ થવાનું તે થયા કરેછે. એ વાત ખરી છે.

એવી રીતે એકબતાનામાંથી ડરાયસ અને ઈરાની લશ્કર નીકળી ગયા પછી સુમારે પાંચમે દહાડે સિકંદર ત્યાં આવી પહોંચ્યો. ત્યારે ત્યાંનો ખજાનો પોતાના તાબામાં લેવાનો પાર્મિનિયોને હુકમ કર્યો, તે પ્રમાણે તેણે લીધો. તેમાંથી ૧૮૦,૦૦૦ ટાલેંટ જમ્યા, તેના ઉપર તેણે સારો મજબૂત પહેરો મૂક્યો. પછી પાર્મેનિઓને હિરકાનિયા જવાને ફરમાવ્યું. અને ક્લિટસ સુસામાં હતો તેને એવું લખી મોકલ્યું કે, તમે એકબતાનામાં આવી ત્યાંના લશ્કરને સાથે લઇ અમને પાર્થિઆ દેશમાં આવી મળવું.

પાછળની એવી ગોઠવણ કરી સિકંદર બાદશાહ થોડાએક વીણી કાઢેલા સીપાઇઓ સાથે લઇને ડરાયસની પૂંઠે લાગવા

નીકળ્યો. તે અગીઆરમે દિવસે હાજીસ નામે શેહેરમાં આવ્યો. ત્યાંથી કયાસ્પિયનં સમુદ્ર એક મજલને અંતરે હતો. તેમાંથી ડરાયસ પાર નીકળી ગયાની ખબર તેને મળી. તેથી તે આપણે હાથ આવવો કઠણ સમજીને ઘણો દલગીર થયો. અને એવો નિશ્ચય કર્યો કે થાકેલા બધા લશ્કરને અહીં ચાર દિવસ વિસામો ખવડાવવો. પછી તે હાથમાં આવેછે કે નહિ તે જોવું. તે પ્રમાણે ચાર દિવસ રહીને પછી પાર્થિયન લોકો ઉપરચડાઇ કરવાના ઈરાદાથી એક મજલ કાપીને કાસ્પિયન સમુદ્રની પાસે આવી પહોંચ્યો. અને બીજે દહાડે તે ઉતરીને પેલેપાર ગયો. ત્યાં તેણે એવું સાંભળ્યું કે ડરાયસને વિશ્વાસઘાતી રાજદ્રોહી લોકોએ કેદ કરીને બેડીઓ ઘાલીછે; અને તેના લશ્કરના ગ્રીક લોકો વગર બાકી તમામ લશ્કર તે દુષ્ટના હૂકમમાં ચાલવા લાગ્યુંછે. એ સઘળું ખરૂં હતું. એ ઉપર કહેલો નીમકહરામપણાનો બનાવ બન્યો ત્યારે પેલા ગ્રીક લોકો ત્રીજી આડા વાટે નીકળી ગયાહતા. એ લોકોની ઇમાનદારી વિષે પેત્રને ઘણું કહ્યુંહતું; તથાપિ તેનો તેણે શું જવાબ દીધો અને શું કર્યું તે ઉપર કહેવામાં આવ્યુંછે. માણસનું જેવું થવાનું હોય તેવી બુદ્ધિ સુઝેછે, એવું જે કહેવાયછે તે ખોટું નથી.

ડરાયસની દુર્દશાના એ સમાચાર કાને પડતાંજ તેની પૂંઠ પકડવાસારૂ જવાના વિચારને ઉત્તેજન મળ્યું. અને એની સ્વારી જ્યારે બાક્ત્રિયામાં આવી પહોંચી તેવારે ત્યાંના લોકો ઘણા ભયભીત થઈને જીવનો બચાવ કરવાસારૂ ઘણા ગભરાવા લાગ્યા. અને ત્યાં ઠામ ઠામ ગરબડ મચી રહી. ખરૂં જોતા તે વેળાએ બીસસનું લશ્કર સિકંદર કરતાં ઘણું વધારે અને જોરાવર હતું; તે બંને વચ્ચે જો લડાઇ થાત તો તેમાં સિકંદરને નકી ફતેહ મળી ન હોત, પરંતુ આ ઠેકાણે સિકંદરના ગાત્ર ધાકથીજ તેનું કામ થયું. એટલે સિકંદરની સ્વારી પાસે આવી એટલું સાંભળતાંજ બીસસનાં માણસોનાં ગાત્ર શિથિલ

થઇ ગયાં તે એટલે સૂધી કે ખુદ બીસસને પણ ગભરામણનો પાર રહ્યો ન હોતો. તેથી તે પોતાના સોબતીઓ સાથે નાસતો નાસતો ડરાયસ પાસે આવીને કહેવા લાગ્યો કે દુશ્મનનો પાસે આવ્યાછે માટે તમે આ ઘોડા ઉપર બેશીને આવો નીકળી જાઓ; ત્યારે ડરાયસ બોલ્યો "ઠીક છે, કંઇ ચિંતા નથી આવવા દો પાસે. જેણે મારા હાલ હવાલ માંડેલાછે. તેને પ્રભુ જોઇ લેશે. એટલેબધે આવે પણ શામાટે જવું જોઈએ? ખુદ સિકંદર પણ મારો ઇનસાફ કરશે. હું નિમકહરામ લોકોનું કહેલું કદી માનવાનો નથી." એ સાંભળતાંજ બીસસ અને તેના સાથીને પગની ઝાળ માથે ચઢી. તેથી પોતાના હાથમાંના ભાલા વડે ઇરાની બાદશાહને ભચોભચ ભોકી નાંખીને પગથી માથા સૂધી જખમોથી ભરી કાઢ્યો અને પછી પોતાનો જીવ લઈને નાઠા! તેમાંના બઝાનીસ હિર્કાનિઆ ભણી ગયો અને બીસસે બાક્ત્રિઆનો રસ્તો લીધો.

આણીમેર સિકંદરનું લશ્કર ડરાયસની શોધ કરતું કરતું હીંડતું હતું. તેમાંના કેટલાએક જણા ચાલતા ચાલતા ઓંચિંતા ડરાયસની ગાડી પાસે આવ્યા તે વારે તે અત્યંત વેદનાથી વ્યાકુળ થઇ મોતની વાટ જોતો પડ્યો હતો. તે વખત તેને ઘણી તરસ લાગેલીહતી. તેથી "અરે મને જરા પાણી પાઓ" એમ મહા દુઃખથી બોલ્યો. એ સાંભળીને પાલિસ્ત્રેતસ નામે એક માસિડોનિયન સીપાઇએ ગધનો એક પ્યાલો ભરીને આગળ ધર્યો. તે પીધાથી તેને જરા સાતા વળી હોય એમ લાગ્યું. ડરાયસને માસિડોનિયન ભાષા આવડતી નહોતી. પરંતુ પાલિસ્ત્રેતસની જોડે એક ઇરાની કેદી માસિડોનિયન ભાષા સમજી શકતો હતો તેને આ વેળાએ દુભાષીઆની ગરજ સારી. તેની ભણી વળીને ડરાયસ બોલ્યો, "આવી દુર્દશામાં હું મરૂંછું તો ખરોજ; પણ એવા વખતમાં હું બોલું તે સાંભળવામાટે તમે મારી પાસેછો, એ એક દુઃખમાં સુખ જેવું છે. મારા અંતકાળના બોલો હવે ફોગટ જશે નહિ. અરે, સિકંદરને મારો એટલો સંદેશો કહે

જો કે, 'તમારા ઉપકાર મારા ઉપર ઘણા થયાછે, એ મારે એક મોટુ દેવુંછે એ હું સમજુંછું; અને તે દેવું વાળ્યા પહેલા હું મરૂં છું તેથી મને ઘણું માઠું લાગેછે; તથાપિ હું હવે શું કરૂં ? મારા બધા ઉપાયો ખુટયા; તમે મારા કુટુંબના માણસોનો પ્રાણ બચાવ્યો એટલુંજ નહિ પણ તેને છેક પેહેલાંના જેવા સુખ વૈભવમાં રાખ્યાં, તેનેમાટે હું તમારો ઘણોજ ઓશિંગણ છું; તમારા શસ્ત્રાસ્ત્રમાં નિરંતર જય વાસ થાય અને તમે આખી પૃથ્વીનું રાજ્ય સદાકાળ ભોગવો તેમાટે હું જગદીશ્વરની પ્રાર્થની કરૂંછું; જેણે મને વિશ્વાસઘાત કરીને માર્યોછે, તેનું વેર લેવાસારૂ હું તમને આગ્રહ કરતો નથી; કેમકે તે તમારી ફરજ તમે બજાવશો, એવી મારી પક્કી ખાતરી છે." એટલું બોલી પાલિસ્ત્રેતસના હાથમાં હાથ ઘાલીને ડરાયસે પ્રાણ છોડ્યા. એવી રીતે ઇ.સ. પૂ. ૩૩૦ મા વર્ષના જુલાઇ મહિનામાં ઈરાન દેશના જોરાવેર અને મહત્વાકાંક્ષી બાદશાહની આખર આવી.

એ સમાચાર સિકંદરે જાણ્યા નહોતા. પણ તેની શોધમાં હીંડતો ઓચિંતો ત્યાં આવી પહોંચ્યો. તે વખત ડરાયસે પ્રાણ છોડ્યાને બેચાર પળોજ થઇ હતી. આવડો મોટો પરાક્રમી રાજા, આખે શરીરે જખમથી ભરેલો, અને લોહીથી લદબદ થઇને ફીકે ચેહેરે પડેલો છે તે જોઇ તેની આંખોમાં આંસુ ઉભરાઈ આવ્યાં, તે કેમે કરતાં બંધ પડે નહિ. જેમ એકાદ પોતાની નજીકનો વહાલો સગો મરવાથી કોમળ અંતઃકરણવાળા માણસની અવસ્થા થાયછે, તેવી આ વેળાએ સિકંદરની થઈ. તેણે પહેલાં તો પોતાના શરીર ઉપરનો લડાઈમાં પેહેરવાનો મોટો ડગલો કાઢીને તેને પેહેરાવ્યો અને ઘણું કલ્પાંત કર્યું અને ઊંડો નીસાસો મૂકીને બોલ્યો, "રાજા ડરાયસ, તને આવી રીતે દુઃખદાયક અને શરમ ભરેલી રીતે મરણ આવવું જોઇએ કે ! પણ ઈશ્વરકૃતિ આગળ આપણો શો ઉપાય ચાલે ?" માણસના અંતઃકરણની વૃતિનો શો ચમત્કાર છે તે જુઓ. ડરાયસ સિકંદરનો દુશ્મન; તેના મોતથી સિકંદરને બીજી બધી વાતો ક-

રતાં વધારે આનંદ થવો જોઈએ, તેમ ન થતાં ઉલટું તેને મહાદુ:ખ થયું ! એવાં બીજાં કેટલાએક ઉદાહરણો ઇતિહાસમાંથી મળેછે. તેની મૂળ મતલબ એટલીજ છે કે, જે ખરા શૂરવીરો છે, તેને દુસ્મનને જીતવાથી જેવો સંતોષ થાયછે તેવો કોઇ રીતે શત્રુના નાશથી થતો નથી; એટલુંજ નહિ, પણ પ્રબળ શત્રુનો નાશ થવાથી પોતાનું બળ અને શૂરાતન દેખડાવીને દુનિયામાં ગાજી કહેવડાવવાની જગા જતી રહેવાનું મનમાં લાગવાથી તેમને ઘણું માઠું લાગેછે. જેમકે રાવણ એટલો જોરાવર રાજા હતો તેથીજ રામ લક્ષ્મણનું શૂરાતન દુનિયાએ દીઠું; અને કૌરવો જોરાવર જોદ્ધા હતા; તેથીજ ભારતમાં ભીમ અર્જુનની યુદ્ધ કળાની હોંશીઆરીનો મહિમા વર્ણવાયો; તેજ રાવણ અને કૌરવો જો પ્રતિસ્પર્ધી થયા નહોત અથવા છેક નિર્બળ હોત તો રામ લક્ષ્મણ અને ભીમ અર્જુન મોટા જોદ્ધા હતા એવું કદી કોઇ જાણત નહિ.

સિકંદરે ડરાયસની લાસને તે વખતના રીવાજ પ્રમાણે ખૂશબોદાર મસાલો ભરાવીને એક કીમતી પેટીમાં મૂકી તથા તેના ઉપર ઢાલ તરવાર વગેરે રાજાની લાસ જણાવનારાં ચિહ્નો મૂકી તે પેટી સિસિગ્યાંબીસ ભણી રવાના કરી. તે નજરે પડતાંજ તેણે જે, આક્રંદ આરંભ્યુ, તેનું વર્ણન પણ કરી શકાતું નથી. છોકરો આવો બળવાન્ રાજા છતાં એક નાનાસરખા ચોર પ્રમાણે પાસે કોઈ સગાંવહાલાં પણ ન મળે એવી હાલતમાં મરણ પામે, અને તેની લાસ આપણે કેદમાં હોવાથી પારકા લોકો ઊંચકીને આપણી પાસે લાવે એ કેવું અપમાન અને દુ:ખકારક થાય, તે તો સિસિગ્યાંબીસજ જાણે; એ બાબત બીજાથી તો કલ્પના પણ થઇ શકશે નહિ. ડરાયસના સ્વભાવનું વર્ણન આરિયન નામે એક ઉત્તમ ગ્રંથકારે ઘણું ઘટારતરીતે કર્યુંછે. તેની મતલબ આ પ્રમાણે છે;—ડરાયસ લડાઇના કામમાં ઘણો આળસુ, અને અવિચારી હોવાથી તેની આવી ચમત્કારિક રીતે આખર આવી. બીજી બાબતોમાં

બંડ ખોરો મોર્યા ગયા અને આંતિપાતરનાં ૧૦૦૦ માણસ મૂવા. એ બાબત ઘણી સંભાળથી લખીને આંતિપાતેરે સિકંદરને મોકલી. ઘણી સંભાળથી લખવાનું કારણ એટલુંજ કે સિકંદરનો સ્વભાવ ઘણો અદેખો અને મહત્વાકાંક્ષી, તેથી કોઇની ઘણી વાહવા થયેલી તેનાથી ખમાતી નહોતી. એ આંતિપાતર સારી પેઠે જાણતો હતો. માટે તેણે લડાઈની હકીગત લખીજણાવી પણ તેમાં તલમાત્ર પોતાનું પરાક્રમ દેખડાવ્યું નહિ. તેની સાથે લાસિડિમોનિયન જોડે સંધીકરાર બાબત તેને એવો જવાબ દીધો કે તમે સિકંદર બાદશાહ પાસે જઇને તમારો છૂટકો કરીલો. મારા હાથમાં કશુંએ નથી. તેથી તે લોકો સિકંદર બાદશાહ પાસે આવ્યા. તેમની હકીગત સાંભળીને જે નિરપરાધી જણાયા તેને માફી આપીને જેણે બંડની ઉશ્કેરણી કરીહતી તેને સખત શિક્ષા કરી. એવી રીતે લાસિડિમોનિયન લોકોના બળવાની સમાપ્તિ થઇ.

ડરાયસ મરણ પામ્યો તોપણ ઈરાની સીપાઇઓ જોડે લડવાથી સિકંદર પરવાર્યો નહોતો. બીસસ બાકૂત્રિયાનામાં નાશી ગયો હતો, ને ત્યાં આત્રાઝર્કસિજ નામ ધારણ કરી પોતાને રાજા કહેવડાવતોહતો. તેની પાછળ જઇને પકડવાનો મનસુબો હતો પણ તે કયી દિશામાં છે તે બરાબર સમજાતું નહોતું. વળી માસિડોનિયન લોકો રખડી રખડીને છેક થાકી ગયાહતા. તેથી તે પાર્થિઆમાં પાછો ગયો અને પોતાના લશ્કરને હિકાતોંપિલસમાં કેટલાક દહાડા થાક ખાવાને રાખ્યા. તેમાં બધાને પહોંચે એટલી ખોરાકી નહોતી તે આસપાસના પ્રાંતોમાંથી આણવાનો હૂકમ કર્યો.

ત્યાં લશ્કરે મૂકામ કર્યોહતો, તેવામાં કોઇએ એવી ગપ્પ ચલાવી કે દેશ જીતવાનું કામ પડતું નાંખીને સિકંદર બાદશાહ તાબડતોબ પોતાને વતન જવાનો વિચાર કરેછે. તે સાંભળી ઘણાલોકોને મહા સંતોષ થયો. અને ઝટપટ પોત પોતાના સામાન સરંજામની ગાસડી પોટલી બાંધવા લાગ્યા. તે જોઇને

સિકંદરને ઘણું માઠું લાગ્યું. તેથી તેણે પોતાના મુખ્ય મુખ્ય સરદારને બોલાવીને એ બાબત શું કરવું તેનો મનસુબો પૂછ્યો. ત્યારે તે સરદારોએ એવી મસલત આપી કે તમામ સીપાઇઓને ભેળા કરીને તેમના મનમાં ઇર્ષા ઉત્પન્ન થાય એવું ભાષણ કરશો એટલે ફરીથી કમર બાંધીને આપણો ફતેહમંદ ઝુંડો અગાડી લઇ જવાને તૈયાર થશે. એ વાત સિકંદરને પસંદ પડી. તેથી તે પોતાના તમામ લશ્કરને એક મેદાનમાં ઉભું રાખી સૌ સાંભળે એવી રીતે બોલ્યો :—"મારા બહાદૂર સીપાઇઓ, આપણે મોટી મોટી લડાઇઓ જીતી, ઘણા જોરાવર દુશ્મનોને હરાવી મહાયશ પ્રાપ્ત કર્યોછે. અને આપણને મહેનત પણ ઘણી પડીછે. તેથી થાક ખાવાની ઇચ્છા થવી સાધારણ છે. આપણે કયા કયા દેશો જીત્યા તેની ટીપ વાંચતા બેસતો નથી. બીજા કોઈએ કોઇવાર કેટલાંક શેહેરો જીત્યાં હશે, તેના કરતાં વધારે આપણે દેશો જીત્યા છે. જે દેશો આપણે જીત્યા છે, તે જો નિરંતર આપણી પાસે અચળ રહે અને તેમાં કોઈ કાંઇ ગરબડ નહિ કરે, એવી જો મારી પક્કી ખાત્રી થઇ હોત તો તમારી પેઠેજ મારી માતુશ્રી અને મારી બેનને મળવાસારૂ સ્વદેશ જવાની તૈયારી હું મોટી ઉલટ અને ઉતાવળથી કરત. મારી પ્રજા ત્યાં શું કરેછે, તેના સમાચાર લેવાનું તથા આપણા દેવતાઓને પગે લાગવાનું મારા મનમાં ઘણું આવેછે. તથાપિ હાથમાં લીધેલું કામ અધુરૂં નાંખીએ તો મહેનત કરીને મેળવેલો જશ નકામો થાય તેનું મને ઘણું લાગેછે. અરે આપણે જે દેશો ઝપાટાબંધ જીતી આવ્યા છીએ, તેની રીત ભાત, ભાષા, ધર્મ, રાજ્યરીતિ ઈત્યાદિ આપણી રીતભાત, ભાષા, ધર્મ ઇત્યાદિથી બીલકુલ જુદાં છે. તેની જોડે આપણું કંઈ મળતું આવતું નથી. તે જે આપણા તાબામાં આવ્યાછે તે માત્ર આપણી તરવારના જોરથી એટલે નાચારીથી તેને આપણે કહીએ તેમ વર્તેછે. એ તમને માલમ નથી કે? અને એવી સ્થિતિમાં જો આપણે પાછા જવા નીકળીએ તો તે તરતજ સંપ કરીને આપણી સામા ઉઠે અને દુઃખ દે

એમાં તમને લગારે શંકા છે કે ? વળી જે દેશો હજી જીત્યા નથી તે આપણે એમ અધવચ છોડી દીધાથી નિરાંતે બેસશે કે ? અરે, આપણી હીમત છૂટી ગઈ માટેજ આ વિજય કર્મ અધવચ છોડીદીધું એવું લોકોમાં ગણાશે એ તમને માઠું નથી લાગતું ? એ સઘળું હાલ તુરત એક બાજુએ મૂકીએ; પણ બોસસે જે આવડું ભયંકર પાપ કર્મ કર્યુંછે તેની તેને શિક્ષા કરવાની આપણી ફરજ નથી કે ? અરે જે અધમ માણસે પોતાના ધણી સાથે નિમકહરામી કરી, પહેલાં તેને કેદ કર્યો, પછી બેડીઓ પહેરાવી અને છેવટે ભાલાવડે ભોંકી તેનો પ્રાણ લીધો ને પોતાને હવે ઈરાનનો બાદશાહ કહેવડાવેછે એ તમારાથી સંખાય છે કે ? આપણા પોતાના કોઈ વિશ્વાસઘાતી અમલદારના કબજામાં ડરાયસ આવી પડ્યો હોત અને તેને આપણે છોડવ્યો હોત તો આપણાં લોકોમાં કેટલાં વખાણ થયાં હોત વારૂ ? પણ એ ચંડાળ વચ્ચે પડવાથી બધું ધૂળ મળ્યું એથી મારા મનમાં ઘણું લાગ્યુંછે. તે દુષ્ટ માણસે આ પૃથ્વીપરના સર્વે દેશો અને સર્વ રાજ્યનો એ મહદપરાધ કર્યોછે; માટે એને ફાંશીએ લટકતો જ્યારે હું જોઇશ ત્યારે મારા જીવને કરાર વળશે; હું કહુંછું તેમાં કંઇ ભ્રાંતિ છે એમ ધારતો નથી કારણ તે લુચ્ચાને ઠાર મારવાનો નિશ્ચય હાલમાં આ ઘડી તમારા સર્વના ચેહેરા ઉપરથી ખુલ્લો નજરે પડેછે. તથા આ ભયંકર અપરાધની હકીગત સાંભળી તમારા બધાની આંખોમાં એવું ખુન્નસ ભરાઇ આવ્યુંછે કે તે નિમકહરામીની ગરદનનું લોહી જમીન ઉપર રેડ્યા વગર તમે નિરાંતે બેસવાના નથી, એવું તમારો ચેહેરો મને કહેછે."

એ ભાષણ કાંને પડતાંજ માસિડોનિયન લશ્કરને નવી ઉમેદ આવી. તેમણે ઘણા ઉમંગથી તાળીઓ વગાડી ને જયઘોષ કર્યો તથા તમે જ્યાં લઇ જશો ત્યાં આવીશું અને કહેશો તે કરીશું એવું તેઓએ પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક કહ્યું. એપરથી લાગલોજ તે તેમની સાથે પાર્થિયા દેશમાંથી સામે પાર નીકળી

ગયો ને ત્રણ મોટી મોટી મજલો કરીને હિરકાનિઆ દેશની સરહદ ઉપર આવી પહોંચ્યો. પછી તેણે માર્ત, આરાય, દ્રાંગી, આરાકાસામ, ઇત્યાદિ લોકોના અનેક દેશો લીધા. એ જીતવામાં લગારે મહેનત ન પડી. કેમકે સિકંદર બાદશાહ ઘણો આઘોછે તે આટલો જલદી આપણી ઉપર આવી નહિ શકે એવું સમજીને તેઓ નિરાંતે બેઠા હતાં. અને ખરેખાત, આ વેળા સિકંદરે પેલા નવા ઉત્તેજનની જુસમાં પોતાના લશ્કર પાસે એવડી મોટી મજલો કરાવી કે બધાં રાજ્યો અચંબામાં પડીને તેનાથી થર થર કાંપવા લાગ્યાં, કેમકે આકાશી વિદ્યુતની પેઠે તેની તે ધાડ આપણા ઉપર ક્યારે આવશે ને આપણું શું થશે, તે વિષે અનુમાન બાંધવાને પણ તે લોકો અશક્ત થયાહતા. એ ઉપરથીજ જુના "બાઇબલ" માં દાનિયાલે ભવિષ્ય કહેતાં કેસરી વાઘ, ને ચિત્તા વાઘના આપેલાં વિશેષણો ઇતિહાસ કરતાઓને આ વેળાએ ખરાં લાગ્યાં. એ ભવિષ્યો સિકંદરના જન્મ્યા પહેલાં ઘણા વરસ આગમચ બહાર પડ્યાં હતાં એવું ઘણા શોધક ગ્રંથકારો લખેછે.

બીસસનો બીજો સાથી નાબર્ઝાનિસ ભટકતો ફરતોહતો તે પોતાની મેળે સિકંદર બાદશાહને શરણ થયો. એ વખતે બાદશાહની સ્વારી હિરકાનિઆની રાજ્યધાની ઝાદ્રાકાર્ટામાં હતી. ત્યાં તેને સંતુષ્ટ કરવાસારૂ અનેક નવાઇના પદાર્થો સાથે આણ્યા હતા. તેમાં બાગોઆસ નામે એક ખોજો હતો. તે અસલ ડરાયસ પાસે હતો. અને તેના ઉપર તેની ઘણી મમતા હતી. તે ખોજાને સિકંદરે પોતાના ઘરમાં રાખ્યો. તેણે કેટલાક દિવસ ગયા પછી સિકંદર બાદશાહની ઘણી મહેરબાની મેળવી. પ્રાચીન કાળના રાજાઓને ખોજા એટલા બધા કેમ વહાલા લાગતા હતા. એ એક ઘણો ચમત્કારિક અને લગાર અઘરો પ્રશ્ન છે. ચાલતા વખતમાં પણ રાજાઓના જનાનખાનામાં એવા લોકોની ઘણી જરૂર હોયછે એમ કહેછે, તથાપિ પહેલાંનાં જે-

ટલું હવે આ વાત ઉપર રાજાઓ ધ્યાન રાખતા હોય એવું જ-ણાતું નથી.

(સિકંદરની સ્વારી ઝાદ્રાકાર્ટામાં હતી ત્યારે આમાઝોનની રાણી થાલેસ્ત્રિસ તેને મળવાસારૂ આવી. એ લોકો છેક જં-ગલી હતા, તથા તેનો દેશ ઘણો આઘો હતો. તથાપિ સિકં-દરની કીર્તિ સાંભળીને તેને નજરે જોવાસારૂ અત્રે આવીહતી. તેણે આગળથી બાદશાહને કહાવીમોકલ્યું કે હું મળવા આવું છું. તે બાદશાહે ઘણી ખુશીથી કબૂલકર્યું. તે પ્રમાણે તે બીજું લશ્કર પાછળ મૂકી માત્ર ૩૦૦ સ્ત્રીઓ સાથે લઇ એક મોટા ઉમદા ઘોડા ઉપર બેસી તથા હાથમાં બે ભાલા લઇને તેને મળી. તે વેળા તેની છાતીનો ડાબો ભાગ છેક ઉઘાડો હતો અને બાકીનું બધું શરીર ઢાંકયું હતું. તેમનામાં આવી ચાલ હતી કે, સ્ત્રીઓનું ડાબું થાન છોકરાંને ધવડાવવાસારૂ રાખીને, ધનુષ્યબાણ સાંધવાની સગવડમાટે જમણું બાળી નાંખવામાં આવતું હતું ! * કેવો વિચિત્ર ચાલ !

થાલેસ્ત્રિસ રાણી સિકંદરની મુલાકાતવેળાએ કેટલીએક-વારસૂધી તેની ભણી એકી નજરે જોઇ રહી. તેમાં તેના ચેહેરા ઉપર કંઇ વિશેષ ચિહ્નો જણાયાં નહિ. તેથી તે ઘણા અચં-બામાં પડી- કારણ કે જે કોઇ મોટા પરાક્રમી કે અસાધારણ બુદ્ધિવાળો પુરુષ હોય તેના શરીરનું તેજ અને બાંધો બીજા સાધારણ માણસો કરતાં કંઇ જુદાજ પ્રકારનો હોવો જોઇએ એવું જંગલી લોકો માનેછે; એજ મત થાલેસ્ત્રિસનું હતું. તેણે સિ-કંદરને ખુલ્લી રીતે કહ્યું કે આપની પાસે ગર્ભધારણ કરવાસારૂજ હું આટલી લાંબી મુસાફરી કરીને આવીછું અને મારાથી જો

---

* આપણામાં જે સ્ત્રિયા રાજ્ય વિષે દંતકથા ચાલેછે, તે આમાઝોનના રાજ્યને બરાબર લાગુ પડેછે. તે રાજ્યમાં પુરુષ સુદલે નથી. ત્યાંની સ્ત્રીઓ ગર્ભધારણ કરવા જેટલો સંબંધ પાસેના દેશોના પુરુષ સાથે રાખતી; છોકરી આવેતો ઉછેરીને મોટી કરતી પણ છોકરો થાય તો લાગલોજ મારી નાંખતી.હતી.

આપને સંતતિ થશે તો તે આપની પછવાડે રાજ્ય ચલાવવા લાયક થશે એવી મારી પક્કી ખાતરી છે. એ તેની માગણી પ્રમાણે ત્યાં કેટલાક દિવસ રહીને તેની ઇચ્છા પૂરી કરી. એટલે થાલેસ્ત્રિસ પોતાના રાજ્યમાં ગઇ; અને સિકંદર પણ પાર્થિયન લોકોએ વસાવેલા પ્રાંતમાં જઇ રહ્યો. એ સઘળી વાત કલ્પિત છે. લેશ માત્ર ખરી નથી એવો કેટલાએક સુજ્ઞ ગ્રંથકારોનો વિચારછે. અને અમારો પણ એવોજ અભિપ્રાય થાયછે. તથાપિ આજ સૂધી સિકંદર બાદશાહનું ચરિત્ર જેટલા લખનારાઓએ લખેલુંછે. તે બધાઓમાંથી એકે પણ આ વાત મૂકી દીધી નથી એ નવાઇ જેવું છે. ખોટું બોલવામાં કે લખવામાં કાંઇ હેતુ રહેલો હોયછે. એ વાત જો ખરી હોય તો એ વાતથી સિકંદર અને થાલેસ્ત્રિસ બંને જણા અથવા તેમાંના એક જણની કીર્તિમાં કે અપકીર્તિમાં વધઘટ થાયછે એવું ખુલ્લું માલમ પડેછે. તો ઇતિહાસ લખનારાઓ એવા અસત્ય કથનના નકામા બટ્ટામાં શામાટે પડતાહશે, એ એક મોટો સવાલ છે વાસ્તે એનો ખુલાસો થવાની ઘણી જરૂર છે.

આ સમયમાં સિકંદર બાદશાહ એશઆરામ અને ઇશકમાં છેક ગરક થઈ ગયો હતો. એમ થાય તેમાં કશી નવાઇ જેવું નહોતું, કેમકે તે વેળાએ તેને એકે શત્રુનો ભય નહોતો, અથાક સંપત્તિ પ્રાપ્ત થઈહતી અને ચઢતી જુવાની હતી. તેથી ગાનતાન અને બીજા એશઆરામ વગર તેને બીજું કશું સુજ પડતું નહોતું*. તેથી એક વિચારવંત ગ્રંથકારે એવું કહ્યું હતુ કે, ઈરાની લોકોને સિકંદરે જીત્યા ખરા; પણ ઈરાની લોકોના એશઆરામ અને વિષય વિલાસે સિકંદરને છેક જીતી લઈને પોતાનો કરી લીધોછે,એ ઘણું માઠું પરિણામ છે. પરંતુ ઉડતા ફુવારાની નળી ઉપર હાથ ઢાંકીને જો તેને કેટલીકવારસૂધી બંધ રાખ્યા પછી છોડી દઇએ તો તે ઘણા જોરથી ઉડેછે. તેવું વિષયસુખ અને સુખોપભોગનાં સંબંધમાં માણસને થાયછે. અ-

* આ ઠેકાણે 'સુખે સોની ને દુઃખે રામ.' એ કહેવતનો અનુભવ મળેછે.

ત્યારસુધી સિકંદર બાદશાહ ઘણા નિયમિતપણાથી ચાલતોહતો. તેનો સઘળો વખત ચડાઇ, ઘેરા, લડાઈઓ, કોલકરાર અને રાજ્યકીય બંદોબસ્તના કામમાં ગયોહતો, તેથી વિષયસુખ એક બાજુએ રહ્યુંહતું. તે આ વિશ્રાંતિમાં આગળ ધસી આવે એમાં શી નવાઇ ? તેને રાજી કરનારી સ્ત્રીઓમાં કેટલીએક ઇરાની તથા બીજી જાતની હતી, તે પોત પોતાના દેશાચાલ પ્રમાણે ગાઇ, નાચીને તેને રીઝવતી હતી. તેમાં એક જુવાન ઇરાની અબળા ઘણી સુંદર અને શરમાળ હતી. તે સિકંદરને ખુશ કરવાસારૂ પોતાની સાથેની બીજી સુંદરીઓ પ્રમાણે નાચવું ગાવું વગેરે સર્વ બાબતો કરતીહતી ખરી, પણ તે કોઇ મોટી આબરૂદાર સ્ત્રી હોવીજોઇએ એવું તેના ચેહેરા ઉપરથી ખુલ્લું જણાઇ આવતુંહતું. એ સિકંદરના ધ્યાનમાં આવ્યું. તેથી તે બાબત તેને પૂછવાથી આંખમાં આંસુ લાવીને બોલી કે, "સાહેબ, ઓકસ* નામે જે પરાક્રમી બાદશાહે ઇરાનનું રાજ્ય કેટલાંએક વરસ ચલાવ્યું હતું, તેની હું છોકરી છું. અને હાલના ડરાયસ બાદશાહના નામીચા શૂરા સરદાર હિસ્તાસ્પસની હું પત્નીછું; પરંતુ ઇશ્વરીઇચ્છાથી જે ભાગે આવ્યુંછે તે ભોગવુંછું. તે રાખે તેમ રહેવુ પડે." એ સાંભળીને સિકંદરનું મન પીગળીગયું. તેથી તેનો છૂટકો કર્યો એટલુંજ નહિ પણ તેની યોગ્યતા પ્રમાણે વૈભવ પણ તેને આપ્યો તથા તેના ધણીને શોધવાસારૂ કેટલાએક માણસોને રવાને કર્યાં, એશઆરામ અને વિષયમાં છેક લીન થઈ ગયેલા પુરુષના અંતઃકરણમાં એવી સદ્ભાવના ઉત્પન્ન થયેલી જોઇને આપણને ઘણી નવાઇ લાગેછે તથાપિ સિકંદર સરખા જે મોટા કીર્તિમાન્ પુરુષો આજસૂ-

---

* એ ઇરાની બાદશાહ ઇ. સ. પૂ. ૩૫૮ માં ગાદીએ બેઠો હતો અને તેણે તોફાન કે ફિતુર થાય નહિ એ ઇરાદાથી પોતાના સગાંવહાલાંઓને મારી નાંખ્યાંહતાં. તે ૨૦ વરસ રાજ્ય કરીને ઈ. સ. પૂ. ૩૩૮ માં કોઈએ ઝેર દેવાથી મરણ પામ્યોહતો.

ધીમાં આ દુનિયામાં થઈ ગયાછે. તેના મનની અપરિમિત મોટાઇ આવી ચમત્કારિક વર્તણુંક ઉપરથીજ પ્રગટ થાયછે.

એજ સ્વારીમાં એક દિવસે એક માસિડોનિયમ સિકંદર બાદશાહનો સોનાનાં નાણાનો મોટો જથો એક ખચર ઉપર લાદીને ચાલ્યો જતોહતો, તેમાં ભાર ઘણો હતો અને ખચર અશક્ત હતું તેથી તે તેનાથી ન ઊંચકાવાને લીધે છેક થાકીને બેશી જવાની તૈયારીમાં હતું. તેથા તે ભાર પેલા માણસે પોતાની ખાંધ ઉપર લીધો અને છેક ધીમે ધીમે ખચર પાછળ ચાલવા લાગ્યો. થોડીકવારમાં પેલા ભારને લીધે તે પણ વાંકો વળી જવાથી નાંખી દઇને દમ ખાવાસારૂ ઉભા રહેવાની તૈયારી કરતો હતો, એટલામાં બનેલી સર્વ કકીગત ધ્યાનમાં લઇને સિકંદર બાદશાહ બોલ્યો, "અરે દોસ્ત, એ સર્વ તું તારે ઘેર લઈજા. મેં તને આપી દીધુંછે." એ સાંભળતાંજ પેલો માણસ બાદશાહનો અત્યંત આભારી થઇ પેલા ખજાના સાથે પોતાના તંબુમાં આવ્યો. ત્યારે તેને અને તેના કુટુંબના માણસોને કેટલો આનંદ થયોહશે વારૂ! માથે લીધેલું કામ એકનિષ્ઠા અને ઇતબારથી કરવું માણસને ઘણું શોભા આપનારૂં અને લાભકારી છે. એ ખરૂં છે તથાપિ તે વાત હમેશાં ધ્યાનમાં રાખીને વર્તનારા ઘણા થોડા મળી આવેછે.

તેવીજ બીજી એક સિકંદરની મોટાઇ દર્શાવનારી વાત ગ્રંથોમાં લખેલીછે. તે આવી; ડરાયસની શોધ કરતો કરતો કેટલાએક લશ્કર સાથે એક દહાડો ખરે બપોરે, કડકડનો તડકો પડ્યોહતો એવી વખતે એક મોટા ઉજડ અને નિર્જળ રણમાં આવી પડ્યા. ત્યારે તે બધા જણા છેક થાકીને લોથ થઈ ગયા હતા, તથા તૃષાથી પણ વ્યાકુળ થઈ ગયાહતા, તેથી વીસામો લેવાસારૂ જરા રસ્તામાં ઉભારહ્યા. તે વેળાએ એક નાની પખાલમાં થોડું પાણી સિલક રહ્યુંહતું તે પોતાના છોકરાંઓને પાવાસારૂ કેટલાએક માસિડોનિયનો લઇને ચાલતા હતા. તે સિકંદરે દીઠી. તે સમયે તે પણ તરસથી ઘણો વ્યાકુળ થયો

હતો. માટે પાણીવાળા અને બાદશાહની નજરે નજર મળતાંજ પાણીવાળા ભીસ્તિએ પ્યાલો ભરીને સિકંદરના મોં આગળ ધર્યો. અને બોલ્યો, "એ પાણી મહારાજે નિઃશંકપણે પીવું; મનમાં લગારે સંકોચ ન આણવો; કારણ 'શીર સલામત તો પાઘડી બોહોતેરી,' એ અમે સેવકોને માલુમ છે. અમારાં છોકરાં તરસ્યાંછે ખરાં; તથાપિ મહારાજના જીવ કરતાં વધારે કીંમતી આ જગતમાં અમને બીજું કંઈ લાગતું નથી." એ સાંભળીને બાદશાહે તે પાણીનો પ્યાલો પોતાના હોઠ આગળ ધર્યો. એવામાં તેની નજર પોતાની આસપાસના સ્વારો ઉપર પડી. તે ઘણા તૃષાક્રાંત થઈ, ડોકી નીચી ઢાળી, પોતાના રાજાના મોઢા ભણી જોતા ઘોડા ઉપર બેઠેલાહતા; અને તે પીએછે તે કેવળ અમૃત છે એવું મનમાં આવવાથી તે વિષે અત્યંત લોભાવિષ્ટ થયા હોય એવું તેના ચેહેરા ઉપરથી જણાતુંહતું. તે જોઇ જેણે પ્યાલો ભરીઆપ્યો હતો તેનો ઉપકાર માનીને બાદશાહ બોલ્યો; "બધા લશ્કરને પહોંચે તેટલું પાણી અત્રે નથી; અને જો આટલું પાણી મેં એકલાએ પીધું તો બાકીના લોકોને અતિશય તરસની પીડા વધી પડીને તેઓ ટપાટપ મરી જશે. એ ઠીક નહિ. એ શબ્દો પાસેના સ્વારોને કાને પડતાંજ તેમને એટલી ટાઢક વળી કે તરસનું દુઃખ વીસરી જઇ નવું શૂર ચડયું, તેથી તે એકદમ આગળ આવી બોલ્યાં; મહારાજનો નિરંતર જયજયકાર થાઓ! મહારાજાએ અમને કામગીરી બતાવવી. અને અમારે તે બજાવવી એટલુંજ અમે જાણીએ છીએ, બીજું કંઇ જાણતા નથી. આપની પાસે જ્યાંસૂધી અમે હોઇએ છીએ ત્યાંસૂધી અમે પોતાને અમર સમજીએ છીએ!"

આપણા હાથ તળેના માણુસોનાં મન આપણા વિષે એકનિષ્ઠ કરવાનું કામ ઘણું કઠણ છે. તે બીજા સાધારણ માણુસોથી ન બને તો તેનો પરિણામ કંઈ વધારે જીવ જેવો થતો નથી; પણ જો તે રાજથી ન બન્યું તો તે કદાપિ રંક થઇ જાયછે. એ લોકોને એકનિષ્ઠ કરવાની કળા સિકંદરનામાં સારી હતી.

કેવળ સદ્‌ગુણ સંપન્ન એટલે જેનામાં દુર્ગુણનો લેશ પણ નહિ એવાં માણસો આ દુનિયાંમાં આજસૂધી થયાં નથી અને હવે પછી થવાની આશા પણ નથી. સિકંદર બાદશાહ ડરાયસને જીતતાસૂધી ઘણો નિયમિત અને લોકલજ્જાથી ડરીને ચાલતોહતો. પરંતુ ડરાયસને જીત્યા પછી તેની વૃત્તિમાં ઘણો નવાઇ જેવો ફેરફાર થયો. તે એશઆરામ અને વિષયના સંબંધમાં તો છેક ઈરાનીજ બનીગયો. ડરાયસના જેટલી તેણે ત્રણસે સાઠ વેશ્યા રાખી; અને સેંકડો ખોજા રાખ્યાહતા તે તો જુદાજ! તેની મંડળીમાં તે રાત દિવસ વીંટલાયલો રહેતો. અને તેના કહેવા મુજબ ચાલતોહતો, તે જોઇને ફિલિપરાજાની વખતના મોટા મોટા કામો બજાવેલા અનુભવીઓ ને કેટલાએક સીપાઇ અને સરદારો સાથે હતા તેમને માઠું લાગતું હતું. તેથી તે ખુલ્લું કહેવા લાગ્યા કે સૂરજને પેટે શનિશ્વર પક્યો. વળી તેમણે એવી વાતો ચલાવી કે આટલી ચઢાઇઓ જીતીને આટલા બધા દેશો સ્વાધીન કર્યા તેથી આપણા દેશને ફાયદો તો કાંઈ થયો નહિ પણ ઉલટો મોટો ગેરફાયદો થયો. આપણે દેશો જીત્યા ખરા પણ તે દેશના દુર્ગુણોએ આપણને જીતી લીધાછે, એવું બધાને મોઢે ચડી ગયુંછે. આથી પોતાના લોકોનાં મનોમાં એવા જુદા જુદા વિચારો ભરાયલા જોઇ જો તેને એમને એમ નિરાંતે બેસવા દીધા તો કોણ જાણે શું કરશે એવું સિકંદરના ધ્યાનમાં આવવાથી બીસસની પૂંઠે જવાની લાગલીજ તૈયારી કરવાલાગ્યો. અને તે લોક તેના હૂકમ પ્રમાણે નીકળ્યા. તથાપિ તેમની પાસે લૂટમાં મળેલા મૂલ્યવાન્ સામાનનો બોજો એટલો બધો એકઠો થયો હતો કે તે સાથે લઇને ચલાય નહિ અને મૂકી દઈને ચાલતા થવાને પણ જીવ ચાલે નહિ. આ ગરબડ સિકંદરને કાને પડતાંજ તેણે પહેલવેહેલો પોતાને મળેલી લૂટનો સામાન એક મોટા મેદાનમાં આણીને મૂક્યો. અને ત્યાં તમામ સીપાઇઓએ પણ પોતપોતાની લૂટનો બોજો આણી નાંખવાનો હૂકમ કર્યો. તેથી તે મેદાનમાં

લૂટનો મોટો ગંજ વળ્યા પછી તેણે કેટલાએક માસિડોનિયન સીપાઇઓ પાસે આગ લગડાવી! પછી શું જોવું, કેટલા રક્તપાત અને કેટલા પરિશ્રમથી મેળવેલી લાખો રૂપીઆની સંપત્તિ એક બે ઘડીમાં બળીને રાખ થઇગઇ. ત્યારે તે સીપાઇઓને કેટલું માઠું લાગ્યું હશે? તે કહી શકાતું નથી. પરંતુ રાજાએ સ્વતઃ પોતાની લૂટની મીલકતનો ઢગલો તેમાં મૂક્યો પાછળ હતો તેણે કરીને તેમનાથી મોઢેથી ચું કે ચાં થઇ શક્યું નહિ. એ પ્રમાણે લૂટના બોજાનો નાશ થયા પછી તમામ સીપાઇઓને એકઠા કરીને પહેલાં પ્રમાણે ચિત્તવેધક અને શૌર્યોત્તેજક ભાષણ કર્યું તેથી તેનેમાટે ફરીને જીવ આપવાનો તૈયાર થઇ પોતાનું વિજયકાર્ય આગળ ચલાવવાને ઘણા ઉમંગથી તેની સાથે નીકળ્યા. તે સીધા બાક્ત્રીયામાં પેઠા. એ રસ્તામાં તેમને એટલાં સંકટો વેઠવાં પડ્યાં કે સિકંદર વિના બીજો કોઈ પુરુષ હોત તો તેવી વેળાએ હીમત હાર્યા વગર રહેત નહિ. એમ ઘણા ગ્રંથકારોનું કહેવું છે. પણ સિકંદરને એવો ભરોંસો હતો કે આપણે દૈવશાળી છીએ, અને આપણે ગમે તેટલું સંકટ આવશે તોપણ તેમાંથી પાર પડ્યા વગર રહેવાના નથી. એ ઉપરથી તે કોઇ પણ કામમાં હાથ ઘાલવાને બીતો નહોતો. એવો ભરોસો રાખવો સારો છે કે નઠારો છે, તે વિષે ઘણો મત ભેદ છે. તથાપિ દુનિયામાં આજસૂધી જેને જેને હાથે મોટાં મોટાં પરાક્રમી કામો બન્યાંછે; તેમનામાં આવી વૃતિ થોડી ઘણી પણ રહેલીહતી, એવું તેમનાં ચરિત્રો ઉપરથી જણાઇ આવેછે. એ વૃતિથી ઉલટી વૃતિ એટલે જેનો સ્વભાવ સંશયી, ઘચુપચુ, અને કલ્પિત દુઃખ દેખનારો હોય તેનાથી પરદેશ ઉપર સ્વારી, જોરાવર દુશ્મન સાથે લડાઈ, ઈત્યાદિ મહા કાર્યો કદી થતાં નથી.

બીસસની શોધ કરતી કરતી અને દેશ જીતતી જીતતી બાદશાહની સ્વારી દ્રાંગીનામે લોકોના મુલકમાં આવી. ત્યાં તેણે એકાએક ઘણી દલગીરીના સમાચાર સાંભળ્યા. તે એક

તેની સ્વારીમાં દમ્નસ નામે એક સાધારણ માણસ હતો તેના મનમાં કોઇ ખાસ કામ ઉપરથી સિકંદર ઉપર એટલું વેર આવ્યું કે, તેને તેણે મારી નાંખવાનો મનસુબો કર્યો. એ મનસુબો તેણે નિકોમાકસ નામે એક માણસને જણાવ્યો. અને તેણે સિબાલિનસ નામે પોતાના ભાઇને કાને નાંખ્યો. એ સિબાલિનસ પાર્મિનિઓના પુત્ર ફિલોતસનો જીવજાન દોસ્ત હતો ને ફિલોતસ સિકંદરની ઘણી મહેરબાનીવાળો માણસ હતો, માટે સિબાલિનસે ફિલોતસને સઘળી હકીગત જણાવીને વિનંતી કરીકે, એ બાબત આજને આજ જરૂર જોગી રાજાને જણાવવી. તેથી ફિલોતસે સિબાલિનસની સ્વરાજ્યનિષ્ઠા વખાણીને તેને ઘણી સાબાશી આપી અને તે વાત સિકંદરને આજને આજ જણાવવાનું કબૂલ કર્યું. એ બધું દિવસના આસરે ત્રણ કલાકે બન્યું. પછી ફિલોતસ રોજના ધારા પ્રમાણે સંધ્યાકાળે બાદશાહ પાસે ગયો. તે વખત તે બંને વચ્ચે ઘણી વાતચિત્ત થઇ પરંતુ ફિલોતસે તેનો જીવ લેવાના એક સંપની હકીગત કહી નહિ. ને પાછો પોતાને મુકામે આવ્યો, ત્યારે સિબાલિનસે તેને તે બાબત પૂછ્યું ત્યારે જવાબ દીધો કે આજ તો હું વીસરી ગયો પણ કાલે હું ખચિત્ત રાજાને કહીશ એવું વંચન આપ્યું. તથાપિ બીજે દિવસે પણ તેણે તે પ્રકરણ રાજાને જણાવ્યું નહિ. તેથી સિબાલિનસને તેના વિષે કંઇ વહેમ આવ્યો; અને એવી બીક લાગી કે, એ વાત આપણને આટલા દિવસ પહેલી જણાવ્યા છતાં તે આપણે સિકંદરને જણાવી નહિ. તેથી આપણા ઉપર કંઇ સામેલ હોવાનો શક આવશે, માટે તે એક બીજા માણસની મારફ્ત રાજાને કાને નાંખી, તે સિકદરે ફરીથી સિબાલનસના મુખથી સાંભળી લઈને લાગલોજ દેમ્નસને મુસકા બાંધીને લાવવાનો હુકમ કર્યો. તેને પકડવાસારૂ જ્યારે સીપાઈઓને આવતા દીઠા કે તેનું કારણ તરત સમજી ગયો. અને વિચાર્યું કે હવે આપણા માઠા હવાલ થશે માટે પાસે એક તરવાર પડી હતી તે વડે પોતાનું ડોકું કાપી નાંખ્યું.

તોપણ, તેવોને તેવોજ તેને રાજા પાસે લાવ્યા, તેવારે તેનામાં જરાએક જીવ હતો તેની ભણી જોઇને સિકંદર બોલ્યો, "કેમરે માસિડોનિયન લોકોનો રાજા હું ફીટીને ફિલોતસ થાય એવું તારા મનમાં હતું કે! એ સાંભળ્યા પછી ડૈમ્નસે એક લાંબો સ્વાસ મૂકીને પ્રાણ છોડ્યો.

પછી સિકંદરે ફિલોતસને બોલાવી મંગાવીને ડૈમ્નસ અને તેના દુષ્ટ કાવતરાંની હકીગત તેને પૂછી. તેવારે તેણે ન ધભરાતાં મજબૂતાઈથી બોલ્યો કે, "સિબાલિનસે એ કાવતરાંની બાબત મને જણાવીને તે આપને સંભળાવવાસારૂ સૂચવ્યું હતું. પરંતુ તેમાં કાંઈ ખરૂં નથી એવું મને લાગ્યા ઉપરથી મેં આપને જાહેર કર્યું નહિ. એ વગર બીજો હેતુ કાંઇ નહોતો એ હું તમને પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક કહુંછું" એ સાંભળીને કંઇ પણ ગુસો ન જણાવતાં સિકંદરે ફિલોતસના હાથમાં હાથ ધાલ્યો, ને તેને અભય વચન આપ્યું. તોપણ બાદશાહના મનમાંનો તેના ઉપરનો વહેમ ગયો નહોતો. વળી બીજું એવું બન્યું હતું કે, આપણા ઉપર રાજાની સંપૂર્ણ મહેરબાની છે તે કેમે કરતાં ઓછી થવાની નથી એવી ફિલોતસને ધૂન રહેલી હોવાથી તે દરબારના બીજાં બધાં માણસોને તુચ્છ માનીને તેનાથી પોતાની મોટાઈ જણાવતો હતો. એટલુંજ નહિ પણ તે ખુદ રાજા સાથે પણ ઉન્મત્તપણે વર્તતો હતો. તેથી તેના ઘણા જણા શત્રુ થયા હતા અને તે તેના પાપનો ઘડો ભરાયાની વાટ જોતા હત. વળી તેજ વેળાના સુમારમાં ફિલોતસ અંતિગોના નામની સ્ત્રી જોડે એકાંતમાં એવું બોલ્યો હતો કે, "મારો બાપ પાર્મિનિઓ જો મદદ ન કરત તો ફિલિપ રાજાથી શું થવાનું હતું? તેમજ સિકંદરને જે આટલી મોટાઇ મળી છે તેનું મુખ્ય સાધન આ ફિલોતસ છે! આ પરાક્રમી પૂતળું જો તેની મદદમાં નહોત તો તે એકલાનો કોઇ ભાવ પૂછત નહિ! અમે એક ક્ષણવાર તેનાથી આઘા ખશીએ તો તેના દેવ અવતારનો ભંડોળ તેજ વેળા જણાઇઆવે." એ બધી વાત પ્રમાણસહિત

સિકંદરે જાણી હતી. તેથી તેની ચોકશી કરવાનો રાજાએ નિશ્ચય કર્યો હતો. માટે તેણે લાગલોજ પોતાના મંત્રીને બોલાવી મંગાવીને હૂકમ આપ્યો કે અમુક અમુક કારણમાટે ફિલોતસને આવતી કાલે સવારે ઇનસાફની અદાલતમાં ઉભો કરવાનોછે, માટે તેનો વિચાર થવો જોઈએ, એ બધું ઘણીજ છાની રીતે બન્યું.

પછી મોડી રાત્રે ફિલોતસના તંબુની ચારેમેર સખત પહેરો મૂકીને કેટલાએક માણસો સિકંદરના હૂકમથી અંદર દાખલ થયાં. તેવારે ફિલોતસ નિરાંતે ભર ઊંઘમાં હતો. તેને જગાડીને જ્યારે હાથમાં બેડી ઘાલવા માંડી ત્યારે તે બોલ્યો, " રાજા, મારા દુશ્મનોએ તારૂં મન ફેરવી નાખીને મારા ઉપર વેર લીધું છે ! એ પછી તે રાત તે કેદમાં રહ્યો પ્રાતઃકાળે રાજાની કચેરી ભરાઇ. ને ત્યાં દેમ્નસની લાસ આણાવી. તે જોઈને લોકોને દલગીરી સાથે અચંબો લાગ્યો. કેમકે તેના ઉપર કાંઈ આરોપ હોવાનો ગણગણાટ પણ તેમને કાને પડ્યો નહોતો. તેથી તેઓ તે લાસ ભણી એકી નજરે જોતા હતા એટલામાં બાદશાહ જાતે ત્યાં આવી પહોંચ્યો. તેનો ચેહેરો ઘણો દુઃખગ્રસ્ત દેખાતો હતો. તેથી હવે શું થશે તેની કોઇને સમજણ પડતી નહોતી. રાજા આવ્યો તે નીચી ડોકીએ કેટલીવાર સૂધી સ્તબ્ધ ઉભો રહ્યો. પછી લગારેક રહીને માથું ઊંચું કરી આસપાસનાં માણસો સાંભળે તેમ બોલ્યો, " સરદારો શું કહું, લગાર ચૂક્યો, નહિ તો મેં આજ મારો પ્રાણ ખોયો હોત ! પરમેશ્વરની મેહેરબાની હતી તેથીજ આજ હું તમારા આગળ જીવતો ઉભો રહ્યો છું. અરે મારાજ લશ્કરના કેટલાંએક નીચ લોકોએ મને મારી નાંખવાની ગોઠવણ કરી હતી તે જાહેર થઇ છે. મને જે ફતેહ મળેલી છે તે માત્ર તમારા સર્વેની મહેનતનું ફળ છે એમ હું સારી પેઠે સમજું છું. અને એ તમારા પરિશ્રમને બદલે યોગ્ય બક્ષીસો આપીને તમારૂં સારી રીતે પોષણ થાય એમાં જેટલું મને સુખ તથા ભૂષણ લાગે

તેટલું બીજા કશામાં લાગતું નથી. એ જો મારા હાથથી થશે તોજ મારૂં જીવતર સફળ ! એવું હું અંતઃકરણ પૂર્વક સમજવા છતાં આજ મારા ઉપર આ કેવો પ્રસંગ આવ્યો તે જુવો! મને મરાવવાનું દુષ્ટ કાવતરૂં કોણે કર્યું હતું તે કહેતાં મારૂં અંતઃકરણ થરથર કાંપે છે! અને તેમનાં નામ સાંભળીને તમને કેટલું લાગશે તેની અજમાયશ પણ મારાથી થતી નથી! શું કહું! જેના ઉપર મેં આજ સુધી અત્યંત માયા રાખી જે મને મારા જીવ જેટલો વહાલો લાગતો હતો; જેને હું મારી સઘળી છાની વાતો ખુલ્લા મનથી કહેતો હતો; જેની જોડે મેં લગારે જુદાઈ જાણી નહિ. અને જેને મેં કદીએ કશું ઊણું પડવા દીધું નહિ એવા પુરુષોએ મને મારી નાખવાનું કર્યું હતું, એ પુરુષ કોણ, સમજ્યા કે? પાર્મિનિઓ અને ફિલોતસ ! અરે ભગવાન્!" એ છેલ્લા શબ્દ કાને પડતાંજ તમામ મંડળીના શરીર ઉપરનાં રૂવાંટાં ઉભાં થયાં.

પછી ફિલોતસને ત્યાં લાવ્યો. તેવારે તે ગભરાઇને છેક બેશુદ્ધ થયો હતો પણ પછી કેટલીએક વારે જરા હોંશીઆર થઇને તે તરકટની ખબર રાજાને ન જણાવવાનાં જે કારણો હતાં તે વિગતવાર કહી દીધાં. તે વેળા સિકંદર ત્યાંથી નીકળી ગયો હતો તથાપિ તે અહીંઆ છે, એવું ફિલોતસને લાગ્યું તેથી તેની ભણી વળવા સરખું કરીને તેને સંભળાવવાસારૂ બોલ્યો, "હે રાજા, જે મેં સાંભળ્યું હતું, તે મેં તને જણાવ્યું નહિ, એ જો મારો અપરાધ હોય તો તે તેં મને માફ કર્યોછે. તે એટલે સૂધી કે તે વેળાએ તેં મારા હાથમાં હાથ ઘાલ્યો, અને મને સાથે લઇને જમવા બેઠો. એ તને સાંભરતુંજ હશે. મેં તારા આગળ જે કહ્યુંછે, તે જો તેં ખરૂં માન્યું હશે, તો હું નિરપરાધી છું; અને મારૂં કહેલું તારા મનમાં ખોટું લાગ્યું હોય તો તેની તેં મને ક્ષમા કરીછે. એટલે મારૂં બોલવું તેં ગમે તેવું માન્યું હોય તોપણ હું શિક્ષાપાત્ર થતો નથી. એ બાબતનો તું સારી પેઠે વિચાર કર. રાજા,

મને એકાએક ઊંઘમાંથી ઉઠાડી બેડીઓ ઘલાવી, એવો અપરાધ મેં કયો કર્યોછે? મેં કાંઇ ગુનો કર્યો નથી એવું મારૂં મન મને કહે છે; અને જો કાંઈ ગુનો થયો હોય તો તેની તેં મને ક્ષમા કરીછે, એ મને સારી પેઠે સાંભરેછે; તેથી મને બીક લાગતી નથી. હું કાંઇ ગભરાતો નથી. મહારાજા, મારા શત્રુના નાના પ્રકારના બોલવાપર લક્ષ ન લગાડતાં જે ઇનસાફ તને લાગે તે તું કર, એટલુંજ હું તારી પાસે માગુંછું." આ બોલેલું કંઇ કામ આવ્યું નહિ ને ફિલોતસ અપરાધી ઠરીને તેને દેહાન્ત દંડ થયો. તેમજ તેનો બાપ પાર્મિનિઓ આ વખતે મીડિયા દેશમાં હતો, તેને સિકંદરે કેટલાંએક માણસો મોકલીને મરાવ્યો. એવી રીતે બાદશાહની ઘણી મહેરબાનીવાળા બાપ દીકરાની આખર આવી! તે વખતે પાર્મિનિઓની ઉમર આશરે ૭૦ વર્ષની હતી. એ પુરુષ ઘણો વિચારવંત, સારા સ્વભાવનો અને ઇમાની હતો અને તે સિકંદરને મારવાના તરકટમાં સામેલ હોવાની સારી સાબિતી થઈ ન હોતી; તથા સાબિતીના સંબંધમાં તો ફિલોતસની બાબત પણ તેવીજ છે. તથાપિ ફક્ત સંશય ઉપરથી તથા બીજી કેટલીક વાતોના અનુમાન ઉપરથી તે બીચારાના જીવ ગયા, એવો કેટલાએક સુજ્ઞ ગ્રંથકારોનો મત છે. આ દુનીઆમાં સાધારણ માણસને રાજકૃપા સરખી સુખદાયક વસ્તુ બીજી એકે નથી, એ ખરૂં છે; તથાપિ તે વડે મદાંધ ન થતાં ઘણા સાવચેત રહેવું જોઈએ, અને તેમાં જો ભૂલ ખાધી તો રાજકૃપાનો રાજક્રોધ થતાંજ જીવ ખોવો પડશે!

પાર્મિનિઓ અને ફિલોતસના મોતની ખબર જ્યારે લશ્કરમાં થઈ ત્યારે તેમાંના કેટલાએક જણાને ઘણું માઠું લાગ્યું. તેથી તે લોકો જો પોતાને વતન કાગળ લખે તો ત્યાંના લોકોમાં કોણ જાણે કેવી ગરબડ થાય, એવી સિકંદરને બીક લાગવાથી તે વાતનો વિચાર કરવા તથા કાગળ લખવાને સંધી ન મળે માટે તેણે લાગલીજ બીજી સ્વારીની તૈયારી

કરાવી અને ત્યાંથી એકદમ નીકળ્યો, તે પોતાના હમેશના ભભકા પ્રમાણે ઝપાટાબંધ દ્રાંગિયાના, આર્કોશિયા, આરિમાસ્પિ દેશોમાંથી ગયો. તેમાં તેને કોઇએ હરકત કરી નહિ. પછી તેની સ્વારી પારોપામિસસ* નામે ડુંગરીવાળા પ્રદેશમાં આવી. ત્યાં તેના લશ્કરનાં માણસો અતિશય ટાઢ અને ખોરાકીના દૂકાળથી ઘણાં મરી ગયાં. એજ રસ્તે થોડાક દહાડા ઉપર બીસસ ગયો હતો; તેવારે સિકંદરના લશ્કરના હાલહવાલ થવાસારૂ જાણી જોઈને તે પ્રાંતના દાણાપાણીનો નાશ કરતો ગયો હતો, તેથી સિકંદરનાં માણસ ઘણાં દુઃખી થયાં. તોપણ સિકંદર હિંમત હાર્યો નહિ. અને જે લગાર ધૈર્ય છોડેલો જણાય તેને એવા કઠણ પ્રસંગની બે ચાર વાતો કહીને ધીરજ આપે અને હિંમતવાન્ જણાય તેને હિંમતની વાતોથી ઉશ્કેરે. એમ કરતાં પોતાના લશ્કરને દ્રાપ્સાકામાં આણ્યું, ત્યાં તેની સારી બરદાસ થઇ. પછી ત્યાંથી તે બાક્ત્રિયા દેશના આર્નોજ અને બાક્ત્રિયા ભણી વળ્યો, તે શેહેરો વગર મહેનતે હાથ આવ્યાં. એ ખબર સાંભળવાથી બીસસના લશ્કરમાં સાત આઠ હજાર બાક્ત્રિયન લોક હતા તે અગાડી પોતાની ગતિ માઠી થવાની સમજી તેને છોડી દઇ પોતાને ઘેર જઇ બેઠા. તોપણ હજી બીસસની પાસે થોડાં માણસો રહ્યાં હતાં તેમની સાથે હોડીઓમાં બેશીને આકસસ નદી ઉતરી ગયો; અને આણીમેર આવવાને સિકંદરને હોડીઓ ન મળે તેમાટે તેણે હોડીઓ બાળી નાંખી, પછી તે સાગદિયાના પ્રાંતના નાતકા નામે શેહેરમાં જઇને નવું લશ્કર ઉભું કરવાની પેરવી કરવા લાગ્યો. તથાપિ સિકંદર બાદશાહ એની પછવાડેજ આકસસ નદી ઉપર આવ્યો અને હોડીઓની દરકાર ન રાખતાં, લાકડાં, ઝા[illegible] અને ચામડાથી ત્રાપા બનાવી પોતાના તમામ લ[illegible] હિ[illegible] એ સમાચાર સાંભળતાંજ [illegible] ને મનના

વિચાર મનમાં રહ્યા ને નાસવા લાગ્યો. એટલામાં તેનાજ મહા વિશ્વાસુ સરદાર સ્પિતામિનીસે બીજા બે સરદારોને મેળવી લઇને બીસસને પકડ્યો. તે વેળા તેણે ડરાયસનો મુગટ માથે પહેર્યો હતો તે છીનાવી લીધો તથા ડરાયસનો મોટો ડગલો પહેર્યો હતો તે કાઢી લઇને ફાડી નાંખ્યો ને ભારે બેડી ઠોકી તથા એક ઘોડા ઉપર બાંધીને સિકંદર બાદશાહ ભણી મોકલવાની તૈયારી કરી ! જુવો ! પરમેશ્વર આઘો નથી ! બીસસે નિમકહરામ થઈને જે ભયંકર અને દુઃખદાયક પ્રસંગ પોતાના ધણી ડરાયસ ઉપર આણેલો હતો તે તેનેજ ઘણા દહાડા ગયા નહિ એટલામાં આવી મળ્યો ! આ લોકમાં કરેલાં પાપકર્મનો દંડ મૂવા પછી પરલોકમાં ભોગવવો પડશે, એવું સર્વ શાસ્ત્રો ઘણા આગ્રહથી કહે છે તોપણ લોકો ગણુકારતા નથી, એવું જોઈ, પરમેશ્વર ઉગ્ર પાપનાં ફળનાં આવાં ઉદાહરણો અહીંનાં અહીં દેખડાવે છે. તેને વિચાર કરીને પણ લોકોએ સાવચેત થવું જોઈએ.

સ્પિતામિનીસે પછી લાગલોજ બીસસને સિકંદર બાદશાહ પાસે આણ્યો. તેવારે તેના ગળામાં એક સાંકળ બાંધીને કુતરાની પેઠે પકડ્યો હતો; તથા તેના શરીર ઉપર તે વેળાએ સુદ્ધાં લૂગડું રાખ્યું નહોતું. સિકંદર બાદશાહની પાસે લઇ ગયા પછી બીસસ ભણી આંગળી કરીને સ્પિતામિનીસ બોલ્યો, "મહારાજ, આ નિમકહરામ માણસને મેં પકડી આણ્યોછે તે જોવો જોઇએ. એણે પોતાના અન્નદાતાનો જીવ લીધો અને જેમ એ તેની સાથે વર્ત્યો હતો તેમ હું તેની સાથે વર્ત્યો છું. એટલે હું તેનો સેવક છું માટે મેં એનો દાખલો પકડ્યો છે એમાં કાંઈ વધારે નથી. શું કરીએ ? આ તમાસો જોવાને હવે અહીં ડરાયસ હોત તો ઘણું સારૂં થાત !" એ સાંભળીને સિકંદરે સ્પિતામિનીસનાં ઘણાં વખાણ કર્યાં, અને બીસસ ભણી વળીને બોલ્યો, "અરે ! જે ડરાયસે તને આવડી પદવીએ ચઢાવ્યો હતો, તેને જ્યારે તેં બેડીઓ નાંખી અને ભાલાવડે ભોકી નાં-

કરાવી અને ત્યાંથી એકદમ નીકળ્યો, તે પોતાના હમેશના ભભકા પ્રમાણે ઝપાટાબંધ દ્રાંગિયાના, આર્કોશિયા, આરિમારિપ દેશોમાંથી ગયો. તેમાં તેને કોઇએ હરકત કરી નહિ. પછી તેની સ્વારી પારોપામિસસ* નામે ડુંગરીવાળા પ્રદેશમાં આવી. ત્યાં તેના લશ્કરનાં માણસો અતિશય ટાઢ અને ખોરાકીના દુકાળથી ઘણાં મરી ગયાં. એજ રસ્તે થોડાક દહાડા ઉપર બીસસ ગયો હતો; તેવારે સિકંદરના લશ્કરના હાલહવાલ થવાસારૂ જાણી જોઇને તે પ્રાંતના દાણાપાણીનો નાશ કરતો ગયો હતો, તેથી સિકંદરનાં માણસ ઘણાં દુઃખી થયાં. તોપણ સિકંદર હિંમત હાર્યો નહિ. અને જે લગાર ધૈર્ય છોડેલો જણાય તેને એવા કઠણ પ્રસંગની બે ચાર વાતો કહીને ધીરજ આપે અને હિંમતવાન્ જણાય તેને હિંમતની વાતોથી ઉશ્કેરે. એમ કરતાં પોતાના લશ્કરને દ્રાપ્સાકામાં આણ્યું, ત્યાં તેની સારી બરદાસ થઇ. પછી ત્યાંથી તે બાક્ત્રિયા દેશના આર્નોજ અને બાક્ત્રિયા ભણી વળ્યો, તે શેહેરો વગર મેહેનતે હાથ આવ્યાં. એ ખબર સાંભળવાથી બીસસના લશ્કરમાં સાત આઠ હજાર બાક્ત્રિયન લોક હતા તે આગાડી પોતાની ગતિ માઠી થવાની સમજી તેને છોડી દઇ પોતાને ઘેર જઇ બેઠા. તોપણ હજી બીસસની પાસે થોડાં માણસો રહ્યાં હતાં તેમની સાથે હોડીઓમાં બેશીને આકસસ નદી ઉતરી ગયો; અને આણીમેર આવવાને સિકંદરને હોડીઓ ન મળે તેમાટે તેણે હોડીઓ બાળી નાંખી, પછી તે સાગદિયાના પ્રાંતના નાતકા નામે શેહેરમાં જઇને નવું લશ્કર ઉભું કરવાની પેરવી કરવા લાગ્યો. તથાપિ સિકંદર બાદશાહ એની પછવાડેજ આકસસ નદી ઉપર આવ્યો અને હોડીઓની દરકાર ન રાખતાં, લાકડાં, ઝાડની ડાળીઓ અને ચામડાથી ત્રાપા બનાવી પોતાના તમામ લશ્કર સાથે ઘણી હિંમતથી ઉતર્યો. એ સમાચાર સાંભળતાંજ બીસસનાં ગાત્ર શિથિલ થયાં ને મનના

* એ પ્રદેશ કાકેસસ પર્વતની કરાડોનો છે.

વિચાર મનમાં રહ્યા ને નાસવા લાગ્યો. એટલામાં તેનાજ મહા વિશ્વાસુ સરદાર સ્પિતામિનીસે બીજા બે સરદારોને મેળવી લઇને બીસસને પકડ્યો. તે વેળા તેણે ડરાયસનો મુગટ માથે પહેર્યો હતો તે છીનાવી લીધો તથા ડરાયસનો મોટો ડગલો પહેર્યો હતો તે કાઢી લઇને ફાડી નાંખ્યો ને ભારે બેડી ઠોકી તથા એક ઘોડા ઉપર બાંધીને સિકંદર બાદશાહ ભણી મોકલવાની તૈયારી કરી ! જુવો ! પરમેશ્વર આઘો નથી ! બીસસે નિમકહરામ થઈને જે ભયંકર અને દુઃખદાયક પ્રસંગ પોતાના ધણી ડરાયસ ઉપર આણેલો હતો તે તેનેજ ઘણા દહાડા ગયા નહિ એટલામાં આવી મળ્યો ! આ લોકમાં કરેલાં પાપકર્મનો દંડ મૂવા પછી પરલોકમાં ભોગવવો પડશે, એવું સર્વ શાસ્ત્રો ઘણા આગ્રહથી કહે છે તોપણ લોકો ગણકારતા નથી, એવું જોઈ, પરમેશ્વર ઉગ્ર પાપનાં ફળનાં આવાં ઉદાહરણો અહીંનાં અહી દેખડાવે છે. તેને વિચાર કરીને પણ લોકોએ સાવચેત થવું જોઈએ.

સ્પિતામિનીસે પછી લાગલોજ બીસસને સિકંદર બાદશાહ પાસે આણ્યો. તેવારે તેના ગળામાં એક સાંકળ બાંધીને કુતરાની પેઠે પકડ્યો હતો; તથા તેના શરીર ઉપર તે વેળાએ સુદલે લૂગડું રાખ્યું નહોતું. સિકંદર બાદશાહની પાસે લઇ ગયા પછી બીસસ ભણી આંગળી કરીને સ્પિતામિનીસ બોલ્યો, "મહારાજ, આ નિમકહરામ માણસને મેં પકડી આણ્યોછે તે જોવો જોઇએ. એણે પોતાના અન્નદાતાનો જીવ લીધો અને જેમ એ તેની સાથે વર્ત્યો હતો તેમ હું તેની સાથે વર્ત્યો છું: એટલે હું તેનો સેવક છું માટે મેં એનો દાખલો પકડ્યો છે એમાં કાંઈ વધારે નથી. શું કરીએ ? આ તમાસો જોવાને હવે અહીં ડરાયસ હોત તો ઘણું સારૂં થાત !" એ સાંભળીને સિકંદરે સ્પિતામિનીસનાં ઘણાં વખાણ કર્યાં, અને બીસસ ભણી વળીને બોલ્યો, "અરે ! જે ડરાયસે તને આવડી પદવીએ ચઢાવ્યો હતો, તેને જ્યારે તેં બેડીઓ નાંખી અને ભાલાવડે ભોકી નાં-

ખ્યો, ત્યારે તને ભાન નહોતું ? તારા શરીરમાં ઘાતકી વાઘ જેવો પવન ભરાયો હશે એવું મને લાગે છે, નહિતો તારા હાથથી આવું ક્રૂર કર્મ થાત નહિ. વિશ્વાસઘાતી રાક્ષસ ! અહીંઆથી જા, મને તારૂં કાળું મોઢું બતાવીશ નહિ !" એ સાંભળીને તેને ત્યાંથી એક ખૂણે લઇ ગયો. પછી સિકંદરે ડ- રાયસના ભાઈ, એોકસાત્રિસને બોલાવીને બીસસ્સને તે હવાલે કર્યો; અને તેણે ડરાયસ જોડે કેવાં આચરણો કર્યાં તેની તપાસ અને તેને લાયકની સજા કરવાનો વિચાર ઈરાની સરદારોએજ કરવાનું ઠરાવી તેને કેદમાં રાખ્યો. પછી કેટલેક દિવસે તેની તપાસ થઈ, તેમાં તે ગુનેગાર ઠર્યાથી, આખરે નાના પ્રકારની ભયંકર વિટંબણા વીતાડી તેનો જીવ લીધો. કરે તેવું પામે.

ભાગ ૯ મો.

નવા નવા દેશો જીતી લેવાની સિકંદર બાદશાહની ઇચ્છા અનહદ હતી. ધનલોભી કંજુસ માણસને જેમ જેમ વધારે વ- ધારે પૈસા મળતા જાયછે તેમ તેમ તેનો લોભ અને કંજુસાઈ વધતાં જાયછે. તેજ પ્રમાણે પરદેશ જીતવાના કામમાં સિકંદરની અવસ્થા હતી અને તે સ્તુત્ય છે. ઉપર કહેલાં સઘળાં કામ પત્યા પછી તેની સ્વારી તમામ લશ્કર સાથે એોકસાર્તિસ નામે નદીને કાંઠે આવી પહોંચી. ત્યાં છાવણી નાંખીને રહ્યોહતો તેવારે પાસેના પ્રદેશના ૨૦૦૦ જંગલી લુચ્ચા લોકોએ તેના ઉપર તીર અને ગોફણના ગોળાઓનો વરસાદ વરસાવી મૂક્યો. ત્યારે સિકંદરે તેના ઉપર હુમલો કરીને તેમને નસાડ્યા તથા તેમના રહેઠાણ ઉપર ઘેરો ઘાલ્યો. ત્યાં જે ઝપાઝપી થઇ, તેમાં ખુદ બાદશાહ મોખરે હતો. તેના પગમાં એક તીર એવા જોરમાં પેઠું કે તેથી તેના હાડકાને નુકસાન પહોંચ્યું. તેની પીડાથી તે ભોંયઉપર પડ્યો તે નજરે પડતાંજ માસિડોનિયન લોકો છેક ગભરાઈ ગયા. અને આ આફતમાંથી આપણો બાદશાહ કેમ બચશે તેના વિચારમાં પડ્યા, અને તરતજ તેને એક ડોળીમાં

હોંશિયાર માણસને પેલા વકીલોની સાથે તેના દેશમાં મોકલ્યો. ત્યારે તે લોકોમાં રાજા અને કાયદા એ બન્ને ન છતાં તે બધા હમેશાં સુખ અને આનંદમાં પોતાનો વખત ગુજારેછે એવું તેની નજરે પડ્યું. ખરેખાત સર્વ લોકોમાં જો સત્યતા અને નિરુપદ્રવતાનો ગુણ હોય તો રાજા અને કાયદાની કોઇ કાળે જરૂર પડવાની નથી. તથાપિ એ ગુણ સંપૂર્ણપણે એકપણ માણસમાં મળવો કઠણ છે. તો એક આખા દેશની વાત શી કરીએ? તથાપિ એટલા પ્રાચીન કાળમાં જ્યારે જ્ઞાનનો પ્રસાર છેક થોડો હતો ત્યારે પણ આબિઅન સિથિયન લોકો અમૂલ્ય સદ્‌ગુણ સંપન્ન હતા; એવું ઇતિહાસ ઉપરથી જણાયછે.

સિકંદર બાદશાહ એક્સાર્તિસ નદીને કાંઠે એક સારી જગા જોઇને એક નવું શેહેર બાંધવાનો વિચાર કરતો હતો, એટલામાં સાગ્દિયાના અને બાક્ત્રિયાના લોકોએ બલવો કર્યાના સમાચાર જાણ્યા. ત્યારે જેણે બીસસને પકડી આણીને પોતાનું વિશ્વાસુપણું જણાવ્યું હતું તે સ્પિતામિનિસને કેટલાંએક માણસો આપીને સિકંદરે ત્યાં મોકલ્યો, તે નિમકહરામ માણસ બંડવાળાને મળી ગયો. તે ખબર બાદશાહે જાણી તે વારે ઘણું માઠું લાગ્યું; અને તે બંડ ભાંગવા તથા સ્પિતામિનિસને સજા કરવાસારૂ ત્યાં જાતે જવાનો ઠરાવ કર્યો. તે પ્રમાણે તેણે નીકળીને પ્રથમ સૈરોપોલિસ શેહેરને ઘેરો ઘાલ્યો. એ શેહેર સૈરસે બાંધેલું હતું, તેથી તેના નામ ઉપરથી તે શેહેરનું નામ પડ્યું હતું. પોતે તે કામમાં ગુંથાવાથી ક્રેતિરસ નામે સરદારના હાથ નીચે કેટલુંક લશ્કર આપીને તેને મેમાસી લોકોના શેહેર ઉપર ઘેરો ઘાલવાને મોકલ્યો. તે લોકો સાથે વિષ્ટિ ચલાવવા સારૂ સિકંદર તરફના પચાસ સ્વારો આગળથી ગયા હતા; તેનો પ્રથમ આદર સત્કાર કરીને પછી રાત્રે ઊંઘતા તે બધા સ્વારોને તેમણે મારી નાંખ્યા; તેને લીધે તે શેહેર ઉપર બાદશાહને ઘણો ક્રોધ આવ્યો. એ શેહેર બાંધનાર સૈરસ વિષે સિકંદરના મનમાં પૂજ્ય બુદ્ધિ હતી. માટે તે શેહેરનો વિધ્વંસ કરતાં સિકંદ-

રને જીવ ઉપર આવ્યું હતું માટે માંહેલા લોકોને ઘણી છૂટ આપીને પોતાને શરણ આવવામાટે તેને ઘણું કહાવ્યું. તથાપિ તે અહંકારમાં એટલા ફાટી ગયા હતા કે બાદશાહના બોલવા ઉપર તેમણે લગારે ધ્યાન દીધું નહિ. તેથી આખરે લાચાર થઈને એકદમ ધસારો કરી તે શેહેર એક ઝપાટે ફના કર્યું. એ વખતે સૈરસ વિષે બિચારી પૂજ્યબુદ્ધિ તે લોકો ઉપરના ગુસ્સાની ઝુમમાં લગારે વાર ટકી શકી નહિ !

સૈરોપોલિસનો નાશ કીધા પછી સિકંદર, ક્રેતિરસ હતો ત્યાં એટલે મેમાસી લોકોના રહેઠાણ ભણી વળ્યા. તે શેહેરના લોકો ઘણા જીદ્દી અને શૂરા હતા. તેથી તે ઘેરામાં જેટલાં સિકંદર બાદશાહનાં માણસો મૂવાં તેટલાં પહેલાના બીજા કોઇ પણ ઘેરામાં મૂવાં ન હોતાં. ખુદ બાદશાહના માથામાં અંદરથી આવેલો એક ગોફણનો ગોળો એટલા જોરથી લાગ્યો કે લાગલીજ તેને મૂર્છા આવી. એથી બાદશાહને મૂવેલો સમજી રડવા લાગ્યા. એટલામાં તે જરા સચેત થયો, એટલે પોતાનું માથું ઝાલીને અરે, અરે ! કરતો બેઠો નહિ. પણ, બનેલી સર્વ હકીગત સાંભળીને તેને એટલું શૂર ચઢ્યું કે તેને હરાવ્યા વગર વિસામો ન ખાવાનો નિશ્ચય કરીને તેના ઉપર એકદમ હુમલો કર્યો. ત્યારે પહેલાં તો કાંઈ ઉપાય ચાલ્યો નહિ. તથાપિ થોડી વારે તેનાં માણસોએ શેહેરના કોટમાં મોટું ભગદાળું પાડ્યું; અને તેમાંથી તમામ લશ્કર માંહે પેઠું. અને પેસતાંની સાથેજ બાદશાહે સર્વ ઘરોને સળગાવી દીધાં, અને પછી શેહેરનાં તમામ માણસો, પુરુષ, સ્ત્રી અને છોકરાંની તડામાર કતલ ચલાવી. એવી રીતે બીજાં કેટલાંએક શેહેરો જીતી લીધાં. પછી ૩૦૦૦ પાયદળ તથા ૮૦૦ સ્વાર આપીને મિનિદિમસને મરકંદાઉપર હુમલો કરવા મોકલ્યો. કારણ કે સ્પિતામિનીસ ત્યાં જઈને ઘણા બંદોબસ્તથી રહેલોછે, એવું તેણે સાંભળ્યું હતું.

એટલી ગોઠવણ કર્યા પછી બાદશાહ એક્સાર્તિસ નદીને કાંઠે ફરીથી પોતાની લશ્કરી છાવણીમાં આવીને રહ્યો. તે છા-

ઘણીની જગાની આસપાસ ઘણી મજબૂત મોટી ભીંત હતી ત્યાંથી થોડે છેટે સિકંદર બાદશાહે ઘણીજ ઝડપથી એટલે આશરે વીશ દહાડાની અંદર એક મોટું શેહેર બાંધ્યું અને તેનું પોતાના નામ ઉપરથી અલેકઝાંદ્રિઆ નામ પાડયું. એ શેહેરનો ઘેરાવો સુમારે સાડાચાર ગાઉનો હતો અને તેમાંનાં ઘર પણ ઘણાં વગ પડતાં બાંધ્યાં હતાં, તેમાં વસવાને માણસો જોઇએ. તે માટે કેટલાએક બંધીવાનોને કેદને બદલે દંડ ઠરાવી તે પોતે જાતે ભરીને તેને છોડાવ્યા. ને ત્યાં નિરાંતે રહેવાને ફરમાવ્યું. વળી જે કેટલાએક માસિડોનિયનો લડાઇનાં જખમોથી કે ઘડપણથી અથવા ઘણા તાપથી લડાઇના કામમાં નાલાયક થયા હતા, તેને ત્યાં મૂકયા. એવી રીતે તેણે તે શેહેર બાંધ્યું ને વસાવ્યું.

એ અલેકઝાંદ્રિયા શેહેર સિથિઅન લોકોના રાજ્યની ઠેઠ સરહદ ઉપર આવેલું હતું; કારણ એકસાર્તિસ નદીને આ કાંઠે સિકંદર આવી પહોંચ્યો હતો અને તેના સામાકાંઠા સૂધી તે લોકોનો અમલ હતો, તેમને એવું લાગ્યું કે એ શેહેર એટલું પાસે બાંધેલું છે, તેથી કોઈ દહાડો આપણને મોટું નુકસાન થશે. માટે તેના રાજાએ લાગલુંજ થોડુંએક લશ્કર તે શેહેર જીતી લઇને જમીન દોસ્ત કરવાને મોકલ્યું. તેની સિકંદરને ખબર થઇ; વળી મરકંદા ભણી જે સ્વારો મોકલ્યા હતા તેને દગાથી ત્યાંના લોકોએ મારી નાંખ્યા, એમ જણાયું, તેથી તેને ઘણો ક્રોધ ચઢયો અને તેનો નાદ ઉતારવાનો નિશ્ચય કર્યો. આ વખતે સિકંદર ઉપર સાગ્દિયન, બાક્‌ત્રિયન અને સિથિયન એવા ત્રણ દેશોના લોકો તેની સામા થયા હતા. તથા તે જાતે એટલો આજારી હતો કે, બીજાની મદદ વગર તેનાથી બેસાતું ઉઠાતું નહોતું, તોપણ તેની હિંમત લગારે ડગી નહિ. અને નીકળવાને આગલે દહાડે સવારમાં પોતાનો લશ્કરી ભવ્ય ડગલો પેહેરી મહા મુશીબતે પોતાના લશ્કરની સન્મુખ ઉભો રહ્યો. તેનાથી વધારે તો બોલાયું નહિ. તથાપિ જે ચાર શબ્દો

તેના મોઢામાંથી નીકળ્યા. તે સાંભળીને તેના લશ્કરને લડાઇ કરવાનો નવો જોસ્સો ઉત્પન્ન થયો, તે જણાવવાસારૂ તેમણે એકદમ મોટી જય ગર્જના કરી. તે નદીને પેલે પાર ઉતરવાસારૂ હોડી કે ત્રાપા નહોતા માટે ત્રણ દહાડા ખોટી થઇને તેમણે લશ્કરને ઉતારવા જોગા ત્રાપા તૈયાર કર્યા.

એવી રીતે પેલીમેર જવાની તૈયારી થતી હતી એટલામાં સિથિયન લોકો તરફથી વીસ વકીલો સિકંદરને મળવાસારૂ લશ્કરમાં આવ્યા. તેમણે રાજાના તંબૂમાં જઇને બેઠા પછી કેટલીકવારસૂધી છાનામાના બેશીને એકી નજરે તેની ભણી જોયા કર્યું. તે એટલામાટે કે, જે માણસ મહા પરાક્રમી અને કીર્તિવંત હોયછે, તે શરીરે પણ તેવો ભવ્ય અને તેજસ્વી હોયછે. એવી તેમની સમજણ હતી, અને તે પ્રમાણે સિકંદર બાદશાહ છે કે નહિ, તે તેને જોવાનું હતું. તે તેની ધારણા પ્રમાણે દેખાયો નહિ. એવી રીતે પહેલી ઘડી અધ ઘડી ગયા પછી, તે વકીલોમાં જે ઘણો ઘરડો હતો, તે ઉભો થઇ બાદશાહ ભણી વળીને ઘણી નમ્રતાથી બોલવા લાગ્યો. તેના ભાષણમાં નિસ્પૃહતા ઘણી આગળ પડતી હતી. તે ભાષણની મતલબ આ પ્રમાણે છેઃ—"હે રાજા, તારામાં દેશ જીતવાની ઇચ્છા જેવી મોટી છે, તેવી મોટી કાયા તને ઈશ્વરે આપી હોત, તો આ દુનિયાં તને ઘણી નાની લાગત, તું તારે જમણે હાથે પૂર્વદિશા અને ડાબે હાથે પશ્ચિમ દિશા સમેટીને કદાપિ સૂર્યની પૂઠે પણ લાગ્યો હોત. તને પરમેશ્વરે બીજાં માણસોના જેવોજ ઘડયો છે, એટલે તેના કરતાં વધારે તને કાંઇ આપ્યું નથી. તોપણ તારાથી કદી ન બને એવી વાતો કરવાની હોંસ તને ઉત્પન્ન થઈ છે. તું યૂરોપખંડમાંથી એશિઆખંડના દેશ જીતતો જીતતો અહીં આવ્યોછે. એવું કરતાં કરતાં તમામ માણસોને જીત્યા પછી નદીઓ, જંગલો ને જાનવરો જોડે લડવા માંડીશ એમ લાગેછે. મોટું ઝાડ ઉછેરવાને વરસોનાં વરસો લાગેછે. પણ તેને કાપીને કકડે કકડા કરતાં એક ઘડી પણ લાગતી નથી;

સિંહને સર્વે પશુઓનો રાજા કહેછે, પણ કોઇ કોઇવાર છેક નાના પશુપક્ષી તેના માંસ ઉપર આજીવિકા કરેછે, અને લોઢું એટલું કઠણછે તોપણ એક નાનો જીવડો તેને ખાયછે; એ વાત તું નથી જાણતો કે? એટલે વસ્તુ ગમે તેવડી મોટી હોય, પણ તેનો નાશ કોઇ કોઈવાર છેક નાની વસ્તુથી થાયછે. "ઠીકરી ધડાને ફોડેછે" એ તારા ધ્યાનમાં કોઈવાર આવ્યુંછે? અમારે તારી જોડે શું કામ છે? અમે તારા દેશમાં પગ પણ મૂકતા નથી. અરે જે બિચારા ગરીબ લોકો જંગલમાં નિરાંતે પોતાનો વખત કાઢે છે તેને તું વિનાકારણ શામાટે સંતાપે છે? તું કોણ અને ક્યાંથી આવ્યોછે તે જાણ્યા વગર તેને શું અટકી પડ્યુંછે? અમે કોઇ પારકા માણસ ઉપર હૂકમ ચલાવવાના નથી, અને કોઇ પારકા માણસના હૂકમમાં રહેવાનાએ નથી. રાજા, અમે સિથિયનો કેવા માણસ છીએ તે તું બરાબર સમજી લે. પરમેશ્વરે અમને બળદ,બાણ, બરછી, હળ અને પ્યાલો એવા પાંચ પદાર્થો આપ્યાછે. એ પાંચ વડે અમે અમારા મિત્રો અને શત્રુઓ સાથે વ્યવહાર ચલાવીએ છીએ; તે એવી રીતે કે બળદ અને હળ વડે ઉત્પન્ન કરેલું ધાન્ય અમે મિત્રોને આપીએ છીએ; તેમજ પ્યાલામાં દ્રાક્ષારસ ધાલીને તે દેવીને અર્પણ કરીએ છીએ; શત્રુ આવ્યા હોય ત્યારે તેના ઉપર બાણનો વરસાદ વરસાવીએ છીએ; તે પાસે ધસી આવે ત્યારે તેને બરછી વડે ભોંકી નાંખીએ છીએ. એ પ્રમાણે પ્રાચીન કાળમાં અમે મોટા મોટા લડવૈયા દેશો જીત્યા, પરાક્રમી રાજાને નરમ ઘેંસ કરીનાંખ્યા અને આખો એશિયાખંડ ઉજાડ કરીને ઈજિપ્તમાં દાખલ થયા હતા. અરે રાજા, ચોરોનો સમૂળગો નાશ કરવાસારૂ હું દેશાવરમાં સ્વારીઓ કરૂંછું, એવો ઢોંગ તું લોકોને દેખાડાવેછે; તથાપિ ખરૂં જોતાં તું પોતેજ મોટો ચોર છે. તારા જેવો બીજો ચોર આ દુનિયાંમાં કોઇ નથી. જે દેશો તેં જીત્યા છે, તે લૂટી તથા બાળીને ફના ફાતિયા કરી નાંખ્યાછે લીડિયા, સીરીયા, ઈરાન, ને બાકૂત્રિયા દેશો તેં જીત્યાછે. અને

'હાલમાં તું અમારા લોકોના ઢોર ઢાંકરનો નાશ કરવાને ઉભો થયોછે ને પછી હિંદુસ્થાન ઉપર ચઢાઈ કરવાનો મનસુબો કરે છે. તને જેમ જેમ દેશ મળતા જાયછે તેમ તેમ રહેલા દેશો જીતવાની તારી હોંસ વધતી જાયછે. રાજા, બાક્ત્રિયન લોકોએ તને ઘણો થકવ્યો હતો તેની તને ખબર નથી કે ? અને સાગ્દિયન લોકોએ પ્રથમ તને પત કર્યો હતો કે ? હવે એક્સાર્તિસ નદી ઉતરીને પેલી મેર ચાલ, એટલે અમારો વિસ્તીર્ણ દેશ તારી નજરે પડશે. અમારા સિથિયન લોકોનો કેડો લીધાથી તને કંઇ લાભ જડવાનો નથી. એ હું તને ખાત્રીથી કહુંછું અને તારાથી અમને કદી પણ જીતાવાના નથી, એ પથ્થર પરની લીટી તારા ધ્યાનમાં રાખજે. અનેક દેશોનાં ગળાં રેહેંશીને એકઠી કરેલી સંપત્તિ તારા લશ્કરમાં ગમે તેટલી હોયની ? પણ અમારા દરિદ્રતાના જુસ્સા આગળ તેનું તલમાત્ર ચાલવાનું નથી. અમે આઘા છીએ, એવું સમજીને તને નિરાંત છે. પણ અમે તારા ઉપર ક્યારે આવીશું તેનું અનુમાન તારાથી થશે નહિ. અમે શત્રુ પાછળ જેટલી ઝડપથી દોડીએ છીએ તેટલીજ ઝપડથી તેની નજર ચકાવીને નાશી જઈએ છીએ. ગ્રીક લોકો અમારી હિંમતની મશ્કરી કરેછે. એવું અમે સાંભળ્યુંછે. તેની કશી ફીકર નથી. અમારી ધીરજ અમને ! તેથી જે લાભહાનિ થવાની તે પણ અમારીજ ! તેમાં બીજા કોઈને કશું લાગતું વળગતું નથી. તમારાં મોટાં મોટાં શેહેરો અને અનહદ મેદાનો તમારી પાસે કાયમ રહે ? તેની અમને અપેક્ષા નથી. અમે અમારી જંગલી ઝુંપડીઓથી તૃપ્ત છીએ. તેમાં અમને કંઈ ઓછું લાગતું નથી. રાજા સિકંદર, હું કહુંછું તે ધ્યાનમાં રાખ કે ધનનો વૈભવ માત્ર બપોરની છ જેવો છે. તેને સંભાળી રાખ; એ ધનનો વૈભવ તારા ઘરમાં ઘણીવારસૂધી રાખવાની તારી ગરજી હોય તો તારા એશઆરામને લગાર હદમાં રાખ—તું જ્યારે પોતાને દેવ અવતાર કહેવડાવેછે, ત્યારે હજારો માણસોની ગરદન

શીને તે સર્વને નીચોવી લેવાનું તને લગારે શોભતું નથી. એટલુંજ નહિ, પણ તેનું હમેશાં ભલું કરવાની તારી મોટી ફરજ છે. અને જો તું પોતાને માણસ સમજતો હોય તો આલોક અને પરલોકનાં સંબંધમાં તારી સ્થિતિ અને કર્મનો વિચાર કરીને ચાલ. પણ મરજીમાં આવે તેમ વગર વિચાર્યું કરીશ મા. કારણ જેને તું જીતીને દુઃખ દે છે, તે તારા મિત્ર થઈ કલ્યાણ ઇચ્છશે એમ લગારે ધારીશ નહિ. કેમકે જેને તું જીતે છે તે તારા દાસ અને તું તેનો ધણી થાયછે. તેથી બંને વચ્ચે બરાબરીઆપણું રહેતું નથી. અને જેમાં બરાબરીઆપણું નથી તેની સાથે કદી મિત્રાઈ થતી નથી. એ તું ખચીત સમજ; માટે તારે જો દોસ્તી કરવી હોય તો તારી બરોબરીના સાથે પ્રેમથી વરત એટલે થયું. અમારૂં રાજ્ય થ્રેસ સૂધી પસરેલું છે. ને થ્રેસ મુલક તારા વતન માસિડોનિયાની લગોલગ છે. હવે આખરે મારૂં કહેવું એટલુંજ છેકે અમે સિથિયન લોકોને મિત્ર કે શત્રુ કરવા તેનો આગળથી વિચાર કરીને પછી જે તારે કરવું હોય તે કર." સઘળું ભાષણ સિકંદરે શાંતપણે ધ્યાન દઈને સાંભળી લીધું; અને પછી તે વકીલોને ટુંકામાંજ જવાબ દીધો કે, મારૂં નશીબ મને અનુકૂળ છે તેનો અને તમે જે હમણાં બોલ્યા તેનો એકંદર વિચાર કરીને મને જે યોગ્ય લાગશે તે કરીશ." એ ભાષણ થઈ રહ્યા પછી તરત તેણે પોતાના સરદારોને તંબૂમાં બોલાવ્યા અને બીજે દિવસે નદી પાર જવાનો ઠરાવ કર્યો. ઉપરના ભાષણ ઉપરથી તે વકીલની નિસ્પૃહતા અને સિકંદર બાદશાહની સહનશીલતા ખુલ્લી જણાઇ આવે છે. ખરૂં જોતાં સિકંદર સાંખી શકે એવો નહોતો; તેનાથી તોછડો જવાબ ખમાતો નહોતો. પરંતુ નિસ્પૃહાથી મેળાપ થયો એટલે માણસ ગમે તેવો અભિમાની હોય તોપણ તેને મુંગા રહેવું પડે છે. એવું આપણે વારંવાર જોઈએ છીએ. અન્યાયનો ગમે તેટલો ઠાઠ

હોય તોપણ નીતિની નમ્રતા આગળ દીપેછે. એવું જે કેટલાએક કવિઓએ કહ્યુંછે, તે ખરૂં છે.

ઉપર કહેલી સર્વે તૈયારીઓ થઈ રહ્યા પછી સિકંદર બાદશાહનું લશ્કર મહા મુશીબતે ઍક્સાર્તિસ નદી ઉતર્યું. એ નદી ઉતરતી વખત એટલી ગડબડ મચી રહી હતી કે, હમણાંજ આપણા દુશ્મનો પરાભવ કરશે કે શું એવું સિકંદરે ધાર્યું. તે પ્રમાણેજ જે સિથિયન લોકો સામે કાંઠે લડવાસારૂ ઉભા હતા! તેમણે એ માસિડોનિયન લોકોની હિંમત દીઠી ત્યારે ઘણાજ છક થઇ ગયા. અને એવા પરાક્રમી લોકોની સામા આપણાથી ટકી શકાશે નહિ એવું લાગીને તેની હિંમત ભાગી ગઇ. એટલામાં માસિડોનિયન લોકો નજીક આવી પહોંચ્યા ને લડાઈ ચાલી. પણ ધાક ખાઇ ગએલા સિથિયનો લગાર લડ્યા ન લડ્યા ને નાસવા મંડયા. એટલે તેની પાછળ માસિડોનિયનો લાગ્યા, તે વેળાએ સિથિયનોનો ઘણો ઘાણ વળ્યો. એમાં કેટલા મુવા ને કેટલા જખમી થયા, તે કોઇ ઠેકાણે બરાબર કહેલું જણાતું નથી; તથાપિ તેનાં હજારો માણસોને કેદ કરીને સિકંદરે પોતાના લશ્કરમાં આણ્યાં અને આશરે બે હજાર ઘોડા તેમની પાસે છીનાવી લીધાનું એક ઠેકાણે લખેલુંછે. આ લડાઇમાં સિકંદરનાં માત્ર ૮ માણસો મૂવાં, અને ૧૦૦ પ્યાદા અને ૧૦૦૦ સ્વાર જખમી થયા. એ કેદ કરીને આણેલા સિથિયનોનો કંઇપણ દંડ ન લેતાં પાછા તે લોકોના લશ્કરમાં મોકલી દીધા. એની મતલબ એટલીજ કે મેં જે તમારી સાથે લડાઇ કરી તે મારા દુશ્મન જાણીને કરી નહોતી; પણ તમે પોતાને અજીત કહેવડાવતા હતા, તેથી તમને જીતીને ગાજીપણું મેળવવા સારૂ કરી હતી.

પ્રાચીન કાળમાં સિથિયન લોકોની બહાદુરી ઘણી વખણાતી હતી. ને તે કોઈનાથી જીતાવાની નથી એવું બધા દેશો સમજતા હતા.' એવા લોકોને સિકંદરે જીત્યાના સમાચાર જ્યારે ચારે મેર ફેલાયા; ત્યારે તેનો સર્વના મનમાં મોટો ધાક બેઠો. સિથિયન દેશની પાસેજ સાસી નામે જોરાવર રાજ્ય હતું. ત્યાંના

લોકોએ લાગલાજ પોતાના વકીલોને સલાહના કોલકરાર કરવા સારૂ મોકલ્યા. તેમનું બોલવું બાદશાહે નિરાંતથી સાંભળી લઇને કબૂલ રાખ્યું. તેજ પ્રમાણે સિથિયન લોકોભણીથી પણ વકીલો આવ્યા. તેમણે સિકંદરને જણાવ્યું કે, "તમારી સાથે જે વિરોધ કર્યો તે અમારા બધા લોકોએ કર્યો નથી. પણ કેટલાએક અજ્ઞાન અને મૂર્ખ માણસોએ કર્યો, અને હથિયાર પકડ્યાં. એ તેમની મોટી ભૂલ થઈ. બાકી બીજા તમામ લોકો આપનો હૂકમ માથે ચઢાવવાને તૈયાર છે. માટે કાંઇ હૂકમ કરો એટલુંજ અમારૂં માગવું છે." તેને પણ ઠીક છે, એવો જવાબ દીધો.

આણીમેર એમ ચાલી રહ્યું હતું પણ સ્પિતામિનિસ જે મરકંદામાં ભરાઇ બેઠો હતો તેનું વેર લેવાની મરજી સિકંદરને વારં વાર થતી હતી. માટે તેણે પોતાની સ્વારીનો રોખ તેની ભણી વાળ્યો. એ સ્પિતામિનિસને માલમ પડતાંજ ત્યાંથી નીકળીને બાક્ત્રિયા દેશ ભણી નાસવા લાગ્યો. તેની પાછળ સિકંદર લાગ્યો ખરો પણ તે ઝટ જડશે નહિ, એવું ધારીને સાગ્દિયાના ભણી વળ્યો. ત્યાં તેણે પોતાની ચાલુ રીત પ્રમાણે ગામનાં ગામ બાળીને ઉજડ કર્યા અને કેટલાક સાગ્દિયન લોકોને કેદ પકડ્યા. તેમાંના ત્રણ જણા ઘણા સ્વરૂપવંત અને સમજદાર હતા, ને તે દેશના મુખ્ય જમીનદારો હતા. એવું પાછળથી જણાયું. તેમને સિકંદરના હૂકમથી ફાંશી દેવા સારૂ લઇ જતા હતા તે વેળાએ પેલા ત્રણ જણા નાચી કુદીને ઘણી ખુશાલી જણાવવા લાગ્યા. એ ચમત્કારિક ખબર સિકંદરે સાંભળી ત્યારે તેમને પોતાની સન્મુખ અણાવ્યા, અને મરવાને જતાં આટલો બધો આનંદ થવાનું કારણ પૂછ્યું. તેનો તેમણે એવો જવાબ દીધો કે, "અમારો જીવ લેવાની બીજા એકાદા સાધારણ રાજાએ જો આજ્ઞા કરી હોત તો અમને ઘણું માઠું લાગત. તથાપિ આપ આજ તમામ દેશો જીતીને આખી પૃથ્વીના રાજા થયા છો, એવા જે મહા પરાક્રમી પ્રભુ પોતે પો-

તાની આજ્ઞાથી અમને મારે છે. એવું મોત મહા શૂરાઓને પણ પરમ દુર્લભ છે. એવું અમે સમજીએ છીએ. માટે અમને આ વેળાએ પરમ આનંદ થાય છે. " તેને સિકંદરે પૂછયું, "તમને જો હમણાં જવા દઇએ, તો મારી સાથે દુશ્મનાઇ રાખવાને કબૂલ કરો છો?" તેનો તેમણે ઉત્તર આપ્યો કે, "હજી સૂધી તો અમે તમારી જોડે શત્રુવટથી ચાલ્યા નથી. અમે અમારા ઘરમાં નિરાંતે રહેતા હતા, એટલામાં તમારા લોકોએ અમારા ઉપર વિના કારણે હલ્લો કર્યો. ત્યારે અમારે અમારા બચાવ સારૂ હથિયાર પકડવાં પડ્યાં. તેમાં અમારો વાંક નથી. તેણેજ જો અમને સમજાવીને હેતથી ચલાવ્યા હોત તો તમારા જે અત્યંત નિમકહલાલ ચાકરો છે તેના કરતાં સેજ વત્તા અમે તમને જણાયા હોત; પરંતુ હવે બોલેલું શા કામનું? થવાનું તે થઇ ગયું!" એ વાત થયા પછી સિકંદરે તેમને જીવતદાન આપ્યું. એથી તે લોકો આગળ એવા તો નિમકહલાલ નીકળ્યા, કે તેમાંના કેટલાકને સિકંદરે પોતાની સાથે હમેશાં રહેનારા પરમ વિશ્વાસુ માણસોમાં રાખ્યા. એટલે જેને શત્રુ ગણીને ફાંશીએ લટકાવવાને લઇ જતા હતા તે થોડી વારમાં રાજાના ઘણા વહાલા થઈ પડ્યા.

એ થઈ રહ્યા પછી બાદશાહ પોતાના લશ્કર શાથે બાકૂત્રિયામાં જઇ રહ્યા. ત્યાં તેને સોળ હજાર નવું લશ્કર માસિડોનિયાથી આવી મળ્યું. તે વેળા તેના લશ્કરમાં ઘણી ગડબડ નહોતી કારણ કે તે વખતે કોઈ શત્રુ આસપાસ રહ્યો નહોતો; અને આસપાસનો ઘણો ખરો તમામ દેશ તેણે જીતી લીધો હતો. તથાપિ આકસસ નદીના ખડકો ઉપર પેટ્રાઆકિસઆના નામે ઘણો મજબૂત અને સીધા ચઢાવનો એક કિલ્લો હતો. તે ઉપર આરિમેઝિજ નામે એક સાગ્દિયન સરદાર ૩૦૦૦ લશ્કર અને બે વરસ સુધી ચાલે એટલી ખોરાકી લઇને ઘણા બંદોબસ્તથી રહ્યો હતો. અને તે કિલ્લો કોઈથી જીતાવાનો નથી એવી સૌ લોકોની ધારણા હતી માટે તે જીતી લઇને

આપણું સામર્થ્ય તે લોકોને બતાવવાનું ધારીને પોતાના લશ્કર સાથે તેની થડમાં આવ્યો. ને તપાસ કરવા લાગ્યો. ત્યારે તે કિલ્લા ઉપર જવાનો રસ્તો એકજ છે તથા તે ઘણો કઠણ છે. એવું તેને માલમ પડ્યું. તેથી મહા વિચારમાં પડ્યો પણ હામ છોડી નહિ. અને ઘેરો ઘાલવાની પહેલાં કિલ્લેદારને કહાવી મોકલ્યું કે તમે વહેલા વહેલા શરણ આવશો તો તમને કશી હરકત થશે નહિ. એ સંદેશા ઉપર ઘણું બબડી ફફડીને તેણે આખરે એમ કહ્યું કે, ' સિકંદર બાદશાહ થયો તેમાં શું થયું ? તેનાથી જેમ બીજી વાતો થાયછે તેમ નસાશે પણ ખરૂં ! ઉપર દાખલ થવાની તેની શી તાકાત છે ? તેને જો એકાએક પાંખો આવે, તો કોણ જાણે ભાઇ કહી શકાતું નથી !" એ સઘળા સમાચાર કાને પડતાંજ બાદશાહને ઘણો ક્રોધ ચઢ્યો; અને ગમે તેમ કરીને પણ કિલ્લો તરત લેવાનો નિશ્ચય કર્યો. એ કામ કરવાને તેણે પોતાના લશ્કરના આશરે ત્રણસેં પહાડી લોકોને બોલાવી મંગાવીને કહ્યું, "અરે મારા શૂરા સિપાઇઓ, જે ઠેકાણાં કોઇથી કદી લેવાશે નહિ એવું લોકો સમજતા હતા, તે મેં તમારી મદદ વડે સેહેજ લીધાં; તમારી હિંમત ઉપર મેં મોટા મોટા પર્વત ઓળંગ્યા. નદીઓ ઓળંગી અને સિલિસિયા દેશમાં રસ્તો નહોતો ત્યાં નવો રસ્તો પાડીને અહીં સૂધી આવ્યા છીએ. જુઓ બહાદૂરો, આ કિલ્લા ઉપર જવાનો માત્ર એકજ રસ્તો છે; તે આપણને સીધો માલમ પડેછે. એ વગર બીજો રસ્તો નથી એવું સમજીને ઉપરના લોકોએ તે બાજુએ ફક્ત બ્હેરો મૂક્યોછે, અને બીજી બાજુઓને નિર્ભય સમજીને છૂટી મૂકી છે એવું જણાયછે. તમે જો ઘણી તીક્ષ્ણ નજરે તપાસ કરશો તો બીજો એક પણ ઉપર જવાનો રસ્તો જડ્યા વગર રહેશે નહિ, હિંમતથી થતાં નથી એવાં કામો આ દુનિયામાં એકે નથી. આપણે ઘણે આઘે શામાટે જઇએ, જુઓ, એશિયાખંડનો જેટલો મુલક આપણા પગ તળે આવ્યોછે તેટલો બીજા કોઇએ જીત્યો હતો કે ?. અથવા આટલે બધે આઘે આ-

વીને આપણે આટલા દેશો જીતીશું એવું કદી તમારા સ્વપ્નમાં પણ આવ્યું હતું કે ? તથાપિ બહાદૂરો, એ મહા કાર્યો આપણે હાથે થવાનું મુખ્ય કારણ આપણી હિંમત છે. તો પછી હવે ઉઠો, કમર બાંધો ! બીજો એકાદ રસ્તો શોધી કહાડો અને પરમેશ્વરનું નામ લઈને ઉપર જઈને લાગલુંજ ત્યાં આપણું ધોળું નિશાન ઉભું કરો. તે મારી નજરે પડશે એટલે હરેક તદબીરે ઉપરના દુશ્મનોને હેઠે અમારા ઉપર આણીને તમને ધાસ્તીમાંથી મોકળા કરીશું એવું નક્કી સમજજો. એવું ભાષણ કરીને તેમને તેણે મોટાં મોટાં ઇનામો આપવાનાં ઠરાવ્યાં. તેથી તે લોકો ઉશ્કેરાઇને નવો રસ્તો શોધવા સારૂ નીકળી પડ્યા. તેની જોડે બાદશાહ જાતે તે કિલ્લાની આસપાસ એક વાર ફર્યો. એ પહાડી લોકોએ પોતાની જોડે બે દિવસની ખોરાકી તથા હથિયારમાં તરવાર તથા બરછીઓ સાથે રાખી હતી. તેણે ઉપર ચઢવાનું કામ રાત્રે આરંભ્યું. કિલ્લા ઉપર જવાનો નવો રસ્તો ઘણો વિકટ હતો તે એટલો કે, તેમને કોઇ કોઇ વાર તો હાથ અને પગ થોભાવીને વાંદરાની પેઠે ચઢવું પડતું; અને કોઇવાર હાથ પહોંચે ત્યાં લોઢાની મેખો મારીને તેટલું ઊંચે ચઢ્યા પછી ફરીને તેમ કરવું પડતું હતું. વળી તે ટેકરો બરફથી ઢંકાયલો હતો, તેથી તેમના હાથ પગ ટાઢથી અકડાઈ ગયા હતા. તેમાંથી કેટલાએક જણા મહા મહેનતે ઘણે ઊંચે ગયા પછી ત્યાંથી પગ ખશીને કે મેખ ઉખડીને જે ધશી પડ્યા તે ડુંગરની તળેટી સાથે ઝીકાતાં ચૂરે ચૂરા થઈ ગયા. એ જ્યારે ઉપર ચઢનારા જીવતા માણસોની નજરે પડ્યું હશે, ત્યારે તેમને કેવું લાગ્યું હશે વારૂ ! તોપણ તેમણે હિંમત છોડી નહિ. મહા મહેનતે પ્રભાત થતાં પહેલાં ઉપર પહોંચ્યા અને તેમણે પહેલાંના સંકેત પ્રમાણે ત્યાં ધોળું નિશાન ઉભું કર્યું.

કિલ્લા ઉપરના રાંની લોકો ફક્ત તે કિલ્લાના મથાળા ઉપરજ રહેતા નહોતા પણ ત્યાં એક નાનું વિવર હતું તેમાં હમેશાં રહેતા અને જરૂર પડે બહાર આવતા હતા. વળી એ વિ-

પર સિકંદરના માણસોએ ઉભા કરેલા નિશાનની સામી બાજુએ હોવાથી શત્રુઓ ઉપર આવ્યા છે એવી તે બિચારાઓને મુદલે ખબર પડી નહોતી. અને પોતાની જગા નિર્ભય માનીને નિશ્ચિંત બેઠા હતા. આણીમેર સવાર થતાં સૂધી તે નિશાન કોઇએ દીઠું નહિ, માટે પોતાના લોકોની શોધ કરવા તથા કિલ્લામાંના રાની લોકોને સમજાવવા સારૂ સિકંદરે કોફીસ નામે એક ગૃહસ્થને ઘણો ઉતાવળો ઊપર મોકલ્યો. એ સખશ જ્યારે પહેલાં ઉપર ગયો હતો ત્યારે ત્યાંના કિલ્લેદારે તેને મોઢે સિકંદરનો થયો તેટલો તુચ્છકાર કર્યો હતો. તે કોફીસ કિલ્લાને મથાળે ગયો ત્યારે ધોળું નિશાન ઉભું કરેલું તેની નજરે પડ્યું તેથી તે ઘણો મગ્ન થયો અને આરિમેઝિજને બે વાતો વધારે દાબીને કહેવાની તેને ઉમેદ આવી. તેથી પહેલાં પોતાના લોકોની ખબરઅંતર લઈ, તેને સાબાશી આપ્યા પછી થોડાંક માણસો સાથે લઈને પેલા વિવરમાં કિલ્લેદારને મળ્યો. ત્યાં બંને વચ્ચે આમ તેમ વાતો થયા પછી કોફીસે સિકંદર જોડે નમ્રતાથી વર્તવાને સૂચના કરી. ત્યારે તેણે પહેલાં કરતાં વધારે ઉદ્ધતાઇનો જવાબ દીધો. તેના ઉપર એકે શબ્દ ન કહેતાં તેનો હાથ પકડીને સિકંદરનાં જે માણસો વાવટો ઉડાવતાં હથિયાર બંધ થઈને બેઠાં હતાં તે દેખડાવ્યાં અને લગાર તેની પાસે જઇ ધીમેથી બોલ્યો, "જોયું કે! સિકંદર બાદશાહનાં માણસોને તો ખરેખરી પાંખ આવી!" એ મેહેણું આરિમેઝિજને તીક્ષ્ણ બાણ જેવું સાલ્યું. એ બોલચાલ થતી હતી એવામાં કિલ્લાના તળીઆને ઘેરો ઘાલતારા માસિડોનિયનોએ ઉપેલું નિશાન જોઇ એક મોટી, જય ગર્જના કરી તથા નાના પ્રકારનાં વાજીંત્રો વગાડ્યાં. પછી શું પૂછવું ?- આરિમેઝિજ અને તેનાં માણસો દાંતે તૃણ લઇને માસિડોનિયન લોકોના હાથમાં આવ્યાં. તેમણે પોતાને મારી મળવા માટે સિકંદર બાદશાહને ઘણો વિનવ્યો. અને જીવતદાન મળવા માટે સેંકડો નાક લીટી તાણી. પણ તેનો ગુસ્સો સમ્યો નહિ. ને તે બ-

ધાના ભુંડા હાલ કરીને ઘણી ક્રૂર રીતે તે ફિલાના પગથાર સાથે ઝીંકીને મારી નંખાવ્યા ! આરિમેઝિજ જો પ્રથમથીજ નમ્રતાથી ચાલ્યો હોત તો આવું ભયંકર પરિણામ આવત નહિ. એ બનાવ ઇ. સ. પૂ. ૩૨૮ માં બન્યો.

એ પછી એક બે નાના દેશો થોડી મહેનતે જીતી લીધા પછી સિકંદર બાઝારિયા પ્રાંતમાં આવ્યો. તેમાં મોટાં મોટાં જંગલો હતાં અને તેમાં, સિંહ, વાઘ, હરણ ઇત્યાદિ પશુ ઘણાં રહેતાં હતાં. તેમાં એકવાર બાદશાહ શિકાર કરવા ગયો. ત્યાં એક મોટો વિક્રાળ સિંહ તેના ઉપર ધશી આવ્યો. ત્યારે બહાદૂર બાદશાહે તેને પોતાની બરછીવડે ઠાર કર્યો. એ સમાચાર તેનાં માણસોએ જાણ્યા ત્યારે તેમણે તેની ધીરજનાં ઘણાં વખાણ કર્યા અને એ સંકટની વેળાએ તે બચ્યો માટે તેમણે ઘણા આગ્રહથી એવો નિયમ કરાવ્યો કે, રાજાએ હથિયારબંધ ઘણાં માણસો સાથે લીધા સિવાય શિકારે જવું નહિ. આ ઉપરથી રાજાના જીવ ઉપર તેના એકલાનીજ સત્તા હતી એમ નહિ પણ પ્રજાનીએ સત્તા હતી એવું માલમ પડેછે. અને મોટા હિંસક પશુને મારવાની આબરૂથી સિકંદર જેવા પરાક્રમી રાજાની કીર્તિમાં ઉમેરો થશે નહિ એ વાત પણ તેમનાં મનમાં આવી હશે એમ લાગેછે.

એ પછી કેટલાક દિવસ વિસામો લીધા કેડે ત્યાંથી તે મરકંદમાં આવ્યો. ત્યારે ત્યાં જે તોફાન ફિસાદ થયાં હતાં તે પહેલવહેલાં બેસાડી દીધાં. એ શેહેર તાબામાં આવ્યું ત્યારથી ત્યાં આર્તાબાઝસ નામે ગૃહસ્થને સુબેદાર નીમ્યો હતો. તે ઘણો ઘરડો હોવાથી તે કામ થઇ શકતું નહોતું. માટે તેણે સિકંદરને પોતાના કામનું રાજીનામું આપ્યું. ત્યારે તેની જગાએ ક્લિતસ નામે ગૃહસ્થની રાજાએ નેમણુક કરી. એ ગૃહસ્થ માંસિડોનિયા સંસ્થાનનો ઘણો જુનો ચાકર હતો. તે ફિલિપ રાજાને ઘણો ઉપયોગી થઈ પડ્યો હતો; તેથી તેના ઉપર તેની ઘણી મહેરબાની હતી. અને ખુદ સિકંદર બાદશાહ ગ્રાનિક્

સની લડાઇમાં ઉઘાડે માથે શત્રુ સાથે લઢતો હતો તેવામાં કોઇ ઇરાની સરદાર તેના માથા ઉપર ફરશી ઉગામીને મોટા જોસાથી આવ્યો હતો ત્યારે કિલતસે ઘણી ચપળતાથી તેનો હાથ પોતાની બરછીવડે ઉપરને ઊપર કાપી નાંખીને પોતાના બાદશાહનો જીવ બચાવ્યો હતો. વળી કિલતસની બેન હિલાનિસ સિકંદરની બાળપણની ધાવ હતી; અને તેના ઉપર પોતાની ખરી માના જેવું હેત બંધાયું હતું. ઇત્યાદિ અનેક કારણોને લીધે સિકંદર કિલતસને મોટી લાયકીનો માણસ ગણીને ઘણું માન આપતો હતો. એ કિલતસ નવી નેમણુક થવાથી સરકંદાની સુબેદારીનું કામ તપાસવા લાગ્યો.

સરકંદામાં સિકંદરનો મુકામ ઘણા દિવસ રહ્યો હતો. તે વેળા કોઇ કોઇવાર પોતાની જોડે પોતાની વધારે પ્રીતિવાળા સરદારોને જમવા બોલાવતો હતો. તે સમયે તેને તથા તેની આખી મંડળીને દારૂનું વ્યસન ઘણું લાગ્યું હતું. તેથી એવી ઉજાણીમાં ઘણી ગડબડ મચી રહેતી હતી. અને તેમાંથી કોઇ કોઇવાર તો માઠાં પરિણામો નિપજતાં હતાં. એક દહાડે સંધ્યાકાળે એવી મોટી મંડળી તેણે જમવા બોલાવી હતી. તે વખતસર આવીને પોત પોતાની જગાએ જમવા બેઠા. એ વખતે સિકંદર દારૂની કેફથી બેભાન બની જેમ તેમ બકવા લાગ્યો. તેમાં તેણે પોતાના બાપ ફિલિપ રાજાની નિંદા અને પોતાની સ્તુતિ એટલી ચલાવી કે, તેથી પાસેના સદ્‌ગૃહસ્થોને ઘણું માઠું લાગ્યું; પરંતુ તે બાબત ખુલ્લી રીતે બોલવાની કોઇની હામ ચાલી નહિ. તે મુંહોમાંહે કુચકુચ કરવા લાગ્યા. તે મંડળીમાં કિલતસ હતો. તેને ફિલિપની નિંદા સાંભળીને મહા માઠું લાગ્યું. વળી તેમાં તેણે પણ દારૂ પીધો હતો, તેથી શું બોલવું અને શું ન બોલવું તેનું તેને ભાન રહ્યું નહોતું. તેથી તે પહેલો તો પોતાની સાથે બેઠેલા ગૃહસ્થના કાનમાં કંઇક બબડીને પછી યુરિપિદીજ નામના પ્રખ્યાત કવિના કાવ્ય માંહેનો એક શ્લોક બધા સાંભળે તેમ મોટેથી ગાવા લાગ્યો. તે શ્લોકની મતલબ

એવી હતી કે, ગ્રીક લોકો પોતાના શત્રુ રાજાઓનાં નામ સદા-
કાળ રહેવા સારૂ પથ્થરો વગેરે ઉપર કોરીને મહેનત કરેછે;
તથાપિ જે બીજા શૂર પુરુષોએ તે રાજાઓને જશ અપાવવાના
કામમાં પોતાના જીવ ખોયાછે, તેની નામના પાછળ રહેવા માટે
કાંઇ વિચાર કરતા નથી એ ચાલ ઘણી માઠી છે. એ શ્લોક
સિકંદરના અંતઃકરણમાં વજ્ર સરખો સાલ્યો. તેથી ઘણો તપી
જઈને ઉભો થયો. આણીમેર ક્લિતસ પણ અત્યંત ક્રોધે ભ-
ર્યો. સિકંદર બાદશાહ તેની, ફિલિપ રાજાની, તથા ફિલિ-
પની વખતના સરદારોની અતિશય નિંદા કરવા લાગ્યો, તેવારે
તેની ભણી હાથ કરી, ડોળા કાઢી તથા ભવાં ચઢાવીને ક્લિતસ
ઘણા આવેશથી ઘાંટો કાઢીને બોલ્યો, "અરે, તું મારી નિંદા
કરેછે કે? કંઇ ચિંતા નહિ. પણ ગ્રાનીકસની લડાઇમાં
આજ હાથે તારો જીવ બચાવ્યો છે! અરે રાજા, જે
જુના સરદારોને તું બિકણ અને નાદાન કહેછે, તે તારા બા-
પના વારામાં જો રણમાં ન પડયા હોત તો આ તારો હા-
લનો વૈભવ ખચિત મળત નહિ. અરે, અમે તારે માટે
અમારાં માથાં હાથમાં લીધાં છે, તોપણ તેના બદલામાં અમને
આગળ શું મળશે. તે પાર્મિનિઓના ભયંકર મોત ઉપરથી
અમને કાંઇ ખબર પડીછે." એ છેલ્લા બોલોથી સિકંદરના પ-
ગની ઝાળ માથે ચઢી તેથી તેના અંગ ઉપર ધસી ગયો, ત્યારે
ક્લિતસ વળી બોલ્યો કે, "ઠીક છે! તને નિસ્પૃહ અને સ્વતંત્ર
માણસોના ખરા બોલ ગમવાના નથી! જા જઇને ગુલામોના
મંડળમાં બેસ; એટલે તે ખોટું ખરૂં બોલીને દેવ પ્રમાણે તારી
સ્તુતિ કરશે." એ સાંભળતાંજ સિકંદર પોતાની પાછળના સિ-
પાઈના હાથમાંની તરવાર લઇને ક્લિતસને મારવા દોડ્યો. પણ
સાથેના માણસોએ ઊતાવળથી તેને ત્યાંથી આઘો કાઢી મૂક્યો
તેથી તે તેમ ને તેમ રહ્યું, અને મંડળમાં બીજી વાતો ચાલી.
એટલામાં બીજા માણસોની નજર ચૂકાવી ક્લિતસ બીજે બા-
રણેથી માંહે આવ્યો, ને ફરીને પેલો મશ્કરીનો શ્લોક મોટે

સાદે ગાવા લાગ્યો. તે વખતે સિકંદરે તેની છાતીમાં બરછી ઘોંચીને ત્યાંનો ત્યાંજ તેનો જીવ લીધો!

એ પાપકર્મ તેણે ગુસ્સાના આવેશમાં કર્યું ત્યારે સિકંદરને કાંઈ લાગ્યું નહિ. તથાપિ કિલતસની છાતીમાંથી ખળખળ લોહી વહી રહ્યુંછે અને તે મડું થઇને પડેલો છે એ જ્યારે નજરે પડયું. ત્યારે તેની દારૂની કેફ અને ક્રોધનો જોસ્સો બંને ઉતરી ગયાં અને આપણે કેટલું ઘોરકર્મ કર્યું એવી લાગણીથી મૂર્છા ખાઈ ધડ દઇને જમીન ઉપર પડ્યો! તે વેળા ચાકરોએ તેની આસના વાસના કરીને કેટલાએક શીતોપચાર કર્યા, ત્યારે લગારેક સાવચેત થયો અને પાસે પડેલી બરછી લઈને પોતાની છાતીમાં ઘોંચવા મંડયો. તે તેની પાસેનાં માણસોએ મોટી મહેનતે ઝુંટાવી લીધી તે ઠીક થયું, નહિતો તેજ વખત તેણે આપઘાત કર્યો હોત. "બીજું બધું તો રહ્યું પણ હિલાનિસને હવે હું શું મોઢું બતાવીશ?" એમ બોલતો નિસાસા મૂકીને ઘણું આક્રંદ કરવા લાગ્યો. અને એ પશ્ચાતાપથી કેવળ ગાંડો બની ગયો હોય એવું જણાવા લાગ્યું. ત્યારે ચાકરોએ તેને ઊંચકીને ત્યાંથી દિવાનખાનામાં લાવીને સૂવાડ્યો. ત્યારથી બે દિવસ સુધી એકસરખો રડ્યા કરતો હતો. એમ પુષ્કળ રડી તથા પછાડા ખાઇ ખાઈને તેના હાંજા નરમ થઈ જવાથી મરવા જેવો થઇને આખરે જમીન પર પડ્યો. તે વેળા તેને બોલવા જેટલીએ શક્તિ રહી નહોતી, તેના મનને નિરાંત વાળવાને ત્યાં પુષ્કળ મોટાં મોટાં માણસો આવી ગયાં પણ તેની ભણી આંખો ઉઘાડીને જોયું પણ નહિ. ત્યારે રાજાને કઇ રીતે સાવધ કરવો, તેના મોટા વિચારમાં સૌ પડ્યા. તેમાં આરિસ્તાંદ નામે કોઇ એક ગૃહસ્થ હતો, તેણે સિકંદરને એમ કહ્યું કે "કિલતસ ઊંચો સફેદ પોષાક પહેરીને મારા સ્વપ્નામાં આવ્યો હતો, તે એમ બોલ્યો કે, જે થયું તે બધું ઈશ્વરી પ્રેરણાથી થયું છે. એનો દોષ સિકંદરને માથે લગારે નથી." એ સાંભળીને રાજાને લગાર ઠીક લાગ્યું. વળી આનાકઝારકસ નામે એક તે વખતનો

મોટો તત્ત્વજ્ઞાની હતો તે રાજા પાસે જઇને એમ બોલ્યો કે, " અરે, જે સિકંદર ભણી આજ સઘળી દુનિયાં જોઇ રહીછે તેજ, આ સિકંદર કે ! જુઓ, આવડા મોટા પરાક્રમી જગ વિખ્યાત પુરુષે એકાદાં નાદાન પ્રમાણે ભોંય ઉપર આળોટીને રડવું શોભેછે કે ? રાજા, તારી જે મરજી તેજ શુદ્ધ ઇનસાફ એવું સર્વ દેશો ગણેછે. એની તને ખબર નથી ? અરે, જે તેં આટલા મોટા દેશો જીતી લઈને પોતાને દુનિયા પાસે ચક્રવર્તી રાજા કહેવડાવ્યોછે તે તારે સેહેજના લોક અપવાદથી બીને ટળવળવું ઘટારત છે ? એ સાંભળીને સિકંદર લગાર વધારે સાવધ થયો. તોપણ અપવાસ કરીને જીવ કાઢવાની જીદ છોડે નહિ. ને અન્નને અડકે નહિ. એમ કેટલાક દિવસ જતાં સાથેના લોકોના આગ્રહથી તે થોડું થોડું ખાવા લાગ્યો, અને પૂર્વ સ્થિતિમાં આવ્યો. જે સિકંદરે પૃથ્વીપરના ઘણા ખરા દેશો જીત્યા હતા, તેનાથી પોતાનો ક્રોધ ન જીતાયો, એટલુંજ નહિ પણ ઉલટો ક્રોધે તેને જીતીને પોતાનો કરી લીધો હતો. એ જોઇને આપણા મનને મોટી નવાઈ લાગેછે.

એ પછી દાહી લોકો ઉપર ચઢાઇ કરવાનો સિકંદરે મનસુબો કર્યો, કારણકે સ્પિતામિનિજ તેમાં આશરો પકડીને રહ્યો હતો, એવી ખબર થઇ હતી પણ સિકંદર મહાભાગ્યશાળી હતો, તેને સ્પિતામિનિજને પકડવા સારૂ સ્વારી કરવાની જરૂર પડી નહિ. કેમકે તે અહીંથી ત્યાં ને ત્યાંથી આહીં એમ નજર ચૂકવતો રવડતો હતો તેની સાથે તેની બૈરી પણ હતી. તે આ રખડાટથી છેક કંટાળી ગઇ હતી, તેથી તે પોતાના ધણીને સિકંદરને સ્વાધીન થવાને વારંવાર આગ્રહ કરતી હતી. પણ તે અભિમાની પુરુષ ગણકારતો નહોતો; તેથી એક રાત્રે તેને ઊંઘેલો જોઈ તે બાઇએ હાથમાં તરવાર પકડીને તેનું ગળું કાપી નાંખ્યું ! તે વખત તે એમ ધારતી હતી કે મેં આજ જે કામ કર્યુંછે તેથી સિકંદર બાદશાહ મારા ઉપર ઘણો ખુશી થઇને મને એકાદ મોટી બક્ષીસ આપશે. તેથી

અને તેણે એને ખાંસુખાં સિકંદર જોડે આપ્યો હતો. એવી મતલબથી કે, આપણો પ્રિય શિષ્ય જુવાન છે; તેને એકાદ દુર્વ્યસન લાગે નહિ. નઠારી સોબતમાં પડે નહિ અને ઇંદ્રિય સુખભોગમાં પડીને પોતાનો નાશ કરી નાંખે નહિ. માટે એ ગોઠવણ તેણે કરી હતી. અને કાલિસ્થિનિસ પોતાની એ ફરજ સારી રીતે બજાવતો હતો. તેથી સિકંદર તેની ઘણી આમન્યા રાખતો હતો. તે હોમર કવિના કાવ્ય માંહેલું એક વાક્ય તે જુવાન રાજાને વારંવાર કહી દેખડાવતો હતો કે, "ભાઇ, તું જો સ્વેચ્છાચાર કરવા માંડીશ તો તારૂં આયુષ્ય કમી થશે." એ બોલો આખરે ખરા પડ્યા.

ક્લિયનનું ભાષણ લાંબો વખત ચાલ્યું હતું. તેમાં તેણે બે ત્રણ વખત કાલિસ્થિનિસને મહેણું માર્યું. તો પણ તેનું ભાષણ જ્યાંસૂધી પૂરૂં થયું નહિ ત્યાંસૂધી તે સહનશીલ પુરુષ એકે અક્ષર ન બોલ્યો. પણ પછી સિકંદરની તે બેહદ સ્તુતિ તેનાથી લગારે ન ખમાયાથી આખરે ક્લિયન ભણી વળીને બોલ્યો, "અરે, આટલાં બધાં બેહદ વખાણ ખુદ સિકંદર બાદશાહને પણ ગમશે નહિ એમ મને ખબર છે. જો તે અહીંઆં હોત તો તેજ તને જવાબ દેત; પણ તે અહીં નથી માટે તેની વતીનો હું જવાબ દઊં છું કે, ભાઈ, દેવ તે દેવ, માણસ તે માણસ, દેવની યોગ્યતા માણસને કદી આવવાની નથી. સિકંદર બાદશાહ આજ પૃથ્વી ઉપર સર્વેથી મોટો છે; તેના જેવડો મોટો પરાક્રમી પુરુષ આ જગતમાં બીજો કોઇ નથી. એ વાત નિર્વિવાદ ખરી છે. તથાપિ તે, દેવ ન હોય, માણસ છે, એમ ખચિત સમજવું જોઈએ, અરે ભાઈ, દેવ થવાને તેને પહેલાં તો પોતાનું મૃત્ય શરીર નાંખી દેવું જોઇએ. અમથીજ ખરી ખોટી ગપ્પો મારવામાં શો માલ છે?" એ બોલતો હતો ત્યારે તમામ મંડળી છક થઇ એક બીજાના મોઢા સામું જોતી સ્તબ્ધ બેઠી હતી. અને સિકંદર બાદશાહ એ સઘળો બનાવ પાસેજ પડદાની પેલીમેર બે-

શીને સાંભળતો હતો. તે એટલા પાસે છે એ બહાર બેઠેલા-ઓને ખબર નહોતી. કાલિસ્થિનીસ બોલતો બંધ પડ્યા પછી તેણે અંદરથી કિલયનને છાનો સંદેશો કહાવ્યો કે, "કોઇ ગમે તે કહો, પરંતુ, ઈરાની લોકોએ મને પરમેશ્વર માનીને મારા આગળ નાકલીંટીઓ કાઢવી જોઇએ એવી તદબીર તું કર." તે પ્રમાણે તેણે તે લોકોને સખત તાકીદ આપ્યાથી તે લોકો તેમ કરવાને કબૂલ થયા. એટલામાં જેમ એકાદ મોટું કામ કરીને થાકી ગયો હોય એમ ઉતાવળો ઉતાવળો આવીને સિકંદર પોતાના સિંહાસન ઉપર બેઠો, તેવારે તેની આગળ ઈરાની લોકોએ નાકલિટિયો કાઢી! શું કરે બિચારા! પ્રસંગ ગુજરે એટલે ગાજી તે પાજી થાય છે!

કાલિસ્થિનિસ ઘણો વિદ્વાન માણસ હતો, અને તે સિકંદર વિષે જે બોલ્યો તે શબ્દે શબ્દ ખરા હતા. તથાપિ મોટાઇ મેળવવાની ઝુમમાં પડેલા સિકંદરને તે તીક્ષ્ણ બાણ જેવાં ખૂંચ્યાં. તેથી તેના વિષેની પૂજ્ય બુદ્ધિ તેના મનમાંથી ખસી જઇને ઉલટો તેને મારી નાંખવાનું કોઈ બહાનું શોધવા લાગ્યો. એટલામાં હર્મોલાસ નામના માણસે કાંઇ ખાનગી કામના વેરથી સિકંદરને મારી નાંખવાનો મનસુબો કર્યો હતો. તે જણાયો અને તપાસ ચાલી. તે પ્રકરણમાં ઘણા માણસો સપડાયાં. તેમને જ્યારે પુષ્કળ માર ફાડ કરી ત્યારે બધી વાતો માની અને કેટલાએક મોટા મોટાનાં નામો દીધાં; પરંતુ કાલિસ્થિનિસનું નામ કોઇએ દીધું નહોતું. પણ સિકંદરે ઉપલા વેરને લીધે તે પ્રકરણમાં એ મોટા માણસનું નામ ઉત્પન્ન કરી તે અપરાધે કમલ કરવાસારૂ તેને મહા મહા વેળા પાડી. તેમ કરતાં તેને એટલું દુ:ખ થયું કે તેથી લાગલોજ તે બિચારો મરણ પામ્યો. એવા મોટા માણસને આવું મોત આવવું જોઇએ! નામાંકિત ફ્રેચ ગ્રંથકાર રાલિને એ બાબત એવું લખ્યું છે કે, "કાલિસ્થિનિસ ખરો તત્ત્વજ્ઞાની હતો. રાજા પાસે રહેનારા જે લોકો હોય છે તેમાંના પણ ઘણા ખરા મોંના મીઠા, લાંચીઆ, વ્ય-

સની અને નીચ હોયછે; અને એવાજ લોકો ત્યાં પસંદ પડે છે. કાલિસ્થિનિસનો સ્વભાવ તેવો નહોતો; એટલે તે સ્પષ્ટ વકતા, પોતાના તત્ત્વવિચારમાં મગ્ન, અને બેપરવા હતો; તે રાજાની કચેરીમાં પોતાની મેળે તો કદિજ આવતો નહોતો, પરંતુ, તેને બોલાવવા જાય ત્યારે પણ જવાને ઘણો સંકોચાતો હતો, એવો પુરુષ રાજાને કેમ પસંદ પડે? સિકંદર જોડે આ વેળા જે હજારો માણસ હતાં. તેમાં આગળ પડીને ખરેખરૂં કહેવાને એકની પણ છાતી ચાલી નહિ, પણ તે શીખામણરૂપી સત્ય કાલિસ્થિનિસે ખુલ્લું કરીને કહ્યું; તેથી તેનો જીવ ગયો!

સદ્‌ગુણનું આવું ભયંકર ફળ મળે એ વાત ઘણી દુઃખ દાયક છે, તથાપિ માણસની દુષ્ટ વૃત્તિ આગળ કોઈનો ઉપાય ચાલતો નથી. કાલિસ્થિનિસની એવી અવસ્થા થયા પછી તેને ખરેખરી સારી સલાહ કોઈવાર મળી નહિ. કારણ જે તે પોતાના જીવના રક્ષણ માટે તેની મરજીનું વલણ જોઈને બોલે. તેથી ખરો પુખ્ત વિચાર એક બાજુએ રહેતો. પાસેના લોકોને રાજા સાથે વર્તવાનો આવો પ્રસંગ આવે તો રાજાનો નક્કી પડતો દહાડો આવેલો સમજવો. સેનિકા નામે એક વિચારવંત ગ્રંથકારે એમ લખ્યું છે કે, "કાલિસ્થિનિસના મોતથી સિકંદરના નામને એવડું મોટું કલંક લાગ્યુંછે કે, તેના સદ્‌ગુણ ઉપરથી અથવા પરાક્રમ ઉપરથી જો કે તેની કીર્તિ કેટલીએ પસરી, પણ આ ડાઘ સર્વ લોકોને હમેશાં ઝગઝગતો દેખાશે." એ તેનું કહેવું ખરૂં છે. સિકંદરે આટલા ઈરાનીઓને માર્યા, ફલાણા મોટા મોટા રાજાઓને પદભ્રષ્ટ કર્યા, ફલાણા ફલાણા દેશો જીત્યા, અને ફલાણા ફલાણા દુર્ગમ પ્રદેશોમાં ઘણી હિંમતથી દાખલ થયો, એવી સ્તુતિ ઉપર કોઇ બોલે એટલે તે ઉપર સેનિકા તેને કહે કે, "હા, તમે કહોછો તે ખરૂં છે; પણ તેણે કાલિસ્થિનિસને વગર કારણે મારી નખાવ્યો એ ઘણું નિંદિત કર્મ કર્યું. ને એ કામથી તેની સઘળી કીર્તિ છેક હતી ન હતી થઈ ગઈ."

છાવણીમાં એવી નાના પ્રકારની ભાંજગડમાં ઘણો વખત ગુમાવ્યા પછી, તેણે હિંદુસ્થાન ઉપર સ્વારી કરવાની તૈયારી કરવાની પોતાની પ્રચંડ સેનાને આજ્ઞા કરી. તેને હમેશાં કોઇ પણ ઉદ્યોગ જોતો હતો; અને તેને એવું લાગતું હતું કે, લડાઇ કે સ્વારી જેટલી વાર બંધ રાખીનેઆપણે નિરાંતે બેશીએ તેટલી વારમાં આપણી તરવાર બહાદુરીની કીર્તિની છાપ લોકોના મનમાંથી ઓછી થતી જાય એ ઠીક નહિ; આ બે કારણોને લીધે તે લડાઈ અને ચઢાઇના વિચાર ઉપર વિચાર કરતો, અને તે પાર પાડવાને મથતો હતો. ખરૂં કહીએ તો હિંદુસ્થાન ઉપર સ્વારી કરવામાં વિશેષ લાભ તેને મળવાનો ન હોતો; પરંતુ ધામધુમની ઉમેદ અને મોટાઈ મેળવવાની ઝુમમાં તેણે આ ચઢાઇની તૈયારી કરાવી. તેની હકીકત ઘણી લાંબી છે અને આ ભાગની હદ આવી રહી છે. માટે તેનું નિરૂપણ હવે આવતા ભાગમાં કરીશું.

ભાગ ૭ મો.

સિંહને ફક્ત જોતાંજ જેમ બીજાં જનાવરો ભયભીત થાયછે, તેવી સિકંદર બાદશાહની પચરંગી બળવાન્ સેના નજરે પડતાંજ બીજા દેશોની અવસ્થા થતી હતી. આપણે કોઈને દૂભ્યા નથી એટલે આપણને કોઇ છેડશે નહિ. એવી સાધારણ સમજણ જતી રહીને સિકંદરને શરણે ન જતાં નિરાંતે બેશી રહેવાનો મહા અપરાધ લોકોમાં ગણાવા લાગ્યો હતો; કારણ કે એવા દેશો સાથે પહેલાં કાંઇએક બોલચાલ ન કરતાં તેના ઉપર એકદમ હુમલો કરીને ધૂણધાણી કરી નાંખતો હતો. હવે તેની સ્વારીનું વલણ હિંદુસ્થાન ભણી વળતાંજ તેના રસ્તા માંહેના કેટલાએક રાજા રજવાડા પોતાના લશ્કર સાથે તેને જઇ મળ્યા. અને પોતાને તેના સેવક કહેવડાવવા લાગ્યા. તોપણ કેટલાએક દેશના રાજા બચાવનો સારો બંદોબસ્ત કરીને પોતાની રાજધાનીમાં બેશી રહ્યાની તેને ખબર પડી. માટે તેણે હેફિસ્તિયન

અને પરદિકાસને મોટું લશ્કર આપીને એવા અભિમાની રાજાઓનો નાદ ઉતારવાને રવાને કર્યો. અને વળી તેને બીજો એવો હૂકમ ફરમાવ્યો કે, સિંધુ નદીને કાંઠે જઇને તમામ લશ્કર પાર ઉતરવાને પૂરી પડે એટલી હોડીઓ બાંધીને તૈયાર રાખવી. સિંધુ નદી સૂધી આવી પહોંચે ત્યાં સૂધીમાં તેમને કેટલીએક નાની મોટી નદીઓ ઉતરવી પડી. તે ઉતરવાને તેમણે જે હોડીઓ બાંધેલી હતી. તે એવી હતી કે જોઇએ ત્યારે તેના કડકે કડકા જૂટા પાડીને ગાડામાં ઘાલીને જોઇએ ત્યાં લઇ જવાય, અને મરજીમાં આવે ત્યારે ફરીને જેવી હતી તેવી તૈયાર થાય. એ યુક્તિ ઘણી ઉપયોગી છે. એ હાલના વખતમાં ઘણે ઠામે ઉપયોગમાં આવતી જણાતી નથી. પરંતુ એટલા જુના વખતમાં આવી ચમત્કારિક કળા લોકો જાણતા હતા એ મહા નવાઈ જેવું છે. સિકંદર બાદશાહ પોતાના સ્વાર અને પાયદળ લઇને અગાડી નીકળ્યો અને બાકી રહેલું લશ્કર પાછળથી લાવવાનો ક્રેતિરસને હૂકમ કર્યો. તે પ્રમાણે તે તેને ઝટ આવી મળ્યો. એ વખતે તેણે નિશ્ચય કર્યો કે આપણો પ્રતાપ રાજાઓને બરાબર દેખડાવવો. અને તેને ઘટતી નમ્રતાથી વર્તાવવા માટે જે કોઇ આપણી સાથે લુચ્ચાઇ કરે તેનો દેશ છેક ઉજ્જડ કરી નાંખવો. એ પ્રમાણે તેણે કેટલાંએક ઉદાહરણો દેખડાવ્યાં. એવા એક શેહેરને ઘેરો ઘાલ્યો હતો, ને તે કયી બાજુએથી હલ્લો કરતાં સ્વાધીન થશે તે જોવાને બાદશાહ ઘોડા ઉપર બેશીને તેની આસપાસ ફરતો હતો એટલામાં એક તીર ઘેરાયેલા લોકો તરફથી આવીને તેના શરીરમાં પેઠું અને લોહી નીકળવા લાગ્યું. તેની વધારે દરકાર ન રાખતાં તે શૂરો રાજા ઘેરાની આજુબાજુ ફરીને જે તપાસ કરવાની હતી તે કરી. એ તેની ધીરજ અને સહનશીળતા જોઇને તેના લોકોને મોટો અચંબો લાગ્યો; અને પોતાનું કામ એ પ્રમાણે એક નિષ્ઠાએ કરવાની ઉશ્કેરણી મળી. તેથી તે શેહેર ઘણી ઝડપથી જીતી લે એમાં શી નવાઇ? એવી ઉશ્કેરણી સિકંદર બાદશાહ ગમે તેટલું બોલીને કરત તોપણ તેમાં આવત નહિ.

એ પછી તેની સ્વારી નૈસા નામે શેહેર પાસે આવીને પાસેના જંગલમાં મુકામ નાંખ્યો. એ વખતે ઘણી ટાઢ પડી, તેથી લશ્કરના લોકોને ઘણું દુઃખ ભોગવવું પડ્યું. ત્યારે બાદશાહે ત્યાંનાં સૂકાયલાં ઝાડો કપાવી નાંખીને ઠામ ઠામ મોટી મોટી હોળીઓ સળગાવી તેથી લગાર તેમને શાતા વળી. અહીં પણ પોતાના ધારા પ્રમાણે શેહેરને ઘેરો ઘાલ્યો તે વારે માંહેના લોકોમાંથી કેટલાએક જણાએ ઘણા જોસ્સાથી બહારના લોકોને હઠાવી મૂકવાને પ્રયત્ન કર્યો. પણ તે પાર પડ્યો નહિ. આખરે તેમના બે પક્ષ પડ્યા; એટલે કેટલાક જણા કહેતા કે આપણું નસીબ કેવું છે તે અજમાવી જોવું. અને બાકીનાઓનો મત એવો હતો કે, આવડા જોરાવર લશ્કર આગળ આપણું કશું ચાલવાનું નથી, માટે લેના કરતાં તેને શરણે જઇને આપણો બચાવ કરવો એ સારું. એ મતભેદની ખબર સિકંદરને થઈ તેથી એ શેહેરના લોકોથી વધારે વાર ટકાવ કરી શકાશે નહિ એવું સમજીને હુમલો કરવાની મહેનતમાં ન પડતાં તેમને બહારથી દાણો પાણી મળતો હતો તે રસ્તો બંધ કર્યો. એટલે તે લોકો તરેહવાર હરકતમાં આવી પડ્યા; તો પણ એમ ને એમ કેટલાક દિવસ કાઢ્યા. પરંતુ આખરે નિરુપાય થઇને સિકંદરને શરણે જવું પડ્યું. તેમને બાદશાહે કંઇ હરકત ન કરતાં ઘણી મહેરબાની દેખડાવી. એ ઠેકાણે માસિડોનિયન લોકોએ ૭ દહાડા સૂધી મોટો ઓચ્છવ કર્યો.

ત્યાંથી નીકળીને તે દિદાલા નામે દેશમાં આવી પહોંચ્યો. તેમાં માસિડોનિયન લોકોના પરાક્રમની કીર્તિ ઘણી ફેલાઈ ગઈ હતી. તેથી તે દેશ જીતી લેતાં લગારે મહેનત પડી નહિ. તેમાંનાં નાનાં નાનાં નગરો ટાલેમીએ લીધાં અને મોટાં હતાં તે સિકંદરે કબજ કર્યાં. એ કામ એવું ઝડપથી થવાનું કારણ એ છે કે માસિડોનિયન લોકો પાસે આવેલા જાણીનેજ ઘણા ખરા લોકો જંગલમાં નાશી ગયા હતા. એ શેહેરો જીતવાનું કામ પત્યા પછી પોતાનું ઘણું ખરું લશ્કર એકઠું જમાવીને સિકંદર ચોઆસ્પિસ

નદી ઉતર્યો, એટલે માસાગા નગર આવ્યું. ત્યાંનો રાજા આ-સાકાનસ તેવામાં મરી ગયો હતો, અને રાજકારભાર તેની મા ક્લિઓફિસ ચલાવતી હતી તેની પાસે ૩૦૦૦૦ માણસનું લશ્કર હતું તથા રાજધાનીની ચારે ગમ મજબૂત કોટ, ખાઇ અને ડુંગરો આવવાથી એવો પાકો કબજો બન્યો હતો કે રસ્તો આપ્યા સિવાય બહારના દુશ્મનોથી કદી અંદર આવાશે નહિ એવી તે લોકોની પક્કી ખાતરી હતી. એ શેહેરની કીલેબંધીનું કામ જોવાસારૂ બાદશાહ ઘોડે સ્વાર થઈને ફરતો હતો એટલામાં માંહેથી એક તીર આવીને તેના પગની પાટલીમાં પેઠું તે તેણે બહાર ખેંચી કાઢયું તો પણ લોહી વહેતું હતું, તેની દરકાર ન કરતાં કોટનું બાંધકામ તપાસતો જતો હતો. પણ પેલો જખમ જેમ જેમ સૂજતો ગયો, તેમ તેમ તેને અતિશય વેદના થવા લાગી. તે તેણે કેટલીકવાર સૂધી તો ગુપચુપ ખમી. પણ આખરે નિરુપાય થઈને બોલ્યો, "હું જ્યુપિટરનો પુત્ર છું, એમ ઘણા લોકો પ્રતિજ્ઞા પૂર્વક કહે છે, તથાપિ હું કોઇ દેવ નથી; પણ બીજાના જેવો માણસ છું, એવું આ જખમ ઉપરથી હું સંપૂર્ણ રીતે સમજ્યો છું!" એટલું છતાં હજી તેણે પોતાનું કામ મૂકી દીધું નહિ. ને દરેક જગા ધ્યાન દઇને તપાશી અને ખાઇમાં કયી જગાએ પૂરણી કરીને રસ્તો કરવો તથા બહારની બાજુએ કયી જગાએ બૂરજ બાંધવો, તે નક્કી કરીને ઘણી ઝડપથી કામ ચલાવ્યું. એ ખાહીને પૂરવા તથા બરજ બાંધવાસારૂ આસપાસનાં વૃક્ષો ન ભાગ્યાં પણ મોટાં મોટાં ઘરો ભાંગીને કામ કર્યું. માંહેલા લોકો ઘણા ધીરજવંત હતા, પણ બહારની બાજુએ આટલા થોડા વખતમાં એટલે નવ દિવસમાં આવડો ગંજાવર બૂરજ બાંધ્યો તે ઈશ્વર હશે એવું જોઇને બીધા. અને હથિયારો ફેંકી દઇને કિલ્લામાં ભરાઇ ગયા, એ રાણીની નજર પડતાંજ તેણીએ કેટલીએક સ્ત્રીઓ સાથે લઈને સિકંદર બાદશાહની મુલાકાત લીધી. અને ઘણી નમ્રતાથી તેની સાથે તહનામું કરવાની વાત કરી, તે તેણે કબૂલ રાખીને તેનું રાજ્ય તેની પાસે રહેવા દીધું.

દિવાલાથી સિકંદર પાધરો ઓરા નગર તરફ ચાલ્યો. તેણી મેર તેણે આગળથી પોતાના સરદાર પાલિસપર્કનને મોકલ્યો હતો, તે શેહેર તે સરદારે સેહેજમાં જીતી લીધું. પરંતુ માંહેના લોકો ઑરનાસ નામે એક મોટા ઊંચાણમાં હતા ત્યાં જવાનું ન બની શકવાથી તેના ધાર્યા પ્રમાણે સંપૂર્ણ ફતેહ મળી નહિ. માટે તેણે તે ઊંચાણની જગા ઉપર હુમલો કર્યો. એટલામાં ત્યાં બાદશાહની સ્વારી આવી પહોંચી. તે વેળાએ ઊંચાણવાળા જંગલી લોકો ચમત્કારિક હિંમતથી એવા લડ્યા કે, અહિં આપણી જીત થશે કે નહિ એવા સિકંદર અંદેશામાં પડ્યો, પણ તે અંદેશો તેણે બહાર દેખડાવ્યો નહિ. પણ બે દહાડા હલ્લાનું કામ બંધ રાખી પોતાના લશ્કરને બે મોટી ગીજબાની આપી. તેથી તેને નવી હિંમત આવી ને એવા જોસ્સાથી તેમના ઉપર ધશી ગયા કે તેથી ઉપરના લોકો છેક ગભરાઈ ગયા અને તેમાંના કેટલાક જણાએ તો એટલી ઊંચાઈ ઉપરથી કુદી પડીને પોતાના જીવ આપ્યા. એવી રીતે એ ટેકરી* પણ સિકંદરને તાબે થઈ.

ઑરનાસ ટેકરી સ્વાધીન કરી. વચ્ચે એક નાની જગા જીતીને સોળ દિવસસૂધી ચાલ ચાલ કરીને સિકંદર બાદશાહ સિંધુ નદીને કાંઠે આવી પહોંચ્યો. ત્યાં તેનો સરદાર હેફિસ્તિયન તેના હુકમ ઉપરથી આગળ આવીને નદી ઉતરવાની તૈયારી કરી રહેલો હતો, એ વખતમાં તે દેશનો રાજા મરણ પામવાથી તેનો છોકરો ઍક્સિલ તેની ગાદીએ બેસવાના વિચારમાં હતો. તે સિકંદરનું પરાક્રમ જાણતો હતો. અને પોતાના બળની પણ તેને ખબર હતી, માટે તેણે જાતે સિકંદરને કહાવી મોકલ્યું કે, "હું તમારો આજ્ઞાકિત સેવક છું. મને ગાદીએ બેસવાની પરવાનગી મળવી જોઈએ." એ ઉપરથી તેણે તેને રજા આપી. પરંતુ ઑંક્સિસને ફરીને એમ લાગ્યું કે, સિકંદર પોતે આપણી રાજધાનીમાં આવે ત્યાં સૂધી ગાદીએ ન

---

* એ ઊંચી ટેકરી સિંધુ નદીની છેક નજીકમાં છે.

રતાં ઘણા જોસ્સાથી ત્યાં આવ્યાં, અને માસિડોનિયનોની કતલ કરી. એ બંને બનાવો પૌરસને ઘણા ઉત્તેજન મળવા જેવા બન્યા તેને લીધે તેને પેહેલા કરતાં વધારે શૂરાતન આવ્યું. રાલિન ગ્રંથકારે એવું કહ્યું છે કે, "પૌરસના લોકોને મારતાની સાથેજ સિકંદરના માણસો જો ત્યાંથી નીકળીને પાછાં પોતાની છાવણીમાં જાત તો એથી લાગલોજ ઉલટો પ્રકાર થાત; પરંતુ પહેલા તડાકાની સાથેજ જે સહજ જશ મળ્યો, તેથી ન ધરતાં, પરાક્રમ કરવાની લેહેમાં આ પરિણામ આવ્યું." એ વાત ખરી છે. તથાપિ આશા આગળ કોઇનું કાંઇ ચાલતું નથી.

બેટ ઉપરનો ઉપર કહેલો બનાવ જોઇને સિકંદર બાદશાહ લગાર ગભરાયો; અને આપણા રોજના ધારા પ્રમાણે એ નદી કંઈ પાર કરી જવાવાની નથી. માટે એ કામ કંઇ તદબીરથી સાધવું જોઇએ. એવું તેના મનમાં આવ્યું. અને તે પ્રમાણે તદબીર કરી તે એવી:—તેના લશ્કરની છાવણીથી ઘણે છેટે નદીમાં એક મોટો બેટ હતો. તે ઉપર ઝાડી ઘણી હતી. તેના ઉપર આપણે આપણા લશ્કર સાથે આગળથી છાના માના જઈને રહેવું જોઈએ. અને તેની ભણી પૌરસની નજર ન જાય માટે આ મેર મુખ્ય લશ્કરમાં ક્રેતિરસે ચઢાઈની તૈયારીની મોટી મોટી ગડબડ કરવી કે તે જોઇને પૌરસ પોતાના લશ્કરની તયારીમાં ગુંથાય એવી તેણે ગોઠવણ કરી. એ વગર તેનો પોતાનો તંબુ પૌરસને ખુલ્લો નજર પડે અને તેમાં પોતે છે, એવો ઠાઠ માઠ જણાય એવી તજવીજ કરી. વળી સંશયનિવૃત્તિ માટે અને શત્રુને ભુલાવામાં પૂરે પૂરો નાંખવાસારુ દેખાવે અને ઉઠવા બેસવાની ઢબમાં આબેહુબ તેના જેવો અતાલસ કરીને એક માણસ તેના લશ્કરમાં હતો, તેણે રાજાનો દરબારી પોશાક પેહેરીને કોઈ કોઇ વાર તંબુની આસપાસ ફરવું, અને પાસેના માણસોએ ખુદ રાજાની પેઠે તેની આગળ ફરવું એવી તેઓને સખત તાકીદ આપી મૂકી. એથી પૌરસનું ચિત્ત સામેના મુખ્ય લશ્કરની ચાલ ઉપર અને પોતાના લશ્કરની તૈયારીમાં ગું-

થાય, અને પોતે આણીમેરથી છાને માર્ગે જઈને તેના ઉપર ઓ-ચિંતો ધસારો કરી તેને હરાવવો. એવી યુક્તિ કરી, તે તેના ધાર્યા પ્રમાણે પાર પડી. એ લશ્કરને લઇને પેલા બેટ ઉપર જતાં વાઝોડું, વીજળી, અને ગર્જનાની ગરબડ અને મારમારનો વર-સાદ એકીવારે પેદા થઈને કેટલીવાર સૂધી તો દશે દિશાએ અં-ધકાર થઇ રહ્યો. અને હવે શું થશે તેની મોટી ફીકર મ્યાસિ-ડોનિયનોમાં ઉભી થઈ. પણ આ ભયંકર તોફાનથી તેમને લ-ગારે અડચણ ન થતાં ઉલટી મોટી મદદ મળી. તે એવી રીતે કે તેની જથા બંધ હોડીઓ એ બેટ ઉપર આવતી હતી, પણ તે પૌરસના માણસોની નજરે પડી નહિ. માણસને જો એક દૈવ અનુકૂળ હોય તો પછી બીજાઓને જે વાતથી મહા સંકટ ઉત્પન્ન થાય તેજ વાતથી તેને ઉલટી સઘવડ થઈ પડેછે. એવું કોઈ કોઈ વાર કહેવામાં આવે છે, અને કહેવત ચાલે છે કે; "જો પ્રભુ પાધરો તો વેરી આંધળો" એ સત્ય છે.

ક્રેતિરસ પેલી મેરના કીનારા ઉપર મોટી ગરબડ મચાવી રહ્યો હતો; તેને આણીમેરની બાજુએ આવવા ન દેવો એવા મનસુબામાં પૌરસ ગુંથાયલો હતો એવામાં સિકંદર ઉપર કહેલા બેટ ઉપરથી ૬૦૦૦ પાયદળ અને ૫૦૦૦ સ્વાર સાથે હિંદુસ્થા-નને કિનારે ઉતર્યો. એ ખબર સાંભળતાંજ પૌરસને મોટી ન-વાઇ અને બીક લાગી. પણ ક્ષણ વાર ખોટી ન થતાં પોતાના છોકરાને ૨૦૦૦ પાયદળને ૧૨૦ રથ સાથે આપીને તેની સામો મોકલ્યો. એમાંના દરેક રથ ઉપર બે ઢાલ તરવાર વાળા, બે તિ-રંદાજ, અને બે હથીઆર બંધ ગાડીવાન્ એવા છ આદમીઓ હતા.એ લશ્કર અને સિકંદર વચ્ચે મોટી લડાઇ થઇ. તેમાં પૌર સનો પુત્ર મૂઓ. અને તેના તમામ લશ્કરની દાણાદાણ થઇ. તે દિવસે અમથો ભારે વરસાદ પડ્યો હતો, તેને લીધે લડાઇના મે દાનમાં એટલો કાદવ થયો હતો કે તેમાં જે રથના પૈડાં ચોંટી બે ઠાં તે મુદલે હાલે નહિ, ને ઘોડા પોતાનો પગ આગાડી મૂકે નહિ એ તેની હારનું મુખ્ય કારણ થઇ પડયું હતું. છોકરાનું મ-

રણ સાંભળીને પૌરસને પરમ દુઃખ થયું. પરંતુ તે વાતનો શોક કરતાં બેસવાની આ વખત નહોતી. તે ધ્યાનમાં લઈ ક્રેતિરસને ભુલાવો ખવરાવવાસારુ કેટલુંક લશ્કર છાવણીમાં રાખી, બાકીનું તમામ લશ્કર પોતાની સાથે લઇને સિકંદર જોડે યુદ્ધ કરવા સારૂ ઘણા જોસ્સાથી નીકળ્યો. ત્યારે તેની જોડે ૩૦૦૦૦ પાયદળ, ૪૦૦૦ સ્વાર અને ૩૦૦ રથ એટલું લડાયક લશ્કર અને ૨૦૦ હાથી હતા. એ પોતાનું લશ્કર લઇને એક કોરા રેતાળ મેદાનમાં લડવા સારૂ લશ્કર તૈયાર કરીને આ રીતે ઉભો રહ્યો. સૌથી અગાડીની હારમાં દરેક પચાસ હાથને છેટે એવી હાથીની હાર ઉભી રાખી; તેની પાછળ અને કેટલુંએક બંને બાજુએ એમ પાયદળ ઉભું રાખ્યું; અને તેની પાછળ રથ; એવી તેણે ગોઠવણ કરી. હાથીને સર્વેની અગાડી રાખવાની મતલબ એવી હતી કે, એ ગંજાવર પ્રાણીને દેખીનેજ દુશ્મનનાં માણસો અને ઘોડા બીને નાસવા માંડે, અને નાસવા માંડ્યા એટલે તે ભયંકર પ્રાણીને તેમના ઉપર દોડાવીને શત્રુનો કચ્ચર ઘાણ કાઢી નાંખવો, એવી પૌરસની ધારણા હતી. એ ગોઠવણ પૂરી થઈ રહેવા આવી એટલામાં સિકંદરનું નદીની પેલીમેરનું લશ્કર લઇને ક્રેતિરસ તેને આવી મળ્યો. પછી એકેક પગલું આગળ વધતાં બંને લશ્કરો એક બીજાથી ગોળીના ટપ્પા ઉપર આવી પહોંચ્યાં. અહીં આગળ તેમની વચ્ચે મહાભારત યુદ્ધ થયું તેમાં સિકંદરના લશ્કરમાં હાથીઓ ઘુસાવીને તેમની દાણાદાણ કરવાનો પ્રયત્ન પૌરસના લશ્કરે કર્યો. પરંતુ માસિડોનિયન લોકોએ જોરથી એક કીકીઆરી નાંખીને તે ભયંકર પ્રાણી ઘેરી લઇ, તીર, ભાલા બરછી અને તરવાર બડે એવાં જખમી કર્યા કે, તે અનિવાર્ય થઇને બીકણ જનાવરની પેઠે ગભરાઈને નાસવા લાગ્યાં. મૂળે તે પશુ અને તેમાં ગભરાયલાં એટલે પોતાના પક્ષનું ભાન ન રહ્યું, તેથી પૌરસનાજ લશ્કરની છેક દુર્દશા કરી નાંખી! એથી સિકંદરને તો વગર મહેનતે લાભ મળ્યો. એ લાભ લઇ શત્રુના વિખરાયલા લશ્કર ઉપર પો-

તાના સ્વાર અને પાળા લઇને પંડે તેમના ઉપર પડીને સંપૂર્ણ પરાભવ કરી નાંખ્યો. એ લડાઈમાં પૌરસ ભણીના ૨૦૦૦૦ પાયદળ અને ૩૦૦૦ સ્વાર માર્યા ગયા; રથના કટકે કડકા થઈ ગયા, ને ઘણા એક હાથી મૂઆ તથા કેટલાકને માસિડોનિયનો પોતાની છાવણીમાં લઈ ગયા; તેનો સ્પિતાકસ નામે સરદાર તથા બે રાજપુત્રો રણમાં રોળાયા, એને મુકાબલે સિકંદર ભણીના છેકજ થોડાં માણસો મૂઆં; એટલે આશરે ૮૦ પાળા ૧૦ ઘોડે સ્વાર તિરંદાજો અને વીસ સ્વારો અને સો બસેં બીજાં માણસ મૂઆં એવું લખેલું છે, એ અલ્પ સંખ્યા ભરોંસો રાખવા જોગ નથી. તથાપિ પ્રાચીન ઇતિહાસ કરતાઓએ એ બાબત શક લીધેલો કોઈ ઠેકાણે જણાતો નથી.

આ લડાઇમાં પૌરસ છેક હારી ગયો ખરો, પણ તેણે હિંમત છોડી નહિ. એ લડાઇમાં તેનું ઘણું ખરૂ લશ્કર નાશ પામ્યું અને પોતાના પણ એક હાથમાં જબરો ઘા વાગ્યા છતાં પોતાના તમામ સીપાઇઓનો નાશ થતાં સુધી પોતાની જગાએથી હાલ્યો નહિ. એ તેનું ધૈર્ય સિકંદર બાદશાહ દૂરથી જોતો હતો. તેને આશ્ચર્ય લાગ્યું, અને વિચાર્યું કે આવા શૂર પુરુષને સાધારણ સીપાઈને હાથે મરાવવા કરતાં તેનું રક્ષણ કરીને આદરમાન આપવામાં આપણી મોટાઇને વધારે શોભા છે. માટે ઑંફ્સિને બે ઘટતી વાતો કહીને પૌરસને પોતાની પાસે બોલાવવાસારુ મોકલ્યો. તેથી ઑંફ્સિ પોતાના ઘોડા ઉપર બેશીને ઘણી ઉતાવળથી જે હાથી ઉપર પૌરસ બેશીને લડાઈના મેદાનમાંથી પોતાના મુકામ ભણી જતો હતો, તેણીમેર ચાલ્યો, તે જોઇને પૌરસે પોતાના આ જુના શત્રુ ઉપર પોતાના હાથીની હરડી કરાવી. એટલામાં ઑંફ્સિ ઘણી ઉતાવળે ત્યાંથી નીકળી નાઠો એ સારૂં થયું નહિ તો આ વખતે તેનો જીવ જાત. એવી રીતે ઑંફ્સિને ફિકે મોડે પાછો આવેલો જોઈ, પૌરસને સમજાવી લાવવાસારુ મિરોએસ નામે બીજા સરદારને મોકલ્યો. તે ઘણા પુખ્ત વિચારનો અને પૌરસ જોડે આગલની ઓળખા-

રણ સાંભળીને પૌરસને પરમ દુઃખ થયું. પરંતુ તે વાતનો શોક કરતાં બેસવાની આ વખત નહોતી. તે ધ્યાનમાં લઈ ક્રેતિરસને ભુલાવો ખવરાવવાસારુ કેટલુંક લશ્કર છાવણીમાં રાખી, બાકીનું તમામ લશ્કર પોતાની સાથે લઇને સિકંદર જોડે યુદ્ધ કરવા સારૂ ઘણા જોસ્સાથી નીકળ્યો. ત્યારે તેની જોડે ૩૦૦૦૦ પાયદળ, ૪૦૦૦ સ્વાર અને ૩૦૦ રથ એટલું લડાયક લશ્કર અને ૨૦૦ હાથી હતા. એ પોતાનું લશ્કર લઇને એક કોરા રેતાળ મેદાનમાં લડવા સારૂ લશ્કર તૈયાર કરીને આ રીતે ઉભો રહ્યો. સૌથી અગાડીની હારમાં દરેક પચાસ હાથને છેટે એવી હાથીની હાર ઉભી રાખી; તેની પાછળ અને કેટલુંએક બંને બાજુએ એમ પાયદળ ઉભું રાખ્યું; અને તેની પાછળ રથ; એવી તેણે ગોઠવણ કરી. હાથીને સર્વની અગાડી રાખવાની મતલબ એવી હતી કે, એ ગંજાવર પ્રાણીને દેખીનેજ દુશ્મનનાં માણસો અને ઘોડા બીને નાસવા માંડે, અને નાસવા માંડ્યા એટલે તે ભયંકર પ્રાણીને તેમના ઉપર દોડાવીને શત્રુનો કચ્ચર ઘાણ કાઢી નાંખવો, એવી પૌરસની ધારણા હતી. એ ગોઠવણ પૂરી થઈ રહેવા આવી એટલામાં સિકંદરનું નદીની પેલીમેરનું લશ્કર લઇને ક્રેતિરસ તેને આવી મળ્યો. પછી એકેક પગલું આગળ વધતાં બંને લશ્કરો એક બીજાથી ગોળીના ટપ્પા ઉપર આવી પહોંચ્યાં. અહીં આગળ તેમની વચ્ચે મહાભારત યુદ્ધ થયું તેમાં સિકંદરના લશ્કરમાં હાથીઓ ઘુસાવીને તેમની દાણાદાણ કરવાનો પ્રયત્ન પૌરસના લશ્કરે કર્યો. પરંતુ માસિડોનિયન લોકોએ જોરથી એક કીકીઆરી નાંખીને તે ભયંકર પ્રાણી ઘેરી લઇ, તીર, ભાલા બરછી અને તરવાર બડે એવાં જખમી કર્યાં કે, તે અનિવાર્ય થઇને બીકણ જનાવરની પેઠે ગભરાઈને નાસવા લાગ્યાં. મૂળે તે પશુ અને તેમાં ગભરાયલાં એટલે પોતાના પક્ષનું ભાન ન રહ્યું, તેથી પૌરસનાજ લશ્કરની છેક દુર્દશા કરી નાંખી! એથી સિકંદરને તો વગર મહેનતે લાભ મળ્યો. એ લાભ લઇ શત્રુના વિખરાયલા લશ્કર ઉપર પો-

તાના સ્વાર અને પાળા લઇને પંડે તેમના ઉપર પડીને સંપૂર્ણ પરાભવ કરી નાંખ્યો. એ લડાઈમાં પૌરસ ભણીના ૨૦૦૦૦ પાયદળ અને ૩૦૦૦ સ્વાર માર્યા ગયા; રથના કટકે કડકા થઈ ગયા, ને ઘણા એક હાથી મૂઆ તથા કેટલાકને માસિડોનિયનો પોતાની છાવણીમાં લઈ ગયા; તેનો સ્પિતાકસ નામે સરદાર તથા બે રાજપુત્રો રણમાં રોળાયા, એને મુકાબને સિકંદર ભણીના છેકજ થોડાં માણસો મૂઆં; એટલે આશરે ૮૦ પાળા ૧૦ ઘોડે સ્વાર તિરંદાજો અને વીસ સ્વારો અને સો બસેં બીજાં માણસ મૂઆં એવું લખેલું છે, એ અલ્પ સંખ્યા ભરોંસો રાખવા જોગ નથી. તથાપિ પ્રાચીન ઇતિહાસ કરતાઓએ એ બાબત શક લીધેલો કોઈ ઠેકાણે જણાતો નથી.

આ લડાઇમાં પૌરસ છેક હારી ગયો ખરો, પણ તેણે હિંમત છોડી નહિ. એ લડાઇમાં તેનું ઘણું ખરૂ લશ્કર નાશ પામ્યુ અને પોતાના પણ એક હાથમાં જબરો ઘા વાગ્યા છતાં પોતાના તમામ સીપાઇઓનો નાશ થતાં સૂધી પોતાની જગાએથી હાલ્યો નહિ. એ તેનું ધૈર્ય સિકંદર બાદશાહ દૂરથી જોતો હતો. તેને આશ્ચર્ય લાગ્યું, અને વિચાર્યું કે આવા શૂર પુરુષને સાધારણ સીપાઈને હાથે મરાવવા કરતાં તેનું રક્ષણ કરીને આદરમાન આપવામાં આપણી મોટાઇને વધારે શોભા છે. માટે ઑંફ્રિસને બે ઘટતી વાતો કહીને પૌરસને પોતાની પાસે બોલાવવાસારુ મોકલ્યો. તેથી ઑંફ્રિસ પોતાના ઘોડા ઉપર બેશીને ઘણી ઉતાવળથી જે હાથી ઉપર પૌરસ બેશીને લડાઈના મેદાનમાંથી પોતાના મુકામ ભણી જતો હતો, તેણીમેર ચાલ્યો, તે જોઇને પૌરસે પોતાના આ જુના શત્રુ ઉપર પોતાના હાથીની હરડી કરાવી. એટલામાં ઑંફ્રિસ ઘણી ઉતાવળે ત્યાંથી નીકળી નાઠો એ સારૂં થયું નહિ તો આ વખતે તેનો જીવ જાત. એવી રીતે ઑંફ્રિસને ફિકે મોડે પાછો આવેલો જોઈ, પૌરસને સમજાવી લાવવાસારુ મિરોએસ નામે બીજા સરદારને મોકલ્યો. તે ઘણો પુખ્ત વિચારનો અને પૌરસ જોડે આગલની ઓળખા-

રણ સાંભળીને પૌરસને પરમ દુઃખ થયું. પરંતુ તે વાતનો શોક કરતાં બેસવાની આ વખત નહોતી. તે ધ્યાનમાં લઈ ક્રેતિરસને ભુલાવો ખવરાવવાસારુ કેટલુંક લશ્કર છાવણીમાં રાખી, બાકીનું તમામ લશ્કર પોતાની સાથે લઇને સિકંદર જોડે યુદ્ધ કરવા સારૂ ઘણા જોસ્સાથી નીકળ્યો. ત્યારે તેની જોડે ૩૦૦૦૦ પાયદળ, ૪૦૦૦ સ્વાર અને ૩૦૦ રથ એટલું લડાયક લશ્કર અને ૨૦૦ હાથી હતા. એ પોતાનું લશ્કર લઇને એક કોરા રેતાળ મેદાનમાં લડવા સારૂ લશ્કર તૈયાર કરીને આ રીતે ઉભો રહ્યો. સૌથી અગાડીની હારમાં દરેક પચાસ હાથને છેટે એવી હાથીની હાર ઉભી રાખી; તેની પાછળ અને કેટલુંએક બંને બાજુએ એમ પાયદળ ઉભું રાખ્યું; અને તેની પાછળ રથ; એવી તેણે ગોઠવણ કરી. હાથીને સર્વેની અગાડી રાખવાની મતલબ એવી હતી કે, એ ગંજાવર પ્રાણીને દેખીનેજ દુશ્મનનાં માણસો અને ઘોડા બીને નાસવા માંડે, અને નાસવા માંડ્યા એટલે તે ભયંકર પ્રાણીને તેમના ઉપર દોડાવીને શત્રુનો ક્ચર ઘાણ કાઢી નાંખવો, એવી પૌરસની ધારણા હતી. એ ગોઠવણ પૂરી થઈ રહેવા આવી એટલામાં સિકંદરનું નદીની પેલીમેરનું લશ્કર લઇને ક્રેતિરસ તેને આવી મળ્યો. પછી એકેક પગલું આગળ વધતાં બંને લશ્કરો એક બીજાથી ગોળીના ટપ્પા ઉપર આવી પહોંચ્યાં. અહીં આગળ તેમની વચ્ચે મહાભારત યુદ્ધ થયું તેમાં સિકંદરના લશ્કરમાં હાથીઓ ઘુસાવીને તેમની દાણાદાણ કરવાનો પ્રયત્ન પૌરસના લશ્કરે કર્યો. પરંતુ માસિડોનિયન લોકોએ જોરથી એક કીકીઆરી નાંખીને તે ભયંકર પ્રાણી ઘેરી લઇ, તીર, ભાલા બરછી અને તરવાર બડે એવાં જખમી કર્યા કે, તે અનિવાર્ય થઇને બીકણ જનાવરની પેઠે ગભરાઈને નાસવા લાગ્યાં. મૂળે તે પશુ અને તેમાં ગભરાયલાં એટલે પોતાના પક્ષનું ભાન ન રહ્યું, તેથી પૌરસનાજ લશ્કરની છેક દુર્દશા કરી નાંખી! એથી સિકંદરને તો વગર મહેનતે લાભ મળ્યો. એ લાભ લઇ શત્રુના વિખરાયલા લશ્કર ઉપર પો-

મનો વાળવાં એ એક અને પાછા વતન જવાસારુ તમે મારા મનને ફેરવાવો એ બીજું, એ સિવાય ત્રીજો રસ્તો નથી. બહાર નીકળ્યા પછી આપણે હાથે જે જે કામો થયાં, તે સર્વે નઠારાં અને ગેરઆબેરૂનાં જો તમને લાગ્યાં હોય, અથવા ખુદ મારે હાથે તમને કાંઈ ઇજા થઇ હોયતો, મારે કાંઇજ બોલવાનું નથી. તથાપિ જુઓ, આપણે કેટલી નદીઓ, અને કેટલા સમુદ્રો અથાગ મહેનત કરીને ઓળંગીને ઈરાન સરખા અગણિત દેશો જીત્યા છે. અને મૂછો ઉપર તાલ દેનારા મોટા મોટા પરાક્રમી પુરુષોને નમાવી નરમ પાડ્યાછે. એના જેવો યશવંતો પુરુષાર્થ તે બીજો કયો છે? ઠીક ત્યારે અહીંઆ સૂધી આપણે આપણો એટલો પુરુષાર્થ ગજાવી મૂકયોછે, તો પછી હવે લગારેક વધારે આગળ ચાલીને હિંદુસ્થાનમાં આપણો વિજયધ્વજ ઉભો કરવાને અનમન કરવી જોઇએ કે? અરે માસિડોનિયન લોકો! આગળ જતાં આપણને કોઈ જોરાવર શત્રુ સામા મળશે એવું ધારોછો? જો ધારતા હોનો તે તમારી ભૂલ છે. ખુદ મારો વિચાર તો એવો છે કે, ઉદ્યોગી અને પ્રતાપી માણસના ઉદ્યોગની હદ નહોય, જે મતલબ તેણે ધારી, તે જો સેંકડો પ્રયત્ન કરતાં પણ પાર નપડી તો માત્ર તેને દલગીર થવાનો વખત આવેછે, બીજા કોઇ પણ કારણથી તેને ધીરજ આવતી નથી. વારૂ, એમ જો કહીએ તો, તમારી હિંમત પાછી હઠવા જેવું આજ સૂધીમાં એક પણ કારણ બન્યું છે? વળી હવે મારા મનમાં વધારે આઘા જવાનું નથી; ફક્ત ગંગાનદી સૂધી જવાનું ધારૂંછું, અને તે ઘણી આઘી નથી પાસેજ છે. આપણે હિંદુસ્થાનના અખાતમાંથી ઈરાની અખાતમાં જઇએ. અને ત્યાંથી આફ્રિકામાં સહલથી જઈ શકાશે; ત્યાં આપણું રાજ્ય છે. પણ આપણે જો અહીંથીજ પાછા જઇએ તો, હૈફાસિસ નદી અને પૂર્વ સમુદ્ર વચ્ચેનો મુલક જીતવાનો બાકી રહી [illegible]ય. એ જો સ્વતંત્ર રહે તો તેની આજુબાજુનાં જે રાજ્યો આ-[illegible]ાં, તેમને પાડોસનું સ્વતંત્ર સુખ જોઇને આપણી

મજબૂત, સંખ્યામાં ઘણા, અને યુદ્ધવિદ્યામાં સારા પ્રવીણ હતા. ને તે સંગાલા નામે શેહેરમાં પાકા બંદોબસ્તથી રહ્યા હતા. તેની છાવણીની ચારે તરફ મોટાં મોટાં ગાડાની ત્રણ હારો કરેલી હતી. તેના ઉપર સિકંદરે હલ્લો કરીને તેમને હરાવ્યા. એ વખત તે લોકોનાં સત્તર હજાર માણસો મુઆં અને સત્તર હજારને કેદ કરીને માસિડોનિયન લોકો પોતાની છાવણીમાં લાવ્યા. પણ આ સંગ્રામમાં સિકંદર ભણીનાં માત્ર ૧૦૦ માણસો પડ્યાં અને ૨૦૦ જખમી થયાં. એવું ઇતિહાસમાં લખેલું છે. એથી મોટી નવાઇ લાગે છે કે, ઉભયપક્ષના નાશમાં આવડું મોટું અંતર !

એ કુચાથેઇયન લોકોનાં વળી એક બે ટોળાં આસપાસ હતાં. તેને પણ સિકંદરે હરાવ્યાં અને ગંગા કાંઠાના જે ફળદ્રુપ અને ધનવાન્ પ્રદેશ વિષે તેણે નાના પ્રકારના સમાચાર સાંભળ્યા હતા તે જીતી લેવાસારુ તે ઉતાવળો થયો અને લશ્કરની ફરીને ઝપાટા બંધ તૈયારીઓ કરવા લાગ્યો. એ કામનો ઉમંગ માત્ર તેનામાંજ હતો; કેમકે સઘળા લોકોને ઘર છોડ્યાને ઘણાં દિવસ થવાને લીધે, તથા સાથે આવેલાં બૈરા છોકરાં તરેહવાર રોગથી મરી ગયાને લીધે, નિરાસ અને ઉદાસ થઇ જવાથી તથા પોતાના કુટુંબ પરિવારને હવે ક્યારે મળીશું, એવી તાલાવેલી લાગી રહી હતી. તેવામાં જ્યારે તે લોકોએ સિકંદરનો અગાડી જવાનો મનસુબો જાણ્યો. ત્યારે તેમને ઘણું માઠું લાગ્યું. અને હવે ગમે તેમ થાય તોપણ અમે આગળ આવવાના નથી એમ ખુલ્લી રીતે બોલવા લાગ્યા. એ નારાજીપણાની ખબર બાદશાહને થઇ, તેને બીજે દિવસે પોતાની સાથેના તમામ માણસોની એક મોટી સભા ભરીને તેમને ઘણે ગંભીર ચેહેરાથી એક ભાષણ સંભળાવ્યું. તે આવી મતલબનું હતું કે, "ભાઈઓ, તમે મારી સાથે હવે અગાડી આવવાને નારાજી છો, એવું સાંભળીને આજે તમને કેટલીક સમજણ આપવાસારુ અત્રે બોલાવ્યાછે હવે મારી જોડે તમને અગાડી લઈ જવાસારુ મારે તમારા

થઇ નહિ. આશરે અડધી ઘડી સૂધી તેવા ઉદાસ ચેહેરે તેઓ બેશી રહ્યા. કારણ કે આપણા મનની વાત તેને શી રીતે જણાવીએ કે વતન જવાનું બને, તેની મોટી ફિકરમાં તે વેળાએ હતા. એટલામાં પાલિમોક્રેતીસ નામે શૂરા સરદારનો છોકરો સીનસ ઉભો થઇ રાજા ભણી વળીને ઘણી નમ્રતાથી બોલ્યો. "મહારાજ, આપ અમો સર્વના અન્નદાતા છો, આપનો હૂકમ અમે માથે ચડાવીએ છીએ, આપ જે હુકમ કરશો તેના સામા થવાની વાત તો આઘી ગઇ; પણ તે વિષે નારાજ થઇને બડબડવાની પણ અમો સેવકોમાં તાકાત નથી. તથાપિ આ વેળાએ આપ અમને આજ્ઞાના જોરથી લઇ જવાને ચહાતા નથી. પણ અમારા મનને તેણીમેર વાળી તેણી પાસ દોરી જવાનું ધારતા હો એવું દેખાયછે; અને કોઇને કાંઇ કહેવું હોય તો વગર બીક કહો એમ આપ બોલ્યા છો; માટે હું ચાર શબ્દો બોલુંછું; તે ધ્યાનમાં લેશો, અને તેમાં વત્તું ઓછું બોલાઈ જાય તેની ક્ષમા મળવી જોઈએ, એ મારી વિનંતી છે. હવે હું જે બોલવાનો છું, તે અહીં બેઠેલા થોડાએક સરદારોની તરફનુંજ નહિ, પણ આપની સ્વારી સાથે જે બીજા લાખો આદમીઓછે, તેની તરફનું છે એ મારે પેહેલા જણાવવું જોઇએ. વળી માત્ર તેનો પક્ષ પકડીનેજ મારે બોલવું ઘટારત નથી. પણ મહારાજ, જે વડે તેમનું અને આપનું સારૂં થાય, તે મારે બોલવું જોઇએ. અમે સીપાઇ લોક માસિડોનિયાથી આપની સાથે નીકળ્યા ત્યારથી આજ સૂધી એક સરખી લડાઓ કરીને જીત મેળવતા આવ્યા છીએ, અને હવે થાકયા છીએ, એટલુંજ કારણ સ્વદેશ પાછા જવાની આજ્ઞા માગવાને બસ છે. મહારાજ, આ માસિડોનિયાથી જે આટલા ગ્રીકો આણેલા હતા. તેમાંના હવે આપના લશ્કરમાં કેટલા જીવતા રહેલાછે, તે આપના ધ્યાનમાં હશેજ. થિસેલિયન લોકો લડાઇના કામથી કંટાળેલા જોઇ આપે તેમને બાક્ત્રિયામાંથી પાછા જવાની રજા આપી એ કામ ઘણું ઉત્તમ

સામે થવાની બુદ્ધિ થાય; પછી તે જીતેલાં અને સ્વતંત્ર રહેલાં બંને એક સંપ કરીને આપણી સામા ઉઠે. અને એવું જો થાય તો, આજ સૂધી આપણે કરેલી મહેનત વ્યર્થ નહિ જાય કે? પરંતુ, માસિડોનિયન લોકો, વિચાર કરો, અને મારી જોડે આગળ આવવાનો દૃઢ નિશ્ચય કરો. જુઓ ભાઇ, મહેનત કર્યા વગર અને દુઃખો ભોગવ્યાવિના કીર્તિ અને વૈભવ પ્રાપ્ત થવાનાં નથી. મોટાં પરાક્રમો કરીને દુનિયામાં કીર્તિ ગજાવવી એજ જન્મનું સાર્થક છે. ને એમાં જેવો આનંદ છે, તેવો બીજામાં નથી. વળી એવું નામ પાછળ મૂકીને મરવાનું અત્યંત સંતોષ ભરેલુછે. માસિડોનિયન લોકો, આપણા વડીલોને એકવાર એવીજ મોટી કીર્તિ મળી હતી. ને તે એવાંજ મહા સંકટો વેઠીને હાંસલ કરી હતી. એ તમે જાણતા નથી કે? હું તમારો રાજા માટે નિરાંતે મોજશોખ કરૂંછું અને તમને દુઃખમાં નાંખુંછું. એવું તમારાથી કહી શકાશે કે? હું તમારી જોડે નિરંતર સુખ દુઃખમાં ભાગીઓ થઇને પરિશ્રમ કરૂંછું. એ મારે તમને કહેવું જોયતું નથી. હું તમને પ્રતિજ્ઞા પૂર્વક કહુંછું કે, આ એશિયાખંડ બધો મારે તાબે થયો એટલે મારૂં કામ પત્યું. પછી હું અગાડી જવાનો નથી અને તમે મારી સાથે ચાલો એમ કહેવાનો પણ નથી. એટલું હાથમાં ઝાલેલું કામ પાર પડ્યા પછી, તમારામાંથી જેની મરજી એશિયાખંડમાં રહેવાની હશે, તેમને રહેવાની સગવડ હું કરી આપીશ. અને જે વતનમાં જવાને ચહાશે તેમને રજા આપીશ. તથાપિ જે એશિયાખંડમાં રહેશે તેની ભણી જોઇને વતનમાં જનારા લોકો પાછળથી પસ્તાશે, એ ધ્યાનમાં રાખવું."

એ ભાષણ સાંભળીને તમામ લોકો છક થઈને છાનામાના પોતાની જગાએ બેશી રહ્યા. પણ એ તેનું ભાષણ તેમને પસંદ પડયું હોય એવું તેમના ચેહેરા ઉપરથી જણાતું નહોતું; તથાપિ સિકંદરનો એટલો બધો ધાક બેશી ગયો હતો કે, તેના સાંમા તેની મરજી વિરૂદ્ધ એકે શબ્દ બોલવાની કોઇની હિંમત

થઇ નહિ. આશરે અડધી ઘડી સૂધી તેવા ઉદાસ ચેહેરે તેઓ બેશી રહ્યા. કારણ કે આપણા મનની વાત તેને શી રીતે જણાવીએ કે વતન જવાનું બને, તેની મોટી ફિકરમાં તે વેળાએ હતા. એટલામાં પાલિમોકેતીસ નામે શૂરા સરદારનો છોકરો સીનસ ઉભો થઇ રાજા ભણી વળીને ઘણી નમ્રતાથી બોલ્યો. "મહારાજ, આપ અમો સર્વના અન્નદાતા છો, આપનો હૂકમ અમે માથે ચડાવીએ છીએ, આપ જે હૂકમ કરશો તેના સામા થવાની વાત તો આથી ગઇ; પણ તે વિષે નારાજ થઇને બડબડવાની પણ અમો સેવકોમાં તાકાત નથી. તથાપિ આ વેળાએ આપ અમને આજ્ઞાના જોરથી લઇ જવાને ચહાતા નથી. પણ અમારા મનને તેણીમેર વાળી તેણી પાસ દોરી જવાનું ધારતા હો એવું દેખાયછે; અને કોઇને કાંઇ કહેવું હોય તો વગર બીક કહો એમ આપ બોલ્યા છો; માટે હું ચાર શબ્દો બોલુંછું; તે ધ્યાનમાં લેશો, અને તેમાં વત્તું ઓછું બોલાઈ જાય તેની ક્ષમા મળવી જોઈએ, એ મારી વિનંતી છે. હવે હું જે બોલવાનો છું, તે અહીં બેઠેલા થોડાએક સરદારોની તરફનુંજ નહિ, પણ આપની સ્વારી સાથે જે બીજા લાખો આદમીઓછે, તેની તરફનું છે એ મારે પેહેલા જણાવવું જોઇએ. વળી માત્ર તેનો પક્ષ પકડીનેજ મારે બોલવું ઘટારત નથી. પણ મહારાજ, જે વડે તેમનું અને આપનું સારૂં થાય, તે મારે બોલવું જોઇએ. અમે સીપાઇ લોક માસિડોનિયાથી આપની સાથે નીકળ્યા ત્યારથી આજ સૂધી એક સરખી લડાઓ કરીને જીત મેળવતા આવ્યા છીએ, અને હવે થાક્યા છીએ, એટલુંજ કારણ સ્વદેશ પાછા જવાની આજ્ઞા માગવાને બસ છે. મહારાજ, આ માસિડોનિયાથી જે આટલા લોકો આણેલા હતા. તેમાંના હવે આપના લશ્કરમાં કેટલા જીવતા રહેલાછે, તે આપના ધ્યાનમાં હશેજ. થિસેલિયન લોકો લડાઇના કામથી કંટાળેલા જોઇ આપે તેમને આફ્રિયામાંથી પાછા જવાની રજા આપી એ કામ ઘણું ઉત્તમ

કર્યું, કેટલાએક ગ્રીક લોકો આપે બાંધેલા નવા શેહેરમાં નિરાંતે રહેલાછે; પણ તેમને ત્યાં ચેન પડતું નથી. તેમાંના કેટલા-એક અને માસિડેનિયન લોકોમાંથી કેટલાએક લડાઇના મેદા-નમાં પડીને મૂવેલા છે, તેમને માટે તો કાંઇ બોલવાનું નથી. તથાપિ જે થોડાએક હજી સૂધી આપણી જોડે છે, અને તે ઘણા કંટાળેલા છે તેમના વિષે જરૂર વિચાર થવો જોઈએ. હાલમાં આપણી સાથે જે માસિડોનિયન અને ગ્રીક લોકો છે. તેમનાં કેટલાંએકનાં સગાંવહાલાં રણમાં પડીને મરણ પામ્યાં છે: કેટલા-એક એશિયાખંડમાં પોતાની વગ પડતી સગવડ પ્રમાણે વસ્તી કરીને રહેલાછે; તેથી આપણી જોડેના લોકોના મનો છેક ઉદાસ થઇ ગયાં છે. અને તેમનામાં હવે અંગબળ પણ રહ્યું નથી. એમાંથી જે કોઇનાં મા બાપ જીવતાં છે. તેમને તઓને મળવાની હોંસ ઉત્પન્ન થઇછે, અમારાં ઘરો, સગાંવહાલાં, અને બૈરાં છોકરાં એકવાર અમારી નજરે ક્યારે પડે એમ બધાના જીવમાં થઇ રહ્યુંછે, એ લોકો જ્યારે વતનથી નીકળ્યા ત્યારે છેક દરિદ્રી હતા; તથાપિ આપની મેહેરબાનીએ હવે તેમને ધનવાન્ કર્યાછે. ત્યારે એવા અરસામાં સ્વકુટું-બમાં ભેળા રહીને કેટલાક દિવસ સુખમાં કાઢવાની ઇચ્છા તેમને થાય એ સાધારણ છે. એટલે એનેમાટે તેમનો દોષ કાઢવો કામનો નથી. માટે મહારાજ, આપ અમને વળી જુલમ કરીને આગળ દોરશો નહિ. જે લોકોનાં દિલ ચાકરી ઉપરથી ઉઠી ગયાંછે, તેમના હાથથી સંકટ સમયે સારી નોકરી કદી થવાની નથી. મહારાજ, આપને પણ આણીમેર દૂર દેશમાં આવ્યાને ઘણા દહાડા થયાછે; મહારાજ, આપે પણ ઘેર ચાલવું, આપનાં પૂજ્ય માતુશ્રીનાં દર્શન કરવાં, ગ્રીસના રાજ્યની ફરીને બરોબર સારી વ્યવસ્થા કરવી, ઇષ્ટમિત્રોને મળવું, અને જે અમૂલ્ય પદાર્થો આપે મહા પરાક્રમ કરીને સંપાદન કર્યાછે, તે વડીલોના હાથે બંધાયલા રાજ્યમંદિરમાં લઇ જઈ મૂકવા. થોડાએક વિશ્રામ લીધા પછી આપની મરજી હોય તો ફરીને

બીજી સ્વારીની તૈયારી કરાવવી. તે તૈયારી આ સ્વારી કરતાં ઘણી સારી થશે. કારણ કે આપની જોડે આણીમેર આવ્યાથી શું પ્રાપ્ત થાયછે અને કેવી બોહોળી સંપત્તિ મળેછે, તે ત્યાંના જુવાન અને નવા ઉમેદવારોને અમારી ભણી જોતા સહજ માલમ પડશે. અમે સઘળા ઘરડા અને અશક્ત થયા છીએ. હવે અમારામાં કાંઇ દમ રહ્યા નથી. આપને યુદ્ધાદિક કામમાં અમારા કરતાં નવા અને જુવાન લોકો વધારે ઉપયોગી પડશે, એ મારે કહેવાની જરૂર નથી. વળી મહારાજ, બીજું એવું છે કે, કોઈ પણ વાતમાં હદ જોઇએ, 'અતિ સર્વત્ર વર્જયેત્' એવી જે કહેણી છે તે ધ્યાનમાં રાખવી જોઈએ. આપને આ દુનિયામાં કોઈ માનવ જાતિ શત્રુનો ભય નથી, એ વાત ખરી છે; એમાં અમને તલમાત્ર સંશય નથી. પરંતુ પરમેશ્વરી ગોઠવણ શી છે, તે કોઇ જાણતું નથી. માટે તે બાબત અગાડીથી કાંઇ ગોઠવણ કરી મૂકાતી નથી."

સીનસના એ ભાષણથી સિકંદર બાદશાહને ઘણું માઠું લાગ્યું; તથાપિ તે બીજા તમામ લોકોને ઘણું પસંદ પડ્યું. તેમનાથી મોઢે એક અક્ષર બોલાયો નહિ; તથાપિ તેમના ચેહેરા ઉપરથી તેમનો અભિપ્રાય સાંજ જણાવા લાગ્યો. પોતાના તમામ માણસોનાં મન પાછાં પોતાને વતન જવાસારુ વળેલાં જોઇ તથા તેથી આપણો બધો શ્રમ વ્યર્થ જવાની ચિંતાથી સિકંદર ગુસ્સા ભેર ત્યાંથી ઉઠીને તંબૂમાં જઇ બેઠો. તે બે ત્રણ દહાડા સૂધી ફક્ત એકલોજ હતો. એટલા વખતમાં તે પોતાના જીવ જાન મિત્રની જોડે પણ કશું બોલ્યો નહોતો. તે તંબૂમાંથી બહાર નીકળતો નથી અને કોઇ સાથે બોલતોએ નથી એવું જોઇ તેના તમામ લશ્કરી લોકો ગભરાઈ ગયા. અને બાદશાહનો મિજાજ પહેલાંના જેવો થવાસારુ પરમેશ્વરની પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા. એ સઘળી વર્તણુક બાદશાહ માંહે બેઠો બેઠો જોતો હતો; અને ધારતો હતો કે એ યુક્તિ વડે મારાં માણસો સ્વદેશ જવાનો દુરાગ્રહ મૂકીને મારા હૂકમ પ્રમાણે ભાગીરથી નદી સૂધી મારી જોડે

આવવાની ઇચ્છા કરશે; તથાપિ તેની એ ધારણા ખોટી પડી. કેમકે કેટલીક વારે બહાર આવી પાછો લોકો જોડે હળીમળી જઇને તેમની મરજી તપાસવા લાગ્યો ત્યારે તે પહેલાના જેટલીજ સ્વદેશ ભણી ખેંચાયલી જણાઈ. પણ લગાર પહેલાં કરતાં ધીમા પડ્યા. તેટલીજ સવડ સાધીને તે લશ્કર સાથે રાવી નદી ઉતર્યો. પછી તે ત્યાંથી નીકળીને ચિનાબ નદીને કાંઠે પોતાની છાવણી કરીને કેટલાએક દિવસ રહ્યો. એટલામાં આસપાસના પ્રદેશમાં મોટો વરસાદ વરસીને તે નદીમાં મોટી રેલ આવીને આખા દેશમાં જળ જળ થઇ રહ્યું તેવારે સિકંદર બાદશાહે પોતાનો મુકામ પાસેના એક ઊંચા ઠેકાણા ઉપર નાંખ્યો. ત્યાં સીનસ એકાએક માંદો પડીને મરણ પામ્યો. તેથી રાજા અને આખું લશ્કર દલગીર થયું. એ ઘણો શૂરો હતો. તથા એણે સ્વદેશના લાભને સારૂ પુષ્કળ પરિશ્રમ કર્યો હતો. અને જ્યારે સિકંદર બાદશાહ આગળ ખરૂં બોલવાનું કાંઇ કામ કોઇ વાર થઇ પડતું હતું ત્યારે ખરી મસલત આપવા તે બિલકુલ આઘું પાછું જોતો નહોતો. તે સ્વદેશ લાભને ખુદ પોતાના લાભ કરતાં વધારે યોગ્યતાનો ગણતો હતો; અને તે પ્રમાણે ચાલતો હતો. એવા ગુણવાળો પુરુષ સર્વને વહાલો થઇ પડે એમાં કાંઈ નવાઈ જેવું નથી. એટલા બનાવો ઈ. સ. પૂ. ૩૨૬ સુધીમાં બન્યા.

પછી જળમાર્ગે સિકંદર બાદશાહની સ્વારી લશ્કર સાથે વાયવ્ય તરફ માલી લોકોના દેશમાં આવી. તે ઘણા ધીરજવંત અને શૂરા હતા. તેનીજ પડોસના દેશમાં આક્સૈદ્રેસી નામના ઘણા તીખા લોકો રહેતા હતા. એ બે દેશના લોકો હમેશાં એક બીજા જોડે લડતા હતા, તેમને કોઈ દહાડો મળતી રાશ આવતી નહોતી, એવું હતું ખરૂં. પણ સિકંદર બાદશાહ તો બન્ને જણાને દુશ્મન દેખાવા લાગ્યો. તેથી તેઓ મળી ગયા. અને તેમણે ૧૦૦૦૦ સ્વાર, ૮૦૦૦૦ પાયદળ અને ૯૦ રથ લડવાસારુ તૈયાર કર્યા. તેની અને સિકંદરની વચ્ચે અનેક લડાઈ

થઇ. તેમાં સિકંદરની ફતેહ થઇને તેમના શત્રુ હારીને દશેદિશાએ નાશવા લાગ્યા. તેમાં આકસૈદ્રેસી લોકો પોતાની મજબૂત રાજધાનીમાં જઇને દરવાજા બંધ કરીને સારા બંદોબસ્તથી રહ્યા. તે શેહેરની આસપાસનો કોટ ઘણો ઊંચો હતો તેણે કરીને દરવાજા ઉઘડ્યા વગર બહારના લોકોને માંહે દાખલ થવાને બીજો રસ્તો ન હોતો. તે શેહેરને બાદશાહે ઘેરો ઘાલ્યો અને અંદર પેસવાસારુ મહેનત કરવા માંડી પણ રસ્તો સૂઝ્યો નહિ ત્યારે તેણે કોટ સાથે મોટી મોટી નીસરણીઓ ગોઠવી અને ઉપર ચઢવાસારુ પોતાના લોકોને હિંમત આવે માટે હમેશના ધારા પ્રમાણે એ સાહસના કામમાં પોતે આગળ થયો. તેને નીસરણી ઉપર ચડતો જોઇને તેના સીપાઇઓ પણ તેની પાછળ ચડવા લાગ્યા. આ વખતે તે સર્વથી અગાડી હતો, તે ઘણી મુશીબતે કોટની ટોચ ઉપર પહોંચ્યો એટલામાં ઘણા ભારથી નીસરણી ભાગી પડી ને ચડનારા લોકો ધડાધડ નીચે તૂટી પડ્યા. એટલામાં સિકંદરને પોતાના કોટ ઉપર જોતાંજ આક્સૈદ્રેસી લોકોને ઘણો જોસ્સો આવ્યો તેથી તેના ઉપર તીરનો વરસાદ વરસાવી મેલ્યો. તે પોતાની ઢાલવડે પોતાનો બચાવ કરવા લાગ્યો. પરંતુ વૃષ્ટિ ચારેમેરથી થતી હોવાથી તેવારે તેને કંઇ ઉપાય સૂઝ્યો નહિ. અને હવે તે શું કરશે તેની તરફ સર્વની નજર ચોંટી. એવી વખતે જો કોઈ બીજો હોત તો ફક્ત બીકથીજ મરી ગયો હોત પણ સિકંદરે આ વખત કેવો ચમત્કાર કર્યો તે જુવો. તેણે પોતાનો ડગલો બરાબર કંમરે બાંધ્યો, ને પાસેનો બીજો નકામો ભાર ત્યાં રહેવા દઇને એકદમ જોસાભેર કૂદી પડ્યો, એવી રીતે કે માંહેથી દુશ્મનો ટોળા બંધ ઊભા હતા તેની વચ્ચે ઊભોને ઊભો પડ્યો એટલે પછી તે લોકો જેમ સિંહના બચ્ચા ઉપર હજારો વાઘ ધસી પડેછે• તેમ તેના ઉપર તૂટી પડ્યા. પરંતુ તે વેળાએ તેને એક શસ્ત્ર ન લાગતાં તેની તરવારના ઝપાટાથી સેંકડો માણસોના ઢગલા તેના પગ આગળ પડ્યા તેથી બીજાઓની છા-

તીએ કહ્યું કર્યું નહિ. એથી ઉલટું સિકંદરે તેને ગભરાયલા જોઇ વધારે જોરથી તેમના ઉપર માર ચલાવ્યો. એ દરમ્યાન એના ઉપર પણ તીરોનો વરસાદ પડતો હતો તે બધાને તે પોતાની ઢાલ ઉપર ઝીલતો હતો. એમ કરતાં કરતાં તેમાંના એક માણસનું તીર સૂંસૂં કરતું આવીને સિકંદરની છાતીમાં પેઠું ને જખમમાંથી ઘણું લોહી વહેવા લાગ્યું, તેથી તેનાં લૂગડાં તમામ લોહીથી લદબદ થઈ ગયાં અને એક પળમાં મુવા જેવો થઇને જમીનપર પડ્યો તે જોઇને તે તીર મારનારો જંગલી માણસ ખુશી થઈ કુદકારા મારતો તેની પાસે આવ્યો. અને મોટા ડોળથી તેના શરીર ઉપરનાં લૂગડાં કાઢવા લાગ્યો પણ તેનો હાથ શરીરે લાગતાંજ તેને ભાન આવ્યું અને આપણો શત્રુ આપણાં લૂગડાં કાઢેછે તે જોઈ તેને અતિશય જોમ આવ્યો, તેથી લાગલોજ ઊભો થયો અને પેલાને એક હડસેલો મારી આઘો કરીને છાતીમાં બરછી મારી ત્યાંને ત્યાં તેનો જીવ લીધો. એટલું થાયછે એવામાં તો બહારના માસિડોનિયનો માંહે આવીને ત્યાં આગળ ઊભા રહ્યા. પછી બંને પક્ષ વચ્ચે જોરમાં લડાઈ ચાલી તેમાં તે શેહેરના લોકો છેકજ હારી જઇને તે નગર સિકંદરને તાબે થયું. ખરેખરે આ વખતની સિકંદરની ચાલાકીનો કોઇને પણ ચમત્કાર લાગ્યા વગર રહેશે નહિ.[1]

---

૧ આવી વેળાએ રમવાની કસરત માંહેનો મૂખ્ય પટો ખેલતાં આવડવો બહુ ઉપયોગી થઈ પડેછે. આજ પણ ઉત્તર હિંદુસ્થાનમાં ઘણું ખરૂં એમ મનાયછે કે પટાબાજ આદમીને તીર કે ગોળી વાગી શકતી નથી તેથી ઘણા ખરા પૂરબીઆ પટો ખેલતાં શીખેછે. ગ્રીસ દેશની જાહોજલાલ વખતમાં એ અંગકસરત શીખવાની માણસ માત્રની ફરજ ગણાતી હતી. તો સિકંદરને આવડતી હોય એમાં શી નવાઈ! અને એથીજ એ એ સમયે બચ્યો હતો.

આ વેળાએ સિકંદર બાદશાહ ઘણી હિંમતથી ફતેહ પામ્યો ખરો; પરંતુ તેને જે તીર વાગ્યાનું ઉપર કહ્યુંછે, તેથી તેને ઘણું દરદ થતું હતું. તેને તેના ચાકરોએ ઉંચકીને તેના તંબુમાં લીધો, અને વૈદોને બોલાવ્યા. ત્યાંસૂધી પેલા તીરનું ફળું તેનાં શરીરમાં ઘોચાયલુંજ રહ્યું હતું. તે બહાર કાઢવા સારૂ શસ્ત્રવૈદ્યે પ્રયત્ન કરવા લાગ્યા ત્યારે માલમ પડ્યું કે, તેની આગલી ટોચ જાણી જોઇને વાંકી વાળેલીછે. વાસ્તે તે જખમને વધારે પોહોળું કર્યા સિવાય બહાર નીકળવાનું નથી એવું લાગવાથી તે ઘા જોઇએ તેટલો પોહોળો કરીને તે ફળું વૈદોએ ઘણી ચતુરાઇથી બહાર કાઢ્યું; અને જખમને શીવી લીધો. એ તમામ કામ પતી રહેતાં સૂધી સિકંદરે ચૂં કે ચાં કર્યું નહિ. અને થતી વેદના ગંભીરાઈથી ખમી; તથાપિ તે વેળાએ તે એવો તો મરણતોલ થઈ ગયો, કે તે હવે ઘડી બે ઘડીમાં મરશે એવું પાસેના લોકો માનવા લાગ્યા. અને બહાર તો એવી વાત ફેલાઈ કે તે મરી ગયો. એવી ખબરથી આપણે ઘણું નુકશાન છે, એમ વિચારીને આશરે સાત દહાડામાં તે હળવે હળવે ટેકો દઇને પોતાનો દરબારી પોશાક પહેરીને લશ્કર સામો આવી ઉભો. તે સાત દિવસમાં તેનું લશ્કર મોટી ફિકરમાં પડ્યું હતું; અને બધા લોકોની નજર તેના તંબુ તરફ લાગી રહી હતી; તેમની એવી હાલતમાં એકાએક તેને જોઇને તેમને એટલો તો હર્ષ થયો કે, તેમના પેટમાં પણ સમાયો નહિ ! તેથી ઘણા આનંદથી દોડતા દોડતા તેની પાસે આવ્યા. અને પગે લાગીને તેની આરોગ્યતા બાબત પરમેશ્વરનો પાડ માનવા લાગ્યા, ને સઘળે આનંદ આનંદ વર્તાઈ રહ્યો અને એ વખતે સિકંદર બાદશાહને ઘણી વેદના થતી હતી તો પણ પોતાના માણસોનો પોતાના ઉપર આટલો પ્રેમ જોઇને તે ઘણો સંતોષ પામ્યો.

સિકંદર બાદશાહ લગારેક સારો થવા માંડ્યો એટલે આકસૈદ્રેસી અને માલી લોકો ભણીથી આશરે ૧૫૦ એલચીઓ

તેના દરબારમાં આવીને સલાહની વાતચીત કરવા મંડ્યા. અને ભારે નજરાણા આપીને એવી વિનંતિ કરી કે, અમારા ભણીથી જે ઉન્માદ થયો તેની દરગુજર કરીને આપને જે યોગ્ય માણસ માલમ પડે તેમને અમારો સૂબેદાર નીમો, અમે તેનો હુકમ પાળવાને તૈયાર છીએ. એ બોલો સાંભળીને તે એવો સંતોષ પામ્યો કે, પળવાર તેને શરીરવેદના પણ વિસારે પડી. તેથી એવો જવાબ દીધો કે, "તમારામાંના સારા ૧૦૦૦ માણસ અમારા લશ્કરમાં ચાકરીસારુ મોકલી દો તો અમે તમારી જોડે સલાહની વાત કરીએ. એ સિવાય કરનાર નથી." એ તેનું બોલવું તેમણે તરત કબૂલ કરીને ૧૦૦૦ માણસ તેની પાસે મોકલી દીધા એટલે **સિકંદરે** તેમના પ્રાંત ઉપર **ફિલિપ** નામે એક ગૃહસ્થને સુબેદાર ઠરાવ્યો. એવી રીતે આક્સૈદ્રેસી અને માલી † લોકો તેના સેવક થયા.

આક્સૈદ્રેસી લોકોનું નગર સ્વાધીન કરવાસારુ **સિકંદરે** ખુદ પોતાનો જીવ જોખમમાં નાંખ્યો હતો તે તેના લોકોને સારું ન લાગ્યું. માટે એવા નજીવા કામસારુ એવું સાહસ કદી ન કરવા તેને વિનંતિ પૂર્વક સૂચના કરવાનું તેઓ ધારતા હતા. તથાપિ તેને એવું કહેવા જઇએ તો કોણ જાણે શું થાય? એવી બીકને લીધે કોઇ બોલવાની હિંમત કરે નહિ. આખરે, એક દહાડો, તે પોતાની પથારીમાં છેક નિર્માલ્ય થઇને પડ્યો પડ્યો પાસેના માણસ સાથે હળવે હળવે બોલતો હતો, તે જોઇ આપણે અરજ કરવાની આ સારી વેળા જોઈ **ક્રેતિરસ** અગાડી આવી ઘણી નમ્રતાથી બોલ્યો, "મહારાજ, આપને લગાર આરામ થએલો જોઇ અમારા જીવમાં જીવ આવ્યોછે. પણ સાહેબ, અમે આપને જ્યારે અંત્યાવસ્થામાં દીઠા ત્યારે અમારાં કાળજાં ધડકતાં હતાં. મહારાજ, આપ અમારા ધણી અને મા બાપ છો, એવું છતાં તે મહા સંકટમાં અમે તમને આગળ જવા દીધા. અને અમે

---

† એજ હાલનું મુલતાન છે.

પાછળ રહ્યા એ અમે મોટું મૂર્ખપણું કર્યું તેનેમાટે સર્વને ઘણીજ લાજ આવીછે. અને અમે મોટા ગુન્હેગાર છીએ, એવું અમારૂં મન અમને કહેછે. તથાપિ મહારાજ, હવે અમારી એટલીજ વિનંતિ છે કે, એવા દુઃખદાયક સંકટ સમુદ્રમાં અમને કદી નાંખશો નહિ! અમથા આટલા સરખા એક શેહેરમાટે આપે આપના જીવને જોખમમાં નાંખવો ઘટતો નથી. મહારાજ, એવાં નાનાં સુનાં કામ મજ સરખા આપના હાથ નીચેના સરદારોને ફરમાવવાં, અને આપની મોટાઇને શોભે એવાં મોટાં કામોમાંજ માત્ર આપે હાથ ઘાલવો. એ જે સંકટ આપના જીવ ઉપર આવ્યું હતું એ માત્ર મનમાં આવવાથીજ અમારા શરીર ઉપરનાં રૂવાંટાં ઊભાં થાયછે. અને એક દોઢ બદામનો માણુસ આપ જેવા પૃથ્વીપતિના શરીર ઉપર ધશી આવીને આપના શરીર ઉપરનાં વસ્રો કાઢવાનું યત્ન કરતો હતો, તે હજુ સુધી અમારી આંખ આગળથી દેખાતું બંધ થતું નથી. મહારાજ, આપના જીવના અને આપના શરીરના માલિક આપ એકલાજ છો, એવું સમજશોમા; તે બન્ને ઉપર અમે સેવક જનની પણ કંઈ સત્તા છે. અમારા સર્વના જીવ આપના જીવ ઉપર આધાર રાખેછે; માટે અમે અમારા જીવને એટલે મહારાજના જીવને સાચવીએ એ ખુલ્લુંજ છે. રાજાધિરાજ, સેવકના મોઢામાંથી વત્તું ઓછું નીકળ્યું હોય તેની ક્ષમા થવી જોઇએ, અને અમે સર્વ પરિજનોને એટલું માગવું આપવું કે, આપે આપના જીવમાટે નહિ તો નહિ, પણ અમારા જીવને ખાતર તથા બધી દુનીઆના સુખનેમાટે હવે પછી પોતાને માટે વધારે કાળજી રાખવી. ફરીથી એકવાર અરજ કરૂં છું કે ન્યૂનાધિક વિષે ક્ષમા થવી જોઇએ."

એ ખરી આસ્થાનું ભાષણ સાંભળીને સિકંદર બાદશાહની છાતીમાં ઘણો ઉમળકો આવ્યો, તેથી તેણે ઘણા હેતથી ક્રેતિરસ અને બીજા જે સાથે હતા તેમને આલિંગન દીધું. પછી તે પ્રેમનો ઉભરો લગાર સમ્યા પછી તે બોલ્યો, "મિત્રો,

હવે તમારા બધાજણાનું ભરણપોષણ કેમ ચલાવવું તેની મને સમજણ પડતી નથી. તમે તમારા પોતાના જીવ કરતાં મારો જીવ વધારે ગણોછો, માટેજ હું એમ બોલુંછું એવું નથી; પણ આપણી સ્વારીના આરંભથી તમે તમારાં માથાં હાથમાં લઇને મને મદદ કરેછો, તે હું જાણુંછું. તે માટે તમને બધાને મોટી સાબાસી આપવી જોઇએ. જો જીવવું તો આવી તમારા જેવી મંડળીના સુખ સહવાસમાં આયુષ્યનાં કેટલાંક વર્ષો કાઢવા સારુંજ જીવવું; નહિ તો જીવવું ફોકટ છે એવું મને લાગેછે. તથાપિ મિત્રો, કોઇકોઇ વાતો વિષે મારો મત તમારા મતથી બીલકુલ જુદો છે, તે વિષે મારે બે વાતો કહેવાની છે. મારો સહવાસ સદા રહે, એવી જે તમારી ઇચ્છા છે તે સારી છે. પરંતુ ભાઇઓ, હું મારી ઉમર વર્ષોથી ગણતો નથી પણ વિજયથી ગણુંછું. મારે ઘડપણ સૂધીની બધી જીંદગી એશઆરામમાં કહાડવી હોત તો મારા વડીલોએ જે રાજ્ય મેળવી રાખ્યું હતું તે બસ હતું; તથાપિ મિત્રો, હું એશઆરામ વાળો માણસ નથી; પરાક્રમવાળો છું. ફક્ત મારી ઉમરનાં વર્ષ તરફ તમે જોશો તો હું છેક નાની ઉપરનો છું એવું તમને લાગશે; પણ મારાં પરાક્રમ ભણી જુવો એટલે હું ઘણી મોટી ઉમરનો છું એવું તમારા મનમાં આવ્યા વગર રહેશે નહિ. અરે આટલો મહા પ્રયત્ન કરીને મેં એટલા દેશો જીત્યાછે. યૂરોપ તથા એશિઆને હલાવી મુક્યાછે, અને દુનિઆના જાણીતા તમામ ભાગપર આવડો મોટો કીર્તિધ્વજ ઉભો કર્યોછે. એવી સ્થિતિમાં એ મહા કાર્યને અધવચ છોડીને પાછા વળવું એ મને સારૂં લાગતું નથી. આજે જે આપણા લશ્કરને આટલી શોભા આવીછે તે માત્ર આપણાં પરાક્રમથીજ આવીછે, આપણે આજ સુધીમાં જે મેળવ્યું છે તે ઘણુંછે. એ વાત ખરી; એ બાબત હું કાંઇ બોલતો નથી. તથાપિ જે દેશમાં આપણે હાલમાં છીએ, તે દેશ મને શરમમાં નાંખેછે; તે શામાટે કહેશો, તો જેટલું પરાક્રમ એક સ્ત્રીએ કર્યું હતું, તેટલું તારા

હાથથી હજી થયું નથી, એવું મને જણાવે છે. તે સ્ત્રી કયી ? એમ પૂછશો તો તે સેમિરામીસ ! એ સ્ત્રીના પરાક્રમનો મારાથી પાર કઢાતો નથી. તોપણ તેની શી વિશાત ? તમે મને સહાય થવાને કમર બાંધી અગાડી થાઓ એટલે હું તમને હં હં કરતો આગળ દોરીશ. રાજા લોકોના જીવને ઘર માંહેના અને દરબાર માંહેના મિત્રો કહેવડાવનારા છાના દુશ્મનથી ઘણો ભય હોય છે. તેથી તમે મારૂં રક્ષણ-કરશો એટલે થયું. બીજું બધું કામ હું સંભાળીશ; યુદ્ધ વ્યવસ્થાનું જોખમ હું તમારા ઉપર નાંખતો નથી; તે બાબતની તમામ જવાબદારી હું સ્વીકારૂં છું."

આ ભાષણ ઉપરથી સિકંદર બાદશાહનું મન કેવું હતું, તે ખુલ્લું જણાઇ આવેછે. એ ઉપરથી રાલિન ગ્રંથકાર એવું કહેછે, "ખરો વૈભવ કોને કહેવો, તે સિકંદર બીલકુલ જાણતો નહોતો અને ખરી મોટાઇનું મૂળતત્ત્વ શું. તથા તે કેમ મેળવવી ને તે મેળવવાની મતલબ શી એમાંની તેને કશી ખબર નહોતી. તેથી તે ન્યાયાન્યાય ન જોતાં, દયાને એક બાજુએ મૂકીને જીતાય તેટલા દેશ જીતીને પોતાના નામનો પ્રતાપ બેસાડવો એમાંજ તેને ખરો વૈભવ અને પુરુષાર્થ દેખાતો હતો; તથાપિ ખરો વૈભવ અને ખરી મોટાઇ એ નથી." આ તે સુજ્ઞ ગ્રંથકારનું કહેવું બીલકુલ વાજબીછે.

બાદશાહને પોતાના જીવને લગાર સારૂં લાગવા માંડયું કે તે પોતાના લશ્કરને સાથે લઇને સાબ્રેરી નામે રાની લોકોના પ્રદેશમાં ગયો. તે જંગલીઓના ૬૦૦૦૦ પાળા, ૬૦૦૦ સ્વાર, ૫૦૦ રથ લડવાનેમાટે તૈયાર હતા. તથાપિ બાદશાહનું અગણિત લશ્કર જોઈ તથા તેના વિલક્ષણ શૂરાતનની કીર્તિ સાંભળીને તે ઘણા બીધા. તેથી લાગલાજ તેમણે પોતાના વકીલોને સલાહ કરવાસારુ મોકલ્યા. તેની સાથે સલાહ થયા પછી તે સ્વારી મ્યુસિકાનસ નામે રાજાના પ્રાંતમાં પેઠી. એ રાજાના એક શેહેરને ઘેરો ઘાલતાં ટાલમી નામે એક સુરા સરદારને બાણનું એક જબરૂં જખમ લાગ્યું. તે શેહેરના

માણસોએ પોતાનાં તીર ।। ભાલોડાને એક જાતના ઝેરનું પાણી પાયું હતું. તેથી તેનો જખમ રૂઝાતો નહોતો. અને એવડે જખમી થએલા માણસો મરી જતાં હતાં તે માટે ટાલમી બાબતની સિકંદરને ઘણી ફીકર ઉત્પન્ન થઇ. અને તેના ઘાને રૂઝાવામાટે ખુદ પોતે મહેનત કરવાનું મનમાં લાવીને તેને પોતાના બીછાનાની પાસે લાવીને સૂવાડ્યો. તોપણ તે જખ્મ દહાડે દહાડે વધતો ચાલ્યો અને સિકંદર પણ તેની વધારે વધારે કાળજી કરવા લાગ્યો. એવી સ્થિતિમાં એક રાત્રે સિકંદરને ઊંઘતો હતો એટલામાં સ્વપ્નામાં એક પક્ષીએ પોતાના મોઢામાં એક વનસ્પતિ લાવીને સૂચવ્યું કે આ ટાલમીના ઘામાં ભરો તેથી સારો થશે. ત્યાર પછી બાદશાહ જાગ્યો. અને પેલી વનસ્પતિ મંગાવીને ટાલમીના ઘા ઉપર દાબી તેથી તે ઝટ રૂઝાયો! એ વાત શલિને પોતાના ગ્રંથમાં લખેલીછે. તેમાં ખરૂં કેટલું હતું તે કોણ જાણે; તથાપિ એટલું તો ખરૂં કે સિકંદરને ટોલમીની ઘણી જરૂર હતી એમ તો તે ઉપરથી ઉઘાડું જણાઇ આવેછે. અને એ પુરુષ ખરેખરો તેવોજ મોટો હતો. પહેલો તો એ ફિલિપ રાજાનો દાસી પુત્ર હતો એમ કોઈ કહેછે. અને તે મોટો નિસ્પૃહ, સ્પષ્ટવક્તા, શૂરો, અને સત્યવાદી તથા ઉત્તમ મસલત આપનારો હતો. એટલું છતાં તેનામાં અહંકાર લગારે ન હોતો. એ પુરુષ સિકંદર બાદશાહને તો શું પણ દરેક ગુણગ્રાહક માણસને વહાલો લાગે એ સાધારણ છે.

હવે આ ભાગની સમાપ્તિ થવા આવીછે. તથાપિ એ સ્વારી માંહેલી એક ચમત્કારિક વાત રહેલી છે તે કહ્યા વગર એ સમાપ્ત થઇ શકતો નથી તે વાત એછે કે, એ સ્વારીમાં બ્રાકમેની (એ બ્રાહ્મણ હોવા જોઇએ એવું કોઇ કહેછે) નામના લોકો સિકંદરની નજરે પડ્યા. એ લોકો તપસ્વીની રહેણીથી રહેતા હતા. તોપણ તેમણે કેટલાએક લોકોને ઉશ્કેરીને સિકંદરના લશ્કરને તરેહવાર રીતે પીડા કરી હતી. એ લોકોને ઇંગ્રેજીમાં જીમનોસોફિસ્ત કહ્યાછે, તે ઘણા ખરા ના-

ગા હોયછે. તથા તે ફૂળ ફળાદિ ખાઇને ગુજરાન કરે છે. વળી આત્મા અમર છે ને તેને જન્મ મરણના ફેરા ફરવા પડેછે, એવું સમજે છે. અને આ દુનિયાઈ સુખ કરતાં પરલોકનું સુખ તેઓ વધારે ગણેછે. તેમાંના મુખ્ય દશ આદમીઓ સિકંદરે પકડીને સ્વારીમાં પોતાની સાથે રાખ્યા હતા. તેમને એક દહાડો પોતાની કચેરીમાં બોલાવી મંગાવીને તેમાંના એક વડીલ માણસને એવું ફરમાવ્યું કે, "તમારા આ નવ ગૃહસ્થોને હું એક એક પ્રશ્ન પૂછું, તેના તેમણે બરાબર જવાબ દેવા. તેમાં જે પહેલો ચૂકશે તેનો પહેલો જીવ લઈશ. ને બાકીનાની પછી ખબર લઇશ; અને જવાબ ખરા કે ખોટા તેનો નિર્ણય તમારે કરવો જોઇએ." તે તેમણે કબૂલ કર્યું. પછી પ્રશ્નોતરનો આરંભ થયો.

પહેલાને પૂછ્યું કે, "જે માણસો હમણાં જીવતાં છે તે વધારે છે કે જે આજસૂધીમાં મરી ગયાં છે તે સંખ્યામાં છે?" તેણે જવાબ દીધો કે, "જે જીવે છે તે વધારે સંખ્યામાં છે; કારણ મુવાં તેતો હવે ગણતરીમાં છેજ નહિ,"

બીજાને એવો સવાલ પૂછ્યો કે, "વધારે પ્રાણી ક્યાં ઉત્પન્ન થાયછે, પૃથ્વી ઉપર કે સમુદ્રમાં?" તેણે જવાબ દીધો કે, પૃથ્વી ઉપર; કારણ સમુદ્ર પૃથ્વીનો એક ભાગ છે."

ત્રીજાને પૂછ્યું કે, "બધામાં અત્યંત કપટી પ્રાણી કયું?" તેનો તેણે જવાબ વાળ્યો કે, "જે હજી સૂધી માણસને જડ્યો નથી તે"

ચોથાને પૂછ્યું કે, "સાબાસ લોકોને અમારી સામા બંડ કરવાને તે ઉશ્કેરી આપ્યા. તેનું કારણ શું?" તેણે જવાબ દીધો, "તેમના રાજાએ જીવવું તો શૂરા સરખું જીવવું, નહિ તો એકદા બકરીનાં બચ્ચાંની માફક મરી જવું, એવું મને ઠીક લાગ્યું માટે."

પાંચમાને પૂછ્યું કે, "મોટું કોણ દહાડો કે રાત?" તેણે જવાબ આપ્યો. "દહાડો. એક રાતના કરતાં એક દિવસ વડો છે." એ જવાબથી સિકંદરને નવાઇ લાગી હોય એવું

પાંચમાને જણાયું તેથી તેની તરફ વળીને ફરી બોલ્યો કે એમાં અચંબો પામવાનું નથી. જેવો સવાલ તેવો જવાબ?"

છઠ્ઠાને પૂછ્યું કે, "આપણા ઉપર બધા હેત રાખે એવી જેની ઇચ્છા હોય તેણે શી રીતે ચાલવું. કે તેની ઉમેદ બર આવે?" તેણે જવાબ દીધો, "એવા માણસના હાથમાં જો મોટો અધિકાર આવે તો કોઇને બીક ન લાગે એવી રીતે વર્તવાથી બનશે?"

સાતમાને પૂછ્યું, "માણસ દેવ શી રીતે થશે?" તેણે જવાબ દીધો, "જે માણસથી થતું નથી, તે કરવાથી થશે."

આઠમાને પૂછ્યું કે, "બળવાન્ કોણ જીવ કે મોત?" તે બોલ્યો, "મોત કરતાં જીવ વધારે જોરાવર છે; કારણ તે ઘણું દુઃખ ખમેછે; મોતથી કશુંએ ખમાતું નથી."

નવમાને પૂછ્યું, "માણસે ક્યાં સૂધી જીવવું! તેણે જવાબ દીધો, "જીવવા કરતાં મરવું સારૂં લાગે ત્યાં સૂધી."

પછી ઉત્તરોના નિર્ણય કરવાસારુ તે નીમેલા દશમા માણસ ભણી મોહું કરીને બાદશાહ બોલ્યો, "કહો હવે એ બાબત તમે શું કહોછો." તે ઉપરથી પેલા ઘરડા માણસે કહ્યું કે, એ નવેના જવાબો, પહેલાનાં કરતાં બીજા નઠારો, એવા છે. એટલે તેમાં બરોબર એવા એકે જવાબ નથી" તે સાંભળીને સિકંદર બોલ્યો, "એવું જો તમારૂં મનછે તો પહેલા તમને ગરદન મારવા જોઇએ ત્યારે તે ઘરડો તપસ્વી બોલ્યો, "એમ કેમ વારૂ? જે બધા કરતાં ખરાબ જવાબ દેશે, તેને પહેલો મારવામાં આવશે. એવું તમે બોલ્યા હતા. એ વચન જો તમે તોડતા હોતો, ખુશીથી તોડો" એટલી વાતચિત થયા પછી તે દશજણાઓને મોટી મોટી બક્ષીસો આપી, અને તેમને તેમને ઠેકાણે ખુશીથી જવા દીધા, તેમજ વળી કેટલા એક માણસોને મોકલીને તેણે હિંદુસ્થાનના સાધુઓ સાથે વાદ કરાવ્યો, એવું કહેવાયછે.

પાછલા ભાગમાં કહ્યા પ્રમાણે સિકંદર બાદશાહ પોતાના લશ્કર સાથે સિંધુ નદી મધ્યે વહાણમાં બેશીને ધીમે ધીમે પાતાલ નામે ગામ પાસે આવી પહોંચ્યો. ત્યાં આગળ તે નદીના બે ફાંટા પડીને એક જમણી તરફ જાયછે ને બીજો ડાબી તરફ જાયછે; તેમાંના જમણા ફાંટામાં પોતાનાં વહાણો હંકારીને નીચે સમુદ્રમાં આવ્યો. ત્યારે તે અનહદ સમુદ્રને જોઈને ઘણો રાજી થયો. અને આપણા જેવા અતુલ પરાક્રમી પુરુષને અવલોકન કરવાને આ અતુલ ભવ્ય પદાર્થ લાયક છે, એવું તેને લાગ્યું. સમુદ્રમાં ઓટ થાયછે, તેની એને તથા એના માણસોને ખબર નહોતી, તેથી ઓટનાં પાણી તેમને ઘસડતાં હતાં તે જોઈને તેને લાગ્યું કે, આપણે હાથે ઈશ્વરની આજ્ઞાનો ભંગ થવાથી તેણે આપણા ઉપર ગુસ્સે થઇ આ સંકટ આપણા ઉપર નાંખ્યુંછે, એવું સમજીને તેણે દેવને સંતોષ પમાડવાસારુ પોતાની દેશી રીત પ્રમાણે નાના પ્રકારના હોમ હવન કર્યા.

દરિયા કાંઠે કેટલાએક મહિના ગુજાર્યા પછી સિકંદરે પોતાના લશ્કરના બે ભાગ કર્યા; તેમાંનો એક પોતાની સાથે પગ રસ્તે જવાસારુ લેવાનો અને બીજો નિઆર્કસના હાથ નીચે આપીને તેને ઈરાની અખાતમાં થઇને આપણી સ્વારીમાં આવી મળવાસારુ રવાને કરવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો. તે સમુદ્ર તેનાથી બીલકુલ અજાણ્યો હતો; તોપણ તેણે આનાકાની ન કરતાં સિકંદરની આજ્ઞા માથે ચડાવી. તેથી તેના ઉપર બાદશાહ ઘણો રાજી થયો; ને મોટી મોટી બક્ષીસો આપી. નિઆર્કસ જાતનો ક્રેતન હતો; માસિડોનિયન નહોતો; પણ સિકંદરનો બાળમિત્ર હોવાથી તે એક બીજા ઉપર ઘણું હેત રાખતા હતા. નિઆર્કસને વહાણમાં બેસવાને ઋતુ બદલાવાની લગાર વાર હતી; માટે તેને ત્યાં મૂકીને બાદશાહ પોતાનું લશ્કર લઇ પગ વાટે ઈરાન ભણી ચાલ્યો. ત્યાં તેમને પહેલો ઓરિતી લોકોનો

મુલક આવ્યો. તેમની રાજધાની હામબાસિસ નામે હતી. ત્યાંના લોકોએ પ્રથમ સિકંદરની સામા થવાનું ડોળ કર્યું હતું; તથાપિ તેનું લશ્કર જોઇ તથા તેની કીર્તિ સાંભળીને ઝટ નરમ પડ્યા. અને તેના કહ્યા પ્રમાણે ચાલવાને કબૂલ થયા. ત્યાંથી આગળ જતાં જેદ્રોસિઆમાં તેની સ્વારી પેઠી, ત્યાં તેના લશ્કરના અતિશય હાલ હવાલ થયા તે એટલા કે તેનું વર્ણન કરવાથી કોઈતો ખરૂં માનવાને ખંચાશે, તેઓ એક મોટા અરણ્યમાં આવ્યા. તેમાં તે લાગલાગટ સાઠ દહાડા સૂધી ચાલ્યા પણ પાણી જડ્યું નહિ. પાસેનો ખોરાક ખુટી ગયો હતો; ને દિવસે તાપ એટલો પડતો હતો કે, તે ટાળવાસારુ રાત્રે મજલ કાપવી પડતી; તેમાં ચાલતાં ચાલતાં લોકો થાક્યા; ને તરસથી ઘણા વ્યાકુળ થયા; તેવામાં પેટ ભરવાસારુ ભારબરદારી જનાવરો મારીને ખાવા પડ્યાં; અને અન્ન અન્ન, પાણી પાણી કરતા સેંકડો માણસો તરફડીને ટપોટપ મરવા લાગ્યા; ને શા રીતે જીવાશે એમ સૌને ફીકર પેદા થઇ એટલે શું પૂછવું ? તે લોકોના દુઃખની પરીસીમા થઈ ! અને બધાની નજરે મોત દેખાવા લાગ્યું. મોટા નાનાનો ભેદ જતો રહ્યો, ખુદ સિકંદરને પણ કોઈ પૂછતું નહોતું. જે તે પોત પોતાની ફિકરમાં પડ્યા હતા. એવી આફતમાં મજલ કાપતાં કાપતાં એક રાત્રે તે એક નદીના સૂકા પટ ઉપર મૂકામ કરીને રહ્યા હતા. તેપર પાણીનું એકે ટીંપુ નહોતું. તથાપિ ઉપલી બાજુએ ડુંગરમાં વરસાદ વરસીને મધરાતને સુમારે એવી જોરમાં વેહેવા વાગીકે, તેથી તેના લશ્કર માંહેનાં ગરીબ બીચારાં બૈરાં છોકરાં અને પુષ્કળ સામાન સરંજામ ધસડાવા લાંગ્યો. તેની સાથે સિકંદર બાદશાહનો કીમતી પોશાક પણ તણાઇ ગયો. સ્ત્રાબો નામે એક નામાંકિત ઈતિહાસ કર્તા થઇ ગયો, તેણે આ ભયંકર સંકટનું વર્ણન કર્યુંછે. તેનો સારાંશ એ કે, “ સેંકડો માણસો ભૂખ, થાક અને તાપથી વ્યાકુળ થઇને માર્ગમાં ને માર્ગમાં પડીને મરણ પામ્યાં. એ જીવ જતી વેળાની અકળામણ અને હાથ પગ પછાડવા લા-

ગ્યાથી તેમની ભણી નજરે કરી શકાતી નહોતી. તે અરણ્યમાં એક જાતનાં ઝેરીજિંડવાં ઠામ ઠામ ઉગેલાં હતાં, તે ખાવાથી ભાર બરદારી જનાવરો ટપાટપ મરણ પામ્યાં. તે ઝાડનો પાલો ખાતાગાંજ પહેલાં તે જનાવરના પગ રહી જતા અને તરત મોઢે ફીણ આવીને જીવ નીકળી જતો હતો. ત્યાં વળી બીજા એક જાતના વેલા પથરાયા હતા તે કાકડીના વેલા જેટલા લાંબા ને તેને ગોળ ફળ લાગતાં હતાં. તે પગ તળે છુંદાય એટલે તેમાંથી દૂધ જેવો ધોળો પદાર્થ નીકળતો અને તેના છાંટા માણસના કે જનાવરના ડોળાને લાગે કે લાગલાંજ તે આંધળાં થતાં હતાં, વળી તેમાંના ઝાડ ખામટાંની તળેથી સર્પ નીકળતા, તેના ડંખ એ તો ખરેખરૂં મોત હતું; એટલે જેને ડંખ લાગ્યા હતા તેમાંનો એકે માણસ જીવ્યો નથી." એવી રીતે તે અરણ્યમાં સિકંદર બાદશાહનાં હજારો માણસો મરણ પામ્યાં. શલિન ગ્રંથકારે એવું કહ્યું છે કે, " સિકંદર બાદશાહે હિંદુસ્થાનમાં એકંદર ૧૨૦૦૦૦ પાયદળ અને ૧૫૦૦૦ સ્વાર એટલું લશ્કર આણ્યું હતું. તે લશ્કરનો ચોથો ભાગ પણ તેની પાસે પાછા વળતાં રહ્યું નહોતું."

એવી રીતે સાઠ પાંસેઠ દિવસ પ્રવાસ કરીને સિકંદર બાદશાહનું લશ્કર જેદ્રોસિઆની સરહદ ઉપર આવી પહોંચ્યું એટલે તે ફળદ્રુપ પ્રદેશમાં આવી પહોંચ્યો. ત્યાં તેને ખોરાક પાણી પુષ્કળ મળીને સંતોષ પામ્યા. પછી તે કર્માનિઆ પ્રાંતમાં ગયો. તે પ્રાંતને હાલમાં કર્માન કહે છે. તે પ્રાંતમાં તે લડાઇ, ઘેરા કે કોલકરાર ઈત્યાદિ ઉપર મન ન લગાડતાં, પોતાના લશ્કર સુદ્ધાં ઘણા દિવસ સૂધી યથેચ્છ ખાવા પીવામાં અને એશઆરામમાં નિમગ્ન રહ્યો. એ સમયે પોતે આઠ ઘોડાના રથમાં બેશીને ફરતો હતો અને તેની પાછળ તેના હાથ તળેનાં સેંકડો લોકોની ગાડીઓ ચાલતી, તથા રસ્તે રસ્તે દ્રાક્ષ રસના મોટાં મોટાં વાસણો ભરીને મૂકયાં હતાં. ને તેની પાસે પ્યાલાં, પંચપાત્ર એવાં નાનાં પ્રકારનાં વાસણો ગોઠવ્યાં હતાં; તેથી

સિકંદરનાં માણસો જોઈએ તેટલો દ્રાક્ષરસ પીતાં હતાં, તેઓ નાચ રંગમાં છેક ગરક થઈ ગયાં હતાં. એવી મોજમઝામાં તેણે સાત આઠ દિવસ કાઢયા. ક્વિંતસ નામના ગ્રંથકારે એવું કહ્યું છે કે, "તે ઓચ્છવના દહાડામાં સિકંદરના લશ્કર ઉપર જો એક હજાર માણસો મરણીઆ થઈને તૂટી પડત, તો તેમણે જે પુરુષ પોતાને દુનિયાં જીતનાર કહેવડાવતો હતો તેનો અને તેના અગૂણિત લશ્કરનો નાસવાનો લાગ ન રહેતાં પરાભવ કર્યો હોત." એ વાત ખરી છે. પણ એવું કંઇ ભય ચિહ્ન નજરે પડત, તો સિકંદર જેવો પુરુષ એટલો બેફિકર રહેત નહિ, એ પણ ખરૂં છે.

પેલીમેર વહાણો હંકારવાનો વખત આવી પહોંચતાંજ નિઆર્કસ પોતાના લોકો સાથે સિંધુ નદીના મુખમાંથી જેવો નીકળ્યો તેવો કિનારે ઈરાની અખાતમાં હુમ્યુસિઆ નામે બેટમાં આવીને ઊતર્યો તે બેટને હાલમાં ઓર્મઝ કહેછે. ત્યાંથી સિકંદર બાદશાહની સ્વારી ચાર પાંચ દિવસની મજલ ઉપર છાવણી કરીને રહેલીછે એવી ખબર મળી. તેવારે તે પોતાની જોડે ચાર પાંચ સોબતીઓને લઇને તેને મળવાસારુ ગયો એટલા વખત સૂધીમાં પોતાના આરમારની શી અવસ્થા હશે તેની ખબર પડી નહોતી; તેથી તે અજાણ્યા સાગરમાં બુડી જઇને તેમની દુર્દશા થઇ હશે એમ વારેવારે તેના મનમાં આવીને તે વિષે ઘણો ફિકરમંદ રહેતો હતો. એટલામાં નિઆર્કસ ફક્ત ચાર આદમી લઇને આવેછે, એવું તેની નજરે પડયું. અને તે પાંચ છ આદમીઓ છેક ફિક્કા અને અશક્ત થએલા તેને દેખાયા. ત્યારે મને જે લાગતું હતું તેજ ખરૂં પડયું, અને એ અનર્થમાંથી ઉગરીને સુભાગ્યે એટલા આપણી પાસે આવ્યાછે. એવું તેણે નક્કી માન્યું. તેથી નિઆર્કસ પાસે આવીને બેઠો. એટલે સિકંદરે તેનો હાથ પકડીને તેને એક બાજુએ લીધો. અને ધીમે રહીને બોલ્યો જે, ઈશ્વરની મહેરબાનીથી સંકટમાંથી બચીને અહીં આવીને તમે મને મળ્યા તેથી મને ઘણો સંતોષ

થાયછે, તથાપિ આપણું આવડું મોટું નૈકાસૈન્ય ડુબીને નાશ પામ્યું તે ઘણું દુઃખદાયક છે, એ સાંભળીને નિઆર્કસે લાગલો જવાબ દીધો. "મહારાજ, આપ એવી શંકા આપના મનમાં કદાપિ પણ લાવશો નહિ. આપણું તમામ આરમાર સહી સલામત છે." એ સાંભળીને સિકંદરને જે આનંદ થયો તે પેટમાં ન માયો તેથી તે ઉભરો આંસુ ધારા રૂપે બહાર પાડ્યો, અને ખુલી રીતે કહી જણાવ્યું કે, "આ શુભ સમાચારથી'જે મને સંતોષ થયો તે આખો એશિયાખંડ જીતવાથી થયો ન હોતો;" એ પછી નિઆર્કસે પોતાની દરિઆઇ મુસાફરીની સવિસ્તર હકીગત કહી; તે તેણે મન દઇને સાંભળી. અને છેલ્લીવારે ઉતરેલે મૂકામે પાછા જઈ યુફ્રેતીસ નદીની વાટે અમારી સ્વારીને ફલાણે ઠેકાણે મળવાનું સુચવીને રજા આપી.

નિઆર્કસની દરિયાઇ મુસાફરીની હકીકત સાંભળીને મારે એક વાર દરિઆઈ મુસાફરી કરવી એવી સિકંદર બાદશાહને ઇચ્છા થઈ. તેથી તેણે એવો વિચાર કર્યો હતો કે, ઇરાની અખાતમાંથી વહાણો હંકારી આરબસ્તાન એને આફ્રિકાને ઘેરો ઘાલી. જીબ્રાલટરની સમુદ્રધુનીમાંથી ભૂમધ્ય સમુદ્રમાં આવવું; પછી કાર્થેજીનીયનોના સમાચાર લેવા; પછી આલ્પ્સ પર્વત ભણી જવું; ને પછી ઈપિરસમાં થઇને માસિડોનિયામાં ઉતરવું એવી ધારણા કરીને મેસોપોતેમિઆના સુબેદાર તથા સિરિયાના સુબાને લિબાનન પર્વત ઉપરનાં મોટાં મોટાં ઝાડો કાપીને તેના વહાણ બાંધવાની બીજી તૈયારી કરવાસારુ હૂકમ પણ આપ્યો હતો. તથાપિ તેને એટલામાંજ એકાએક અકાળ મોતે ઝડપ્યો. તેથી એ બધા વિચાર મનના મનમાં ગયા. માણસ ગમે તેટલી મોટાઈ મેળવે તો પણ મોત આગળ તેનું કંઇ ચાલતું નથી.

આંહીથી તેની સ્વારી કુચ કરીને ઇરાન દેશ માંહેલા પાસારગદામાં આવી પહોંચી. બાદશાહ જ્યારે હિંદુસ્થાન ભણી પ્રથમ ગયો, ત્યારે જેને અહીં સુબેદાર નીમતો ગયો હતો; તે

સિકંદરનાં માણસો જોઈએ તેટલો દ્રાક્ષરસ પીતાં હતાં, તેઓ નાચ રંગમાં છેક ગરક થઈ ગયાં હતાં. એવી મોજમઝામાં તેણે સાત આઠ દિવસ કાઢ્યા. ક્વિંતસ નામના ગ્રંથકારે એવું કહ્યું છે કે, "તે ઓચ્છવના દહાડામાં સિકંદરના લશ્કર ઉપર જો એક હજાર માણસો મરણીઆ થઈને તૂટી પડત, તો તેમણે જે પુરુષ પોતાને દુનિયાં જીતનાર કહેવડાવતો હતો તેનો અને તેના અગૂણિત લશ્કરનો નાસવાનો લાગ ન રહેતાં પરાભવ કર્યો હોત." એ વાત ખરી છે. પણ એવું કંઇ ભય ચિહ્ન નજરે પડત, તો સિકંદર જેવો પુરુષ એટલો બેફિકર રહેત નહિ, એ પણ ખરૂં છે.

પેલીમેર વહાણો હંકારવાનો વખત આવી પહોંચતાંજ નિઆર્કસ પોતાના લોકો સાથે સિંધુ નદીના મુખમાંથી જેવો નીકળ્યો તેવો કિનારે ઈરાની અખાતમાં હુમ્યુસિઆ નામે બેટમાં આવીને ઊતર્યો તે બેટને હાલમાં ઓર્મઝ કહેછે. ત્યાંથી સિકંદર બાદશાહની સ્વારી ચાર પાંચ દિવસની મજલ ઉપર છાવણી કરીને રહેલીછે એવી ખબર મળી. તેવારે તે પોતાની જોડે ચાર પાંચ સોબતીઓને લઇને તેને મળવાસારુ ગયો એટલા વખત સૂધીમાં પોતાના આરમારની શી અવસ્થા હશે તેની ખબર પડી નહોતી; તેથી તે અજાણ્યા સાગરમાં બુડી જઇને તેમની દુર્દશા થઇ હશે એમ વારેવારે તેના મનમાં આવીને તે વિષે ઘણો ફિકરમંદ રહેતો હતો. એટલામાં નિઆર્કસ ફક્ત ચાર આદમી લઇને આવેછે, એવું તેની નજરે પડયું. અને તે પાંચ છ આદમીઓ છેક ફિક્કા અને અશક્ત થએલા તેને દેખાયા. ત્યારે મને જે લાગતું હતું તેજ ખરૂં પડયું, અને એ અનર્થમાંથી ઉગરીને સુભાગ્યે એટલા આપણી પાસે આવ્યાછે. એવું તેણે નક્કી માન્યું. તેથી નિઆર્કસ પાસે આવીને બેઠો. એટલે સિકંદરે તેનો હાથ પકડીને તેને એક બાજુએ લીધો. અને ધીમે રહીને બોલ્યો જે, ઈશ્વરની મહેરબાનીથી સંકટમાંથી બચીને અહીં આવીને તમે મને મળ્યા તેથી મને ઘણો સંતોષ

થાયછે, તથાપિ આપણું આવડું મોટું નૌકાસૈન્ય ડુબીને નાશ પામ્યું તે ઘણું દુઃખદાયક છે, એ સાંભળીને નિઆર્કસે લાગલો જવાબ દીધો. "મહારાજ, આપ એવી શંકા આપના મનમાં કદાપિ પણ લાવશો નહિ. આપણું તમામ આરમાર સહી સલામત છે." એ સાંભળીને સિકંદરને જે આનંદ થયો તે પેટમાં ન માયો તેથી તે ઉભરો આંસુ ધારા રૂપે બહાર પાડ્યો, અને ખુલી રીતે કહી જણાવ્યું કે, "આ શુભ સમાચારથી જે મને સંતોષ થયો તે આખો એશિયાખંડ જીતવાથી થયો ન હોતો;" એ પછી નિઆર્કસે પોતાની દરિઆઇ મુસાફરીની સવિસ્તર હકીગત કહી; તે તેણે મન દઇને સાંભળી. અને છેલ્લીવારે ઉતરેલે મૂકામે પાછા જઈ યુફ્રેતીસ નદીની વાટે અમારી સ્વારીને ફલાણે ઠેકાણે મળવાનું સુચવીને રજા આપી.

નિઆર્કસની દરિયાઇ મુસાફરીની હકીકત સાંભળીને મારે એક વાર દરિઆઈ મુસાફરી કરવી એવી સિકંદર બાદશાહને ઇચ્છા થઈ. તેથી તેણે એવો વિચાર કર્યો હતો કે, ઇરાની અખાતમાંથી વહાણો હંકારી આરબસ્તાન અને આફ્રિકાને ઘેરો ઘાલી. જીબ્રાલટરની સમુદ્રધુનીમાંથી ભૂમધ્ય સમુદ્રમાં આવવું; પછી કાર્થેજીનીયનોના સમાચાર લેવા; પછી આલ્પ્સ પર્વત ભણી જવું; ને પછી ઈપિરસમાં થઇને માસિડોનિયામાં ઉતરવું એવી ધારણા કરીને મેસોપોતેમિઆના સુબેદાર તથા સિરિયાના સુબાને લિબાનન પર્વત ઉપરનાં મોટાં મોટાં ઝાડો કાપીને તેના વહાણ બાંધવાની બીજી તૈયારી કરવાસારુ હૂકમ પણ આપ્યો હતો. તથાપિ તેને એટલામાંજ એકાએક અકાળ મોતે ઝડપ્યો. તેથી એ બધા વિચાર મનના મનમાં રહ્યા. માણસ ગમે તેટલી મોટાઈ મેળવે તો પણ મોત આગળ તેનું કંઇ ચાલતું નથી.

અહીથી તેની સ્વારી કુચ કરીને ઈરાન દેશ માંહેલા પાસારગદામાં આવી પહોંચી. બાદશાહ જ્યારે હિંદુસ્થાન ભણી પ્રથમ ગયો, ત્યારે જેને અહીં સુબેદાર નીમતો ગયો હતો, તે

કેટલીક મુદત થયાં મરી ગયો હતો; તેથી જ્યાં સૂધી બાદશાહ આવીને કારભારની પક્કી ગોઠવણ કરે ત્યાં સૂધી ગરબડ ન થાય માટે એટલા વખત સૂધી આરસિનીજ નામે ત્યાંનો સરદાર કારભાર ચલાવતો હતો. એ સરદાર ઘણા ઉંચા કુળનો હતો તથા તેના હાથથી બાદશાહનાં મોટાં મોટાં કામો થયાં હતાં. તેને લીધે બાદશાહની તેના ઉપર ઘણી મહેરબાની હતી, અને તેથી લોકોમાં પણ તેનો ભારવક્કર સારો હતો. આ વખત જ્યારે સિકંદરની સ્વારી પાસે આવ્યાનું તેણે સાંભળ્યું ત્યારે મોટી તૈયારીથી તે સામો ગયો. અને તેને કીમતી સામાનવાળા કેટલાએક રથ, પુષ્કળ જવાહીર અને ૪૦૦૦ તાલેન્ટનો નજરાણો કર્યો. તેજ પ્રમાણે સિકંદરની સાથે જે અમીરો હતા તેને પણ યોગ્યતા પ્રમાણે આપવાનું હતું તે મોકલાવી દીધું. તેથી તે ઘણા ખરચમાં આવી પડ્યો. તથાપિ એટલી મહેનત અને એટલા ખરચનો તેને ફાયદો થવાનો એક બાજુએ રહીને ઉલટું તેના જીવનું જોખમ થયું! એવી રીતે કેઃ—સિકંદર બાદશાહ પાસે બાગોસ નામે એક ખોજો હતો. તે ઘણો કપટી, ચાડીઓ અને મોટાઇ મેળવવાનો લોભીઓ હતો. તેના ઉપર બાદશાહની ઘણી મહેરબાની હતી. તે એટલે સૂધી કે, તેના એકાંતમાં પણ જવાની તેને મના નહોતી. તેનું જોકે એટલું મહત્વ હતું, તો પણ તે ખોજો, નીચ માણસ, તેને રાજી કરવાસારુ મહેનત કરવાનું કામ નીચ છે એવું આરસિનીજને લાગ્યાથી તેણે તેને કાંઈજ આપ્યું નહિ એટલુંજ નહિ; પણ એ બાબત કોઈ જોડે જ્યારે વાત નીકળી જ્યારે તે ખુલ્લી રીતે બોલ્યો કે, "હું બાદશાહના મિત્રોને ઘણું માન આપીશ, પણ તેના ખોજાને કદીએ નહિ આપું," એ બોલો બાગોસના કાન ઉપર ગયા, ત્યારે તેના પગની જવાળા માથે ચઢી. અને ત્યારથી તે આરસિનીજની ખોદણી ખોદવા લાગ્યો. આરસિનીજ મોટા અને નિર્મળ અંતઃકરણનો માણસ હતો. તેને લીધે તેના વિષે બાદશાહના મનમાં ખોટા વિચાર ભરવાને ઘણી થોડી તક મળતી

કેટલીક મુદત થયાં મરી ગયો હતો; તેથી જ્યાં સૂધી બાદશાહ આવીને કારભારની પક્કી ગોઠવણ કરે ત્યાં સૂધી ગરબડ ન થાય માટે એટલા વખત સૂધી આરસિનીજ નામે ત્યાંનો સરદાર કારભાર ચલાવતો હતો. એ સરદાર ઘણા ઊંચા કુળનો હતો તથા તેના હાથથી બાદશાહનાં મોટાં મોટાં કામો થયાં હતાં. તેને લીધે બાદશાહની તેના ઉપર ઘણી મહેરબાની હતી, અને તેથી લોકોમાં પણ તેનો ભારવકકર સારો હતો. આ વખત જ્યારે સિકંદરની સ્વારી પાસે આવ્યાનું તેણે સાંભળ્યું ત્યારે મોટી તૈયારીથી તે સામો ગયો. અને તેને કીમતી સામાનવાળા કેટલાએક રથ, પુષ્કળ જવાહીર અને ૪૦૦૦ તાલેન્ટનો નજરાણો કર્યો. તેજ પ્રમાણે સિકંદરની સાથે જે અમીરો હતા તેને પણ યોગ્યતા પ્રમાણે આપવાનું હતું તે મોકલાવી દીધું. તેથી તે ઘણા ખરચમાં આવી પડ્યો. તથાપિ એટલી મહેનત અને એટલા ખરચનો તેને ફાયદો થવાનો એક બાજુએ રહીને ઉલટું તેના જીવનું જોખમ થયું! એવી રીતે કે:—સિકંદર બાદશાહ પાસે બાસગો નામે એક ખોજો હતા. તે ઘણો કપટી, ચાડીઓ અને મોટાઇ મેળવવાનો લોભીઓ હતો. તેના ઉપર બાદશાહની ઘણી મહેરબાની હતી. તે એટલે સૂધી કે, તેના એકાંતમાં પણ જવાની તેને મના નહોતી. તેનું જોકે એટલું મહત્ત્વ હતું, તો પણ તે ખોજો, નીચ માણસ, તેને રાજી કરવાસારુ મહેનત કરવાનું કામ નીચ છે એવું આરસિનીજને લાગ્યાથી તેણે તેને કાંઈજ આપ્યું નહિ એટલુંજ નહિ; પણ એ બાબત કોઈ જોડે જ્યારે વાત નીકળી જ્યારે તે ખુલ્લી રીતે બોલ્યો કે, "હું બાદશાહના મિત્રોને ઘણું માન આપીશ, પણ તેના ખોજાને કદીએ નહિ આપું;" એ બોલો બાગોસના કાન ઉપર ગયા, ત્યારે તેના પગની જવાળા માથે ચઢી. અને ત્યારથી તે આરસિનીજની ખોદણી ખોદવા લાગ્યો. આરસિનીજ મોટા અને નિર્મળ અંતઃકરણનો માણસ હતો. તેને લીધે તેના વિષે બાદશાહના મનમાં ખોટા વિચાર ભરવાને ઘણી થોડી તક મળતી

હતી. તથાપિ એવો દાવ આવે ત્યારે તેનો નાશ થવાસારુ બાદશાહના મનમાં વહેમ ભરવાને ચૂકતો નહોતો. એમ કેટલાક દિવસ જતાં બાદશાહના મનમા આરસિનીજ વિષે વહેમ ઉત્પન્ન થયો. તોપણ તે તેણે ખુલી રીતે જણાવ્યો નહિ ત્યાર પછી દ્રવ્ય મેળવવાની ખટપટ કરતાં કોઇએ એવું કહ્યું કે સાયરસની લાસ જે કબરમાં દાટેલીછે તેમાં તેની સાથે અપરિમિત દ્રવ્ય દાટેલુંછે. એ સાંભળીને લાગલીજ બાદશાહે તે કબર ખોદાવી જોઇ, ત્યારે તેમાંથી તેને કશું એ જડયું નહિ. ઇરાની લોકોમાં મુડદાંની સાથે પોતપોતાની શક્તિ પ્રમાણે પૈસા દાટવાની અસલ ચાલ હતી. તે ઉપરથીએ કબરમાંથી આપણે ઘણું દ્રવ્ય સાંપડશે, એવું તેને લાગ્યું હતું; તથાપિ તેમાં તે નિરાશ થયો. ત્યારે એ દ્રવ્ય કોઈએ કાઢી લીધું હશે એમ ધારી તેની તપાસ કરી,તેવારે એ કામ સુબેદાર વગર બીજા કોઇથી બની શકે નહિ એવું તેમાં ઠર્યું. પછી શું પૂછવું ? અંદરથી તો સઘળી તૈયારીજ હતી એટલે લાગલોજ આરસિનીજ ઉપર મુકરદમો ઉભો થઇને, તેના પગમાં બેડીઓ જડાઇ; અને થોડુંક ચોકશીનું ડોળ કરીને તેને ગરદન માર્યો. એવી રીતે બીચારો નિરપરાધી આરસિનીજ વિના કારણ, માત્ર પેલા નીચ ખોજાની કપટ યુક્તિથી માર્યો ગયો ! રાજાની મહેરબાનીવાળા નીચને દુનીઆમાં મોટામાં મોટો માનવો જોઈએ, એવું જે કહેવાય છે તે ખરું છે.

ઈરાન દેશમાં અસલ એવી ચાલ હતી કે રાજા પરદેશ જીતીને તથા મોટી ફતેહ મેળવીને વતનમાં પાછો આવે, એટલે દેશમાંના દરેક ઘરની મુખ્ય ઘર ચલાવનારીને તેની ગ્રોગ્યતા પ્રમાણે એક સોનાનો કકડો આપવો. તે ચાલ પ્રમાણે સિકંદર બાદશાહે ઈરાની સ્ત્રીઓને પુષ્કળ દ્રવ્ય વહેંચ્યું. રાજા બાહારથી સ્વારી કરીને આવે એટલે ઈરાનમાં તેને મોટો ખરચ કરવો પડતો હતો તેથી કેટલાએક દ્રવ્ય લોભી રાજાઓ તો એક વાર સ્વારી કરવાને નીકળ્યા તે ફરીને પાછા સ્વદેશમાં ગયાજ નથી.

સાયરસની કબર વિષે જે વાત ઉપર કહી છે, તેના ઉપર ઈરાની ભાષામાં એક લેખ કોતરાવ્યો હતો; તેનું ભાષાંતર સિકંદરે પોતાની ભાષામાં કરાવ્યું તેની મતલબ "એવી હતી કેઃ—"અરે માનવી, કોઈ વખત પણ મારા આ રાજ્ય ઉપર આવીશજ, એ હું જાણું છું; માટે મારે તને એટલુંજ જણાવવાનું છે કે, તું કોઇ પણ હો, અને ગમે ત્યાંથી આવ, તેનું મને કશું નથી, પણ હું સાયરસ ઈરાનનાં રાજ્યને સ્થાપન કરનાર છું. તે રાજ્ય બાબત હું કંઇ બોલતો નથી; પરંતુ જે આ સાડા ત્રણ હાથ જમીનથી મારૂં શરીર ઢાંકેલું છે. તેનો તું લોભ કરતો નહિ" એ શબ્દો વાંચતાંજ સિકંદર બાદશાહના અંતઃકરણમાં આ લોકનો ક્ષણભંગુર વાસ અને મૃત્યુ એકદમ ઉભાં રહ્યા તેથી છક થઈને ક્ષણવાર વિચારમાં સ્તબ્ધ બની ગયો. મોટાના મન મોટા સિવાય બીજાથી વળતાં નથી.

સિકંદર સાથે જે લોકો હિંદુસ્થાનથી આવ્યા હતા તેમાં તેમાં કાલાનસ નામે એક તે વખતનો તત્ત્વજ્ઞાની હતો. તે હમેશાં નાગો રહેતો. અને નિરંતર પરલોકના વિચારમાં નિમગ્ન હતો. તેની ઉમર આ વખતે આંશરે પાંસેઠ સીતેર વર્ષની હતી એટલી ઉમરમાં કોઇ દિવસ તે માંદો પડ્યો નહોતો. તથાપિ ઈરાનમાં આવ્યા પછી તેની પ્રકૃતિમાં બીગાડ થયો. તે ઉતાવળો સુધરી શક્યો નહિ., માટે ચિતા ખડકીને બળી મરવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો. તેમ ન કરવાસારુ સિકંદરે તેને ઘણો ઘણો સમજાવ્યો, પણ તેણે માન્યું નહિ. ત્યારે બાદશાહે તેની મરજી પ્રમાણે એક મોટી ચિતા તૈયાર કરવી. તે ઉપર જઇ બેસવાં સારુ કાલાનસ ઘણા ઉમંગથી નીકળ્યો ત્યારે માસિડોનિયન લોકો પાસે વિદાયગીરી માગીને તેમને કહ્યું, "મિત્રો, હવે હું જાઉં છું; મારા ઉપર મહેરબાની રાખજો; અને આજનો દહાડો એક મોટા તહેવારની માફક તમારા રાજા સાથે ખાઇ પી અને અને નૃત્ય ગાયન કરી આનંદમાં નિર્ગમન કરજો, હું તમારા રાજાને થોડા દિવસમાં બાબેલન શેહેરમાં મળીશ." એટ--

હું કહીને પેલી ચિતા ઉપર જઇને નિરાંતે સૂતો.* પછી આજ્ઞા પ્રમાણે તેને અગ્નિ સંસ્કાર કર્યો. તે નીચેથી સળગતી સળગતી તેને શરીરે લાગી તોપણ તેણે આણી પાસનો હાથ આણી પાસ પણ મૂક્યો નહિ. અથવા મોંઢેથી ચું કે ચાં કર્યું નહિ! એ ભયંકર કૃત્ય જોવાને સિકંદર ત્યાં આવ્યો નહોતો. પણ બાકીનાં હજારો માસિડોનિયનો ત્યાં ભેળા થયા હતા. તેમને એ વાતની મોટી નવાઇ લાગી. એ પછી ઘણે વર્ષે આગસ્તસ સીઝર નામે રોમન બાદશાહની રૂબરૂ આથેન્સમાં હિંદુસ્થાનનો એક બીજો જોગી એવી રીતે બળી મુવો હતો, એમ કહેવાય છે; તેની દેરડી "હિંદુસ્થાનના માણસની," એમ આજ સૂધી ઓળખાતી રહીછે; એવું એક ગ્રંથકારે લખેલું છે.

કાલાનસ બળી મુવા પછી તેના કહેવા પ્રમાણે સિકંદર બાદશાહે, સંધ્યાકાળે મોટું મંડળ જમવા બોલાવ્યું. તે આવીને પોતપોતાની જગાએ બેઠા પછી, "જે આ વખતે સૌથી વધારે દ્રાક્ષરસ પીશે, તેને પાંચશેં રૂપિયાનો એક ઉત્તમ મુગટ હું ઈનામમાં આપીશ." એવું બાદશાહ બોલ્યો, તે વખતે ત્યાં પ્રોમાકસ નામે એક ગૃહસ્થ હતો. તેણે આ દ્રવ્ય લોભને લીધે આસરે વીસ પચીસ પ્યાલા દારૂ પીધો. અને ઇનામ મેળવ્યું. પણ ત્યાંજ આજારી પડ્યો. અને તરતજ બે ત્રણ દિવસમાં મરણ પામ્યો! વળી એ મંડળમાં દારૂ પીવાનો મહાવરો કરવાથી બીજાં એકતાળીસ જણાના જીવ ગયા એવું કહે છે. સિકંદર બાદશાહની કીર્તિ અને રાજ્ય લોભથી લાખો માણસના જીવ ગયા, તેને માટે કંઈ કહેવાતું નથી. કારણ કે ઘણું કરીને સૌ રાજાઓની રીત એવીજ હોયછે. તથાપિ તેની આવી બીજબાનીથી માણસનું મોત થાય એ તેને મોટા લાંછન જેવું છે.

પાસારગદાથી નીકળીને પાધરો પર્સિપોલિસમાં આવી પહોંચ્યો.. તે શેહેર તેણે હિંદુસ્થાન ભણી જતાં જીતી લઇને

---

* એ ચિતા ઉપર જતી વેળાએ માથે ફૂલના તોરા ઘાલીને હિંદુસ્થાની ભાષામાં ગીનાં ગાતો જતો હતો.

બાળી નાંખ્યું હતું; તેની દુર્દશા જોઈને આ વખતે ઘણું માઠું લાગ્યું તથા પસ્તાવો થયો. પછી ત્યાંથી સુસામાં ગયો તે ઠેકાણે પાસિટિગ્રિજ નદીમાંથી આવીને નિઆર્કસ પોતાના લશ્કર સુધાં આવી મળ્યો. ત્યાં ઇરાનની લડાઇમાંથી પકડેલા કેદીઓ મૂકી ગયો હતો તેને જોયા. તથા તેજ ઠેકાણે તેણે ડરાયસની પરમ રૂપવતી વડી છોકરી સ્તાતિરા સાથે લગ્ન કર્યા; અને તેની એક બીજી બહેન હતી તેનાં લગ્ન પોતાના પરમ મિત્ર હેફિસ્તિયન સાથે કરી આપ્યાં; એ લગ્ન પ્રસંગે બાદશાહે એમ બોલી દેખડાવ્યું કે, “માસિડોનિઆ અને ઈરાન એ બે દેશોની પ્રજાને સગાઇનો સંપ બંધાય એવી મતલબથી મેં આ સંબંધ કરેલોછે; અને એ વગર જેટલા એવા સંબંધ જોડાય તેટલા જોડવા એવી મારી ઘણી મરજી છે.” એ ઉપરથી તેના હાથ નીચેના લોકોને તેવાં લગ્નો કરવાને ઉત્તેજન મળ્યું; તેથી તેમણે સાઠ સીતેર ઈરાની છોકરીઓને શોધી કહાડીને તેમની જોડે તેમણે લગ્ન કર્યા. તેણે કરીને સિકંદરને મહા સંતોષ થયો. એ ઠેકાણે તેણે પોતાના તમામ સરદારોને એક મોટી મીજબાની આપી. તેમાં ૯૦૦૦ માણસો આવ્યા હતાં; તે બધાંને એક એક સોનાનો પ્યાલો દારૂ પીવાસારુ આપ્યો હતો, એવું પુસ્તકોમાં લખેલુંછે. એટલું કરીને તે બેશી રહ્યો નહિ, પણ તેના લશ્કર માંહેના ઘણા સીપાઇઓ કરજદાર થઈ ગયા હતા તેમને દેવામાંથી છોડવાનું તેણે મન ઉપર લીધું. તથાપિ પગાર ઉપરાંત દેવું કેમ કર્યુ એવા વિચારથી તેને જણાવતાં સીપાઇઓ ડર્યા. માટે ખરૂં દેવું કેટલું છે તે બતાવી શક્યા નહિ, ત્યારે બાદશાહે પોતાના એક કામદારને પુષ્કળ નાણું આપીને હુકમ કર્યો કે દેવાદાર કોણ છે એવું તેને ન પૂછતાં સીપાઇ નામેનું દેવું નીકળે તે પતાવી દેવું. તે પ્રમાણે પેલા કામદારે અમલ કર્યો. તેથી સિકંદરના આવડા મોટા લશ્કરમાં કોઇ દેવાદાર કહ્યા નહિ. એ દેવું પતાવવામાં તેને આસરે ૧૫૦૦૦૦૦૦ રૂપિયા ખરચ થયો ! એવી ઉદારતા રા-

જાઓમાં કવચિતૂજ નજરે પડેછે, કરજ ફેડાવાના સંતોષ કરતાં નામો કહેવાની માથાફોડ પતી તેથી સીપાઇઓ વધારે રાજી થયા. એ સીપાઇઓ જ્યારે બાદશાની મતલબ ઉપર અમથા શંકા લાવીને રકમો કહેવાને આનાકાની કરતા જણાયા ત્યારે તે ઘણા હેતથી સીપાઈઓને કહેવા લાગ્યો. "અરે ભાઇઓ રાજાએ પોતાની પ્રજા સાથે પોતાના વચનમાં ચળવાનું કામનું નથી; અને આપણો રાજા આપણી સાથે એવો દગો કરશે, એવું પ્રજાએ કદી મનમાં આણવું નહિ." એ બોલવું ખરેખર ઘણું ધ્યાનમાં રાખવા જોગ છે.

સિકંદર બાદશાહ પોતાને વતનથી નીકળીને દેશ જીતતો જીતતો હિંદુસ્થાન સૂધી આવ્યો. તેવારે દરેક જીતેલા પ્રાંતો ઉપર પોતાના સુબાઓને નીમતો ગયો. તે સુબાઓ ઘણા હોંશીઆર અને રાજકાજમાં ઘણા ચતુર હતા; તથાપિ તે બધાને નકી લાગતું હતુ. કે, એ બાદશાહ ટાઢ, તડકો ન જોતાં એકદમ અજાણ્યા દેશોમાં ચાલ્યો જાયછે ત્યાં એ- એકાદવાર આપઘાત કરીને મરશે. એવી તેઓની ધારણા હો- વાથી સિકંદરની સ્વારી તેના પ્રાંતમાંથી બહાર પડી કે સ્વે- ચ્છાએ વર્તવા લાગ્યા, અને ન્યાય અન્યાય કાંઇ જોયો નહિ. એવા સુબાઓમાં બાબેલનનો સુબો હરપાલસ મુખ્ય હતો. તેણે પોતાના તાંબાની પ્રજાને છેક નીચોવી નાંખીને અપાર દો- લત એકઠી કરી હતી. અને તેણી તરફ સિકંદર મરી ગયો એવું સમજીને જેમ મનમાં આવ્યું તેમ વર્તતો હતો. એટ- લામાં સિકંદર પાસે આવ્યાની તેને ખબર પડી ત્યારે તેનો જીવ ઉડી ગયો. અને બચવાસારુ પોતાનું અન્યાયથી મેળવેલું અપ- રિમિત નાણું સાથે લઈને નાસવા માંડયું. તેણે ઉતાવળા ૬૦૦૦ માણસો ભેળાં કર્યા અને તેમને સાથે લઇને આથેન્સ શેહેરમાં દાખલ થયો. તે વખતે ત્યાં ફોસિયન અને દિમાસ્થ- નિસ નામે બે નામાંકિત વક્તા અને શૂરા પુરુષો રહેતા હતા. તેમાંનો ફોસિયન મોટો તત્ત્વજ્ઞાની હતો. તથા લોકો તેને પૂજ્ય

બાળી નાંખ્યું હતું; તેની દુર્દશા જોઈને આ વખતે ઘણું માઠું લાગ્યું તથા પસ્તાવો થયો. પછી ત્યાંથી સુસામાં ગયો તે ઠેકાણે પાસિટિગ્રિજ નદીમાંથી આવીને નિઆર્કસ પોતાના લશ્કર સૂધાં આવી મળ્યો. ત્યાં ઇરાનની લડાઇમાંથી પકડેલા કેદીઓ મૂકી ગયો હતો તેને જોયા. તથા તેજ ઠેકાણે તેણે ડરાયસની પરમ રૂપવતી વડી છોકરી સ્તાતિરા સાથે લગ્ન કર્યાં; અને તેની એક બીજી બહેન હતી તેનાં લગ્ન પોતાના પરમ મિત્ર હેફિસ્તિયન સાથે કરી આપ્યાં; એ લગ્ન પ્રસંગે બાદશાહે એમ બોલી દેખડાવ્યું કે, "માસિડોનિઆ અને ઈરાન એ બે દેશોની પ્રજાને સગાઇનો સંપ બંધાય એવી મતલબથી મેં આ સંબંધ કરેલોછે; અને એ વગર જેટલા એવા સંબંધ જોડાય તેટલા જોડવા એવી મારી ઘણી મરજી છે." એ ઉપરથી તેના હાથ નીચેના લોકોને તેવાં લગ્નો કરવાને ઉત્તેજન મળ્યું; તેથી તેમણે સાઠ સીતેર ઈરાની છોકરીઓને શોધી કહાડીને તેમની જોડે તેમણે લગ્ન કર્યાં. તેણે કરીને સિકંદરને મહા સંતોષ થયો. એ ઠેકાણે તેણે પોતાના તમામ સરદારોને એક મોટી મીજબાની આપી. તેમાં ૯૦૦૦ માણસો આવ્યા હતાં; તે બધાંને એક એક સોનાનો પ્યાલો દારૂ પીવાસારુ આપ્યો હતો, એવું પુસ્તકોમાં લખેલુંછે. એટલું કરીને તે બેશી રહ્યો નહિ, પણ તેના લશ્કર માંહેના ઘણા સીપાઇઓ કરજદાર થઈ ગયા હતા તેમને દેવામાંથી છોડવાનું તેણે મન ઉપર લીધું. તથાપિ પગાર ઉપરાંત દેવું કેમ કર્યું એવા વિચારથી તેને જણાવતાં સીપાઇઓ ડર્યા. માટે ખરૂં દેવું કેટલું છે તે બતાવી શક્યા નહિ, ત્યારે બાદશાહે પોતાના એક કામદારને પુષ્કળ નાણું આપીને હુકમ કર્યો કે દેવાદાર કોણ છે એવું તેને ન પૂછતાં સીપાઇ નામેનું દેવું નીકળે તે પતાવી દેવું. તે પ્રમાણે પેલા કામદારે અમલ કર્યો. તેથી સિકંદરના આવડા મોટા લશ્કરમાં કોઇ દેવાદાર રહ્યા નહિ. એ દેવું પતાવવામાં તેને આસરે ૧૫૦૦૦૦૦૦ રૂપિયા ખરચ થયો ! એની ઉદારતા રા-

જાઓમાં કવચિતૂજ નજરે પડેછે, કરજ ફેડાવાના સંતોષ કરતાં નામો કહેવાની માથાફોડ પતી તેથી સીપાઇઓ વધારે રાજી થયા. એ સીપાઇઓ જ્યારે બાદશાની મતલબ ઉપર અમથા શંકા લાવીને રકમો કહેવાને આનાકાની કરતા જણાયા ત્યારે તે ઘણા હેતથી સીપાઈઓને કહેવા લાગ્યો. "અરે ભાઇઓ રાજાએ પોતાની પ્રજા સાથે પોતાના વચનમાં ચળવાનું કામનું નથી; અને આપણો રાજા આપણી સાથે એવો દગો કરશે, એવું પ્રજાએ કદી મનમાં આણવું નહિ." એ બોલતું ખરેખર ઘણું ધ્યાનમાં રાખવા જોગ છે.

સિકંદર બાદશાહ પોતાને વતનથી નીકળીને દેશ જીતતો જીવતો હિંદુસ્થાન સૂધી આવ્યો. તેવારે દરેક જીતેલા પ્રાંતો ઉપર પોતાના સુબાઓને નીમતો ગયો. તે સુબાઓ ઘણા હોંશીઆર અને રાજકાજમાં ઘણા ચતુર હતા; તથાપિ તે બધાને નકી લાગતું હતુ. કે, એ બાદશાહ ટાઢ, તડકો ન જોતાં એકદમ અજાણ્યા દેશોમાં ચાલ્યો જાયછે ત્યાં એએકાદવાર આપઘાત કરીને મરશે. એવી તેઓની ધારણા હોવાથી સિકંદરની સ્વારી તેના પ્રાંતમાંથી બહાર પડી કે સ્વેચ્છાએ વર્તવા લાગ્યા, અને ન્યાય અન્યાય કાંઇ જોયો નહિ. એવા સુબાઓમાં બાબેલનનો સુબો હરપાલસ મુખ્ય હતો. તેણે પોતાના તાંબાની પ્રજાને છેક નીચોવી નાંખીને અપાર દોલત એકઠી કરી હતી. અને તેણી તરફ સિકંદર મરી ગયો એવું સમજીને જેમ મનમાં આવ્યું તેમ વર્તતો હતો. એટલામાં સિકંદર પાસે આવ્યાની તેને ખબર પડી ત્યારે તેનો જીવ ઉડી ગયો. અને બચવાસારુ પોતાનું અન્યાયથી મેળવેલું અપરિમિત નાણું સાથે લઈને નાસવા માંડયું. તેણે ઉતાવળા ૬૦૦૦ માણસો ભેળાં કર્યાં અને તેમને સાથે લઇને આથેન્સ શેહેરમાં દાખલ થયો. તે વખતે ત્યાં ફોસિયન અને દિમાસ્થનિસ નામે બે નામાંકિત વક્તા અને શૂરા પુરુષો રહેતા હતા. તેમાંનો ફોસિયન [illegible]તત્વજ્ઞાની હતો. તથા લોકો તેને પૂજ્ય

માનતા હતા. 'તેની પાસે જઇને હારપાલસે પહેલી સહાય માગી, અને પુષ્કળ દ્રવ્ય આપવા માંડયું.' તથાપિ તેની માગણી તેણે ના કબુલ રાખી, કારણ કે તેની વિનંતિ માનવી તેને બીલકુલ અઘટતી લાગી એ એક; અને જે દ્રવ્યલોભની આશા આપીને તેને પોતાની ભણી વાળી લેવાનું કરતો હતો, તે દ્રવ્યનો લોભ તેના મનમાં જરાએ હતો નહિ; એ બીજું કારણ હતું. એ તેના નિર્લોભિપણા વિષે ફિલિપ રાજાના વખતમાં એવાજ કોઇ પ્રસંગ ઉપરથી સિકંદર બાદશાહ અને લોકોની સારી ખાત્રી થઇ હતી. પણ માણસની વૃત્તિ સ્થિતિ કયી વેળાએ કેવી થશે એ નક્કી કરાતું નથી એવું મનમાં સમજીને સિકંદરે હારપાલસનો દાખલો લઇ દ્રવ્ય લોભમાં નાખીને પોતાની ભણી વાળી લેવાનો મનસુબો કર્યો. તે દ્રવ્ય જેણે તેની પાસે આણ્યું, તેને ફોસિયને એવું પૂછ્યું કે, "આટલા આથેનિયન લોકોમાં સિકંદર બાદશાહે આ દ્રવ્ય મારી પાસે શામાટે મોકલ્યું વારૂ?" તેનો પેલા લાવનારાએ જવાબ દીધો કે, "આપ જેવો ન્યાયી અને સદ્ગુણી પુરુષ આખા ગ્રીસ દેશમાં બીજો કોઈ નથી. એવું સિકંદર બાદશાહ જાણેછે, માટે આપને એ દ્રવ્ય અર્પણ કર્યુંછે; બીજું કાંઇ નથી." તેને ફોસિયને કહ્યું "વારૂ ત્યારે હું ન્યાયી અને સદ્ગુણી છું, એવું તમે સમજો છો, એ ખરૂં કરી આપવાસારુ એ દ્રવ્ય મારાથી લેવાતું નથી. એવું તમે તમારા બાદશાહને કહેજો; અને જેવો છું, તેવોજ સદા સર્વદા મને રહેવા દેવો, તેમાં કશી અડચણ કરવી નહિ, એ મારી વિનંતિ તેને જણાવો; અને આ તેના પૈસા તેને પાછા આપો." એટલુંજ બોલીને તે રહ્યો નહિ. પણ તેણે હારપાલસ ઉપર લોકોમાં ઘણો દ્વેશ ઉત્પન્ન કર્યો. અને તેને કાઢી મૂકવાને ઉત્તેજન આપ્યું, તેવારે પોતાનું કંઈ ફાવતું નથી એવું જોઇને હારપાલસ ત્યાંથી નીકળી નાઠો.

પછી ત્યાંથી નાઠેલો હારપાલસ દિમાસ્થનીસની પાસે આવ્યો. તે પણ મોટો વિદ્વાન્ અને જગત્પ્રસિદ્ધ વક્તા હતો

તે બોલવા માંડે કે તરત સાંભળનારના અંતઃકરણમાં જે વિષય ઉપર બોલે તે બરાબર છપાઇ રહેતું. અને નિર્લોભતા વિષે પણ તે પ્રસિદ્ધ હતો. તથાપિ આ વખતે તેની વૃત્તિ બદલાઇ, હારપાલસે જે દ્રવ્ય તેને આપ્યું અને આપવાને કબુલ્યું, તેથી તેને વશ થયો. અને તેના પક્ષમાં લોકોનાં મન વાળવાને પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો. એવી એકાદ મોટી બાબત લોકોના મનમાં ઠસાવવી હોય તો તેમને એકઠા કરીને અસરકારક હજારો નાના પ્રકારની તદબીરથી પોતાની વાક્ચાતુરી વડે પોતાની ભણી કરી લેવાનો તેનો રવૈયો હતો. એવી રીતે ભાષણ કરવાનો તેણે મનસુબો કર્યો. તે લોકોમાં જાહેર પડતાંજ એવું બોલવા લાગ્યા કે દિમાસ્થનીસ ન્યાય અન્યાય ન જોતાં ફક્ત પૈસાની લાલચે હારપાલસનો પક્ષ આશરો આપવા જોગ છે, એવું સિદ્ધ કરી આપવાસારુ ભાષણ કરવાનોછે માટે તે સાંભળવાસારુ અમે જવાના નથી. એથી દિમાસ્થનીસનો મનસુબો પડી ભાગ્યો એટલાથી એ બાબત અટકી નહિ પણ આથેનિયન લોકોએ હારપાલસને શેહેર બહાર કાઢી મૂક્યો. અને દિમાસ્થનિસે તેની તરફેણ પૈસાની લાલચે પકડી, માટે તે પાપ કર્મના બદલામાં તેની તપાસ કરવાનો ઠરાવ થયો. એ ઉપરથી ન્યાયાધીશોએ તપાસ કરી તેમાં તે અપરાધી ઠર્યો. અને પાંચ લાખ રૂપિયાનો દંડ થયો ! તે દંડ તેનાથી ભરી શકાયો નહિ માટે તેને કેદમાં નાંખ્યો. તેમાંથી તે નાશી જઈને ઈજીનામાં સંતાઇ રહ્યો. ત્યાંથી તે પોતાની જન્મભૂમિ આતિકા ભણી જોઈને દડ દડ આંસુ પાડતો હતો. અને કોઈ કોઇ વાર તો એકાદિ ના હિંમત બાયડીની માફક બેઠો બેઠો પોકો મૂકીને રડતો હતો. તેના હાથમાં જ્યારે દેશનો કારભાર હતો ત્યારે તે મોટો હિંમતવાન અને આકાશ તૂટી પડે તોપણ ન ડગે એવો દૃઢ પુરુષ ગણાતો હતો. પણ તેનો એ ગુણ આ વખતે લગાર નજરે પડ્યો નહિ. એના જેવાજ નામાંકિત રોમનવક્તા સિસરોને જ્યારે દેશ પાર કર્યો. ત્યારે તેની સ્થિતિ પણ એવી થઇ હતી. એમ પુસ્તકો

ઉપરથી માલમ પડેછે. એ ઉપરથી જેને લોકો હિંમતવાન અને મોટા સમજે છે. તેને ગમે તેવી અવસ્થા પ્રાપ્ત થાય તોપણ તે હિંમતવાન અને મોટાજ રહેશે એમ કહી શકાતું નથી. આ ઉપલો નિયમ સાધારણ રીતે સર્વત્ર લાગુ પડેછે એમ નહિ પરંતુ સાધારણ રીતે ઉપલી વાત ઘણે ખરે ઠેકાણે લાગુ પડી શકશે. ઉદારપણાની ખરી પરીક્ષા દારિદ્રયમાં થતી નથી. પણ શ્રીમંતાઇમાં થાયછે; તેજ પ્રમાણે ‘ધીરજવંતની ખરી પરીક્ષા વારે વારે થતી નથી; પણ સંકટ સમયેજ થાયછે.

પાસાનિઆસ નામે બીજો કોઈ એક વક્તા દિમાસ્થનીસનો પ્રતિપક્ષી હતો. તેણે એક ઠેકાણે એવું લખેલું છે કે; “ આથેન્સમાંથી નાશી ગયા પછી હારપાલસને ફિલોક્સેનસ નામના એક માણુસે પકડ્યો. અને તેની પાસેથી કયા કયા આથેનિયને કેટલી કેટલી લાંચ લીધી તે તેને મોઢેથી કહેવડાવવા સારુ તેના પરાકાષ્ઠાના હાલ કર્યા. ત્યારે તેણે કેટલાએક લોકોનાં નામ દીધાં; તથાપિ તેમાં તેણે દિમાસ્થનીસનું નામ મુદ્દલ દીધું નહિ. ” એ હકીગત દિમાસ્થનીસનાં કોઈ મિત્ર કે વખાણ કરનારાએ લખી હોત તો તેના ખરાપણા વિષે શંકા લેવાને બની આવત પરંતુ એ લેખી સાખ તેના ખરે ખરા પ્રતિપક્ષીએ આપીછે તે ઉપરથી તેના ખરાપણા વિષે શક રાખવાનો નથી.

હારપાલસને આથેન્સમાંથી નાશી ગયાની ખબર સિકંદર બાદશાહને થઇ, તેમાં જે આથેન્સ વાશીઓએ મદદ કરી હશે તેને સજા કરવાસારુ ઉતાવળા ત્યાં જવાનું ઠરાવ્યું અને તે પ્રમાણે તૈયારી કરવાનો લશ્કરને હૂકમ સુધાં કર્યો. એટલામાં તે લોકોએ તેને પોતાના શેહેરમાંથી કાઢી મૂકયાની ખબર થઇ, એટલે તેણી તરફ જવાનો વિચાર છોડી દીધો. પછી તેને ફરીથી એકવાર સમુદ્ર જોવાની મરજી ઉત્પન્ન થઇ, તથા સુસામાં રહીને તૈગ્રીસ નદીને રસ્તે તેના મુખમાં ઉતર્યો. ને

ત્યાંથી ઓપિસ શેહેરની પાસે હેફીસ્તિયન તમામ લશ્કર સાથે છાવણી કરીને રહ્યા હતા તેને જઇને મળ્યો.

સિકંદર બાદશાહની સ્વારીનો મુકામ જ્યારે સુસામાં હતો ત્યારે આગળ કરી રાખેલી ગોઠવણ પ્રમાણે ૩૦૦૦૦ જુવાન અને બહાદૂર ઈરાની સીપાઈઓ લડાઇની કળામાં હોંશિઆર થઈ તેના લશ્કરમાં આવીને દાખલ થયા. તે જોઈ બાદશાહને મહાનંદ થયો. એ બધા ઈરાની સીપાઇઓ ઓપિસમાં નદીના કાંઠા ઉપરની છાવણીમાં દાખલ થતાંજ, સિકંદરે માસિડોનિયન સીપાઇ તથા અમલદારોને મનસુબો જણાવવાસારૂ એક જાહેરનામું પ્રસિદ્ધ કર્યું. તેમાં એવું હતું કે, "જે માસિડોનિયન લોકો જખમી થવાથી, પ્રવાસના કંટાળાથી, અશક્તિથી, અથવા સ્વદેશ વિયોગથી અતિશય ઉદાસ થઇને ગ્રીસમાં પાછા જવાને ચહાતા હશે, તેમને રજા આપવાને અમે તૈયાર છીએ. એવા લોકોને તેમની શક્તિ પ્રમાણે ઇનામો આપવા, તથા સારી પ્રતિષ્ઠિત રીતે તેમને ઘેર પહોંચાડી દેવાની અમારી મરજી છે. માટે વતનમાં જવાની જેમની મરજી હોય, તેમણે નીકળવાની તૈયારી કરવી." માસિડોનિયન લોકો બીજાં કેટલાંએક કારણોથી પહેલાથીજ ઘણા કંટાળી ગયા હતા. તેમાં આ જાહેરનામું જોઇને ઘણું માઠું લાગ્યું. કારણ કે ઇરાની લશ્કર બાદશાહને આવી મળવાથી હવે તેને આપણી ગરજ રહી નહિ, એવું તેઓ ધારવા લાગ્યા. વળી પારકા લોકો ઉપર તેની એટલી મહેરબાની જોઇને બાદશાહ પોતાનું મૂળ વતન માસિડોનિયા છોડી દઇને ઈરાનમાં રહેશે કે શું એવી તેમને બીક પેઠી. તેથી શું કરવું તે સુઝે નહિ. તેથી તેઓ ઘણા દુઃખી થઇને તથા કેટલાએક નારાજી થઇને, એકદમ સઘળા માણસો તેના તંબૂ આગળ એકઠા થયા. અને ઉદ્ધતપણે તેમણે બાદશાહને એવું કહ્યું કે, "આપના મનમાં રજા આપવાનુંજ છે, તો અમો સર્વ માસિડોનિયન લોકોને એકદમ સામટી રજા આપવી; અમે જવાને તૈયાર છીએ;

અમે આજસૂધી આટલું દુઃખ વેઠીને આપને આટલી ફતેહ મેળવી આપી; તે બધું હવે ફોગટ ગયું. કાંઈ ચિંતા નહિ. આપ દેવ અવતાર છો! આપને શું ઉણું છે! આપને તાજી શક્તિવાળા નવા લોકો મળ્યાછે. તેને સાથે લઇને આપ જોઈએ તેની સાથે જોઇતી રીતે લ્હો. એ બાબત અમારે કશું કહેવાનું નથી. હવે પછી આપની ચાકરી કરવાના નથી એવું અમે નક્કી કર્યુંછે; માટે કૃપા કરીને અમને બધાને ઝટ રજા આપવી, એટલીજ અમારી વિનંતિ છે." એ સાંભળતાંજ સિકંદર બાદશાહને ક્રોધ ચઢ્યો. તેથી લાગલાજ ત્યાંને ત્યાં તે લોકોના આગેવાનોને પકડાવીને કેદ કરાવ્યા. અને તેમાંના તેર આસામીને સખ્ત શિક્ષા કરી. એ બનાવ જોતાંજ બાકીના બીજા લોકોની ધુન ઉતરી ગઈ. ને માથાં નીચાં ઘાલીને દડદડ આંસુ પાડવા લાગ્યા. હવે તેમણે પોતાની ભૂલ જોઈ તેથી તેમના ચેહેરા ઉપર ખરેખરો પસ્તાવો નજરે પડવા લાગ્યો અને છેક ગરીબ બોકડી જેવા થઈ ગયેલા બાદશાહની નજરે પડ્યા. ત્યારે તેને તેમની ઘણી દયા આવી. તોપણ તે બાબત તેનો ગુસ્સો ઉતરી ગયો નહોતો, માટે તેમને લક્ષીને બોલ્યો, "અરે, તમારા ઉપર મારા બાપ ફિલિપ રાજાએ અને મેં કેટલા ઉપકાર કર્યાછે, તે તમે ભૂલી ગયા કે? તમે સઘળા એકદમ રજા માગોછો એટલુંજ છે કે! ઠીક છે. જાઓ! હું તમને બધાને જતા રહેવાની છૂટી આપુંછું! જાઓ, જાઓ, જાઓ; તમે બધા મારી પાસેથી જાઓ, અને આખી દુનિઆને જાહેર કરો કે, અમારા રાજાએ જે નવા લોકો જીત્યાછે, તેમના વિશ્વાસ ઉપર તેને નાંખીને અમે અમારે ઘેર આવ્યા છીએ; અને તે નવા લોકો અમારા કરતાં અમારા રાજા ઉપર વધારે હેત કરેછે!" એટલું બોલીને તે તખ્ત ઉપરથી ઉઠીને ઝટ તંબૂમાં જઈને બેઠો. અને કેટલાએક દહાડા સુધી બીલકુલ કોઇની પણ મુલાકાત કરી નહિ. તે ઉપરથી સર્વ માસિડોનિયન લોકો ઘણા દલગીર થયા.

તેથી તેમણે તેના તંબુ આગળ ઘણી નમ્રતાથી પોતાનો દોષ પોતાના ખોળામાં લીધો અને તેની માફી થવાસારુ બાદશાહને વિનંતિ કરી. આથી તેનું મન લગારેક શાંત થયું. તેથી બહાર આવીને તેમને લગાર ટાઢા પાડ્યા. ને તેમાંથી જે રહેવાને રાજી હતા તેમને રાખ્યા. અને જેમણે જવાની મરજી કરી તેમને તેની લાયકી પ્રમાણે બક્ષિસ આપીને વિદાય કર્યા. એવી રીતે લશ્કરની ગડબડ ભાંગી નાખી.

સિકંદર બાદશાહ સ્વારી કરવાને નીકળ્યો ત્યારે માસિડોનિયા દેશનો તમામ કારભાર તેણે આંતિપાતરને સોંપ્યો હતો. ને તે સારી રીતે ચલાવતો હતો. તથા તેને અને ઓપિઆસ એટલે રાજમાતાને બનતું નહોતું એ બાબત પાછળ કહેવામાં આવ્યુંછે. તે બાબત બંને જણના વારંવાર પત્રો આવતા હતા. તેમાં આંતિપાતરનું કહેવું તેને વધારે વાજબી લાગતું. ને ઓલિંપિઆસના લખવામાં તેને દુરાગ્રહ દેખાતો હતો. તોપણ તેની મરજી સામો તેનાથી એકે શબ્દ નીકળે નહિ. અને તેની મરજી રાખીને ચાલવા સારુ આંતિપાતરને તેનાથી સમજાવાયો નહિ. ત્યારે તેણે માસિડોનિઆ દેશના રાજ્ય કારભાર ઉપર ક્રેતિરસને નીમ્યો; ને નવું લશ્કર લઇને આવવાનો આંતિપાતરને હૂકમ લખ્યો. ક્રેતિરસના તાબામાં આંતિપાતરની પ્રમાણેજ થિસેલી અને થ્રેસ પ્રાંતો પણ આપ્યા. એકવાર રાજમાતા ઓલિંપિઆસે એવું લખ્યું હતું કે, આંતિપાતર પોતે રાજા થવાનો પ્રયત્ન કરે છે. તથાપિ તેના ઉપર સંપૂર્ણ ભરોંસો હોવાથી સિકંદરના મનમાં કંઇ આવ્યું નહિ. પણ આ કામથી આપણે આટલી ઇમાન ઈતબારથી નોકરી કરવા છતાં સિકંદરે પોતાને તેના કામ ઉપર દૂર કરેલો જોઈ આંતિપાતરને ઘણો ગુસ્સો ચઢ્યો. તેથી તેણે પોતાની નોકરીનું રાજીનામું આપ્યું. એવા પ્રમાણિક સેવકને આવું અપમાન કરવાનું કામ જેટલું કઠણ છે, તેન કરતાં જનેતાનું મન દુખવવાનું કામ સુશીલ અને કૃતજ્ઞ છોક-

શને વધારે અઘરું છે. એનો અનુભવ માતૃભક્ત પુત્રોએ પોતાનામાં જોઈ લેવો જોઇએ.

ઓપિસની છાવણીમાં કેટલાએક દિવસ કાઢયા પછી તેની સ્વારી મીડિઆદેશના એકબટાનામાં ગઈ, ત્યાં ગ્રીસ દેશથી આવેલા લોકો તેને મળ્યા. તેમાં માત્ર ચઢની જુવાની વાળા ૩૦૦૦ છોકરાઓ હતા! આ મુકામે ફરીથી સિકંદર બાદશાહે પોતાના માણસોને આઠ દશ દહાડા મોજ શોખમાં ગુમાવવાની છૂટ આપી; અને ખુદ પોતે પણ નાચ રંગમા ગુલતાન થયો. એ વખતે તેણે પોતાના સર્વ લોકોને મોટી મીજબાની આપી. તેમાં એક બીજાની ચડાચડીથી બાદશાહને ખુશ કરવાસારુ લોકોએ અતિશય દારૂ પીધો. તે એટલે સૂધી કે તેમ કરવાથી તેના ઘણાં માણસો માંદાં પડ્યાં. તે તેમાં બાદશાહનો પ્રાણ પ્રિય મિત્ર હેફીસ્તિયન એકાએક દુઃખણું લાગીને મરણ પામ્યો. તેથી સિકંદરને મહા દુઃખ લાગ્યું. કારણ તેના જેવો તેને માટે મરવાને પણ આઘું પાછું જુવે નહિ એવો બીજો એકે મિત્ર નહોતો, એવું તે જાણતો હતો. તે મોટો વિચારવંત અને સહનશીલ હતો. ને તેના ઉપર બાદશાહની એટલી મહેરબાની હતી કે, તેનો એકે બોલ તેણે હેઠે પડવા દીધો ન હોતો. તેવું છતાં તેને એ બાબતનો લગારે ગર્વ થયો નહોતો. તે જે કંઇ બાદશાહને તસ્દી આપે, તે કોઈના ભલા સારુજ આપે; પોતાના સ્વાર્થસારુ આપતો નહોતો. તેથી તે જ્યારે મુવો ત્યારે લશ્કર માંહેના સર્વ નાના મોટા લોકો, જેમ એકાદ પોતાનો હિતકર્તા વડીલ બંધુ મુવો હોય તેવી રીતે ખેદ પામ્યા. જેવો હેફીસ્તિયન બાદશાહની મહેરબાનીવાળો હતો, તેવોજ ક્રેતિરસ પણ હતો. તથાપિ તે બંનેમાં થોડોએક અંતર હતો. તે સિકંદર જાણતો હતો. તે ઉપરથી તેના મોઢામાંથી એકવાર એવું નીકળ્યું હતું કે, "ક્રેતિરસ જે મારી ભકિત કરેછે, તે હું રાજા છું, માટે કરે છે." અને હેફીસ્તિયન જે મારી ભક્તિ કરે છેતે હું સિકંદર

છું માટે કરેછે." એ ઉપરથી તે બેઉના સંબંધનો અંતર વાંચનારાઓના ધ્યાનમાં આવશે.

સિકંદર બાદશાહની સ્વારી બાબેલનની નજીક એટલે ત્રણ ગાઉ ઉપર આવીને દાખલ થઇ ત્યારે ખાલડિયન જોશીઓએ, પોતાની મેળે બાદશાહને એવી વિનંતિ કરી કે, આપ એ શેહેરમાં કદી પગ મૂકશો નહિ. કેમકે ત્યાં આપનું મોત છે. ખાલડિયન જોશીઓ જોતિષના કામાં ઘણા કુશળ છે. એવી બાદશાહની પક્કી ખાતરી હતી, તેથી તેણે તેનું કહેલું ખરું માનીને તે શેહેરને એક બાજુ ઉપર મૂકી બીજે રસ્તે ચાર પાંચ ગાઉ ચાલ્યા. એટલામાં તેને ગ્રીસના વિદ્વાન પુરુષોએ ખાલડિયન જોષીઓ વિષે નાના પ્રકારની વાતો કહી તેમનું ભવિષ્ય ખોટું છે એવું સિકંદરના મનમાં ઠસાવ્યું. ત્યારે તે બાદશાહ ત્યાંથી પાછો વળીને ઘણા ઠાઠમાઠ અને સમારંભથી બાબેલનમાં દાખલ થયો. ત્યાં જીતાયલા ઘણા ખરા દેશો બાજુથી વકીલો નજરાણા લઇ આવીને વાટ જોતા બેશી રહ્યા હતા. એ વાતની બાદશાહને આગળથી ખબર થઈ હતી. તે ઉપરથી તેને પાછા વાળવાની મરજીને વધારે ઉત્તેજન મળેલું હોવું જોઈએ, એવો કેટલાએક સુજ્ઞ ગ્રંથકારોનો અભિપ્રાય છે. અને તે ઘણું કરીને ખરું લાગેછે. કારણ કે સર્વ દેશોમાં પોતાને ચક્રવર્તિ મનાવવાની તથા દેવના જેવું માન મેળવવાની તેને હોંસ હતી. તે ખુલ્લી રીતે પૂરી કરવામાટે એ ઠેકાણું તેને ઘણું સગવડ પડતું હતું. બાબેલન શેહેરમાં તેની સ્વારી આવી પહોંચ્યા પછી ત્યાં તેણે મોટાં મોટાં દરબારો ભરીને પરદેશની બાજુથી આવેલા કીમતી નજરાણાં લીધાં. તેમના એલચીઓનું બોલવું, સાંભળ્યું. તે બાબતો ઉપર પોતાના પ્રધાન મંડળમાં વિચાર કર્યા. અને આખી દુનિઆનું પ્રભુત્વ કેટલાએક દિવસ સુધી નિરાંતે ભોગવ્યું. આ વેળાએ જેવો વૈભવ સિકંદર બાદશાહે ભોગવ્યો, તેવો આજ સુધી આ દુનિઆમાં બીજા

શને વધારે અઘરૂં છે. એનો અનુભવ માતૃભક્ત પુત્રોએ પોતાનામાં જોઈ લેવો જોઇએ.

ઓપિસની છાવણીમાં કેટલાએક દિવસ કાઢયા પછી તેની સ્વારી મીડિઆદેશના એકબ્ટાનામાં ગઈ, ત્યાં ગ્રીસ દેશથી આવેલા લોકો તેને મળ્યા. તેમાં માત્ર ચઢતી જુવાની વાળા ૩૦૦૦ છોકરાઓ હતા! આ મુકામે ફરીથી સિકંદર બાદશાહે પોતાના માણસોને આઠ દશ દહાડા મોજ શોખમાં ગુમાવવાની છૂટ આપી; અને ખુદ પોતે પણ નાચ રંગમા ગુલતાન થયો. એ વખતે તેણે પોતાના સર્વ લોકોને મોટી મીજબાની આપી. તેમાં એક બીજાની ચડાચડીથી બાદશાહને ખુશ કરવાસારુ લોકોએ અતિશય દારૂ પીધો. તે એટલે સૂધી કે તેમ કરવાથી તેના ઘણાં માણસો માંદાં પડ્યાં. ને તેમાં બાદશાહનો પ્રાણ પ્રિય મિત્ર હેફીસ્તિયન એકાએક દુઃખણું લાગીને મરણ પામ્યો. તેથી સિકંદરને મહા દુઃખ લાગ્યું. કારણ તેના જેવો તેને માટે મરવાને પણ આઘું પાછું જુવે નહિ એવો બીજો એકે મિત્ર નહોતો, એવું તે જાણતો હતો. તે મોટો વિચારવંત અને સહનશીલ હતો. ને તેના ઉપર બાદશાહની એટલી મહેરબાની હતી કે, તેનો એકે બોલ તેણે હેઠે પડવા દીધો ન હોતો. તેવું છતાં તેને એ બાબતનો લગારે ગર્વ થયો નહોતો. તે જે કંઇ બાદશાહને તસ્દી આપે, તે કોઈના ભલા સારુજ આપે; પોતાના સ્વાર્થસારુ આપતો નહોતો. તેથી તે જ્યારે મુવો ત્યારે લસ્કર માંહેના સર્વ નાના લોકો, જેમ એકાદ પોતાનો હિતકર્તા વડીલ બંધુ મુવો તવી રીતે ખેદ પામ્યા. જેવો હેફીસ્તિયન બાદશાહની મહેરબાનીવાળો હતો, તેવોજ ક્રેતિરસ પણ હતો. તથાપિ તે બંનેમાં થોડોએક અંતર હતો. તે સિકંદર જાણતો હતો. તે ઉપરથી તેના મોઢામાંથી એકવાર એવું નીકળ્યું હતું કે, "ક્રેતિરસ જે મારી ભક્તિ કરેછે, તે હું રાજા છું, માટે કરે છે." અને હેફીસ્તિયન જે મારી ભક્તિ કરે છેતે હું સિકંદર

છું માટે કરેછે." એ ઉપરથી તે બેઉના સંબંધનો અંતર વાંચ-નારાઓના ધ્યાનમાં આવશે.

સિકંદર બાદશાહની સ્વારી બાબેલનની નજીક એટલે ત્રણ ગાઉ ઉપર આવીને દાખલ થઇ ત્યારે ખાલ્ડિયન જોશીઓએ પોતાની મેળે બાદશાહને એવી વિનંતિ કરી કે, આપ એ શેહેરમાં કદી પગ મૂકશો નહિ. કેમકે ત્યાં આપનું મોત છે. ખાલડિયન જોશીઓ જોતિષના કામાં ઘણા કુશળ છે. એવી બાદશાહની પક્કી ખાતરી હતી, તેથી તેણે તેનું કહેલું ખરૂં માનીને તે શેહેરને એક બાજુ ઉપર મૂકી બીજે રસ્તે ચાર પાંચ ગાઉ ચાલ્યા. એટલામાં તેને ગ્રીસના વિદ્વાન પુરુષોએ ખાલડિયન જોષીઓ વિષે નાના પ્રકારની વાતો કહી તેમનું ભવિષ્ય ખોટું છે એવું સિકંદરના મનમાં ઠસાવ્યું, ત્યારે તે બાદશાહ ત્યાંથી પાછો વળીને ઘણા ઠાઠમાઠ અને સમારંભથી બાબેલનમાં દાખલ થયો. ત્યાં જીતાયલા ઘણા ખરા દેશો ભણીથી વકીલો નજરાણા લઇ આવીને વાટ જોતા બેશી રહ્યા હતા. એ વાતની બાદશાહને આગળથી ખબર થઈ હતી. તે ઉપરથી તેને પાછા વાળવાની મરજીને વધારે ઉત્તેજન મળેલું હોવું જોઈએ, એવો કેટલાએક સુજ્ઞ ગ્રંથકારોનો અભિપ્રાય છે. અને તે ઘણું કરીને ખરૂં લાગેછે. કારણ કે સર્વ દેશોમાં પોતાને ચક્રવર્તિ મનાવવાની તથા દેવના જેવું માન મેળવવાની તેને હોંસ હતી. તે ખુલ્લી રીતે પૂરી કરવામાટે એ ઠેકાણું તેને ઘણું વગ પડતું હતું. બાબેલન શેહેરમાં તેની સ્વારી આવી પહોંચ્યા પછી ત્યાં તેણે મોટાં મોટાં દરબારો ભરીને પરરાજ્ય ભણીથી આવેલા કીમતી નજરાણાં લીધાં, તેમના એલચીઓનું 'બોલવું, સાંભળ્યું', તે બાબતો ઉપર પોતાના પ્રધાન મંડળમાં વિચાર કર્યા. અને આખી દુનિયાનું પ્રભુત્વ કેટલાએક દિવસ સુધી નિરાંતે ભોગવ્યું. આ વેળાએ જેવો વૈભવ સિકંદર બાદશાહે ભોગવ્યો, તેવા આજ સુધી આ દુનિયામાં ઘણા

શને વધારે આધરૂં છે. એનો અનુભવ માતૃભક્ત પુત્રોએ પોતાનામાં જોઈ લેવો જોઇએ.

ઓપિસની છાવણીમાં કેટલાએક દિવસ કાઢ્યા પછી તેની સ્વારી મીડિઆદેશના એકબટાનામાં ગઈ, ત્યાં ગ્રીસ દેશથી આવેલા લોકો તેને મળ્યા. તેમાં માત્ર ચઢની જુવાની વાળા ૩૦૦૦ છોકરાઓ હતા! આ મુકામે ફરીથી સિકંદર બાદશાહે પોતાના માણસોને આઠ દશ દહાડા મોજ શોખમાં ગુમાવવાની છૂટ આપી; અને ખુદ પોતે પણ નાચ રંગમા ગુલતાન થયો. એ વખતે તેણે પોતાના સર્વ લોકોને મોટી મીજબાની આપી. તેમાં એક બીજાની ચડાચડીથી બાદશાહને ખુશ કરવાસારુ લોકોએ અતિશય દારૂ પીધો. તે એટલે સૂધી કે તેમ કરવાથી તેના ઘણાં માણસો માંદાં પડ્યાં. ને તેમાં બાદશાહનો પ્રાણ પ્રિય મિત્ર હેફીસ્તિયન એકાએક દુઃખણું લાગીને મરણ પામ્યો. તેથી સિકંદરને મહા દુઃખ લાગ્યું. કારણ તેના જેવો તેને માટે મરવાને પણ આધું પાછું જુવે નહિ એવો બીજો એકે મિત્ર નહોતો, એવું તે જાણતો હતો. તે મોટો વિચારવંત અને સહનશીલ હતો. ને તેના ઉપર બાદશાહની એટલી મહેરબાની હતી કે, તેનો એકે બોલ તેણે હેઠે પડવા દીધો ન હોતો. તેવું છતાં તેને એ બાબતનો લગારે ગર્વ થયો નહોતો. તે જે કંઇ બાદશાહને તસ્દી આપે, તે કોઈના ભલા સારુજ આપે; પોતાના સ્વાર્થસારુ આપતો નહોતો. તેથી તે જ્યારે મુવો ત્યારે લસ્કર માંહેના સર્વ નાના મોટા લોકો, જેમ એકાદ પોતાનો હિતકર્તા વડીલ બંધુ મુવો હોય તેવી રીતે ખેદ પામ્યા. જેવો હેફીસ્તિયન બાદશાહની મહેરબાની વાળો હતો, તેવોજ ક્રેતિરસ પણ હતો. તથાપિ તે બંનેમાં થોડોએક અંતર હતો. તે સિકંદર જાણતો હતો. તે ઉપરથી તેના મોઢામાંથી એકવાર એવું નીકળ્યું હતું કે, "ક્રેતિરસ જે મારી ભક્તિ કરેછે, તે હું રાજા છું, માટે કરે છે." અને હેફીસ્તિયન જે મારી ભક્તિ કરે છેતે હું સિકંદર

છું માટે કરેછે." એ ઉપરથી તે બેઉના સંબંધનો અંતર વાંચ-નારાઓના ધ્યાનમાં આવશે.

સિકંદર બાદશાહની સ્વારી બાબેલનની નજીક એટલે ત્રણ ગાઉ ઉપર આવીને દાખલ થઇ ત્યારે ખાલ્ડિયન જોશીઓએ પોતાની મેળે બાદશાહને એવી વિનંતિ કરી કે, આપ એ શેહેરમાં કદી પગ મૂકશો નહિ. કેમકે ત્યાં આપનું મોત છે. ખાલડિયન જોશીઓ જોતિષના કામાં ઘણા કુશળ છે. એવી બાદશાહની પક્કી ખાતરી હતી, તેથી તેણે તેનું ક-હેલું ખરૂં માનીને તે શેહેરને એક બાજુ ઉપર મૂકી બીજે રસ્તે ચાર પાંચ ગાઉ ચાલ્યા. એટલામાં તેને ગ્રીસના વિદ્વાન પુરુષોએ ખાલડિયન જોષીઓ વિષે નાના પ્રકારની વાતો કહી તેમનું ભ-વિષ્ય ખોટું છે એવું સિકંદરના મનમાં ઠસાવ્યું, ત્યારે તે બાદ-શાહ ત્યાંથી પાછો વળીને ઘણા ઠાઠમાઠ અને સમારંભથી બાબે-લનમાં દાખલ થયો. ત્યાં જીતાયલા ઘણા ખરા દેશો ભણીથી વકીલો નજરાણા લઇ આવીને વાટ જોતા બેશી રહ્યા હતા. એ વાતની બાદશાહને આગળથી ખબર થઈ હતી. તે ઉપરથી તેને પાછા વાળવાની મરજીને વધારે ઉત્તેજન મળેલું હોવું જો-ઈએ, એવો કેટલાએક સુજ્ઞ ગ્રંથકારોનો અભિપ્રાય છે. અને તે ઘણું કરીને ખરૂં લાગેછે. કારણ કે સર્વ દેશોમાં પોતાને ચક્રવર્તિ મનાવવાની તથા દેવના જેવું માન મેળવવાની તેને હોંસ હતી. તે ખુલ્લી રીતે પૂરી કરવામાટે એ ઠેકાણું તેને ઘણું વગ પડતું હતું. બાબેલન શેહેરમાં તેની સ્વારી આવી પ-હોંચ્યા પછી ત્યાં તેણે મોટાં મોટાં દરબારો ભરીને પરરાજ્ય ભણીથી આવેલા કીમતી નજરાણાં લીધાં, તેમના એલચીઓનું બોલવું,સાંભળ્યું, તે બાબતો ઉપર પોતાના પ્રધાન મંડળમાં વિચાર કર્યાં. અને આખી દુનિઆનું પ્રભુત્વ કેટલાએક દિવસ સુધી નિરાંતે ભોગવ્યું. આ વેળાએ જેવો વૈભવ સિકંદર બાદશાહે ભોગવ્યો, તેવા આજ સુધી આ દુનિઆમાં ઘણા

થોડા માણસોએજ ભોગવ્યો હશે, કદાચિત્ બીજા કોઇએજ ભોગવ્યો નહિ હોય, એવું કહેવાને પણ ફિકર જેવું નથી.

આ ઠેકાણે બીજા વકીલોની સાથે કારિંથ શેહેરના વકીલો પણ આવ્યા હતા. તે કારિંથ શેહેરનું છુટાપણું બાદશાહને અર્પણ કરવાસારુ આવ્યા હતા. તે કબૂલ કરવાસારુ તેને જ્યારે તેમણે વિનંતિ કરી, ત્યારે. આખી પૃથ્વીના રાજાને આ ભેટ કેટલી નાની અને હસવા જેવીછે, એવું તેના મનમાં આવ્યું હોય એમ તેમના ચેહેરા ઉપરથી જણાવા લાગ્યું. ત્યારે તે વકીલોએ તેને એવું કહ્યું કે, આ છુટાપણામાં ઝાઝો લાભ તો નથી પણ એક મોટું માન છે; એ માન હર્ક્યુલિસને કારિંથ વાશીઓએ આપ્યું હતું. તથા તેણે ઘણી ખુશીથી કબૂલ રાખ્યું હતું. એ સાંભળીને સિકંદર બાદશાહે પણ તેમની વિનંતિ માની.

આ વખતે પોતાના પ્રાણ પ્રિય મિત્ર હેફિસ્તિયનનું નામ સદાકાળ રહે એવું કરી જવાનું બાદશાહના મનમાં આવ્યું. તે ઉપરથી તેણે તેની કબર બાંધવાનું કામ સ્તાસિંક્રેતિસ નામે એક ઉત્તમ કારીગરને સોપ્યું. તે પ્રમાણે તે કારીગરે તેની કબર અને તે ઉપરની ઇમારત ઘણી ઉત્તમ રીતે બાંધી. તે કામ પાછળ જુમલે એક કરોડ એંશી લાખ રૂપિયાનો ખરચ થયો એવું રાલિન સાહેબે લખેલુંછે. એજ કારીગર સિકંદર બાદશાહને એમ કહેતો હતો કે, "થ્રેસ દેશમાં આથોસ નામે જે પર્વત છે તેનું એક ગંજાવર પૂતળું બની શકે; ને તેના એક હાથમાં ૧૦૦૦૦ માણસનું શેહેર આવે અને બીજા હાથમાંથી નદી વહે છે એવું દેખડાવી શકાશે; અને એ કામ જો આપના આશ્રયથી પાર પડશે તો આપનું નામ આખી દુનિઆમાં સદાકાળ કાયમ રહેશે." તે ઉપરથી બાદશાહે જવાબ દીધો. "* ઝર્કસિઝ રાજાના નામને તે પર્વત ઉપરથી મોટી

---

* એ રાજાએ એકવાર તે પર્વતને પોતાની આજ્ઞા મનાવવા બાબત મોટી ધમકીનો કાગળ લખ્યો હતો. એવી બીના પ્રાચીન ઇતિહાસમાં પ્રસિદ્ધ છે.

શોભા મળેલીછે. તે તેની સદા કાયમ રહો. તેની અપેક્ષા હું કરતો નથી; મેં કાકેશસ પર્વત, એક્સાર્તિસ નદી, અને કાસ્પિયન સમુદ્રને ઓળંગીને જય મેળવ્યાછે, એટલીજ મારી યાદગારી મને બસ છે.

સિકંદર પોતાના વહાલા મિત્ર હેફ્રિસ્તિયનની એકલી કબર બાંધીનેજ બેશી ન રહ્યો. પણ તેણે તેને વધારે પ્રકાશિત કર્યો હતો. એવી રીતે કે ઈજીપ્ત દેશ માંહેલા પોતાના સુબા ક્લિઓમિનીસને તેણે એવો હુકમ મોકલ્યો કે, "અલેકઝાંદ્રિઆ તથા ફારોજમાં હેફ્રિસ્તિયનનાં દેવળો સ્થાપવાં. એ કામ તમે જો ઘણું સારું અને ઉતાવળું કરશો તો, લોકોને વિના કારણે દમીને જે અપરાધ આજ દીન સૂધી તમે કર્યાછે, ને કરોછો, તથા હવે પછી કરશો, તે બધાની અમે તમને ક્ષમા કરીશું!" એ હુકમ કેવો ચમત્કારિક છે, તે વિષે વધારે કહેવાની જરૂર નથી. સિકંદર બાદશાહ પોતાને તો દેવનો અવતાર મનાવતોજ હતો; તથાપિ આ સમયે તેણે પોતાના દોસ્તને પણ દેવ બનાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો!

સિકંદર બાદશાહ બાબેલનમાં આશરે એક વરસ રહ્યો હતો, તેમાં તેણે વધારે ઉદ્યોગ કર્યો નહોતો તથાપિ જળ માર્ગે આફ્રિકામાં જવું. કાસ્પિયન સમુદ્રની આજુબાજુનોજ પ્રદેશ આપણે હજી સૂધી હાથ લાગ્યો નથી, તે શોધી કહાડવો; આરબસ્તાન જીતવું; કાર્થેજના લોકો સાથે લડાને તેમને આપણા પગ નીચે આણવા; અને રહેલા યૂરોપના સર્વ દેશોને જીતીને તેનું પ્રભુત્વ મેળવવું, એવા અનેક વિચારો તેના મનમાં ઘોળાતા હતા. બીજા લોકોને મહેનતથી થાક ચડેછે; પરંતુ સિકંદર બાદશાહને નિરાંતે બેશી રહેવાથી અતિશય કંટાળો આવતો હતો. તેનો જય લોભ અને કલ્પના શક્તિ તેને કદીએ નિરાંતે બેસવા દેતી નહોતી. આખી દુનીઆં જીતી લીધા પછી; પોતાની હોંસ પૂરી કરવાસારુ એકાદ નવું કલ્પિત જગત્ તેને ઉભું કરવું પડત એવું એક સુજ્ઞ ગ્રંથકારે લખેલુંછે.

બાબેલન શેહેર યુફ્રેતીસ નદીને કાંઠે હતું. તે નદીની મોટી મોટી છોળોથી એકવાર તે શેહેરનો ઘણે નાશ થયો હતો. તેમાં બાંધેલો બાંધ છેક ભાંગી ગયો હતો. તેને લીધે તેનું પાત્ર એવું ઉતળું થઇ ગયું હતું કે, તેમાં નાની સરખી હોડીઓ પણ ચલાવવાને મોટી અડચણ પડતી હતી. તે જોઈને સિકંદરના મનમાં આવ્યું કે આ જે બાંધ ભાંગી ગયો છે તે પાછો નવો બાંધીને નદીને પૂર્વ સ્થિતિમાં આણવી. એ વાતનો વિચાર કરવાસારુ કેટલાએક ખાલડીયન લોકોને સાથે તેડી એક નાની હોડીમાં બેશીને તે નદીમાં આમ તેમ ફરવાને ગયો. તેમાં કેટએક ખાલડીયન જોષીઓ પણ હતા. તેમને બાદશાહ કહેવા લાગ્યો કે, "તમે મને અમથોજ એકાદી બીની પેઠે બીવડાવ્યો હતો. પણ બાબેલનમાં ઘણા ભભકાથી દાખલ થઇ હું આજ ક્ષેમ કુશળ બહાર આવ્યો કે નહિ, તે જુવો!" તેનો તેમનાથી કંઈએ જવાબ દઇ શકાયો નહિ.

સિકંદરની મરજી પ્રમાણે એ નદીનો બાંધ બાંધવાનું કામ શિરૂ થયું. ને કામ ઉપર હજારો માણસો લગાડ્યાં હતાં, એમ કેટલાએક દિવસ સૂધી કામ ઘણા ઝપાટાથી ચાલીને કેટલાએક ગાઉ સૂધી તે બાંધ તૈયાર પણ થયો. એવીજ રીતે જો તે પૂરો કરાયો હોતતો તે નદીથી આસપાસના મુલકને જે ભય હતો તે મટી જઇને મોટાં વહાણોની આવજા કરવા જેવી બની ગઈ હોત. તથાપિ તેમાં કેટલીક જગાએ માટી ઘણી ખરાબ આવવાથી તે કામમાં થોડી ઢીલ થઇ; ને પછી થોડા દિવસમાં સિકંદર બાદશાહ મરણ પામ્યો. તેથી સદાનું બંધ પડ્યુ. નહિતો ખરેખાત, આ કામથી તેનું નામ અમર થયું હોત. પરંતુ જે થવાનું છે તેના આગળ કોઇનું ચલણ નથી. એ બાંધ બાંધવાનું કામ બંધ પડવાનું મુખ્ય કારણ બાબેલન શેહેરને વિષે પવિત્ર શાસ્ત્રમાં પરમેશ્વરે જે શાપ * દીધો

---

* જુના કરારમાં ઈર્મેયા અધ્યાય ૫૦ તથા ૫૧ માં જોવું.

હતો, તે છે એવું પ્રાચીન ગ્રંથકારોનું મત છે. તેમાં એમ લખ્યું છે.

"લોકો ઉત્તર ભણીથી ચઢી આવેલા છે. તે તેની ભૂમિ ઉજ્જડ કરશે, તેમાં કોઇ રહેશે નહિ માણુસ તથા પશુ નાશી જશે." અ. ૫૦ ને ઓળ. ૩

"તેના ઉપર નાશકારક વાયુ ઉઠાવીશ." અ. ૫૧ ઓ. ૧.

બાબેલનમાં બેલસ નામે મૂર્તિનું એક મોટું દેવાલય હતું. તેમાંની મૂર્તિ સેરસ બાદશાહે ભાંગી નાંખી હતી અને દેવાલય ઝર્કસિઝ બાદશાહે જમીનદોસ્ત કરી નાંખ્યું હતું. તે ફરીથી બાંધવાનું સિકંદર બાદશાહના મનમાં આવ્યું. તેથી તે કામ ઉપર તેણે એકદમ ૧૦૦૦૦ માણુસો લગાડ્યાં હતાં અને કામ ઘણું ઝપાટાબંધ ચલાવ્યું હતું. પણ તે ઇમારતના પથરા અને છારાનો એવડો મોટો ઢગલો વળ્યો હતો કે, તેને ખશેડીને દેવાલય બાંધવાનું કામ આરંભતાં પહેલાંજ સિકંદર બાદશાહ મરણ પામ્યો. તેથી તે કામ પડતું રહ્યું.

સિકંદરનો મુકામ બાબેલનમાં હતો, ત્યારે ત્યાં અનેક મનસુબા ચાલ્યા હતા. તેમાંથી આરબસ્તાન ઉપર સ્વારી કરવાનો વિચાર અગાડી પડ્યો; અને તે કાળની રીત પ્રમાણે તેની તૈયારી કરવાની જિયાફતો ચાલી તેમાં દારૂ પીવાની તો હદ વળી હતી. તે પ્રમાણે એક રાતે સિકંદરે પોતાને ત્યાં તમામ મંડળીને જમવા બોલાવ્યું હતું. તેમાં મોડી રાત સુધી મરજી પ્રમાણે મદ્યપાન થયા પછી બીજા લોકોની સાથે બાદશાહ પણ સૂવાજવાસારુ ઉઠ્યો. એટલામાં મીદિયસ નામે કોઇએક સરદાર પોતાની કુટુંબ મંડળીને ઉભાં ઉભાં દર્શન આપી જવા સારૂ વિનંતિ કરવા લાગ્યો. એ માણુસ છેક સાધારણુ હતો. તથાપિ હેફેસ્તિયનના મુવા પછી તેનું મહત્વ લગાર વધ્યું હતું. તથા તેના ઉપર બાદશાહની સારી મહેરબાની થઇ હતી. તેથી તેની એ અરજને પાછી નળાઇ નહિ. ને તેને ઘેર ગયો. પછી જે બન્યું તેની હકીગત બાદશાહની નિત્યનોંધના પુસ્તકમાં લ-

ખીરાખી છે. તેની મતલબ આ પ્રમાણે:—"બાદશાહે મી-
દિયસની સાથે બેશીને મરજી માફક દારૂ પીધો: પછી તે ઉઠ્યો,
અને નાહીને પોતાના બિછાના ઉપર જઇને સૂતો; વળી ફરીથી
ઉઠ્યો. તે મીદિયસની સાથે ખાધું; ને પાછો નાહીને સૂતો.
પછી તેને તાવ આવ્યો. એવા તાવ વાળાને રથમાં બેસાડીને
બાદશાહી મુકામ ઉપર લઈ ગયા. ત્યાં તેણે પોતાના નિત્યના
ધારા પ્રમાણે દેવની ભક્તિ કરી. ને રાત પડતાં સૂધી પોતાની
સ્વારીના ચાલતા કામ ઉપર દેખરેખ રાખી. એ સ્વારીસારુ
પગ રસ્તે જનારા લશ્કરને તે દિવસથી ચોથે દહાડે નીકળવું
અને આરમારે પાંચમે દિવસે પોતાનાં વહાણો હંકારવાનો હુકમ
કર્યો. પછી તે એક હોડીમાં બેશીને નદીને સામે કાંઠેના એક
બગીચામાં જઇને રહ્યો. ત્યાં તે તાવને ન ગણકારતાં દરરોજ
સ્નાન કરીને ભજન પૂજન કરતો હતો. ત્યાં તેના દુ:ખમાં વ-
ધારો થયો. તોપણ પોતાની સ્વારી બાબતના હૂકમો આપવાનું
કામ છોડી દીધું નહિ. પણ તેની પ્રકૃતિ દહાડે દહાડે વધારે
વધારે બગડવાથી તેના માણસોએ તેને તે બગીચામાંથી ડો-
ળીમાં ઘાલીને શેહેર માંહેલા રાજ્ય મેહેલમાં આણ્યો. એવી
રીતે સત્તાવીશ દિવસ ગયા." અઠાવીશમે દહાડે તેની જીભ
ખેંચાઈ જઇને ધીમે ધીમે બોલાતું બંધ પડ્યું. તેના પહેલાં
કેટલીક વાર આગમચ તેને કોઇએ પૂછ્યું કે આપની પાછળ
આપનું રાજ્ય કોને મળે? તેનો જવાબ દીધો કે, જે સૌમાં
જોરાવાર તેને મળે. એવો જવાબ દીધાનું કોઈ કહે છે. અને
કોઇ કહે છે કે, જે સૌમાં ડાહ્યો હોય તેને આપવું. એવી રીતે
એમાંનો એક જવાબ દીધા પછી, જેના નામથી દશે દિશા ગાજી
રહી હતી; જેના આગળ મોટા મોટા પરાક્રમી રાજા થરથર
કાંપતા હતા; જેના હૃદયમાં ભયનો સ્પર્શ પણ નહોતો અને
બાહુબળના ગર્વવાળા ભૂપતિઓને જે સાક્ષાત્ મૃત્યુ સરખો
લાગતો હતો તે ફિલિપ રાજાનો પુત્ર, ઇ० સ० પૂ० ૩૨૩ મે
વર્ષે બાબેલન શેહેરમાં મરણ પામ્યો. તે વારે તે બત્રીશ વરસ

ને આઠ મહિનાનો હતો. અને તેણે બાર વરસ ને આઠ મહિના રાજ્ય કર્યું હતું.

બાદશાહના મરણની ખબર લશ્કરમાં પસરતાંજ જ્યાં ત્યાં હાહાકાર વર્તાઇ રહ્યો.જે શૂરા નરોએ લડાઇના મેદાનમાં પરાક્રમો કરીને પોતાને બહાદૂર ગણાવ્યા હતા તેઓ આ વેળાએ શોકાતુર થઇને પોતાની જગા ઉપર પુતળા જેવા સ્તબ્ધ બની ગયા. હવે શું કરવું, તેની તેમને સૂઝ પડતી નહોતી. શરીર માંહેથી જીવ નીકળી ગયા પછી જેવું મુડદું પડેછે તેમ આખું લશ્કર જણાવા લાગ્યું. ને કોઇ કોઈનો ધણી નહિ ને કોઇ કોઇનો ચાકર નહિ એવી અવસ્થા થઇ. તથા બધા જણાએ પોત પોતાની બુદ્ધિ પ્રમાણે પોતાને વતન જવાની ઉતાવળી તૈયારી કરી તેથી લશ્કરમાં ફાટફુટ થઇ.

સિકંદર બાદશાહ ઘણા દહાડા સુધી માંદો રહી, રીબાઈ-રીબાઈને આખરે મરણ પામ્યો, તેથી તેને કોઈએ ઝેર દીધું હશે, એવો સંશય આવવાને પણ કોઈને કારણ રહ્યું નહોતું. તથાપિ થોડા દિવસપછી તે બાબતની ચર્ચા થઇ ને રાજ્યમાતા ઓલિંપિઆસે તેની તપાસ કરી. તેમાં તરેહ તરેહના અનેક વહેમો ઉભા થયા. તેમાં આંતિપાંતર તથા આરિસ્ટાટલના નામો આવ્યાં હતાં. આંતિપાતરના કારભારમાં ઘણી ગડબડ થઈ હતી; ને તે સિકંદર બાદશાહથી ઘણો ડરતો હતો; તથા તેનો વડો દીકરો બાદશાહના રસોઈ ખાતાનો મુખ્ય કામદાર હતો; એ આંતિપાતર ઉપર વહેમ લાવવાનાં કારણ હતાં—ને આરિસ્ટાટલે વખતે વખતે સારી સલાહ આપવાસારુ વિદ્વાન્ પુરુષ કાલિસ્થિનીસને બાદશાહની સાથે મોકલ્યો હતો. તેને તેણે સહજ કારણ ઉપરથી અથવા બીલકુલ વગર કારણે મારી નંખાવ્યો હતો. તે ઉપરથી આરિસ્ટાટલને તેના ઉપર ક્રોધ આવવો જોઇએ, અને તેથી તેણે બાદશાહને મારવાના કામમાં મદદ કરી હશે. એ રાજગુરુ ઉપર શક આવવાનાં કારણો હતાં.

પણ ખરૂં જોતાં તો એ બંને પુરુષોના મનમાં એવો અવિચાર કદીએ આવ્યો નહોતો એવો ઘણા સુજ્ઞ ગ્રંથકારોનો અભિપ્રાય છે.

સિકંદરના મોતથી ઓલિંપિઆસને જે અત્યંત દુઃખ થયું તે કહી શકાય એવું નથી; કેમકે તે તેના પેટનું ફરજંદ હતું; અને તે ફરજંદ કાંઇ જેવું તેવું નહોતું; પણ આખા જગત્‌માં પોતાના પરાક્રમનો વિજયધ્વજ ઉભો કરનારૂં હતું. એટલે તેને કેટલું લાગ્યું હશે તેનું અનુમાન માત્ર ઘરનો કરતો કારવતો જુવાન છોકરો મરી જવાથી તેની માતાનો થતો શોક કોઇ વાર નજરે પડયો હશે તેનાથીજ થશે. તેમાં વળી દરેક છોકરો તેની માનો સિકંદર છે એ વાત ખરી છે પરંતુ, દરેક માના નસીબમાં ઓલિંપિઆસના જેવું માતૃ સુખ ભોગવવાનું હોતું નથી. એ વાત ધ્યાનમાં રાખવી જોઇએ. સિકંદર બાદશાહ આટલો પરાક્રમી, આગ્રહી અને હઠીલો હતો. પણ તેણે પોતાની માનો અનાદર કદી કર્યો નથી. તે પાંચ વર્ષનો હતો ત્યારે જેમ તેની જોડે વર્તતો હતો, તેવોજ રાજપદારૂઢ થયા પછી પણ તેની જોડે વર્ત્યો. તેમાં તલમાત્ર ફેરફાર કર્યો નહિ. એતો તેની જનેતાની વાત થઇ. તથાપિ ડરાયસની મા સિસિગ્યાંબિસ પણ સિકંદર બાદશાહના મરણની ખબર સાંભળીને અત્યંત શોકાતુર થઈ ગઇ. તેની પૌત્રી હેફિસ્તિયન જોડે પરણાવી હતી, તે વિધવા થવાથી તેના દુઃખમાં વધારો થયો હતો, તેના દુઃખનો એટલામાં છેડો આવ્યો નથી. પણ તેનો બાપ તેનો ધણી, તથા તેના એંશી ભાઇઓને એકે દહાડે ઓકસે ગરદન માર્યા હતા. તે અત્યંત ભયંકર દુઃખ તેણે ખમ્યું હતું. તથાપિ સિકંદરના મરણથી જે દુઃખ થયું તે તેને દુઃસહ લાગ્યું. એટલે તેના મરણના સમાચાર કાને પડતાંજ કલ્પાંત કરીને બોલી, અરે, સિકંદર, કેમ નાંખી ગયારે ? હવે આ મારી છોકરીઓની સંભાળ કોણ લેશે ? હે પ્રભુ, અમે અનાથને હવે બીજો સિકંદર ક્યાં મળશે ? એ વેળાએ પાસેના લોકોએ તેને ઘણીએ સમજાવી, પણ તે ફોગટ ગયું. ને સિકંદરનું મોત થયાની વાત

કાને પડી ત્યારથી તેણે જે અન્ન તજ્યું તે તજ્યું. આખરે અપવાસથી શરીર ક્ષીણ થઈને, જગવિખ્યાત પરાક્રમી રાજા ડરાયસની મા, સિકંદર સિકંદર કરતી મરણ પામી ! એ ઉપરથી તે તેની સાથે. અને પોતાની મા સાથે કેવો ચાલતો હતો, તેની સહજ કલ્પના કરી શકાશે.

સિકંદર બાદશાહ જીવતો હતો ત્યારે દુનિઆની ચારે દિશામાં સિંહની પેઠે ગાજી રહ્યો હતો. તથા તેનું ફક્ત નામ સાંભળીને મોટા પરાક્રમી રાજાઓ કાંપી રહેતા હતા; તથાપિ ચમત્કાર જોવાનો તો એછે કે, તેનો જીવ નીકળી ગયા પછી તેની લાસ તેજ ઠેકાણે કેટલાએક દિવસ સૂધી પડી રહી હતી; તેને કોઇએ હાથે લગાડ્યો નહિ. તે મુવાથી ચારેમેર રડારોળ ચાલી અને તેની ગાદીએ કોને બેસાડવો તેની ધોળાધોળ થઇ, તેની ગરબડમાં તેની લાસ ભણી કોઇનું ધ્યાન ગયું નહિ, પણ કેટલેક દહાડે ખાલડી અને ઈજિપ્શિયન લોકોએ ઉંચકી લઇ જઇને પોતાના દેશના રીવાજ પ્રમાણે તેમાં મસાલો ભરીને માસિડોનિયા દેશમાં મોકલાવી દીધી, અને ત્યાં તેને ભૂમીદાહ કરવામાં આવ્યો. એ દાહ તેના મુવા પછી પૂરે બે વર્ષે થયો. એક સાધારણ માણસના પ્રેત સંસ્કારને એક બે દહાડાનો પણ ઢીલ થતી નથી. ત્યારે પોતાને આખી દુનિઆનો ધણી કહેવડાવનારો જે સિકંદર તેની લાસ બે વરસ સૂધી પડ રહેવી જોઇએ ! પણ આપણામાં એક કહેવત ચાલેછે કે, "કાજીની કૂતરી મૂઇ ત્યારે બધું ગામ સ્મશાનમાં ને કાજી મુવો ત્યારે કોઈ નહિ" તેવું થયું.

હમણા સૂધી જે હકીગત કહી, તે ઉપરથી સિકંદર બાદશાહ કોણ ? ક્યાંનો ? તેણે શું શું કર્યું ? અને તેનો સ્વભાવ કેવો હતો, એ બાબતો વિષે વાંચનારાઓને શંકા રહી નહિ હોય; એ વાત ખરી છે. તથાપિ, એવા પ્રકારનાં લખાણ હોય છે. તેની આખરે ચરિત્રના નાયકના સ્વભાવનું સામાન્ય વર્ણન કરવાનો ધારો છે. અને એ ધારો ઘણો સારો છે. તેને અનુ-

સરીને સિકંદર બાદશાહના સ્વભાવ વિષે કેટલાએક શબ્દો બોલીને આ ચરિત્ર અમે સમાપ્ત કરીએ છીએં. દુનિઆમાં આજ સૂધીમાં જે વિલક્ષણ પરાક્રમી પુરુષો થઇ ગયા. તેમાંના સર્વોત્તમમાં સિકંદર બાદશાહ ગણાયછે. એ જન્મથીજ બુદ્ધિવંત હતો; અને તેમાં તેના બાપ ફિલિપરાજાએ ઉત્તમ યોજના કરવાથી તેને આરિસ્ટાટલ ગુરુ મળ્યો, તેથી તેની બુદ્ધિ પ્રફુલ્લિત થઇને તેવડે નાના પ્રકારનાં નવાઇ જેવાં અનેક કાર્યો બન્યાં. આરિસ્ટાટલના હાથ નીચે વિદ્યાભ્યાસ કરવાનું જો તેને ન મળતે તો આટલા દેશ જીતવાનું તેને સામર્થ્ય ન આવત એમ અમે કહેતા નથી. કારણ કે, હુમલા, યુદ્ધ ને ઘેરા ઇત્યાદિમાં જે વાતોની તેને જરૂર પડતી ગઇ. તે તેની પાસે શીખ્યો નહોતો. તથા તે વાત કોઈ પાસે શીખવાથી શીખાય એવી નથી. તથાપિ વ્યાકરણ કાવ્યાદિકમાં અભિરુચિ * લાગીને મોટા મોટા ઇતિહાસ અને દંતકથાના ગ્રંથો વાંચી તે ઉપર વિચાર કરવાની ઉત્તમ ટેવ જે તેને નાનપણથી પડી હતી, તેનું મુખ્ય કારણ આરિસ્ટાટલનું શિક્ષણ છે. તે જન્મથીજ મોટો અભિમાની હોય એવું જણાયછે. તેનાથી કોઇનો ટુંકારો ખમાતો ન હોતો. તથા બુદ્ધિ કૌશલ્યમાં કોઈ આપણા ઉપર સરસાઇ કરે નહિ, એવી તેને ઘણી ઇચ્છા હતી. એવી ઇચ્છા હોવી એ રીતે ઘણું સારુંછે. કેમકે તેથી પોતાની મોટાઇ રાખવાને માણસ નિરંતર જ્ઞાન મેળવવાની ગઢભાંગમાં પડીને સારી વિદ્વત્તા સંપાદેછે. એ ઈચ્છારૂપી સદ્ગુણની સાથેજ તેવોજ એક જોરાવર દુર્ગુણ માણસના અંતઃકરણમાં દાખલ થાયછે. તે એ કે, બધાથી મોટો હું, અને સર્વથી ડાહ્યો પણ હું એવું તેને લાગીને છેક ગર્વાંધ થઈ જઇ, નાના મોટા ન જોતાં સર્વને એક સરખા હલકા ગણેછે. એ દુર્ગુણ ઘણો ભયંકર હોયછે. તે જેનામાં પ્રવેશ કરેછે-તેને છેકજ વશ કરી નાખીને તેની પાસે અનન્વિત કર્મો કરાવેછે. અને આ-

---

* ભાવ=પ્રસન્તા.

ખરે તેને મોટા સંકટમાં નાંખેછે. એક મિજબાનીમાં સિકંદર પોતાના પિતા, ફિલિપ જોડે કેમ વર્ત્યો. તે બંને વચ્ચે કેવી બોલાચાલી થઈ. તથા મંડળી જો વચ્ચે પડી ન હોત તો ફિલિપના હાથથી સિકંદરની શી અવસ્થા થાત. એ વિષે પાછળ જે અમે કહ્યુંછે, તે યાદ કરવાથી અમે જે હમણાં કહીએ છીએ તેની સત્યતા ધ્યાનમાં આવશે.

ગાદીએ બેઠા પછી સિકંદર બાદશાહે, બીજા રાજાઓની પેઠે એશઆરામ અને વિષયવિલાસમાં પોતાનું જીવતર કહાડ્યું નથી. તેતો એકદમ લશ્કર એકઠું કરીને દેશો જીતવા પાછળ મંડ્યો; અને કામ તેણે મરતા સૂધી અખંડ ચલાવ્યું. તેમાં બીજા રાજાઓનાં રાજ્ય લઇને તેની ઘણી સંપત્તિવડે મોજ મારવાનો વિચાર તેના મનમાં કદિજ આવ્યો નહોતો. અને શૂરાતન અને ડહાપણમાં શ્રેષ્ટત્વ મેળવવા કરતાં વધારે તેને બીજું કંઇજ લાગતું નહોતું. એની સાબીતી એ છે કે જે દેશો તેના સામા થયા અથવા તેના કહેવાને કબૂલ ન થયા. તેનેજ ધૂળ મેળવ્યા. પરંતુ જે તેને વડીલ માની તેની મરજી પ્રમાણે ચાલવાને તૈયાર થયા, તેને હરકત કરી નથી. એટલુંજ નહિ પણ ઉલટી તેમની ઈચ્છા પ્રમાણે સગવડ કરી આપીછે. તે ઉપરથી તેને નિર્દય કહી શકાતો નથી.

ડરાયસ બાદશાહ સિકંદરનો મોટો શત્રુ હતો, પણ આખરે તેનું મુડદું જોઇને તેને રડવું આવ્યું હતું. એ ઉપરથી તથા તેની અનાથ મા સિસિગ્યાંબિસને તેણે જે ઉત્તમ સંભાળથી રાખી તે ઉપરથી તે ખુલ્લા દિલનો અને ખરેખરો મોટો માલમ પડ્યોછે. ડરાયસના માણસોના હાથથી તેના લશ્કરની ઘણી ખરાબી થઈ હતી. તેથી એકાદ બીજો લુચ્ચો અવિચારી બાદશાહ તેનું કુટુંબ તો શું પણ તેની લાસ ઉપર પણ વેર વાળવાને ન ચૂકત. તથાપિ તેવું એણે કંઈ કર્યું નહિ. એ તેની મોટાઈની કીમત જાણવાને ડરાયસ તો રહ્યો ન હોતો. પણ સિસિગ્યાંબિસ, સિકંદર સિકંદર કરતી મુઈ એ ઉપરથી તેનું

સરીને સિકંદર બાદશાહના સ્વભાવ વિષે કેટલાએક શબ્દો બોલીને આ ચરિત્ર અમે સમાપ્ત કરીએ છીએં. દુનિઆમાં આજ સૂધીમાં જે વિલક્ષણ પરાક્રમી પુરુષો થઈ ગયા. તેમાંના સર્વોત્તમમાં સિકંદર બાદશાહ ગણાયછે. એ જન્મથીજ બુદ્ધિવંત હતો; અને તેમાં તેના બાપ ફિલિપરાજાએ ઉત્તમ યોજના કરવાથી તેને આરિસ્ટાટલ ગુરુ મળ્યો, તેથી તેની બુદ્ધિ પ્રફુલ્લિત થઇને તેવડે નાના પ્રકારનાં નવાઇ જેવાં અનેક કાર્યો બન્યાં. આરિસ્ટાટલના હાથ નીચે વિદ્યાભ્યાસ કરવાનું જો તેને ન મળતે તો આટલા દેશ જીતવાનું તેને સામર્થ્ય ન આવત એમ અમે કહેતા નથી. કારણ કે, હુમલા, યુદ્ધ ને ઘેરા ઇત્યાદિમાં જે વાતોની તેને જરૂર પડતી ગઇ. તે તેની પાસે શીખ્યો નહોતો. તથા તે વાત કોઈ પાસે શીખવાથી શીખાય એવી નથી. તથાપિ વ્યાકરણ કાવ્યાદિકમાં અભિરુચિ * લાગીને મોટા મોટા ઇતિહાસ અને દંતકથાના ગ્રંથો વાંચી તે ઉપર વિચાર કરવાની ઉત્તમ ટેવ જે તેને નાનપણથી પડી હતી, તેનું મુખ્ય કારણ આરિસ્ટાટલનું શિક્ષણ છે. તે જન્મથીજ મોટો અભિમાની હોય એવું જણાયછે. તેનાથી કોઇનો હુંકારો ખમાતો ન હોતો. તથા બુદ્ધિ કૌશલ્યમાં કોઈ આપણા ઉપર સરસાઇ કરે નહિ, એવી તેને ઘણી ઇચ્છા હતી. એવી ઇચ્છા હોવી એ રીતે ઘણું સારુંછે. કેમકે તેથી પોતાની મોટાઇ રાખવાને માણસ નિરંતર જ્ઞાન મેળવવાની ગઢભાંગમાં પડીને સારી વિદ્વત્તા સંપાદેછે. એ ઈચ્છારૂપી સદ્દગુણની સાથેજ તેવોજ એક જોરાવર દુર્ગુણ માણસના અંતઃકરણમાં દાખલ થાયછે. તે એ કે, બધાથી મોટો હું, અને સર્વથી ડાહ્યો પણ હું એવું તેને લાગીને છેક ગર્વાંધ થઈ જઇ, નાના મોટા ન જોતાં સર્વને એક સરખા હલકા ગણેછે. એ દુર્ગુણ ઘણો ભયંકર હોયછે. તે જેનામાં પ્રવેશ કરેછે તેને છેકજ વશ કરી નાખીને તેની પાસે અનન્વિત કર્મો કરાવેછે. અને આ-

---

* ભાવ=પ્રસન્તા.

ખરે તેને મોટા સંકટમાં નાંખેછે. એક મિજબાનીમાં સિકંદર પોતાના પિતા ફિલિપ જોડે કેમ વર્ત્યો. તે બંને વચ્ચે કેવી બોલાચાલી થઈ. તથા મંડળી જો વચ્ચે પડી ન હોત તો ફિલિપના હાથથી સિકંદરની શી અવસ્થા થાત. એ વિષે પાછળ જે અમે કહ્યુંછે, તે યાદ કરવાથી અમે જે હમણાં કહીએ છીએ તેની સત્યતા ધ્યાનમાં આવશે.

ગાદીએ બેઠા પછી સિકંદર બાદશાહે, બીજા રાજાઓની પેઠે એશઆરામ અને વિષયવિલાસમાં પોતાનું જીવતર કહાડયું નથી. તેતો એકદમ લશ્કર એકઠું કરીને દેશો જીતવા પાછળ મંડ્યો; અને કામ તેણે મરતા સૂધી અખંડ ચલાવ્યું. તેમાં બીજા રાજાઓનાં રાજ્ય લઇને તેની ઘણી સંપત્તિવડે મોજ મારવાનો વિચાર તેના મનમાં કદિજ આવ્યો નહોતો. અને શૂરાતન અને ડહાપણમાં શ્રેષ્ટત્વ મેળવવા કરતાં વધારે તેને બીજું કંઇજ લાગતું નહોતું. એની સાબીતી એ છે કે જે દેશો તેના સામા થયા અથવા તેના કહેવાને કબૂલ ન થયા. તેનેજ ધૂળ મેળવ્યા. પરંતુ જે તેને વડીલ માની તેની મરજી પ્રમાણે ચાલવાને તૈયાર થયા, તેને હરકત કરી નથી. એટલુંજ નહિ પણ ઉલટી તેમની ઈચ્છા પ્રમાણે સગવડ કરી આપીછે. તે ઉપરથી તેને નિર્દય કહી શકાતો નથી.

ડરાયસ બાદશાહ સિકંદરનો મોટો શત્રુ હતો, પણ આખરે તેનું મુડદું જોઇને તેને રડવું આવ્યું હતું. એ ઉપરથી તથા તેની અનાથ મા સિસિગ્યાંબિસને તેણે જે ઉત્તમ સંભાળથી રાખી તે ઉપરથી તે ખુલ્લા દિલનો અને ખરેખરો મોટો માલમ પડ્યોછે. ડરાયસના માણસોના હાથથી તેના લશ્કરની ઘણી ખરાબી થઈ હતી. તેથી એકાદ બીજો લુચ્ચો અવિચારી બાદશાહ તેનું કુટુંબ તો શું પણ તેની લાસ ઉપર પણ વેર વાળવાને ન ચૂકત. તથાપિ તેવું એણે કંઈ કર્યું નહિ. એ તેની મોટાઈની કીમત જાણવાને ડરાયસ તો રહ્યો ન હોતો. પણ સિસિગ્યાંબિસ, સિકંદર સિકંદર કરતી મુઈ એ ઉપરથી તેનું

મોટાપણું કેવી સારી રીતે તેના સમજાયુંછે, તે સેહેલથી ધ્યાનમાં આવે તેમ છે.

કુટુંબમાં ઘણાં માણસો હોય, ત્યારે તે બધાનાં મન પોતાની ભણી વાળી લઇને સંસારનું ગાડું સરળ રીતે ચલાવવું કેટલું અવઘડ ભરેલુંછે, તેનો અનુભવ ઘણું કરીને બધાને હોયછે એને સુકાળસે વિચાર કરી જોતાં, દશ બાર પ્રકારના લોકો જે લશ્કરમાં હતા. અને જે લશ્કર તે લોકોના વતનથી સેંકડો ગાઉ આઘું ગયું હતું. તે સર્વ લોકોને સંભાળીને તથા પોતાના કરી લઇને પારકા રાજ્યો સાથે મહાભારત યુદ્ધો કરાવવાનું કામ, કેટલા ડહાપણ અને કેટલી ચતુરાઇનું છે. તેનું અનુમાન વાંચનારે કરી લેવું. એ કામ સિકંદર બાદશાહે સારી રીતે બજાવ્યું હતું. એ ઉપરથી તેનાં વખાણ કર્યાં વગર રહેવાતું નથી. તે પોતાના સીપાઈઓને રાજી રાખવાને ઘણી સંભાળ રાખતો હતો. તોપણ બે ત્રણ વાર તેમાં મોટી મોટી ગરબડ થઇ હતી. તે ગડબડ એવી હતી કે તેની જગાએ બીજો કોઈ થોડી હિંમતવાળો બીકણ બાદશાહ હોત તો તે વેળાએ ભયભીત થઇ જાત. પણ આર્જવ કરીને, ધમકી દઇને પેટમાં પેશીનેઅથવા બેદરકારી બતાવી,કયી કયી વેળાએ આપણા વિફરેલા લોકોનાં મન કેવી કેવી રીતે વાળી લેવાં, તે સિકંદર બાદશાહ સારી પેઠે જાણતો હતો. અને તેથીજ તે નિભ્યો. જેણે દેશ જીતવાના હોયછે, તેણે પોતાનું લશ્કર પોતાના સુકનને તાબે રાખવાનું મોટું કામ હમેશાં સાધવું પડેછે, રાજા જાતે મહાશૂરો હોય, પણ જો તેનું લસ્કર તેને અનુકૂળ ન હોય તો તેને હાથે કાંઇએ મોટું કામ થશે નહિ. એટલુંજ નહિ પણ એકાદવાર તેને પોતાનો જીવ ખોવો પડશે. તેમાં સ્વદેશી લશ્કર પોતાની આજ્ઞામાં રાખવાને રાજાને ઘણી મહેનત પડતી નથી; પણ બાર દેશના બાર પ્રકારના લોકો એકઠા કરીને તે બધાને રાજી રાખવાની તજવીજ કરવી એ ખરેખરા મોટા ડહાપણનું કામ છે.

સિકંદર બાદશાહે મોટું લશ્કર સાથે લઇને ઘણા દેશો જીત્યા. તથા ઘણાં યુદ્ધો કરીને હજારો માણસોના જીવ લીધા, એવું પાછળ વર્ણવેલુંછે. એ માંહેલા કેટલાએક દેશોએ તો ખરૂં જોતાં, તેનો કિંચિત્ અપરાધ કર્યો ન હતો. અને ઘણાકને તો તે ક્યાંનો અને કોણ છે તેની પણ ખબર ન હોતી; એવા દેશો ઉપર તેણે સ્વારીઓ કરીને તેની દુર્દશા કરી નાખી. તથા તેની સર્વ સંપત્તિ હરી લઇને છેક ધૂળ ધાણી કરી નાંખ્યા. એ કામ તેણે સારૂં કર્યું? એવો એક પ્રશ્ન ઊઠેછે. એનો જવાબ એવો છે કે, માત્ર શુદ્ધ નીતિશાસ્ત્રની નજરે જોતાં, એ કામ છેકજ અઘટતું અને પાપી ગણાય. તથાપિ જગત્ની ઉત્પત્તિ થઇ ત્યારથી અથવા માણસોમાં રાજા પ્રજાનો સંબંધ ઉત્પન્ન થયો ત્યારથી ઘણો ખરો ન્યાયઅન્યાય ન જોતાં બાહુબળથી દેશ પરદેશ જીતવાનું કામ રાજાઓને શોભા આપનારૂંછે, એવું માનવાનો ચાલ પડ્યો. એવો ચાલ જો નહોત તો રાજ્યોમાં ઉ-થલ પાથલ કદી થાત નહિ. એ રીવાજ સારો છે કે નઠારો તે બાબત વિચાર કરવાનું હાલ કામ નથી. પરંતુ એ ચાલથી સિ-કંદર બાદશાહ તથા તેના જેવા બીજા કેટલાક જણા દુનિઆમાં મહા શૂરવીર ગણાયાછે.

સિકંદર ઘણો ક્રોધી હતો. તેને એકવાર ક્રોધ ચઢ્યો એટલે તે અસભ્ય થઈ કોઈ કોઇવાર ઘણાં માઠાં પરિણામો થતાં હતાં. એ તેનામાં મોટો અવગુણ હતો. એવું કહેવાની ફરજ પડેછે. તેણે કાલિસ્થનીસ સરખા મહા વિદ્વાન પુરુષને વગર કારણે ફક્ત ગુસ્સાની ઝુમમાં મારી નાંખવાની વગેરે કેટલીએક વાતો અમે પાછળ વર્ણવેલીછે. એ તેનો દુર્ગુણ તેને ઘણો નડ્યો. તે એટલે સૂધી કે તેજ દુર્ગુણ વડે આટલી ટુંકી ઉમરમાં તે મરણ પામ્યો એવું કહેવાને કંઇ ચિંતા નથી. તે પરદેશમાં નીકળતાં પહેલાં તેની રહેણી લગાર ઠીક હતી. પરંતુ તે સ્વારીમાં બહાર પડ્યા પછી તે પોતાની ઇચ્છાને આધીન થયો. એટલે જે વાત તેના મનમાં આવી તે પાર પડ્યા વગર તેને નિરાંત ન

વળી. એ ઉપરથી મનોવિકારને કબજામાં રાખવા બાબત તેના ગુરુ આરિસ્ટાટલે તેને ઓછો બોધ કર્યો હશે, એવો વિચાર લાવવામાં ભૂલ છે. કેમકે એ સદગુણની કીમત આરિસ્ટાટલ સારી પેઠે જાણતો હતો. એવું તેનાં કેટલાંક લખાણ ઉપરથી ખુલ્લું જણાઈ આવે છે. પણ શરીરમાં જુવાની તથા રાજ્યાધિકારનો મદ ભરાયો એટલે નાનપણમાં મળેલી સઘળી શીખામણ એક બાજુએ પડી અંતઃકરણમાં જોરાવર ઇચ્છા ફેલાવો પામેલી વારંવાર નજરે પડેછે. તેનો ઉત્તમ દાખલો સિકંદર છે.

સિકંદરમાં જે સારા ગુણો હતા, તેમના કેટલાએકતો ઘણા વખાણવા જોગ છે. તેમાંનો એક એકે તેણે જેને એક વાર પોતાનો મિત્ર માન્યો. તેને છેકજ ખુલ્લા મનથી પોતાના સઘળા વિચાર કહેતો હતો. અને દોસ્તી બાંધ્યા પછી તો તેની ઊંચી નીચી સ્થિતિ ભણી ધ્યાન લગાડતો ન હોતો. તથા તેના કહેવાનો ઘટતો વિચાર કરતો હતો. રાજાના મિત્રો જોવા જઇએ તો જુઠાં, ખુશામતીઆ, અને કામ કાઢી લેનારાજ જણાશે. અને તેના સહવાસથી તેની દુર્દશા થએલી એવું ઇતિહાસમાંથી ઘણે ઠેકાણે જણાઈ આવેછે. તથાપિ સિકંદર બાદશાહની વાત તેવી ન હોતી. તે એવા લોકોની દોસ્તીમાં ફસાયો ન હોતો. તથા તેણે પોતાની મુખ્ય મતલબ, તે લોકોના ભમાવ્યાથી એકેકોરાણે મૂકી નહોતી. ઉદાહરણ જેમ તરનારો કાચો અને અશક્ત હોય એટલે તેનું શરીર ઘણું કરીને પ્રવાહને સ્વાધીન થઇને તે જેણીમેર જાય તેણીમેર તે ઘસરડાય છે. તથાપિ તેજ તરનારો જો હોંશિઆર અને મજબૂત હોયતો પ્રવાહના વલણને એકમેર રાખી, પાણી કાપીને ઠરવેલે ઠેકાણે સામે કાંઠે જઇ પહોંચેછે. તે પ્રમાણે દુનિયામાં માણસની સ્થિતિ છે. વિદ્યાના સંસ્કારથી જેનું મન પ્રફુલ્લિત થયું છે અને વિચારથી જેનામાં ધારેલું કામ કરવાનો દૃઢ નિશ્ચય વધ્યો છે, તેજ માણસ લોકોના નાના મોટા અનેક ફાંદાને વે-

ગળા કરીને પોતાની મતલબ પાર પાડેછે. એ વગરનો એટલે અલ્પ જ્ઞાન વાળો તથા ટુંકી અક્કલનો જે હોયછે, તે પારકાના ફાંદામાં ફસાઇને પોતાની મૂળ મતલબ તજી દઈ બીજી તરેહવાર વાતોમાં વહી જાયછે. (સિકંદર બાદશાહ તેવો નહોતો; તે તો પહેલા કહેલા પ્રકારનો એટલે પ્રફુલ્લિત મનનો તથા પક્કા ઠરાવ વાળો હતો; એવું તેના સર્વ કામ ઉપરથી જણાઈ આવેછે.

'કામ કરવા વગર લવારો કરવો ફોગટ છે,' એ વાત માણસના ધ્યાનમાં આવવાને તથા તે પ્રમાણે ચાલવાને તૈયાર થવા સારુ તેને ઘણું જ્ઞાન અને ઘણો અનુભવ મળવો જોઇએ. તેમાંથી જ્ઞાનના સંબંધમાં વિચાર કરીએ તો તે તેને નાનપણમાં આરિસ્ટાટલનું ઉત્તમ શિક્ષણ મળ્યું હતું, એમ કહી શકાશે. પણ તે ગાદીએ બેઠો અને લક્ષાવધિ સૈન્ય લઇને પરદેશમાં લડાઇ કરવાસારુ બહાર નીકળ્યો. ત્યારે તેની ઉમર ઘણી નાની હતી. તથા તે વેળાએ તેને સાક્ષાત્ વ્યવહારનો અનુભવ ઘણો થોડો હતો. એવું આપણે ખુલ્લી રીતે જાણી છીએ તથાપિ મોટાં મોટાં જીવ સટ્ટાનાં કામો કરવાને તેણે પોતાના સીપાઇઓને કયા ઉપાયે પ્રવૃત કર્યાં. તે જોતાં, સેંકડો વર

વળી. એ ઉપરથી મનોવિકારને કબજામાં રાખવા બાબત તેના ગુરુ આરિસ્ટાટલે તેને ઓછો બોધ કર્યો હશે, એવો વિચાર લાવવામાં ભૂલ છે. કેમકે એ સદગુણની કીમત આરિસ્ટાટલ સારી પેઠે જાણતો હતો. એવું તેનાં કેટલાંક લખાણ ઉપરથી ખુલ્લું જણાઈ આવે છે. પણ શરીરમાં જુવાની તથા રાજ્યાધિકારનો મદ ભરાયો એટલે નાનપણમાં મળેલી સઘળી શીખામણ એક બાજુએ પડી અંતઃકરણમાં જોરાવર ઇચ્છા ફેલાવો પામેલી વારંવાર નજરે પડેછે. તેનો ઉત્તમ દાખલો સિકંદર છે.

સિકંદરમાં જે સારા ગુણો હતા, તેમના કેટલાએક તો ઘણા વખાણવા જોગ છે. તેમાંનો એક એકે તેણે જેને એક વાર પોતાનો મિત્ર માન્યો. તેને છેકજ ખુલ્લા મનથી પોતાના સઘળા વિચાર કહેતો હતો. અને દોસ્તી બાંધ્યા પછી તો તેની ઊંચી નીચી સ્થિતિ ભણી ધ્યાન લગાડતો ન હોતો. તથા તેના કહેવાનો ઘટતો વિચાર કરતો હતો. રાજાના મિત્રો જોવા જઇએ તો જુઠાં, ખુશામતીઆ, અને કામ કાઢી લેનારાજ જણાશે. અને તેના સહવાસથી તેની દુર્દશા થએલી એવું ઇતિહાસમાંથી ઘણે ઠેકાણે જણાઈ આવેછે. તથાપિ સિકંદર બાદશાહની વાત તેવી ન હોતી. તે એવા લોકોની દોસ્તીમાં ફસાયો ન હોતો. તથા તેણે પોતાની મુખ્ય મતલબ, તે લોકોના ભમાવ્યાથી એકેકોરાણે મૂકી નહોતી. ઉદાહરણ જેમ તરનારો કાચો અને અશક્ત હોય એટલે તેનું શરીર ઘણું કરીને પ્રવાહને સ્વાધીન થઇને તે જેણીમેર જાય તેણીમેર તે ઘસરડાય છે. તથાપિ તેજ તરનારો જો હોંશિઆર અને મજબૂત હોયતો પ્રવાહના વલણને એકમેર રાખી, પાણી કાપીને ઠરવેલે ઠેકાણે સામે કાંઠે જઇ પહોંચેછે. તે પ્રમાણે દુનિયામાં માણસની સ્થિતિ છે. વિદ્યાના સંસ્કારથી જેનું મન પ્રફુલ્લિત થયું છે અને વિચારથી જેનામાં ધારેલું કામ કરવાનો દૃઢ નિશ્ચય વધ્યો છે, તેજ માણસ લોકોના નાના મોટા અનેક ફાંદાને વે-

ગળા કરીને પોતાની મતલબ પાર પાડેછે. એ વગરનો એટલે અલ્પ જ્ઞાન વાળો તથા ટુંકી અક્કલનો જે હોયછે, તે પારકાના ફાંદામાં ફસાઇને પોતાની મૂળ મતલબ તજી દઇ બીજી તરેહવાર વાતોમાં વહી જાયછે, (સકંદર બાદશાહ તેવો નહોતો; તે તો પહેલા કહેલા પ્રકારનો એટલે પ્રફુલ્લિત મનનો તથા પક્કા ઠરાવ વાળો હતો; એવું તેના સર્વ કામ ઉપરથી જણાઇ આવેછે.

'કામ કરવા વગર વિચારો કરવો ફોગટ છે,' એ વાત માણસના ધ્યાનમાં આવવાને તથા તે પ્રમાણે ચાલવાને તૈયાર થવા સારુ તેને ઘણું જ્ઞાન અને ઘણો અનુભવ મળવો જોઇએ.

વળી. એ ઉપરથી મનોવિકારને કબજામાં રાખવા બાબત તેના ગુરુ આરિસ્ટાટલે તેને ઓછો બોધ કર્યો હશે, એવો વિચાર લાવવામાં ભૂલ છે. કેમકે એ સદગુણની કીમત આરિસ્ટાટલ સારી પેઠે જાણતો હતો. એવું તેનાં કેટલાંક લખાણ ઉપરથી ખુલ્લું જણાઈ આવે છે. પણ શરીરમાં જુવાની તથા રાજ્યાધિકારનો મદ ભરાયો એટલે નાનપણમાં મળેલી સઘળી શીખામણ એક બાજુએ પડી અંતઃકરણમાં જોરાવર ઇચ્છા ફેલાવો પામેલી વારંવાર નજરે પડેછે. તેનો ઉત્તમ દાખલો સિકંદર છે.

સિકંદરમાં જે સારા ગુણો હતા, તેમના કેટલાએકતો ઘણા વખાણવા જોગ છે. તેમાંનો એક એકે તેણે જેને એક વાર પોતાનો મિત્ર માન્યો. તેને છેકજ ખુલ્લા મનથી પોતાના સઘળા વિચાર કહેતો હતો. અને દોસ્તી બાંધ્યા પછી તો તેની ઊંચી નીચી સ્થિતિ ભણી ધ્યાન લગાડતો ન હોતો. તથા તેના કહેવાનો ઘટતો વિચાર કરતો હતો. રાજાના મિત્રો જોવા જઇએ તો જુઠાં, ખુશામતીઆ, અને કામ કાઢી લેનારાજ જણાશે. અને તેના સહવાસથી તેની દુર્દશા થએલી એવું ઇતિહાસમાંથી ઘણે ઠેકાણે જણાઈ આવેછે. તથાપિ સિકંદર બાદશાહની વાત તેવી ન હોતી. તે એવા લોકોની દોસ્તીમાં ફસાયો ન હોતો. તથા તેણે પોતાની મુખ્ય મતલબ, તે લોકોના ભમાવ્યાથી એકેકોરાણે મૂકી નહોતી. ઉદાહરણ જેમ તરનારો કાચો અને અશક્ત હોય એટલે તેનું શરીર ઘણું કરીને પ્રવાહને સ્વાધીન થઇને તે જેણીમેર જાય તેણીમેર તે ઘસરડાય છે. તથાપિ તેજ તરનારો જો હોંશિઆર અને મજબૂત હોયતો પ્રવાહના વલણને એકમેર રાખી, પાણી કાપીને ઠરવેલે ઠેકાણે સામે કાંઠે જઇ પહોંચેછે. તે પ્રમાણે દુનિયામાં માણસની સ્થિતિ છે. વિદ્યાના સંસ્કારથી જેનું મન પ્રફુલ્લિત થયું છે અને વિચારથી જેનામાં ધારેલું કામ કરવાનો દૃઢ નિશ્ચય વધ્યો છે, તેજ માણસ લોકોના નાના મોટા અનેક ફાંદાને વે-

ગળા કરીને પોતાની મતલબ પાર પાડેછે. એ વગરનો એટલે અલ્પ જ્ઞાન વાળો તથા ટુંકી અક્કલનો જે હોયછે, તે પારકાના ફાંદામાં ફસાઇને પોતાની મૂળ મતલબ તજી દઈ બીજી તરેહવાર વાતોમાં વહી જાયછે, (સિકંદર બાદશાહ તેવો નહોતો; તે તો પહેલા કહેલા પ્રકારનો એટલે પ્રફુલ્લિત મનનો તથા પક્કા ઠરાવ વાળો હતો; એવું તેના સર્વ કામ ઉપરથી જણાઈ આવેછે.

'કામ કરવા વગર લવારો કરવો ફોગટ છે,' એ વાત માણસના ધ્યાનમાં આવવાને તથા તે પ્રમાણે ચાલવાને તૈયાર થવા સારુ તેને ઘણું જ્ઞાન અને ઘણો અનુભવ મળવો જોઇએ. તેમાંથી જ્ઞાનના સંબંધમાં વિચાર કરીએ તો તે તેને નાનપણમાં આરિસ્ટાટલનું ઉત્તમ શિક્ષણ મળ્યું હતું, એમ કહી શકાશે. પણ તે ગાદીએ બેઠો અને લક્ષાવધિ સૈન્ય લઇને પરદેશમાં લડાઇ કરવાસારુ બહાર નીકળ્યો. ત્યારે તેની ઉમર ઘણી નાની હતી. તથા તે વેળાએ તેને સાક્ષાત્ વ્યવહારનો અનુભવ ઘણો થોડો હતો. એવું આપણે ખુલ્લી રીતે જાણી છીએ. તથાપિ મોટાં મોટાં જીવ સટ્ટાનાં કામો કરવાને તેણે પોતાના સીપાઇઓને ક્યા ઉપાયે પ્રવૃત કર્યા. તે જોતાં, સેંકડો વરસ સૂધી રાજ્ય યુદ્ધાદિકનાં કામો બજાવેલો પુરુષ તેના મોઢા આગળ કશા લેખામાં નથી એવું લાગેછે. આ મોટી સ્વારીમાં તેણે જે જીવસટ્ટાનાં કામોમાં હાથ ઘાલ્યો હતો, તેનો આરંભ તેણે જાતે કર્યો હતો. ને પછી તેણે તેને હાથ લગાડવાને પોતાના સીપાઇઓને ફરમાવ્યું હતું. એવા બનાવો એના ચરિત્રમાં ઠેકાણે ઠેકાણે નજરે પડેછે. એ સાધારણ બુદ્ધિની વાત નથી. જે કેટલાંએક સંકટનાં કામો તેણે કર્યા તે તેણે જાતે ન કરતાં બીજા કોઇ સરદારને કરવાને કહેત તો દુનિઆના બીજા રાજાઓની રીતથી કંઇ જુદો તે ન પડત. તથાપિ કોઇ પણ નાનું મોટું કામ પોતે જાતે હાથમાં લીધા વિના તેની જરૂર બીજા લોકોના મનમાં ઉત્પન્ન થવાની નથી. એવું પક્કું સમજીને તેણે તે રીત પકડી હતી. તેનાં માણસો મુસાફરીથી કં-

ટાળીને સ્વદેશમાં પાછાં વહેલાં જવાસારૂ ઉતાવળાં થયાં હતાં. તેનું તેણે ગણકાર્યું નહિ માટે તેના ઉપર તે રીસાયાં હતાં, તે વેળાએ તેણે જે ભાષણ કર્યું તેમાં એમ બોલ્યો હતો કે, "અરે, હું જાતે એશઆરામમાં આથો રહીને તમનેજ દુઃખમાં નાંખ્યાં, એવું કોઈવાર બન્યુંછે? સંકટ આવ્યું, એટલે પહેલો હું ને પછી તમે એવી મારી રીત નથી કે?" એ બોલો બીલકુલ ખરા છે. તેથી તરત તેના લોકોના મનમાં પેઠા.' અને પોતાની સઘળી રકઝક મૂકી દઇને તેના હૂકમ પ્રમાણે ચાલવાને તૈયાર થયાં. એજ જો સિકંદર બાદશાહનું આચરણ નહોત તો, તેનાથી એમ બોલાત નહિ. અને એમ બોલાત નહિ તો કદાચિત્ કોઇ બીજો બનાવ બનીને જુદું ફળ થાત.

સિકંદર બાદશાહ સ્વભાવે ઘણો ઉદાર હતો. તે પૈસાની બીલકુલ દરકાર રાખતો ન હોતો. તેથી પોતાના મિત્રો તથા સીપાઇઓને રાજી કરવાસારુ મોટાં મોટાં ઇનામો તથા મોટી જિયાફતો વારંવાર આપતો હતો. તેણે સ્વારી પાછી વળીતી વખત એક મુકામે પોતાના લશ્કરના તમામ માણસોનું દેવું પોતાની ગીરેના પુષ્કળ પૈસા ખરચીને આપ્યું એ અમે પાછળ વર્ણવેલુંછે. તેને માટે કોઇ એમ કહેશેકે તેની પાસે ઘણી દોલત હતી તેથી એમ કરે તેમાં શી નવાઈ? પણ તેને અમે પૂછીએ છીએ કે સુલતાન મહમુદ ગજનીવાળાની પાસે શી ઓછી દોલત હતી; તેણે પ્રાણ જતી વેળાએ પોતાના દ્રવ્યનો ઢગલો પોતાની આંખ આગળ અણાવી, તે મૂકીને જવું પડ્યાનું મનમાં આવવાથી દડદડ આંસુ પડ્યાં; ને કોઇને કંઇ ન આપતાં માત્ર દ્રવ્ય સંગ્રહ કરીને પ્રાણ છોડ્યો. એ ઉપરથી સિદ્ધ થશે કે પૈસાની છુટથી કાંઇ ઉદારતા ઊભી થતી નથી. વળી, સાધારણ વ્યવહારમાં એમ જણાયછે કે માણસને જેમ જેમ વધારે સંપત્તિ મળેછે, તેમ તેમ તે વધારે કૃપણ બનેછે. તથાપિ સિકંદરનું તેમ નહોતું. તેને તો જેમ જેમ વધારે સંપત્તિ

મળતી ગઇ, તેમ તેમ વધારે ઉદાર થતો ગયો. એ ગુણ ખરેખરો સ્તુતિપાત્ર છે.

જે બુદ્ધિમાન્ પુરુષે આરિસ્ટાટલ સરખા મહા વિદ્વાન્ ગુરુ પાસે અનેક વિષયોનું જ્ઞાન મેળવ્યું હતું. અને તેથી તેને સર્વ ગુણમાં સારો નિવડવાની સંપૂર્ણ આશા હતી. તે તેની જુવાનીમાં ખાવા પીવાનું નિયમિતપણું મૂકી દઈને ઓકારી આવે ત્યાં સૂધી ખાવું, તથા પ્રાણાંતિક અવસ્થા સૂધી મદ્યપાનના દુર્વ્યસનમાં ડુબી જવાની વાત ઘણી અસંભવિત લાગેછે. પણ તેવો પ્રકાર સિકંદર બાદશાહમાં જણાયોછે. આહાર, નિદ્રા, અને સુખેચ્છા ઇત્યાદિને તૃપ્ત કરવાને જેમ જેમ મહેનત કરીએ, તેમ તેમ તેની તૃષ્ણા વધતી જઈને પછી તે કબજામાં ન રહેતાં માણસનો નાશ કરવાને કારણભૂત થાયછે. એવું જે ઘરડાઓ કહેછે તેનો અનુભવ દરેકને થોડો ઘણો થયો હશે. તેમાં સિકંદર બાદશાહનું ઉદાહરણ ઘણું પ્રકાશિત છે. વખત બેવખત પેટ તણાય ત્યાં સૂધી ખાવું. અને વખત બેવખત વારે વારે નહાવાની આખરે સિકંદરને આદત પડી હતી. તેના છંદમાં જે એકવાર તેને તાવ ભરાયો, તે તેને લઈને ગયો. તે એટલું ન ખાત અને સંભાળીને ચાલત તો મરત કે નહિ એ વિષે ખાતરીથી કહી શકાતું નથી; પણ તેના એ આચરણો બીલકુલ નાદાનીનાં હતાં ને તે આવા પૃથ્વીપતિને શોભતાં નહોતાં એમ તો કહેવું જોઇએ. વળી તેનો સ્વભાવ ઘણો ક્રોધી હતો, તથા તેની મરજી વિરુદ્ધ જરા કોઈ બોલે તો તેને શત્રુ ગણીને તેના છીડાં શોધતો, એ બાબતની કાલિસ્થિનીસની વાત ઉપરથી સર્વની ખાતરી થઇ હતી, તેથી 'તમે ખોટું કરો છો,' એવું કહેવાને છાતી ચાલતી નહોતી, અને માન સ્વભાવના સાધારણ નિયમ પ્રમાણે (વાંસો ને વાંક પોતાનો કોઇને સૂજતો નથી) તેમ તેનો દોષ તેને દેખાયો નહિ, તેથી તે દુર્ગુણો વધી જઇ આખરે તેનો જીવ લીધો. એ ઉપરથી માત્ર રાજાઓએજ નહિ પણ સાધારણ માણસે પણ ઘણી સંભાળથી

ચાલીને તથા પોતાના મિત્રો પોતાના દુર્ગુણ આપણને ઘણી ઉલટથી કહે એવી રીતે તેમની જોડે વર્તવું લાયકછે. વળી એ કામમાં શત્રુથી આપણને સારો ફાયદો થાયછે. પરંતુ તે જે આપણા અવગુણગણીને બહાર પાડે, તે બધા અવગુણ નથી પણ ગુણજ છે, એવું માત્ર જબરદસ્તીથી માની લેતાં સંભાળ રાખવી જોઇએ.

સિકંદર બાદશાહે નાની ઉમરમાં ઘણા ખરા ત્રણે ખંડોનું ધણીપણું મેળવ્યું હતું. એ તેની હિંમત અને શૂરાતનને અત્યંત શોભા આપનારૂં છે. તથાપિ એટલો મહાભારત પ્રયત્ન કરીને જે એવડું રાજ્ય મેળવ્યું હતું તેનો ઉપભોગ કરવાનો અવકાશ તેને મળ્યો નહિ. તે જોઇને આપણને લગાર માઠું લાગેછે. તેનું મુખ્ય વલણ ઈરાની રાજ્ય ભણી હતું. તે રાજ્ય સ્વાધીન થયું એટલે ત્યાંથી પાછો ફરીને વતનમાં જાત તો તેને કેટલેક વખત સુખમાં રહેવાસારુ મળત; પણ તેની મહત્ત્વાકાંક્ષા ઘણી વિલક્ષણ પડી! તે તેને પાછો વળવા ન દેતાં નાના પ્રકારના સંકટમાં નાંખતી ઘસરડીને હિંદુસ્થાન સૂધી તેડી ગઇ. ત્યાંસૂધી તેના સર્વ દહાડા ફિકર અને ધાંધલમાં ગયા; તે જ્યારે પાછો ફર્યો ત્યારે તેનું આયુષ્ય ખુટયું. એ ઉપરથી એક શીખામણ લેવા જેવી છે. તે એકે, ખેડુતે પોતાની આખી ઉમર જમીન ખેડવામાં કહાડવી નહિ. પણ જેટલી જમીન પોતાથી વવાય અને લણાય તેટલી જમીન ખેડવી. એવો તેણે આગળથી વિચાર કરવાની જરૂર છે. સિકંદર બાદશાહ વહેલો મરી ગયો એ વાત જુદી છે; પણ જો એ બીજાં કેટલાંએક વરસ જીવત તો તેનાથી આવડું મોટું રાજ્ય સંભાળી શકાત કે નહિ. તેની શંકા છે. ઘરડાઓ કહેછે કે સંપત્તિ મેળવવાનું કામ સેહેલુંછે. પણ તેનું રક્ષણ કરીને ઘટતી ગોઠવણ કરવાનું કામ ઘણું કઠણ છે; એ બોલે બોલ ખરૂંછે. સિકંદર બાદશાહ ગમે તેટલા બુદ્ધિમાન્ હતો, તો પણ તે માણસ હતો તેનામાં કાંઈ ઈશ્વરી શક્તિ નહોતી. એ વાત ઉપર પ્રાચીન કાળથી આજ દિન સૂધીના સર્વ રાજ્યકરતાઓના ઈ-

તિહાસની તપાસ કરીને વિચાર કરીશું તો ખાતરીથી કહી શ-
કાશે કે, એવડું મોટું રાજ્ય સિકંદરથી સંભાળી શકાત નહિ
અને એથી જેમ ખુની અલાઉદીનના ઘડપણના દહાડા દુઃખમાં
ગયા હતા તેમ એને પણ ઘડપણમાં અનેક બખેડા ઉત્પન્ન થઈને
કદાચિત્ ઘણા અપમાન ભરેલું દુઃખ ભોગવવું પડત એમ
લાગેછે. તેના કરતાં તે નાની ઉમરમાં પોતાને ગાજી કહેવડાવીને
પછી પાજી કહેવડાવવાનો વખત આવતાં પહેલાં મરી ગયો એ
તેના નસીબનું પરિણામ છે. ફજેતીમાં પડીને ઘરડા થઈને મ-
રવા કરતાં આબરૂદારમાં ગણાઇને જુવાનીમાં મરવું સારૂં છે.

પુષ્કળ દેશો જીત્યા પછી તથા આપણે મોટા પરાક્રમી
છીએ એવું સિકંદર બાદશાહને લાગ્યા પછી તે પોતાને લોકો
પાસે દેવ કહેવડાવવા લાગ્યો. એ તેના જેવા આરિસ્ટાટલના
શિષ્યને બીલકુલ શોભતું નથી. તે તે વેળાનાં બીજાં બધાં મા-
ણસો કરતાં પરાક્રમી હતો એ બાબત તલમાત્ર શંકા નથી,
તથાપિ પોતાને દેવ કહેવડાવવા જેવાં કાંઇ દેવતાઇ કામો તેનાથી
થયાં નહોતાં. જેમ હાથની આંગળી ગમે તેટલી સૂજીને મોટી
થાય તોપણ ડુંગર જેવડી મોટી થવાની નથી; તેજ પ્રમાણે રાજા
ગમે તેવડાં મોટાં પરાક્રમ કરે તોપણ દેવપણું કદી મળવાનું
નથી. રંક અને રાજા વચ્ચે જે અંતર છે, તેનાથી લ.ખ ગણું,
અથવા તો અનંત ગણું અંતર રાજા ને દેવ વચ્ચે છે. કિંવા
તેને મુકાબલે જોવાનું પણ અઘટિત છે. કેમકે પ્રસંગોપાત
રંક છે તે કેટલાક અકસ્માત કારણોથી રાજા થએલો ઇતિ-
હાસમાંથી કોઇ કોઇવાર નજરે પડેછે. પરંતુ રાજાને દેવપણું
આવેલું આજસૂધી એકે ઉદાહરણ બન્યું નથી, ને બનવાનું પણ
નથી. દેવ દિવ્ય શક્તિમાન્ છે. અને આખું જગત્ તેની માત્ર
મરજી ઉપર ચાલેછે. એવો સિદ્ધાંત દુનિયાનાં બધાં ધર્મશાસ્ત્રોમાં
છે; તો માસિડોનિયન લોકોના ધર્મશાસ્ત્રોમાં હોવો જોઇએ. તે
ધ્યાનમાં ન રાખીને તથા દેશો જીતતાં પોતાને જે દુઃખો ભોગ-
વવાં પડયાં હતાં, તે દેવતાઇ લક્ષણ નહિ પણ માણસપણું છે

9786